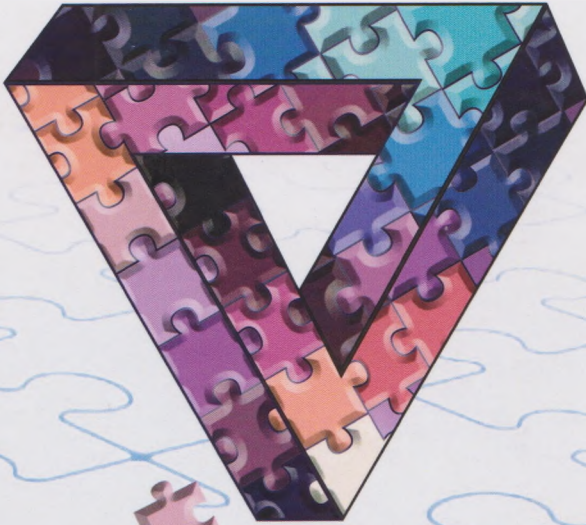

Ольга Задорожна
Юрій Бріскін
Мар'ян Пітин

ТАКТИКА

у сучасних олімпійських
спортивних єдиноборствах

Ольга ЗАДОРЖНА, Юрій БРІСКІН, Мар'ян ПІТИН

**ТАКТИКА У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ
СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ**

Монографія

**Львів
ЛДУФК ім. Івана Боберського
2023**

Рецензенти:

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

О. В. Борисова

(Національний університет фізичного виховання і спорту України);

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

В. М. Костюкевич

*(Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського);*

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

В. О. Тищенко

(Запорізький національний університет)

Рекомендувала до друку вчена рада

*Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

(протокол №10 від 20 червня 2023 року)

З-15

Задорожна О.

Тактика у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах :
монографія / Ольга Задорожна, Юрій Бріскін, Мар'ян Пітин. – Львів :
ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2023. – 416 с.

ISBN 978-617-8135-14-0

Монографію присвячено новому розв'язанню науково-прикладної проблеми обґрунтування концепції тактики в сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах. Тактику досліджено як спеціальну діяльність, яку суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів реалізують у площині змагальної та позазмагальної діяльності на семи рівнях: тактичної взаємодії, поєдинку, командної зустрічі, конкретних змагань (турніру та його стадій), систем змагань сезону, одного чи кількох олімпійських циклів.

Для здобувачів вищої освіти, науковців, спортсменів, майбутніх тренерів-викладачів та зацікавлених осіб сфери фізичної культури і спорту.

УДК 796.052:|796.8:796.032(02)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ	9
1.1. Теоретичне підґрунтя тактики у спорті	9
1.2. Місце тактики й тактичної підготовки в системі багаторічного удосконалення спортсменів-єдиноборців	15
1.3. Актуальні напрями дослідження тактики й тактичної підготовки у спортивних єдиноборствах	21
1.4. Організаційно-методичні особливості тактичної підготовки у спортивних єдиноборствах	34
1.5. Сучасні методи і засоби тактичної підготовки у спортивних єдиноборствах	40
1.6. Проблеми контролю тактичної підготовленості спортсменів у спортивних єдиноборствах	48
РОЗДІЛ 2. ПЛАЦДАРМ І ДОКТРИНА В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ	60
2.1. Плацдарм у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	62
2.1.1. Тенденції розвитку сучасних олімпійських спортивних єдиноборств	62
2.1.2. Тенденції змін у правилах змагань та їхній вплив на тактику у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	65
2.1.3. Кваліфікаційні критерії для здобуття спортсменами-єдиноборцями олімпійських ліцензій	73
2.1.4. Тенденції змін у системах олімпійського відбору в спортивних єдиноборствах	81
2.1.5. Специфіка систем відбору спортсменів-кандидатів до	

національних збірних команд України та стартових складів змагань у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	90
2.2. Доктрина у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	102

РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА УЧАСТІ ПРОВІДНИХ СПОРТСМЕНІВ-ЄДИНОБОРЦІВ СВІТУ В СИСТЕМАХ ЗМАГАНЬ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЦИКЛІВ **112**

3.1. Тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у фехтуванні	116
3.1.1. Особливості сучасної системи змагань у фехтуванні	116
3.1.2. Різновиди тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів в індивідуальному заліку у фехтуванні	121
3.1.3. Тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у командному заліку у фехтуванні	165
3.2. Тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у спортивній боротьбі	199
3.2.1. Особливості сучасної системи змагань у спортивній боротьбі	200
3.2.2. Різновиди тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у спортивній боротьбі	204
3.2.3. Особливості тактики вибору вагової категорії у спортивній боротьбі	219

РОЗДІЛ 4. ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ **234**

4.1. Практичний досвід реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	235
4.1.1. Репрезентативність тактичної підготовки у програмно-нормативному забезпеченні підготовки спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	235
4.1.2. Методичні підходи до реалізації тактичної підготовки спортсменів на різних етапах багаторічного удосконалення у	

сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	246
4.1.3. Технології тактичної підготовки спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	297
4.2. Репрезентативність системи знань щодо тактики й тактичного удосконалення у підготовці майбутніх тренерів зі спортивних єдиноборств	304
РОЗДІЛ 5. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ	310
5.1. Концептуальні положення тактики у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах	310
5.2. Імплементация системи знань щодо тактики й тактичної підготовки у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах у систему підготовки фахівців зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»	357
РОЗДІЛ 6. УЗАГАЛЬНЕННЯ	345
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	365
ДОДАТКИ	396

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ВАДА – Всесвітнє антидопінгове агентство

ВК – вагова категорія

ДЮСШ – дитячо-юнацька спортивна школа

ЕКС – етап Кубка світу

ЄС – Європейський Союз

ЗіП – етапи збереження вищої спортивної майстерності та поступового зниження досягнень

ЗВО – заклад вищої освіти

МОК – Міжнародний олімпійський комітет

МРІМ – етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей

МСФ – Міжнародна спортивна федерація

НОК – Національний олімпійський комітет

НСФ – Національна спортивна федерація

НФФУ – Національна федерація фехтування України

ОСЄ – олімпійські спортивні єдиноборства

ПБП – етап попередньої базової підготовки

ПдВД – етап підготовки до вищих досягнень

ПП – етап початкової підготовки

СБП – етап спеціалізованої базової підготовки

СДЮСШОР – спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву

СЄ – спортивні єдиноборства

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені Штати Америки

ФКіС – фізична культура і спорт

ЧЄ – чемпіонат Європи

ЧС – чемпіонат світу

ШВСМ – школа вищої спортивної майстерності

FIE – Міжнародна федерація фехтування

UWW – Об'єднаний світ боротьби

ВСТУП

Тактика у спорті – це феномен, сутність якого досліджувало багато фахівців. Її теоретичні засади як мистецтва вправного використання власних можливостей з урахуванням особливостей підготовленості суперника та певної ситуації в сутичці чи під час змагань були закладені в 60–70-х рр. минулого століття у працях зі спортивної боротьби, фехтування, боксу [87, 88].

Надалі основними напрямками досліджень були такі: діяльність спортсменів у варіативних конфліктних ситуаціях; тактична підготовка як основа моделювання дій спортсмена і тренера; її індивідуалізація на основі формування стилю ведення поєдинку; розвиток тактичних знань, умінь та навичок у системі багаторічного удосконалення; структура та зміст техніко-тактичних дій спортсменів різного віку та кваліфікації [92, 275–279, 285].

Попри широке представлення проблем тактики й тактичної підготовки в науковій і методичній літературі, більшість сучасних досліджень зі спортивних єдиноборств мають методичне спрямування та не містять їхнього обґрунтування як цілісної системи. Однією із причин цього є те, що для усвідомлення сутності стратегії, тактики та дотичних до них дефініцій у спорті загалом та в спортивних єдиноборствах зокрема використовують різні теорії: конфлікту, предметно-перетворювальну, або теорію індивідуальної діяльності, ухвалення рішень, інформації [323, 351, 398].

Фундаментальне розуміння тактики крізь призму теорій військового мистецтва, конфлікту та конфліктної діяльності запропонував В. С. Келлер [92]. Якщо центральна частина цих теорій (ядро) є незмінною та актуальною донині, то периферична (ідеї, факти, гіпотези, альтернативні підходи) потребує переосмислення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку спорту.

Аналіз та узагальнення даних значної кількості наукових і методичних джерел та визначення ступеня теоретико-методологічного

обґрунтування тактики в олімпійських спортивних єдиноборствах дали змогу виявити низку суперечностей, а саме:

- між потребою модернізації основ керування змагальною діяльністю в олімпійських спортивних єдиноборствах з урахуванням сучасних тенденцій їхнього розвитку та фрагментарністю дослідження тактики у площині позазмагальної діяльності;

- між наявністю потужної теоретичної й емпіричної основи стратегії і тактики змагальної діяльності та відсутністю уніфікованого підходу до трактування цих та дотичних до них термінів (плацдарму, доктрини, тактичної схеми, видів та форм тактики тощо);

- між трансформацією структури і змісту змагальної діяльності спортсменів відповідно до еволюції сучасних олімпійських спортивних єдиноборств та консервативністю теоретичних основ тактики;

- між потребою дослідження тактичної підготовки як окремого розділу системи підготовки та відсутністю її належного наукового та методологічно обґрунтованого забезпечення.

Таким чином, виокремлено актуальну науково-прикладну проблему обґрунтування концепції тактики в сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах, розв'язанню якої присвячено цю працю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТАКТИКИ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

1.1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТАКТИКИ У СПОРТІ

Теоретичні основи тактики як мистецтва використання власних можливостей з урахуванням особливостей підготовленості суперника та ситуації, що склалася в сутичці та під час змагань, були закладені у 60–70-х рр. минулого століття у працях зі спортивної боротьби, фехтування, боксу [87, 88].

У цей час тактику розглядали виключно крізь призму теорії військового мистецтва, проводячи відповідні паралелі та аналогії [404]. Головними термінами, які використовували науковці, були стратегія і тактика. Перша відображала найвищий рівень знань і практичної діяльності, яка забезпечувала досягнення мети з урахуванням закономірностей, що діяли в певній сфері [87]. Друга завжди була підпорядкована першій та позначала теорію й практику організації та проведення спеціалізованої діяльності для досягнень цілей в конкретних конфліктних ситуаціях на підставі принципів, схем, норм поведінки та відповідних правил [92].

Л. Г. Рижкова [88] зазначає, що більшість досліджень цього часу мали практично однакові теоретичні основи щодо розуміння тактики як мистецтва створення й використання сприятливих ситуацій, ефективного застосування різних прийомів, а також побудови планів поединку. Натомість якісні зміни в уявленні про тактику відбулися завдяки рефлексивному аналізу конфлікту в спорті. Передусім, йдеться про вивчення особливостей поведінки учасників конфліктної взаємодії, які відображають у своєму мисленні міркування щодо дій один одного. Найбільш значущими з цього погляду були дослідження В. С. Келлера у фехтуванні [92] та А. Н. Ленца у спортивній боротьбі [87].

Розвиток спортивної науки загалом та розширення кола емпіричних знань щодо керування поведінкою суперника під час конфліктної взаємодії призвели до появи великої кількості робіт, у яких розгляд тактики не був обмежений виключно теорією військового мистецтва. Призмами, крізь які автори інтерпретували тактику, були різні теорії: предметно-перетворювальна, або теорія індивідуальної діяльності, ухвалення рішень, інформації. При цьому розуміння тактики крізь призми теорії військового мистецтва, конфлікту та конфліктної діяльності, яке запропонував В. С. Келлер [92], донині є фундаментальним.

Нагромадження великого масиву емпіричних та теоретичних знань призвело до появи великої кількості визначень терміну «тактика». Аналіз досліджень упродовж останніх десяти–п'ятнадцяти років свідчить про те, що все рідше автори послуговуються тлумаченням тактики як теорії і практики організації та реалізації спеціалізованої діяльності [92]. Значно частіше науковці застосовують вужчі дефініції, такі як тактика змагальної діяльності, поединку, прийому тощо.

На думку А. Н. Блеєра, В. В. Гожина, В. Л. Дементьева та О. Б. Малкова [87], різноманіття визначень тактики у спорті пов'язано із суб'єктивним сприйняттям авторів її визначальної ланки. Останню розглядають як найважливішу ознаку, яка, водночас, може виконувати функцію класифікатора. Відповідно до неї, у науковій і методичній літературі застосовують такі визначення тактики:

- мистецтво застосування техніки в певних умовах;
- специфічне вміння або здатність до ведення боротьби;
- розділ теорії спорту, в якому вивчають форми, види, способи і засоби боротьби;
- сукупність форм і способів досягнення спортивного результату;
- раціональне використання технічних, фізичних та морально-вольових якостей;
- облік задумів суперника, його дій, можливостей та індивідуальних особливостей;

- здатність нейтралізувати сильні сторони суперника, використовуючи його слабкі сторони;
- здатність оцінювати і враховувати обставини, що виникають під час змагальної діяльності;
- сукупність засобів та методів конфліктної взаємодії із суперником, спрямованих на зменшення його потенціалу для виконання певної технічної дії;
- сукупність способів керування поведінкою та психічними станами суперника [245, 273, 275, 284].

У більшості робіт сприйняття тактики є вузьким. Здебільшого цей термін використовують для уточнення способів використання атлетами технічних прийомів з метою вирішення змагальних завдань, враховуючи специфіку правил змагань, позитивні і негативні характеристики підготовленості (власної, партнерів чи суперника), а також умови середовища [92, 244]. Це визначення використовують як основне для розуміння терміну «тактика змагальної діяльності». Певною мірою його можна вважати універсальним для спорту загалом. Проте інші дефініції, притаманні для різних видів спорту, у тому числі спортивних єдиноборств (СЄ), суперечать одна одній. Якщо у 70-х рр. ХХ ст. стратегію позиціонували виключно як директиву, а тактику як спосіб її виконання [245], то сьогодні однозначної відповіді на запитання, що є стратегією, а що тактикою, немає.

У самбо тактику розглядають як мистецтво застосування технічних прийомів в певних умовах сутички, доречне використання показників атлета та його суперника, раціональне планування змагальної діяльності загалом та кожного бою зокрема [200]. Водночас А. Н. Ленц вважає, що основою тактичної підготовки у спортивній боротьбі є раціональне використання технічних, фізичних та морально-вольових якостей з урахуванням особливостей підготовленості суперника та певної ситуації під час сутички чи турніру. При цьому автор виділяє в тактиці боротьби три розділи: тактику виконання прийому, ведення поединку та участі в змаганнях [23, 88].

Цю думку підтримують А. Г. Семенов, Г. С. Туманян, Ю. А. Шахмурадов. Водночас Р. З. Камалов підкреслює, що системоутворювальним чинником тактики як системи у СЄ є тактичний прийом. Останній, на думку автора, є найбільш раціональним та ефективним способом використання технічних дій під час проведення сутички, підготовки доречного моменту для активізації зусиль, виконання різноманітних завдань під час турніру чи їх сукупності [88].

У різні роки фахівці намагалися узагальнити та класифікувати визначення стратегії і тактики, проте уніфікований підхід знайти не вдалося. На думку Г. С. Туманяна, перша спрямована на створення сценарію проведення змагань, а друга – на корекцію окремих фрагментів цього сценарію до поєдинку та під час його проведення [83].

Ширше трактування цих термінів представлено у працях Р. Петрова зі спортивної боротьби [88]. Автор ототожнює стратегію зі структурою керування, яка містить три рівні: генеральний (загальний), підготовчий та оперативний. Перший рівень пов'язаний з розвитком боротьби як виду спорту, другий – з керуванням навчально-тренувальним процесом, третій – з проведенням змагань. Водночас тактику реалізують лише на рівні поєдинку.

Ми погоджуємося з думкою Г. С. Туманяна, що ця інтерпретація стратегії і тактики є нелогічною, оскільки йдеться про різні види діяльності (стратегія спрямована на керування розвитком спорту, а тактика – на керування поєдинком). Отже, слід диференціювати поняття стратегії і тактики з урахуванням їхньої суб'єктної належності (який суб'єкт використовує стратегію і тактику, для чого і як саме він це робить). Однозначні відповіді на ці запитання у сучасній науковій і методичній літературі відсутні.

Більше того, у великій кількості джерел тактику ототожнюють з тактичною підготовкою, підготовленістю та індивідуальним стилем змагальної діяльності. У дослідженнях Г. Джерояна [82] йдеться про тактику атаквальних та контратакувальних дій, бою, турніру. У працях І. П. Дегтярьова [88] тактичну підготовленість боксера сприймають не стільки як результат тактичної підготовки, скільки як процес планування бою та керування ним. У публікаціях

В. І. Філімонова [87] виділено три напрями ведення бою: тактика вдалого боксування та обігрування суперника, тактика нокауту і темпу, тактика силового натиску.

Схожа ситуація притаманна для уявлення про структуру тактичної підготовленості атлета. На думку Ю. Б. Нікіфорова [88], вона містить такі компоненти: планування бою, реалізацію цього плану, розвідувальні та ситуативні дії, зміну тактики ведення бою за потреби.

Схоже тлумачення тактичної підготовленості представлено у працях В. А. Таймазова [88]. Він виділяє такі компоненти тактичної підготовленості: розвідку та протидію їй, придушення ініціативи суперника, відволікання та керування його діями, маскування намірів, маневрування. Водночас Р. Р. Камалетдінов до тактичного арсеналу боксера включає випередження, помилкові дії, фінти, виклики, імітацію агресії, маневрування, розвідку [88].

На думку Є. М. Макаренка [88], тактику змагальної діяльності у боксі можна розділити на кілька складників. Перманентний (постійний) містить здібності, властивості та якості спортсмена. Екстрено-поточний передбачає ухвалення рішень під час змагального поєдинку, вибір варіанту побудови майбутньої сутички залежно від особливостей суперника. Так званими «виконавцями» тактичної майстерності, на думку автора, є антропометричні параметри спортсмена (зріст та довжина кінцівок), властивості центральної нервової системи (сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів), морально-вольові та фізичні якості (швидкісні здібності, різновиди реагувань), техніко-тактичний арсенал, спеціалізовані відчуття (дистанції і часу удару).

Отже, у науковій і методичній літературі найчастіше використовують два визначення тактики. У широкому розумінні її інтерпретують як теорію і практику підготовки, організації та реалізації спеціалізованої діяльності для досягнення мети в певних ситуаціях на підставі принципів, схем, норм поведінки і правил [92]. У вузькому розумінні тактикою позначають здатність спортсмена застосувати технічний прийом у найбільш сприятливій для цього ситуації [275, 277].

На нашу думку, використання різних тлумачень, необґрунтоване ототожнення деяких з них та абстрагування від інших створюють серйозні перешкоди для формування та розвитку тактичної майстерності спортсменів. Ефективне удосконалення останньої можливе лише у разі розгляду тактики як цілісної системи. Найбільш вдалою з цього погляду вважаємо спробу Г. С. Туманяна уніфікувати визначення стратегії і тактики. За основу автор використав ідею В. С. Келлера щодо інтерпретації обидвох термінів крізь призму теорії військового мистецтва, застосовуючи поняття плацдарму та доктрини.

У роботах В. С. Келлера плацдарм позначає найважливішу вихідну позицію (сукупність усіх чинників, починаючи з особливостей проведення конкретних змагань і завершуючи рівнем підготовленості суперників), яка зумовлює характер змагальної діяльності спортсмена, спрямованість його тактичних намірів і технічних дій. Доктрина відображає мету спортсмена, яка є загальною як для певного моменту поєдинку, так і для всіх змагань [92].

Якщо В. С. Келлер одним з перших запропонував ввести ці терміни у теорію і практику спорту, то Г. С. Туманян спробував переосмислити їх з урахуванням сучасних тенденцій розвитку спорту на прикладі спортивної боротьби. Першим висновком Г. С. Туманяна був такий: стратегія і тактика завжди існують разом на чотирьох рівнях – виконання певних технічних прийомів, поєдинку, турніру та системи змагань. Другий висновок полягав в інтерпретації стратегії і тактики як видів діяльності спортсмена [88]. Попри те, що ці висновки зроблені на підставі аналізу особливостей змагальної діяльності у спортивній боротьбі, вважаємо можливою їх екстраполяцію на інші види СС.

Розвиток ідей В. С. Келлера та Г. С. Туманяна відображено у працях М. М. Ковиліна та А. А. Передельського [83, 87], присвячених керуванню змагальною діяльністю у велоспорті. Автори переконані, що тактику слід інтерпретувати не лише як інструмент, а й як специфічну діяльність, що є результатом, або продуктом тактичного мислення. Проте усі праці, пов'язані з переосмисленням місця і значення тактики у системі підготовки спортсменів, мають переважно

теоретичний характер та не містять емпіричної основи, яка дала б змогу підтвердити чи спростувати ці припущення.

На підставі цього можна зробити висновок, що тактика є не лише багаторівневим, а й багатовимірним явищем. Нині найбільш дослідженими є рівні тактичної взаємодії з суперником (використання технічного прийому у певний момент поєдинку), поєдинку (вибір індивідуального стилю змагальної діяльності) та, частково, рівень змагань. При цьому тактику на рівні системи змагань вивчають виключно як інструмент керування змагальною діяльністю спортсменів. Водночас проблема дослідження тактики як цілісної системи, що містить взаємопов'язані компоненти, є не вирішеною.

1.2. МІСЦЕ ТАКТИКИ Й ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В СИСТЕМІ БАГАТОРІЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ-ЄДИНОБОРЦІВ

Сучасна система підготовки передбачає одночасне удосконалення різних сторін підготовленості спортсменів [327]. У фундаментальних джерелах з теорії спорту [92, 275] визначено такі сторони підготовки спортсмена: фізичну, технічну, тактичну, психічну, теоретичну, інтегральну. Проте деякі автори скорочують цей перелік сторін підготовки, а деякі, навпаки, збільшують. Наприклад, Д. А. Тишлер запропонував додати до нього організаційно-методичну та суддівську підготовку, Г. І. Шатков та Л. І. Костюніна – інтелектуальну, В. Г. Тодорова – хореографічну [43, 188, 199]. Припускаємо, що це пов'язано із прагненням авторів якнайповніше охопити всі компоненти удосконалення майстерності спортсменів.

Загальновідомим є те, що тактична майстерність спортсмена взаємопов'язана з рівнем його технічної, фізичної та психологічної підготовленості [232, 236]. При цьому специфіка її удосконалення в різних видах спорту має відмінності та зумовлена особливостями змагальної діяльності, змінами у правилах змагань, змістом завдань на різних етапах багаторічної підготовки, нормативно-правовими

документами та ступенем висвітлення цього запитання у науковій і методичній літературі [297]. Наприклад, боксери чи борці за умов достатньо розвинутих швидкісно-силових якостей і недостатньої витривалості можуть компенсувати це шляхом реалізації активної наступальної тактики для здобуття перемоги упродовж перших хвилин поєдинку. Проте ці спортсмени можуть вдаватися до економічнішого (з енергетичного погляду) оборонного варіанту тактики в першій частині поєдинку для того, щоб зберегти сили для активних дій наприкінці двобою [278, 379].

Цю думку поділяють Т. Ambrozy та співавтори, у роботі яких описано взаємозв'язок між техніко-тактичною майстерністю та аеробною потужністю елітних спортсменів у джиу-джитсу. Дослідники виявили, що атлети з вищою фізичною підготовленістю були більш активними та ефективними під час виконання атаквальних дій [232, 248]. Натомість L. Rydzik та T. Ambrozy [376] встановили наявність сильних кореляційних зв'язків між ефективністю, активністю, результативністю атаквальних дій та швидкістю виконання рухів верхніми кінцівками, вибуховою силою, статичною силою кисті, спритністю, аеробною потужністю та силою м'язів живота у кікбоксерів віком від 18 до 32 років (маса тіла – від 75 до 92 кг, зріст – від 175 до 187 см).

Враховуючи специфіку змагальної діяльності в СЄ, В. В. Гожин [88] вважає одним із головних принципів побудови підготовки висококваліфікованих спортсменів акцентований розвиток технічної і тактичної майстерності. При цьому інші сторони підготовленості є підґрунтям та допомагають конкретизувати способи реалізації педагогічних настанов. Автор стверджує, що при побудові тренувального процесу у більшості СЄ найбільшу увагу слід приділяти формуванню тактичних засобів ведення змагальної боротьби, розширенню арсеналу дій та удосконаленню тих фізичних якостей, які дають змогу максимально ефективно виконувати техніко-тактичні дії в умовах тренувальної та змагальної діяльності. Під тактичними засобами він розуміє руйнування дій суперника, демонстрацію переваги над ним, створення сприятливих ситуацій

використання найефективніших прийомів обігравання й прихованого керування. Цю думку підтримує В. С. Мунтян, стверджуючи, що головною причиною низьких та нестабільних результатів у змаганнях з рукопашного бою є недостатній рівень розвитку техніко-тактичної майстерності й психологічної стійкості спортсменів [132].

Тактична підготовленість в СЄ значною мірою залежить від інтелектуальної сфери спортсменів як основи розуміння конфліктної взаємодії із суперником. В. В. Гожин, В. Л. Дементьєв та А. Ю. Лушніков підкреслюють, що вивчення теоретико-методичних положень техніки й тактики у спортивній боротьбі дає змогу здобути лише знання, однак здатність до їх використання в умовах тренувальної та змагальної діяльності можна набути лише з досвідом. Автори вважають, що відсутність вирішення проблеми взаємозв'язку різних видів підготовки спортсменів лімітує зростання їх майстерності.

Цю думку підтримують О. Р. Гринь, А. Р. Гринь, І. І. Смоляр [43]. Для її підтвердження автори наводять результати кореляційного аналізу, під час якого зіставлено показники техніко-тактичних дій борців греко-римського та вільного стилю із виразністю їхніх творчих здібностей. Встановлено залежність на рівні $r=0,64$ ($p \leq 0,95$) між використанням атакуювальних та контратакуювальних дій з такими якостями як допитливість, уява, схильність до ризику, орієнтованість на пізнання складних явищ, реактивність.

Водночас В. Міарка та співавтори наголошують на потребі вивчення гендерних особливостей техніко-тактичної підготовленості атлетів у дзюдо [240, 243, 391]. Аналіз поєдинків у віковій категорії «кадети» дав змогу виявити, що чоловіки є більш ефективними у виконанні дій із захопленням та мають перевагу у «тачі-ваза» (прийоми, які виконують у положенні стоячи), ніж жінки. Дослідники пропонують враховувати ці результати під час реалізації не лише техніко-тактичної, а й психічної та інтелектуальної підготовки спортсменів [351].

Таким чином, взаємозв'язок тактичної підготовки з іншими сторонами тренувального процесу у СЄ має певні особливості, на

яких потрібно акцентувати увагу під час формування спортивної майстерності на різних етапах багаторічного удосконалення.

У сучасній теорії і практиці спорту під тактичною підготовкою розуміють процес засвоєння атлетами знань щодо видів та форм тактики, особливостей їх використання, а також формування певних навичок і вмінь ведення змагальної боротьби з різними суперниками для досягнення перемоги [5, 6]. Однак у більшості наукових досліджень тактичну підготовку розглядають виключно у поєднанні з технічною [11, 21, 127]. З одного боку, цей підхід зумовлений потребою дотримання одного із специфічних принципів спортивної підготовки – єдності взаємозв'язку структур змагальної діяльності та підготовленості спортсменів [92]. З іншого, удосконалення тактичної майстерності спортсменів вимагає від них прояву творчого потенціалу, оскільки у структурі цієї сторони підготовленості виділяють не лише вміння й навички, а й знання [43, 188].

Велика кількість фахівців підкреслює те, що сучасному спортсменові недостатньо бути бездоганним виконавцем великого обсягу завдань в межах тренувальної та змагальної діяльності [369, 382, 394]. Для цього йому потрібно обґрунтовувати дії, вміти швидко аналізувати власні можливості та здібності суперника, оцінювати умови змагальної діяльності та ухвалювати адекватні рішення. Формування цих знань, вмінь та навичок є основою тактичної підготовки на усіх етапах багаторічного удосконалення [349, 391].

Загострення конкуренції на спортивній арені висуває суворі вимоги до навчально-тренувального процесу. Якщо наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. перелік напрямів інтенсифікації підготовки спортсменів включав поступове збільшення сумарного обсягу тренувальної роботи, кількості занять у мікроциклах, широке використання суворих тренувальних режимів, то нині перед науковцями й тренерами постає завдання, навпаки, зменшення обсягів роботи з метою профілактики спортивного травматизму [223].

За цих умов зростає актуальність зміни підходів щодо реалізації різних сторін підготовки спортсменів. На думку М. П. Пітіна, цей напрям є одним з найбільш перспективних, оскільки дає змогу

переоцінити значущість окремих розділів підготовки та сприяє вирішенню суперечностей між невідповідністю основних теоретико-методологічних положень наявної системи підготовки юних спортсменів та практичними умовами їхньої реалізації [156, 157]. За припущенням В. А. Воробйова, це сприятиме зменшенню травматизму, удосконаленню обліку вікових та статевих особливостей юних спортсменів, підвищенню мотивації до занять спортом [86].

Ці запитання відображені у великій кількості наукових праць [311, 318, 394]. В. А. Греховодов теоретично обґрунтував та експериментально довів ефективність використання інформаційного забезпечення для підвищення результативності змагальної діяльності борців. На основі аналізу структури інформації, яка впливає на оперативну тактичну побудову поєдинку та емоційний стан учасників змагань, було розроблено та запроваджено оригінальну організацію оперативного забезпечення інформацією учасників змагань в режимі реального часу, яка сприяла кращій реалізації можливостей спортсменів [88]. Таким чином, формування тактичної майстерності на різних етапах багаторічної підготовки передбачає не лише паралельне удосконалення технічної підготовленості, а й з набуття відповідних знань в межах виду спорту.

Аналіз наукової і методичної літератури вказав на наявність суперечності між потребою озброєння спортсменів відповідними знаннями з теорії спорту та інших, дотичних сфер діяльності, та недостатньою кількістю часу, відведеного на цей напрям підготовки у нормативно-правових документах [155, 158]. Деякі фахівці спробували розв'язати цю суперечність шляхом пошуку та розробки засобів, які дали б змогу оперативно та якісно опрацювати нову інформацію у межах навчально-тренувального процесу [24, 177, 370]. Однак, на нашу думку, запитання щодо відповідності окремих розділів знань завданням різних сторін підготовки є дискусійним. Йдеться про те, які інформаційні блоки є основою теоретичної підготовки, а які – тактичної.

У наукоі і методичній літературі теоретичну підготовку трактують як педагогічний процес, спрямований на набуття

спортсменом певних знань і вмінь, а також використання цих знань у навчально-тренувальному процесі та змагальній діяльності [92, 155]. Водночас фахівці часто ототожнюють теоретичну підготовку з інтелектуальною [188].

Л. П. Матвеев [88] аргументує це тим, що теоретична підготовка повинна розвивати інтелектуальні здібності спортсмена, пов'язані з формуванням тактичного мислення, аналітичною діяльністю під час тренувальних занять та змагань шляхом їхнього озброєння спеціальними знаннями про зміст та закономірності спортивної діяльності, особливості техніки і тактики в обраному виді спорту, методику навчання спортивній техніці та шляхів її удосконалення. В. П. Лук'яненко стверджує, що між рівнем теоретичної підготовленості та результативністю практичної фізкультурно-спортивної діяльності існують причинно-наслідкові взаємозв'язки [88].

На нашу думку, теоретична підготовка є підґрунтям для удосконалення інших сторін підготовленості, однак формування специфічних тактичних знань як основа розвитку тактичного мислення виходить за межі теоретичної підготовки. Окрім цього, формування тактичного мислення в різних видах спорту має низку відмінностей, пов'язаних зі специфікою структури та змісту змагальної діяльності. В СС для вдалого виступу на змаганнях різного рівня важливим є не стільки обсяг інформації з теорії обраного виду спорту (історії його розвитку, різновидів техніко-тактичних дій, основ теорії та методики підготовки спортсменів тощо), яким володіє спортсмен, скільки якісна інтерпретація цієї інформації в умовах дефіциту часу та простору. Передусім, йдеться про вибір дій під час сутички, побудову та реалізацію тактичного плану в умовах протистояння різним суперникам [236, 241].

На думку В. Г. Єзан, тактична підготовка борців повинна бути спрямована на вирішення таких завдань:

- оволодіння засобами тактичної підготовки, які застосовують в умовах змагань;
- розширення арсеналу засобів тактичної підготовки для виконання атаквальних дій;

- формування комбінацій та переходів від одної дії до іншої;
- удосконалення цих вмінь та навичок в тренувальних, контрольних та змагальних сутичках [57].

А. В. Родіонов [88] вважає, що в командних ігрових видах спорту та СЄ основою техніко-тактичної діяльності є система перцептивно-інтелектуальних та емоційно-вольових процесів, які відбуваються у варіативних умовах. Останні зумовлюють потребу не лише якнайшвидшого сприйняття та аналізу ситуацій, що виникають під час взаємодії з певним суперником, а й ухвалення та реалізації творчих рішень.

Таким чином, реалізація тактичної підготовки повинна відбуватися паралельно із технічною, однак початковою ланкою техніко-тактичного удосконалення є оволодіння відповідними знаннями та усвідомлення поняття тактики в обраному виді спорту. Натомість увага більшості фахівців у СЄ прикута переважно до формування та удосконалення тактичної майстерності спортсменів. При цьому потреба коригування системи знань, умінь та навичок тренера відповідно до сучасних тенденцій розвитку різних видів спорту, у тому числі у межах тактичної підготовки, залишається поза увагою дослідників. Спроба усунення цієї суперечності була частково реалізована у наукових працях Л. Г. Рижкової. Авторка запропонувала нову модель спільної діяльності тренера та спортсмена з акцентом на удосконалення тактичної майстерності з використанням спеціальної інформації.

1.3. АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАКТИКИ Й ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Основи тактичної підготовки у спорті були закладені у другій половині ХХ ст. Відповідно до фундаментальних джерел, загальноприйнятими є такі напрями тактичного удосконалення:

- вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики;

- оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій;
- удосконалення тактичного мислення;
- вивчення інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості;
- практична реалізація тактичної підготовленості [92].

Тактична підготовка спортсменів в межах кожного напряму має низку особливостей, які пов'язані з формуванням завдань, добором засобів і методів. На думку Л. П. Матвеева, частково це обумовлено тим, що у тактиці відображено специфіку різних спортивних шкіл та їх традиції [88].

Аналіз наукової і методичної літератури вказав на наявність диспропорції уваги дослідників щодо різних напрямів тактичної підготовки. В. М. Платонов акцентує на тому, що вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень тактики є підґрунтям для точного оцінювання змагальних ситуацій, адекватного добору засобів і методів змагальної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей, кваліфікації, рівня підготовленості суперника та партнерів [92]. З часом цей напрям стає другорядним, тому тренер та спортсмен зосереджують увагу на оволодінні основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій.

На думку більшості фахівців, у фехтуванні цей напрям слід реалізувати відповідно до узагальненого алгоритму. Однак окремі методичні прийоми можуть мати відмінності, зумовлені специфікою змагальної діяльності у різних видах зброї [251, 268]. Йдеться про використання різних обсягів атакуювальних та захисних дій спортсменами-шаблістами та рапіристами з одного боку та шпажистами – з іншого, комбінацій підготовчих дій, добір типових дистанцій, положень зброї та тривалість поєдинків.

У фехтуванні узагальнена послідовність оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій включає такі етапи:

- Засвоєння тактичної сутності дій нападу, оборони та підготовчих дій (оволодіння реалізацією типових тактичних завдань для застосування різновидів дій, розширення арсеналу засобів,

розширення обсягу засобів нападу та оборони для застосування в певних бойових ситуаціях);

- Раціональний добір засобів нападу, захисту та підготовчих дій, що передбачає оволодіння кількома прийомами з різною тактичною сутністю. Йдеться про засвоєння ширшого переліку засобів тактичної підготовки, ніж цього вимагає певний поєдинок або турнір загалом. Д. А. Тишлер наголошує, що спортсменові краще засвоїти по одній атакувальній, захисній та підготовчій дії, ніж три різновиди контратакувальних. Своєю чергою, під час вивчення підготовчих дій тренерові варто враховувати наявний арсенал дій спортсменів, який він може однаково ефективно застосувати у поєдинках з різними суперниками;

- Засвоєння тактичної сутності бойових ситуацій, що охоплює вивчення їхніх типових різновидів, складу і засобів реалізації намірів, а також найефективніших способів вирішення аналогічних тактичних завдань. До них автори включають протидію суперникові, який наближується, відступає чи застосовує різні підготовчі дії за допомогою зброї або варіативних пересувань, тримає зброю у типовому положенні (позиції) [278, 279].

Л. Г. Рижкова стверджує, що використання цього алгоритму повинно враховувати пріоритетність окремих тактичних прийомів та дій, притаманних для різних видів фехтування [88]. На думку авторки, ця пріоритетність відображена у змісті спеціалізованих рухів й тактичних настановах на застосування дій. Останні включають способи досягнення результативності дій у сутичках (уколом або ударом), межі ураженої поверхні учасників бою, конструкцію спортивного інвентарю, особливості визначення переможця в сутичках при взаємних спробах нанесення уколів чи ударів, зумовлені правилами змагань.

У дослідженнях Л. Г. Рижкової проаналізовано особливості тактики ведення поєдинків у різних видах фехтування. Встановлено, що поєдинки на рапірах відрізняються вищою значущістю дій і намірів, спрямованих на проникнення зброї в атаках (відповідях) крізь захисний бар'єр суперника; високою ефективністю протидій

зброєю в двохактних (багатоактних) сутичках; передумовами для різноманітності захисних дій клинком (невелика уражена поверхня та невелика вага клинка і гарди); умовними критеріями випередження атак і відповідей через візуальну оцінку арбітрів в ситуаціях із взаємними спробами нанесення уколу (удару) [88]. Специфіка тактики фехтування на шпагах полягає в ефективності й спрощеності захисної моделі ведення бою порівняно з атакувальною; результативності контратак і повторних уколів порівняно з атаками і контрзахистами з контрвідповіддю з регламентом у 0,40–0,50 с при взаємних спробах нанесення уколів; ефективності очікувальної та позиційної моделей ведення поєдинків; переважному застосуванні уколів в озброєну руку порівняно з уколами у тулуб, маску та стопу.

Загострення конкуренції на міжнародній спортивній арені, зростання престижності здобуття нагород найвищого татунку на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу (ЧС) та Європи (ЧЄ), зміни у правилах змагань висувають нові вимоги до рівня тактичної підготовленості спортсменів. Це стимулює пошук нових шляхів реалізації тактичної підготовки у межах її традиційних напрямів. Одним із найбільш перспективних з цього погляду є удосконалення тактичного мислення [195, 196, 213].

Тактика змагальної діяльності у СЄ передбачає виконання розумових операцій, виражених у тактичному задумі, і практичних дій, що забезпечують його реалізацію [329, 339]. На думку Л. П. Матвєєва, ці компоненти є взаємозалежними, оскільки навіть найефективніші тактичні моделі не можуть бути повністю реалізовані, якщо рівень підготовленості спортсмена є недостатнім.

Природньо, що під час змагального поєдинку та підготовки до нього, навіть за умови використання прогресивних засобів та методів, передбачити всі альтернативні варіанти розвитку подій неможливо. З цього погляду, розвиток тактичного мислення, спрямованого на вирішення тактичних завдань, є напоручд важливим.

Відповідно до фундаментальних джерел [92, 109, 110], цей компонент тактичної майстерності передбачає розвиток таких вмінь:

- швидко сприймати, адекватно усвідомлювати та аналізувати змагальні ситуації;
- швидко і точно оцінювати ситуацію та ухвалювати рішення відповідно до умов та рівня підготовленості;
- передбачати дії суперника чи партнера по команді;
- рефлексивно відображати власні дії відповідно до мети участі у змаганнях та завдань конкретної змагальної ситуації.

Враховуючи це, фахівці пропонують розглядати тактичне мислення крізь призму теорії функціональних систем П. К. Анохіна [88]. Йдеться про акцептор дії, що передбачає вибір варіанту вирішення завдання на основі асоціативних зв'язків, пов'язаних з попереднім досвідом та оперативною інформацією.

Оскільки тактичне мислення вимагає від спортсмена навичок оперування розумовим матеріалом (знаннями, мовленнєвими інструкціями або настановами тренера, уявленнями про рухи, змагальні ситуації), у межах тактичного удосконалення потрібно застосовувати специфічні засоби та методи, спрямовані на удосконалення наочно-образного, дієвого та ситуативного мислення.

Перші, пов'язані з пам'яттю й творчою уявою, відображають процес вирішення рухових завдань на основі наочно-чуттєвих образів, що виникають під час сприйняття дій суперників, партнерів та загальної ситуації двобою. Дієвий характер мислення пов'язаний з певними рухами, а ситуативний – з швидкоплинністю, незворотністю та мінливістю ситуацій, що виникають під час змагальної боротьби [88].

Аналіз наукової і методичної літератури, присвяченої формуванню тактичного мислення спортсменів, вказав на наявність ще однієї суперечності. Більшість фахівців переконані у тому, що завдання, які висувають перед спортсменом, не повинні виходити за межі його вікових можливостей, зокрема здатності оперувати великими масивами даних, аналізувати та інтерпретувати їх в умовах дефіциту часу та простору, притаманних для змагальної діяльності у СС [195, 213].

З іншого боку, у спортивній практиці наявна потреба випередження у засвоєнні матеріалу, що є основою тактичної майстерності як передумови формування та розвитку інших сторін

підготовленості спортсменів. Особливо це актуально для етапів початкової та попередньої базової підготовки (ППП та ПБП), на яких недоцільно застосовувати великі обсяги фізичних навантажень у зв'язку з травмонебезпечністю та потенційною загрозою передчасного використання резервних можливостей організму спортсменів [244].

Шляхи усунення цієї суперечності у фехтуванні були висвітлені у дослідженнях Л. Г. Рижкової. Авторка розробила та експериментально довела ефективність технологій формування тактичного мислення фехтувальників різного віку та кваліфікації. Для фехтувальників-рапіристів віком 12–13 років (1 і 2 юнацькі розряди) запропоновано метод «розвідка–дія», для шпажистів 13–14 років (1 юнацький та 2 дорослий розряди) – метод «вербальної настанови тренера», для шаблістів 15–16 років (1 дорослий розряд) – метод «самостійного вибору та вербальної настанови спортсмена на застосування дій», для рапіристок 16–17 років (рівень кандидата в майстри спорту) – метод моделювання ймовірнісної послідовності дій в сутичці; для шаблістів 17–18 років (рівень кандидата в майстри спорту та майстра спорту) – метод моделювання ймовірнісного прогнозування при виборі та послідовному застосуванні альтернативних дій у поєдинку [88].

Вважаємо, що результати цих досліджень можна екстраполювати у підготовку представників інших СЄ за умов адаптації методики відповідно до особливостей змагальної діяльності та правил змагань. Проте аналіз наукової і методичної літератури вказав на фрагментарність цих досліджень. У більшості праць, присвячених проблемам тактичного удосконалення та формування тактичного мислення в СЄ, описано методики моделювання поведінки в конфліктних взаємодіях у типових ситуаціях шляхом застосування найбільш результативних техніко-тактичних дій [330, 378]. Наприклад, В. А. Греховодов розробив та експериментально перевірів методику підвищення ефективності змагальної діяльності борців на основі аналізу структури інформації, яка здійснює вплив на

оперативну тактичну побудову поєдинку та емоційний стан учасників змагань, за допомогою інформаційного забезпечення [88].

Подібно до технологій Л. Г. Рижкової, методика В. А. Греховодова спрямована на вибір адекватного варіанту техніко-тактичних дій в умовах швидкоплинної змагальної ситуації. Інший підхід представлено у працях І. В. Кривенцової [115–117] щодо формування різних сторін підготовленості студентів, які вивчають спеціалізацію «Фехтування» у закладах вищої освіти (ЗВО). Для формування тактичного мислення запропоновано низку вправ, які передбачають виконання різних техніко-тактичних дій в ситуаціях, що моделюють змагальну діяльність.

Удосконалення тактичного мислення неможливе без вивчення інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості. Цей напрям тактичної підготовки передбачає нагромадження та обробку інформації про ймовірних суперників (про їхню фізичну підготовленість, манеру ведення бою, особливості поведінки в різних умовах, морально-вольові якості) та партнерів по команді, про середовище та умови проведення майбутніх змагань [92]. Для накопичення цієї інформації використовують бесіди, перегляд та аналіз тренувальних занять і змагань.

Цей напрям тактичної підготовки також представлено у наукових працях Л. Г. Рижкової. Авторка пропонує умовно розподілити тактичну інформацію на два блоки. До першого включено оцінювання тактичної сутності обраних перед сутичкою спеціалізованих положень і рухів зброєю, а також типових бойових дій, які потрібно виконати з певної дистанції. До другого блоку Л. Г. Рижкова рекомендує віднести інформацію, отриману на підставі аналізу передбачуваних різновидів дій суперника у майбутній сутичці [88]. Водночас авторка наголошує на потребі ранжування інформаційних складників, необхідних для практичної реалізації тактичної підготовленості, для спортсменів різної кваліфікації.

На кожному з етапів багаторічного удосконалення науковці акцентують увагу на потребі формування навичок розрізнення відмінностей між джерелами і способами оцінювання тактичної інформації [132, 402]. З цього погляду, вибір дії та моменту для її

застосування перед початком сутички повинен враховувати результати аналізу інформації про наміри суперника та оцінювання ефективності дій у попередніх сутичках. Отже, спортсмени повинні вміти:

- обирати дії на основі інформації, отриманої після оцінювання результатів застосування підготовчих дій;
- обирати і довільно чергувати дії в обумовленій (передбачуваній зі сторони суперника) ситуації;
- обирати і застосовувати дії на підставі реакції вибору або реакції переключення [393, 398].

Ми підтримуємо позицію авторів щодо потреби врахування відмінностей правил змагань в різних видах фехтування (наприклад, наявності тактичної правоти, «дійсних» та «недійсних» уколів чи ударів у поєдинках на рапірах та шаблях та їх відсутність у фехтуванні на шпагах), які полягають у визначенні пріоритетів серед типових дій і, відповідно, доборі вправ для їх засвоєння під час навчально-тренувальних занять.

Ще одним напрямом тактичної підготовки у переліку загальноприйнятих є практична реалізація тактичної підготовленості. Порівняно з іншими, він представлений у науково-методичній літературі з підготовки спортсменів-єдиноборців чи не найширше. Результатами реалізації цього напрямку є створення цілісного уявлення про поєдинок, формування індивідуального стилю ведення боротьби, своєчасне втілення рішень завдяки раціональним прийомам і діям з урахуванням особливостей суперника, середовища, суддівства, ситуації змагання. Відповідно, спортсмен повинен:

- усвідомлювати переваги та недоліки власної техніко-тактичної підготовленості, особливості індивідуальної манери ведення поєдинку;
- розуміти взаємозв'язки між підготовчими діями і основними засобами ведення змагальної діяльності;
- розуміти характер ініціативи в поєдинку, місце і значення таких тактичних елементів, як раптовість, маневр, своєчасність, необхідність витримки і розумного ризику;
- знати варіанти поведінки в різні моменти поєдинку;

- вміти проводити розминку та регулювати психічний стан;
- вміти протидіяти різним за стилем і силам суперникам;
- мати чітке уявлення про мету підготовки та участі в конкретних змаганнях чи в окремому поєдинку, про можливість та реальність досягнення цієї мети та окремих завдань [296].

З огляду на це, важливими є такі показники: загальний обсяг тактики (кількість тактичних прийомів, які використовують спортсмен чи команда в тренувальній і змагальній діяльності), її різноманітність (варіативність атаквальних, захисних, контратакувальних прийомів та дій), раціональність (кількість найбільш результативних техніко-тактичних прийомів), ефективність (відповідність техніко-тактичних дій спортсмена його індивідуальним особливостям) [294].

Практична реалізація тактичної підготовленості є різноманітною. У фехтуванні вона полягає у використанні спортсменами варіантів ініціативи початку дії, простору для пересувань і часу на підготовку дій, довжини дистанції і відмінностей в положеннях зброї, а також адекватності вибору дій [34, 53]. Враховуючи це, тактична інформація про наміри щодо застосування різновидів дій є вкрай важливою. При цьому для кожного спортсмена притаманна власна манера їх виконання відповідно до певного стилю змагальної діяльності.

Класифікація індивідуальних стилів ведення змагальної боротьби у СЄ має відмінності, зумовлені специфікою змагальної діяльності та правилами змагань. Відповідно, для визначення належності спортсменів до конкретного стилю фахівці застосовують різні підходи. В. В. Житлов та Б. В. Турецький пропонують для цього враховувати такі показники як частота та варіативність засобів нападу та оборони, середній час одного фехтувального поєдинку та характер підготовчих дій [88].

Більш різноманітною є характеристика індивідуальних стилів ведення змагальної боротьби, яку запропонував Б. В. Турецький для фехтування на рапірах [88]. На основі розрахунку індивідуальних коефіцієнтів активності та характеру підготовчих дій фехтувальників автор виділив чотири стилі: маневрувально-наступальний, маневрувально-оборонний, позиційно-оборонний та позиційно-

маневрувальний. Відмінності у стилях полягають у виборі тактичної схеми ведення поєдинку, арсеналі дій та їхніх комбінацій, дистанціях, основних положеннях зброї.

На нашу думку, ця класифікація індивідуальних стилів ведення змагальної боротьби не може бути екстрапольована на інші види зброї. Передусім, це пов'язано зі специфікою змагальної діяльності на різних видах зброї. Окрім цього, зміни у правилах змагань щодо визначення тактичної правоти у поєдинках на рапірах та шаблях, розіграші пріоритету при однаковому рахунку та використанні системи покарань при пасивному веденні поєдинків (небажання спортсменів виконувати активні дії для здійснення уколів) спонукають до перегляду традиційних підходів щодо визначення належності спортсмена до певного стилю та його використання у двобоях з різними суперниками.

На думку багатьох фахівців, основою формування індивідуального стилю ведення змагальної боротьби у СЄ повинні бути антропометричні параметри, психомоторні властивості та особливості функціонування центральної нервової системи [106, 107]. У наукових розробках М. А. Ридника представлено взаємозв'язки між стилями ведення поєдинків у фехтуванні на рапірах з індивідуально-типологічними характеристиками особистості спортсмена. При формуванні певного стилю автор рекомендує враховувати такі характеристики темпераменту як екстраверсія (домінуючий вплив правої півкулі головного мозку) та інтроверсія (домінуючий вплив лівої півкулі головного мозку) [88].

Важливість врахування функціональної асиметрії головного мозку у спортсменів високої кваліфікації під час планування та реалізації техніко-тактичної підготовки підкреслено у роботах Г. В. Коробейнікова та співавторів [106]. Натомість В. І. Шандригось та співавтори [215, 385] встановили наявність зв'язку між виконанням техніко-тактичних дій та профілем функціональної асиметрії спортсменів у вільній боротьбі. Автори виявили, що спортсмени частіше та ефективніше виконують ці дії у провідну сторону. Тому використання комплексу вправ, спрямованих на збільшення

асиметрії, сприяє зростанню майстерності спортсменів та ефективності виконання прийомів у провідну сторону.

У СЄ з наявністю вагових категорій (ВК) формування індивідуального стилю змагальної діяльності має певні особливості [381]. D. A. S. Soto та співавтори проаналізували особливості ухвалення рішень та виконання техніко-тактичних прийомів дзюдоїстами-учасниками Ігор XXX Олімпіади 2012 р. Дослідники встановили, що в легкій ВК атлети частіше застосовували оборонні дії, ніж у напівлегкій та важкій. У важкій та середній ВК частота виконання бойових дій була вищою, ніж у легкій, а у важкій ВК частота пауз була вищою, ніж у легкій [240].

В іншому дослідженні D. A. S. Soto та співавтори встановили особливості практичної реалізації тактичної підготовленості, які продемонстрували дзюдоїстки-учасниці Ігор XXX Олімпіади 2012 р. Виявлено, що для представниць легкої ВК притаманна менша частота виконання захоплень, ніж в інших ВК. Спортсменки у надлегкій ВК продемонстрували вищу частоту захоплень нижньої правої та лівої частин спини та рукавів, ніж у напівлегкій ВК [391, 392]. Автори рекомендують враховувати ці результати під час формування і розвитку тактичного мислення атлетів.

Аналіз наукової і методичної літератури з підготовки у контактних видах СЄ вказав на наявність двох підходів до визначення належності спортсмена до певного стилю та, власне, його формування: психолого-фізіологічний, спрямований на вивчення психомоторних якостей відповідно до властивостей його психіки; функціонально-педагогічний, що передбачає визначення функціональних можливостей та морфологічних особливостей спортсмена, а також якісного і кількісного оцінювання його рухових здібностей [98, 100].

Зауважимо, що кількість стилів, характерних для аматорського та професійного боксу, відрізняється [388]. На думку більшості фахівців, можна умовно виділити п'ять індивідуальних стилів: «покаутери», «теповики», «силовики», «ігровики», «універсали»

[14, 142]. В. І. Філімонов стверджує, що цю класифікацію можна використати для практики кікбоксингу [88].

Натомість у професійному боксі виокремлюють такі типи боксерів за переважним використанням різновидів техніко-тактичних дій: «аутфайтер, або круїзер», «панчер», «слаггер, або браулер», «інфайтер, або свормер». А. Котельник пропонує класифікувати стилі ведення змагальної діяльності так: «форсинг» (виконання безперервних атак у швидкому темпі), «решер» (агресивний стиль з потужними нокаутуючими ударами), «дворукий» (відсутність різниці між силою ударів лівою та правою руками) [111].

На думку М. В. Баранова та А. Т. Маляренка, в карате-до можна виділити три стилі ведення поєдинку: технічний (ігровий), швидко-силовий (силовий) та темповий [13]. У дослідженнях В. П. Лук'яненка та Р. А. Воликова, присвячених аналізу показників змагальної діяльності у кікбоксингу, представлено класифікацію спортсменів за типами «нокаутер», «ігровик», «темповик» [88]. Схожу класифікацію стилів запропонував А. Литвиненко у хортингу: ігровий, темповий, силовий, універсальний [127, 128].

Попри наявність різних підходів до класифікації індивідуальних стилів змагальної діяльності, більшість фахівців переконані, що належність спортсмена до певного стилю не повинна бути незмінною. Залежно від умов змагальної діяльності, особливостей рівня підготовленості до певних змагань, настанов на поєдинок із конкретним суперником атлет повинен вміти оперативно перебудовувати тактику ведення бою. Це дає підстави виділити значно більшу кількість проміжних стилів змагальної діяльності. Наприклад, в боксі та кікбоксингу розрізняють такі умовні типи спортсменів: «ігровик-нокаутер», «ігровик-темповик», «нокаутер-ігровик», «нокаутер-темповик», «темповик-ігровик», «темповик-нокаутер», «універсал» [44, 422]. Схожі проміжні стилі можна знайти в інших СЄ. При цьому В. Н. Клецьов та А. А. Куликов стверджують, що використання в змагальній діяльності лише одного стилю є, швидше, недоліком підготовленості спортсмена [88].

Сучасна класифікація стилів враховує особливості манери ведення поєдинків здебільшого на основі аналізу показників змагальної діяльності в індивідуальному заліку. Проте у СЄ щороку зростає престижність командних змагань та, відповідно, значущість здобутків на міжнародній арені саме в командному заліку. У сучасній науковій і методичній літературі цей напрям практично не відображений.

Ще одним компонентом практичної реалізації тактичної підготовленості є вибір тактичної схеми. Більшість фахівців вважають, що він, передусім, є обумовленим рівнем технічної, фізичної та психологічної підготовленості спортсмена [124, 223, 224]. При цьому у навчально-тренувальному процесі можуть реалізовувати два протилежні підходи. Перший передбачає визначення найсильніших сторін підготовленості спортсмена та формування індивідуального стилю змагальної діяльності з одночасною компенсацією слабких сторін за рахунок сильних. Зокрема, боксери або борці із значним швидкісно-силовим потенціалом та недостатньою витривалістю можуть використовувати активну атакувальну тактику для здобуття перемоги упродовж перших хвилин поєдинку. Ці спортсмени можуть застосовувати економічний оборонний варіант тактики упродовж першої частини поєдинку для того, щоб зберегти сили для активних дій в останньому раунді [14, 50, 51].

Другий підхід полягає у визначенні найсильніших сторін підготовленості та акцентованому розвитку слабших для того, щоб надалі спортсмен міг використовувати ширший арсенал технічних дій (бути універсальним) та варіативні тактичні схеми. Один з прикладів реалізації цього підходу у фехтуванні у ХХ ст. – цілеспрямований розвиток координаційних якостей, який давав змогу результативно виконувати різноманітні техніко-тактичні дії правою або лівою озброєною рукою. Ще один варіант – використання кількох видів руків'я зброї для реалізації тактичних схем у поєдинках з різними суперниками [185, 186].

Цю думку підтримує А. Ю. Горащенко [88], зазначаючи, що в контактних видах СЄ удосконалення тактичної підготовленості повинно передбачати не лише формування улюбленого стилю

ведення поєдинку, а й розвиток тих фізичних якостей, які дають змогу досягти універсальності. Цей підхід є більш ефективним, якщо спортсменові потрібно конкурувати із суперниками, які використовують різні стилі змагальної діяльності.

Звісно, проаналізовані напрями тактичної підготовки та особливості їхньої реалізації не є вичерпними та потребують розширення та удосконалення відповідно до сучасних тенденцій розвитку СЄ. Враховуючи це, найбільш перспективним напрямом удосконалення тактичної підготовки у спорті загалом та у СЄ зокрема є поєднання новітніх підходів з традиційним підґрунтям.

1.4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Більшість фахівців підкреслюють, що удосконаленню тактичної майстерності на різних етапах багаторічної підготовки й у різних періодах річного макроциклу слід приділяти неоднакову увагу. Найбільшого значення ця сторона підготовки набуває на етапах підготовки до вищих досягнень (ПдВД) та максимальної реалізації індивідуальних можливостей (МРІМ), коли спортсмен бере участь у великій кількості змагань різного рівня.

На етапі СБП тренер повинен приділяти увагу переважно ключовим компонентам тактичної майстерності. На етапах ПП та ПБП формування та удосконалення тактичної підготовленості є другорядним завданням. Відповідно до основ теорії адаптації та закономірностей її формування у спортсменів, а також фундаментальних положень побудови багаторічної підготовки, найважливішими напрямками тренувального процесу у цей час є різносторонній розвиток фізичних якостей, усунення недоліків у фізичному розвитку, навчання техніки обраного виду спорту, створення рухового потенціалу для засвоєння складніших елементів та формування мотивації до занять спортом [92, 273].

Найбільший обсяг часу на тактичну підготовку потрібно відводити наприкінці підготовчого та змагального періоду. Упродовж першого етапу підготовчого періоду слід удосконалювати лише окремі компоненти тактичної майстерності. Водночас на етапі безпосередньої підготовки до основних змагань значення тактичної підготовки зростає. Це пов'язано з тим, що рівень технічної, фізичної та психологічної підготовленості, сформований раніше, дає змогу перейти до відпрацювання тактичних дій в умовах, які є максимально наближеними до умов майбутньої змагальної діяльності [2, 272].

Загальновідомим є те, що специфіка видів спорту висуває різні вимоги до планування та побудови тактичної підготовки як у межах річного макроциклу, так і в окремих тренувальних заняттях. Однак, попри відмінності у реалізації тактичної підготовки у різних видах спорту, основою удосконалення тактичної майстерності є формування тактичних знань, вмій та навичок [92].

Під тактичними знаннями розуміють сукупність уявлень про засоби, види і форми спортивної тактики, особливості їхнього застосування в тренувальній та змагальній діяльності. Тактичні вміння, на думку В. В. Медведєва, є формою прояву свідомості спортсмена, що відображає його дії на основі тактичних знань. За допомогою цих вмій атлет може розгадувати задуми суперника, передбачати виникнення різних ситуацій в умовах змагальної діяльності, обирати різні види тактики упродовж поєдинку. Своєю чергою, тактичні навички включають дії та їх комбінації, які спортсмен вже опанував та може виконувати з різними опонентами [88].

Тактичні знання, вміння і навички є взаємопов'язаними із тактичним мисленням. Останнє В. М. Платонов та В. В. Медведєв трактують як мислення атлета під час спортивної діяльності в умовах дефіциту часу та психічного напруження, що безпосередньо спрямоване на вирішення конкретних тактичних завдань [88]. На думку В. М. Платонова, основою тактичної підготовленості окремих спортсменів та команд є володіння сучасними засобами, формами і видами тактики обраного виду спорту; відповідність тактики рівню розвитку певного виду спорту з оптимальною для нього структурою

змагальної діяльності; відповідність тактичного плану особливостям конкретних змагань (суперники, стан місць змагань, характер суддівства, поведінка вболівальників тощо); забезпечення взаємозв'язку тактики з рівнем розвитку інших сторін підготовленості – технічної, психологічної, фізичної [92].

Ефективність тактичної підготовки та можливість реалізації тактичної майстерності спортсменів в умовах змагальної діяльності безпосередньо залежать від того, наскільки вдало тренер обрав відповідні засоби та методи. У фундаментальних джерелах [92] підкреслено потребу врахування специфіки реалізації тактичної підготовки відповідно до таких напрямів: вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики; оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій; вдосконалення тактичного мислення; вивчення інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості; практична реалізація тактичної підготовленості. При цьому у спортивних іграх та СЄ більшість авторів рекомендують формувати тактичну майстерність одночасно із вивченням технічних прийомів [227, 253].

Загальновідомим є те, що формування технічної майстерності включає три етапи: початкового, поглибленого розучування, закріплення та подальшого удосконалення [92]. Німецькі фахівці у 80-х рр. ХХ ст. запропонували додати ще два етапи (стадії). Алгоритм навчання технічному прийому, за задумом авторів, повинен включати створення першого уявлення щодо рухової дії і формування настанови на її вивчення; формування початкового вміння; формування досконалого виконання рухової дії; стабілізації навички; удосконалення варіативної навички та її реалізації.

Практика сучасного спорту свідчить про те, що тактичні вміння та навички формують за цим алгоритмом одночасно із удосконаленням технічної майстерності [255, 285]. На нашу думку, найбільшою перевагою цього підходу є те, що під час тренувальної діяльності спортсмени можуть усвідомити взаємозв'язок між арсеналом технічних дій та вибором тактичного варіанту їхнього виконання. Недоліки полягають у тому, що інтелектуальний

потенціал та здатність до аналізу подій у навчально-тренувальному процесі зумовлені віковими особливостями розвитку атлета. Тому алгоритм вивчення техніко-тактичних дій повинен враховувати специфіку етапу багаторічного удосконалення. Відповідно, добір засобів та методів, які можна використати для формування певної навички, слід диференціювати з урахуванням вікових можливостей спортсменів. Однак у наявній науковій і методичній літературі відсутні чіткі рекомендації щодо реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів [3, 7, 133]. Більшість нормативно-правових документів (навчальні програми для ДЮСШ, СДЮСШОР та інших спеціалізованих закладів спортивного профілю) дублюють основні положення фундаментальних джерел щодо цього запитання.

Для опанування тактичних дій у різних видах спорту застосовують широкий діапазон словесних, наочних, практичних засобів та методів підготовки. При цьому перелік засобів та методів тактичної підготовки для СЄ та спортивних ігор є найбільш різноманітним [187, 188]. Якщо основними засобами оволодіння і вдосконалення тактичних дій в циклічних видах спорту є багаторазове виконання спеціально-підготовчих та змагальних вправ відповідно до певної схеми та за умов постійного контролю за ефективністю рухових дій, то для представників СЄ та спортивних ігор передбачено використання чотирьох методів: тренування без суперника, з умовним суперником, з партнером та суперником [198]. Ці методи, на думку В. С. Келлера та В. М. Платонова, дають змогу найбільш достовірно змодельовати умови змагальної діяльності [92].

Л. П. Матвеев пропонує формувати тактичну підготовленість у різних видах спорту за допомогою таких методичних підходів:

- створення полегшених умов при засвоєнні раціональних варіантів розподілу сил на дистанції (лідирування, коригуюча інформація про швидкість пересування, темп рухів);
- створення умов, які ускладнюють реалізацію тактичного плану під час удосконалення тактичних навичок (виконання завдань у незвичних умовах, введення додаткових перешкод);

- дотримання тактичної схеми при значній варіативності просторово-часових і динамічних параметрів рухів або, навпаки, несподіваній зміні тактики за додатковим сигналом;

- реалізація тактичної схеми в умовах втоми, що прогресує [88].

Б. В. Турецький [88] рекомендує формувати тактичну майстерність упродовж трьох етапів: орієнтовного, виконавчого та контрольного. Завдання орієнтовного та виконавчого етапу здебільшого співпадають із завданнями першої та другої стадій засвоєння техніко-тактичних дій, які запропонували Г. Штарк та G. Schnabel [92]. Контрольний етап, на думку Б. В. Турецького, є найважливішим, оскільки дає змогу оцінити ефективність тактичних рішень, зафіксувати помилки та розробити варіанти їх усунення.

У греко-римській боротьбі А. В. Чудаков [23] пропонує використовувати низку методів тактичної підготовки:

- Метод узагальнюючих правил, законів, аксіом (для дій, які слід застосовувати в кожному типовому випадку). Автор коментує цей метод так: «Кидай суперника у тому напрямку, куди він пересувається», «Проводь прийом в напрямку зусиль суперника».

- Проблемний метод, який передбачає проведення педагогічного експерименту та нагромадження досвіду безпосередньо спортсменами. А. В. Чудаков пропонує два шляхи реалізації методу: накопичення стихійного досвіду в умовах тренувальної та змагальної діяльності, цілеспрямоване проведення експериментів.

На нашу думку, другий варіант є можливим лише за умов достатнього рівня теоретичних знань, змагального та тренувального досвіду, а також глибокого розуміння спортсменом завдань етапу підготовки. Натомість застосування цього методу з юними спортсменами є недоцільним. Однак його можна адаптувати до їх вікових особливостей розвитку та застосовувати для стимулювання пізнавальної активності, створення передумов для реалізації творчого потенціалу та формування тактичного мислення.

- Евристичний метод, основою якого є розвиток спеціалізованих відчуттів спортсменів та антиципації (передбачення дій суперника). Для формування останньої А. В. Чудаков пропонує такі методичні

прийоми: фіксацію (зупинку навчально-тренувального поєдинку, якщо один з атлетів не знаходить правильного тактичного рішення в певній ситуації, та повторне відновлення цієї ситуації після спільного з тренером вибору адекватного тактичного рішення); варіювання (пошук тактичних рішень в різних ситуаціях за завданням тренера); обмеження в часі (для формування навички швидко аналізувати дії суперника та обирати адекватне тактичне рішення в умовах дефіциту часу, наприклад, при завершенні основного часу поєдинку та наявності різниці в рахунку) [78].

На думку Д. А. Тишлера, у межах тактичної підготовки у фехтуванні тренер повинен послідовно сформулювати такі вміння:

- розрізняти сектор для нападу;
- розрізняти напрям нападу суперника;
- диференціювати простий напад і напад з фінтами або з великої дистанції;
- переходити від нападу до захисту, від підготовки до нападу, від одного нападу до повторного нападу, від захисту до нападу, від захисту до повторної захисту [88].

На думку Д. А. Тишлера, ця послідовність формування тактичних умінь та навичок є умовною, її можна коригувати відповідно до специфіки змагальної діяльності на різних видах зброї та індивідуальних особливостей спортсменів [23].

Враховуючи специфіку змагальної діяльності фехтувальників (ліміт часу, простору та інформації щодо намірів суперника), Б. В. Турецький [80] пропонує застосовувати вправи, під час виконання яких спортсмен повинен вирішувати завдання різного рівня складності (за зразком, репродуктивно-пошукового характеру, реконструктивно-варіативного характеру).

Завдання за зразком відповідають початковому етапу засвоєння дії. Спортсмени виконують їх під час індивідуального уроку або навчально-тренувальних поєдинків з партнерами та суперниками в стандартних ситуаціях з наявністю перешкод або за їхньої відсутності.

Завдання репродуктивно-пошукового характеру передбачають вдосконалення технічних дій в складних ситуаціях, в умовах дефіциту часу і простору. Завдання реконструктивно-варіативного характеру змушують спортсмена активно діяти, одночасно моделюючи різні ситуації змагальної діяльності та використовуючи в них адекватні техніко-тактичні дії [80].

З огляду на це, одним із завдань, що постає перед тренером при плануванні навчально-тренувального процесу, є пошук та добір відповідних засобів, які, з одного боку, дали б змогу спортсменові максимально реалізувати творчий потенціал під час виконання розумових операцій. З іншого боку, ці засоби повинні забезпечити взаємозв'язок тактичної майстерності з іншими сторонами підготовленості – технічної, психологічної, фізичної, теоретичної. Водночас вони повинні відповідати сучасним вимогам до побудови навчально-тренувального процесу, бути максимально інформативними та економічними з погляду часових витрат. Окрім цього, засоби тактичної підготовки повинні враховувати вікові особливості фізичного та інтелектуального розвитку спортсменів. Отож, тренер повинен застосовувати диференційований підхід як при доборі засобів формування тактичної майстерності, так і під час їхнього використання на різних етапах підготовки.

1.5. СУЧАСНІ МЕТОДИ І ЗАСОБИ ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

У сучасній науковій і методичній літературі запитання розробки та експериментальної перевірки ефективності засобів техніко-тактичної підготовки є широко висвітленими. Знання тактичної сутності прийомів та їхньої потенційної ефективності в конкретних ситуаціях дає змогу обрати оптимальну дію і вдало вирішити тактичне завдання. Засвоєння сутності можливих тактичних ситуацій передбачає вивчення їх типових варіантів та особливостей поведінки в кожній з них, а також підготовку до ведення змагальної боротьби з різними суперниками.

Для реалізації цих положень у вільній боротьбі В. В. Гожин, В. Л. Дементьев, Ю. Н. Рогов [88] розробили методика, спрямовану на розвиток спеціальних інтелектуальних здібностей за допомогою лекцій протягом 15–20 хв перед початком заняття. У межах проведеного авторами дослідження в основній частині навчально-тренувальних занять юні борці вивчали особливості технічних прийомів, які традиційно використовують в типових ситуаціях конфліктної взаємодії в умовах змагальної діяльності. Наступним кроком було формування навички розпізнавання образу оптимальної ситуації для початку атаки з використанням техніко-тактичних дій у межах наступальної, оборонної та контратакувальної тактики. На завершальному етапі формування образу атакувальної дії у юних борців автори пропонують застосовувати ідеомоторні вправи, спрямовані на формування навички фокусування уваги та візуалізації окремих елементів техніко-тактичної дії, а також навички аналізу та порівняння власних зорових, тактильних та інших відчуттів з результатом фактичного виконання рухових дій.

Схожий підхід до добору засобів та методів техніко-тактичної підготовки використано у дослідженнях О. Лукіної, присвячених методиці опанування атакувальних та контратакувальних дій. У навчально-тренувальному процесі дзюдоїстів віком 12–13 років авторка запропонувала окремо удосконалювати моторну складову цих дій за допомогою інтервального, ігрового та змагального методів. Спеціальні ідеомоторні вправи застосовували для формування навички розпізнавання найбільш сприятливих ситуацій для виконання техніко-тактичних дій та вибору моменту для їхнього початку. Для цього запроваджено спеціальний світлолідер із системою індикаторів, розташованих на табло. Швидкість виконання атаки визначали автоматично за допомогою зміни програми подання сигналу на світловому табло [129].

Моделювання змагальних ситуацій є основою методики удосконалення техніко-тактичної підготовленості кікбоксерів у розділі «орієнтал» на етапі СБП у дослідженнях О. С. Скірта [183]. Автор запропонував три алгоритми побудови умовних двобоїв

залежно від спрямованості мікро- та мезоциклів річного циклу підготовки. Один з них передбачав зміну кількості та видів техніко-тактичних дій відповідно до перебігу подій упродовж змагального поєдинку за вказівками тренера. Відповідно до другого, під час умовного двобою у кожному наступному раунді атлет використовував більшу кількість ударних площин. Третій варіант побудови умовного поєдинку передбачав поєднання елементів боротьби у клінчі та ударів колінами, тобто використання різних дистанцій для маневрування.

У дослідженнях А. В. Захарова у межах техніко-тактичної підготовки борців 17–18 років на етапі СБП запропоновано використання ідеомоторного тренування з поглибленим вивченням їх сенсомоторної схильності до певної манери ведення поєдинку. Ідеомоторне тренування використовували упродовж трьох етапів. На першому борець максимально швидко реагував на сигнал тренера (виконував атакувальний чи контратакувальний прийом або їх комбінацію) та отримував інформацію про час виконання дії. На другому етапі при аналогічних завданнях борець самостійно визначав час виконання дії (при цьому встановлювали похибку порівняно з реальним часом). На третьому етапі при незначних похибках ускладнювали умови виконання результативних змагальних комбінацій [23].

Ідеомоторне тренування використано як основу авторської методики К. Г. Тишлер та Л. Г. Рижкової. Гіпотеза дослідження полягала у тому, що вербальна настанова спортсмена перед початком сутички прискорює формування ідеомоторних уявлень про техніку рухів, знижує ймовірність похибок у техніці під час виконання дій. Перед початком вправи спортсменові повідомляли вихідне положення зброї, дії умовного суперника, обумовлені різновиди дій з використанням загальновідомого у фехтуванні термінологічного апарату. Спортсмен повинен був назвати обрані для виконання різновиди дій, дотримуючись правильної термінології [23].

З одного боку, наведені розробки є ефективними для формування тактичної підготовленості спортсменів. З іншого, у сучасній практиці

спорту з цією метою дедалі частіше використовують можливості інформаційно-комп'ютерних технологій. Останні є актуальними на початкових етапах дослідження для отримання об'єктивної інформації щодо обсягів, результативності, варіативності техніко-тактичних дій та їхніх взаємозв'язків з іншими сторонами підготовленості, а також безпосередньо для розроблення засобів та методів техніко-тактичної підготовки [232, 259].

Для удосконалення техніко-тактичних дій у карате-до на етапах СБП та ПдВД І. А. Севостьянов запропонував застосування 3D та 2D моделей в інтерактивному режимі. Під час педагогічного експерименту спортсмени вивчали техніко-тактичні дії упродовж двох етапів. На першому вони опановували найбільш ефективні техніко-тактичні дії, які застосовують більш кваліфіковані атлети. На другому кожен спортсмен засвоював та удосконалював певні техніко-тактичні дії відповідно до спеціального комплексу прийомів, розробленого відповідно до його індивідуального стилю змагальної діяльності [88].

Основою більшості розробок у межах техніко-тактичного удосконалення спортсменів-єдиноборців є мультимедійні засоби. Їхніми головними перевагами над традиційними є можливість роботи з великими масивами інформації в режимі реального часу, моделювання різних ситуацій в умовах змагальної діяльності, оперативне отримання зворотного зв'язку, зменшення витрат часу на техніко-тактичну підготовку тощо [320, 332].

Під час розроблення мультимедійних засобів та інтерактивних навчальних програм П. К. Петров, Ю. В. Тупеев, В. Ф. Бойко рекомендують враховувати такі принципи:

- мультимедіа – спортсмен швидше опановує новий матеріал за допомогою слів та зображень, ніж за допомогою лише слів;
- просторової близькості – спортсмен сприймає інформацію краще, коли слова та пов'язані з ними зображення розміщено поруч;
- тимчасової близькості – спортсмен краще сприймає слова і пов'язані з ними зображення, коли між ними немає великого часового проміжку;

- індивідуальних відмінностей – атлети з невеликим обсягом знань та з високим рівнем розвитку просторового мислення демонструють найвищу результативність при використанні відеофрагментів;

- пріоритету цілей навчання – обрані методи і засоби повинні відповідати сформованим завданням;

- спадкоємності сучасних інформаційних технологій щодо традиційних методів та форм навчання – запровадження інновацій повинно посилювати і розширювати можливості загальновідомих дидактичних принципів;

- візуалізації – відеоматеріал дає змогу ефективніше виконувати технічні дії, акцентувати увагу на помилках і способах їх усунення;

- інтерактивності та адаптивності – дає змогу тренерові та спортсменам довільно переходити від одного блоку програми до іншого, шукати розділи за змістом, багаторазово переглядати відеосюжети в різних режимах [88].

За цими принципами Ю. В. Тупєєв та В. Ф. Бойко розробили та експериментально перевірили ефективність комп'ютерної інформаційно-методичної програми «Чемпіон», призначеної для засвоєння базових елементів техніки борців вільного стилю. Особливістю програми була блокова структура, яка включала такі розділи: «Теорія боротьби», «Практика – основи техніки рухових дій», «У здоровому тілі здоровий дух» [23].

Враховуючи те, що однією із особливостей змагальної діяльності у СС є наявність великої кількості непередбачуваних ситуацій упродовж одного поєдинку, зусилля багатьох фахівців упродовж останніх п'яти–десяти років сконцентровані на розробці таких комп'ютерних програм, які давали б змогу опрацьовувати великі масиви інформації та здійснювати оперативний пошук адекватного рішення в певній змагальній ситуації [235, 253].

Як правило, основою цих програм є результати педагогічних спостережень за змагальною діяльністю спортсменів різної кваліфікації, аналіз найбільш ефективних та результативних дій, співвідношення між ними, варіанти протидії суперникові, часові

характеристики параметрів рухів (виконання прийомів та їхніх комбінацій, часові інтервали між ними). При цьому пошук відповідних техніко-тактичних дій та варіантів протидій ним користувач (тренер або спортсмен) може здійснювати за певними параметрами.

Схожа автоматизована система аналізу змагальної діяльності спортсменів «Аналіз і моделювання змагальних дій фехтувальників» представлена у наукових роботах О. М. Шевчук [222]. Її головним призначенням є збереження інформації щодо змісту техніко-тактичних дій, які виконують фехтувальники-шпажисти високої кваліфікації. На нашу думку, головними перевагами розробки є не лише аналіз обсягів та ефективності показників змагальної діяльності та можливість моделювання фехтувальних сутичок з певними суперниками, а й добір вправ для їхнього засвоєння та удосконалення в умовах тренувальної діяльності.

За припущенням О. М. Шевчук, інтерпретація різновидів техніко-тактичних дій упродовж змагального поєдинку у хронологічній послідовності дає змогу отримати інформацію про рівень техніко-тактичної майстерності окремого спортсмена. Під час аналізу поведінки суперника в різних змагальних ситуаціях тренери та спортсмени можуть спостерігати за підготовчими та оманливими діями, які їхні головні конкуренти використовують для маскування справжніх намірів. Тому цільовою аудиторією для використання програми є спортсмени високої кваліфікації, які здійснюють підготовку до змагань різного рівня. Однак на етапах ПП та ПБП ця програма може бути менш ефективною, оскільки активної участі у змаганнях для цього контингенту спортсменів не передбачено. Враховуючи це, більш перспективними для формування тактичної підготовленості юних спортсменів вважаємо інтерактивні програми, які передбачають застосування ігрового методу.

На думку великої кількості фахівців, одним з найефективніших методів тактичної підготовки у СЄ є ігровий [24]. Завдяки сюжетній організації дій він дає змогу не лише удосконалювати фізичні якості спортсменів різного віку та кваліфікації, а й моделювати умови

змагальної діяльності. При цьому створюють відповідні передумови для розвитку тактичного мислення, зокрема спортсмен повинен швидко сприймати, адекватно усвідомлювати та аналізувати ситуації, ухвалювати рішення в умовах ліміту часу та простору, передбачати дії суперника чи партнера по команді, рефлексивно відображати свої дії відповідно до перебігу гри.

Використання ігрового методу у межах техніко-тактичної підготовки спортсменів представлено у великій кількості робіт [197]. Н. В. Цзен та Ю. В. Пахомов [88] розробили та запровадили у спортивну практику велику кількість психотехнічних ігор з широким функціональним потенціалом. Їхнє використання представниками різних видів спорту сприяло не лише удосконаленню психологічної підготовленості та покращенню взаєморозуміння між учасниками спортивних команд, а й створенню передумов для розвитку тактичного мислення. Основними засобами розвитку тактичного мислення є вправи, які застосовують в ігровій формі. Під час їхнього виконання спортсмени повинні не лише спостерігати та знаходити тактичну сутність у жестах, рухах, діях, намірах, станах суперників в певних ситуаціях, а й запам'ятовувати результати власних дій в аналогічних ситуаціях та передбачати дії суперників.

Інтерпретація ігрового методу у сучасній науковій і методичній літературі була різною та передбачала врахування особливостей змагальної діяльності у різних видах спорту. У низці досліджень техніко-тактичну підготовленість фехтувальників на етапі ПБП формували паралельно із набуттям теоретичних знань. Головними засобами у межах цих сторін підготовки були алгоритмізовані навчально-ігрові засоби, які охоплювали п'ять інформаційних блоків: «Історія фехтування», «Змагальна діяльність фехтувальників», «Техніка і тактика фехтування», «Основи теорії і методики підготовки спортсменів», «Олімпізм». Особливістю запропонованих засобів була спрямованість не лише на підвищення рівня теоретичної підготовленості, а й на розвиток логічного, асоціативного та тактичного мислення. При цьому виконання завдань передбачало моделювання умов змагальної діяльності, зокрема ліміт часу та

простору, дефіцит інформації щодо намірів суперника, необхідність передбачення дій партнерів по команді [68, 69, 260].

Ще одним прикладом використання ігрового методу для вирішення завдань тактичної підготовки у фехтуванні є комп'ютерний тест-тренажер «Тактик», який в ігровій формі імітує чотири типові тактичні стилі ведення фехтувального поєдинку: позиційно-наступальний, позиційно-оборонний, маневрувально-наступальний, маневрувально-оборонний. Під час його програмування акцент було зроблено на формуванні тактики взаємодії між реальним спортсменом, який виконує завдання, та уявним суперником, якого імітує програма. Під час виконання завдань передбачено використання кількох кнопок: одну з двох – для переміщення, одну з чотирьох – для виконання дії у потрібний момент [24]. Проте, методика формування тактичних умінь та навичок, реалізована в програмі «Тактик», дає змогу створювати цільові завдання, коли правильним рішенням у змагальній ситуації є лише одна дія або їхня послідовність. З огляду на інтенсифікацію змагальної діяльності у фехтуванні протягом останніх років, вважаємо, що кількість варіантів дій та протидій ним під час моделювання сутички, особливо для спортсменів високої кваліфікації, повинна бути ширшою.

Отже, за результатами аналізу наукових розробок у межах тактичної підготовки у СЕ можна виокремити такі особливості її реалізації:

- послідовність вирішення завдань тактичної підготовки відповідно до вікових особливостей контингенту та специфіки виду спорту;

- дотримання єдиної структури під час формування тактичної майстерності у процесі її удосконалення. Константна частина передбачає формування знань, вмінь та навичок, а варіативну можна модифікувати відповідно до структури та змісту змагальної діяльності чи адаптувати до можливостей певного атлета;

- використання сучасних інтерактивних технологій для формування тактичного мислення, які дають змогу отримати

оперативний зворотний зв'язок між спортсменом, тренером, партнером по команді у режимі реального часу;

- диференційований підхід до застосування засобів та методів відповідно до завдань тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення;

- надання переваги багатофункціональності та універсальності при розробленні та доборі засобів тактичної підготовки, які дають змогу паралельно або послідовно вирішити широке коло завдань (формуванню знання, вміння, навички та контролювати їх шляхом використання аналогічних засобів).

1.6. ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СПОРТСМЕНІВ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

У системі підготовки спортсменів незалежно від специфіки виду спорту контроль різних сторін підготовленості є напроцуд важливим [198]. Він повинен бути комплексним, охоплювати різні компоненти навчально-тренувального процесу (оперативний, поточний та етапний) та змагальної діяльності. При цьому практична реалізація теоретичних та методичних аспектів контролю передбачає врахування специфічних особливостей виду спорту та чинників результативності змагальної діяльності [92]. В СЄ одним з цих чинників є тактична підготовленість.

Як відомо, для контролю тактичної підготовленості атлетів використовують такі показники:

- загальний обсяг тактики – кількість тактичних схем та варіантів дій, які використовує спортсмен або команда;

- різнобічність тактики – різноманітність атаквальних, захисних, оманливих, маскувальних та інших прийомів і дій;

- раціональність тактики – кількість техніко-тактичних прийомів і дій, що дали змогу досягти позитивного результату;

- ефективність тактики – відповідність техніко-тактичних дій, які використовує спортсмен, його індивідуальним особливостям.

Аналіз наукової і методичної літератури вказує на те, що під час добору показників контролю потрібно враховувати їхню відповідність специфіці виду спорту, віковим та кваліфікаційним особливостям спортсменів, спрямованості тренувального процесу, інформативність та надійність [92].

Серед інших вимог повинні бути такі:

- об'єктивність оцінювання – незалежність результатів вимірювань від індивідуальних особливостей спеціалістів, які здійснюють контроль;
- стандартність та наявність системи оцінок – ідентичність процедури та умов тестування в усіх випадках;
- використання різних тестів під час етапного, поточного і оперативного контролю;
- доступність для використання тренером;
- мінімізація зусиль та скорочення кількості показників контролю для економізації часу;
- розроблення інтегральних оцінок тренувальних навантажень і станів спортсменів;
- усунення втоми після попередніх тренувальних навантажень;
- максимальне наближення до умов тренувального процесу;
- можливість швидкої обробки інформації;
- врахування спрямованості тестів та їхньої послідовності;
- компактність апаратури, легкість її транспортування та надійність функціонування в різних умовах [197, 198].

Етапний контроль тактичної підготовленості спрямований на визначення основних особливостей формування майстерності спортсменів та команд. Під час поточного контролю оцінюють манеру ведення сутичок з різними суперниками, на різних стадіях турнірів в умовах багатоденних турнірів тощо. Оперативний контроль полягає в оцінюванні тактичної майстерності окремих спортсменів та команд під час тренувальних занять і змагань [170, 200].

Для оцінювання рівня техніко-тактичної підготовленості юних спортсменів у тхеквондо Р. А. Арканія пропонує використовувати такі

показники: кількість атак (реальних і тих, які оцінили судді), їх інтервал та ефективність, кількість «чистих» перемог і попереджень [8, 9].

Схожим є перелік показників, представлений у працях К. В. Ананченка та співавторів для визначення рівня техніко-тактичної майстерності висококваліфікованих спортсменів у дзюдо: інтервал вдалої атаки, кількість атак за хвилину, ефективність виконання техніко-тактичних дій, їх кількість та варіативність, найбільш результативні прийоми у сутичці, середній час двобою, кількість дострокових перемог, оптимальний час виконання прийому [4, 5].

У дослідженнях С. М. Ашкіназі, окрім зазначених, перелік показників у вільній боротьбі доповнено іншими. Серед них такі: результативність, коефіцієнт якості технічних дій і технічного оснащення, інтервал результативної атаки, щільність, середня кількість техніко-тактичних дій у сутичці, середня кількість отриманих балів за одну сутичку [81].

На думку Н. В. Гаркіна, перелік параметрів, які свідчать про рівень техніко-тактичної майстерності висококваліфікованих атлетів, може бути ще ширшим. Під час вивчення загальних закономірностей аналізу рухів та періоду їх виконання на основі порівняння техніко-тактичних взаємодій у вільній боротьбі автор досліджував активність борців (кількість реальних атак за одиницю часу); інтервал атаки (середній час виконання техніко-тактичної дії); надійність атаки (відсоткове співвідношення кількості вдалих атак до їх загальної кількості); надійність захисту (відсоткове співвідношення відбитих атак суперників до їх загальної кількості); результативність техніко-тактичних дій (середня оцінка прийомів, які виконав борець) [25].

Більш детальний підхід запропонували Я. К. Коблев, М. Н. Рубанов, К. Д. Чермит та І. В. Вержбицький у дзюдо. До показників контролю включено такі:

- кількість спроб виконання техніко-тактичних дій;
- активність – кількість спроб виконання техніко-тактичних дій за одиницю часу;
- кількість дій, за які атлет отримав оцінку;

- кількісний показник ефективності (співвідношення між кількістю оцінених техніко-тактичних дій та усіма спробами їх виконання);
- результативність;
- співвідношення між результативністю спортсмена та його суперника;
- якісний показник ефективності – співвідношення між сумарною результативністю борця та кількістю оцінених дій;
- тактико-технічний потенціал;
- асиметрію техніко-тактичної підготовленості – різниця між кількістю спроб виконання дій в правий чи лівий бік [386].

При оцінюванні техніко-тактичної підготовленості спортсменів у самбо А. С. Пахомов пропонує використовувати схожі характеристики, доповнюючи їх частотою використання прийомів та здатністю борця виконувати прийоми у різні сторони [88].

Ще ширшим є перелік параметрів оцінювання тактичної підготовленості у фехтуванні, який запропонував Д. А. Тишлер. Серед них такі:

- співвідношення між альтернативними діями;
- адекватність навмисного вибору дій;
- спеціалізованість реагувань,
- складники «почуття бою»;
- спеціалізованість мислення, пам'яті, ідеомоторних уявлень, уваги;
- стійкість стилю ведення поєдинку;
- склад та співвідношення різновидів підготовчих дій, тактичних компонентів підготовки та застосування дій нападу і захисту;
- спрямованість нападів у різні сектори ураженої поверхні;
- спеціалізованість проявів тактичних якостей;
- застосування засобів, що впливають на реагування суперника під час сутички;
- застосування підготовчих дій, які впливають на вибір дій суперника, що ускладнюють надходження інформації про наміри спортсмена [23].

Перевагою цього підходу є можливість різностороннього, ґрунтового вивчення особливостей тактичної підготовленості фехтувальників у поєднанні з технічною. Але недоліками, на нашу думку, є труднощі в здійсненні одночасного спостереження за всіма показниками та високі вимоги до рівня підготовленості дослідника (наприклад, вміння розрізняти підготовчі оманливі дії від невдалих дій з наміром). Враховуючи те, що сучасні реалії СЄ вимагають скорочення кількості показників контролю для економізації часу та підвищення рівня їх достовірності, розроблення більш досконалих методик оцінювання тактичної підготовленості спортсменів є актуальним.

У більшості сучасних досліджень, присвячених проблемам підготовки спортсменів у СЄ, зазначені показники оцінюють під час педагогічного спостереження, яке проводять безпосередньо дослідник, тренерський штаб або обрані експерти [52, 54, 284, 574]. Для цього застосовують два види реєстрації одиниць спостереження: частотний (реєстрація факту виконання техніко-тактичної дії) та оцінковий (запис одиниць за розробленою шкалою) [338, 339].

Менш популярним є анкетування, під час якого спортсмени можуть оцінити власний рівень техніко-тактичної підготовленості на основі суб'єктивних відчуттів. У дослідженні О. С. Скірта спортсмени-кікбоксери за десятибальною шкалою оцінювали власні показники виконання ударів руками, ногами і колінами, а також захисні дії у відповідь на виконання суперниками різновидів ударів. Серед них такі: активність та надійність атакувальних і контратакувальних дій, обсяг техніки, активність суперника в нападі, надійність захисту від ударів руками, ефективність захисту від ударів та їх комбінацій, загальний рівень техніко-тактичної підготовленості [183].

На нашу думку, перевагою частотного запису є те, що дослідник отримує фактичну інформацію про події, а не думки інших осіб про них. Спостерігач не залежить від вміння досліджуваних оцінити власні дії та висловити думки. Недоліком вважаємо суб'єктивність під час проведення аналізу та оцінювання педагогічних явищ та фактів з боку спостерігача, оскільки достовірність отриманої інформації залежить від його кваліфікації.

Окрім цього, під час спостереження деякі сторони діяльності спортсменів, які можуть вплинути на вибір техніко-тактичних дій у поєдинку та ухвалення рішень у різних ситуаціях, є недоступними для дослідження (мотивація, емоційний стан тощо). З огляду на це, більш перспективним є використання комп'ютерного забезпечення, яке дає змогу отримати достовірну інформацію щодо рівня тактичної підготовленості спортсменів.

У зв'язку з розширенням можливостей комп'ютерного забезпечення, основою більшості візуальних методик оцінювання тактичної підготовленості спортсменів є аналіз відеозаписів. Завдяки цьому можна не лише документально зафіксувати техніко-тактичні дії спортсмена, а й створити відеотеку його рухів, оцінити компоненти його майстерності за допомогою стопкадру та уповільненого відтворення. Беззаперечною перевагою відеозапису над нотаційним є вища достовірність результатів та можливість усунення впливу умов змагальної діяльності на результати спостережень.

На нашу думку, цікавий та перспективний підхід представлено у роботах К. Ананченка та О. Хацаюка [4, 5]. На противагу експертному оцінюванню арсеналу техніко-тактичних дій дзюдоїстів за допомогою відеозапису, запропоновано спеціальний математичний інструментарій – методів парних порівнянь та визначення пріоритетів із застосуванням програмного забезпечення. Процедура проведення експертизи відрізняється від традиційних тим, що всі відеоматеріали попарно порівнюють один з одним за певними ознаками, а кожна наступна оцінка не пов'язана з попередньою.

Усі парні оцінки формують матрицю парних переваг, за результатами обробки якої можна отримати вагові коефіцієнти певного відеофільму. Останній використовують як наочний матеріал під час підготовки дзюдоїстів. На думку розробників, ця методика дає змогу підвищити достовірність результатів та зменшити вплив людського чинника [4]. Однак, на нашу думку, можливість використання цієї розробки в умовах навчально-тренувального процесу спортсменів лімітує рівень знань тренера щодо особливостей

застосування методів математичної статистики та вимагає присутності фахівців, які є компетентними у цій сфері.

Однією з переваг автоматизованих діагностичних комплексів, на думку В. О. Тищенко, є універсальність, тобто можливість використання однієї технології для вирішення низки завдань [198]. Більшість авторських пристроїв, призначених для удосконалення різних сторін підготовленості спортсменів у СЄ, можна одночасно використовувати як засоби їхнього контролю.

Одним із прикладів є «Пристрій для техніко-тактичної підготовки фехтувальників», ефективність якого була доведена у дослідженнях З. С. Семеряк [32]. Головне призначення пристрою – удосконалення спеціалізованих техніко-тактичних вмінь фехтувальників на основі скорочення часу ухвалення адекватних рішень відповідно до умов змагальної діяльності та антропометричних параметрів суперника.

Пристрій представлено у вигляді тренажера (змонтованого куба), в якому встановлено вертикальні напрямлячі з кульковими мішенями. Останні є рухомими і дають змогу імітувати сектори ураженої поверхні, послідовність влучання у них відповідно до антропометричних характеристик та індивідуальних стилів змагальної діяльності різних суперників, а також завдань навчально-тренувального процесу [177]. Перевагою розробки є можливість використання у підготовці спортсменів на різних видах зброї, а також у фехтуванні відповідно до програми Паралімпійських ігор. У дослідженнях З. С. Семеряк пристрій застосовували для удосконалення техніко-тактичної підготовленості фехтувальниць-шпажисток на етапі СБП. У дисертаційній роботі С. Б. Смирновського цей тренажер використано для контролю технічної підготовленості фехтувальників-шпажистів на етапі ПБП [186].

Схожа універсальність притаманна для комп'ютерної програми «Аналіз та моделювання змагальних дій фехтувальників», представленої у наукових роботах О. М. Шевчук [222]. Головним призначенням розробки є визначення показників змагальної діяльності спортсменів, на підставі яких можна моделювати сутички з передбачуваними суперниками. У межах програми запропоновано

розділ «Аналіз та моделювання змагальної діяльності фехтувальників», який включає базу даних бойових дій спортсменів та обчислювальний блок. Останній призначений для підрахунку обсягу та ефективності дій, які виконав спортсмен [554].

За схожим принципом розроблено тренажер «Платформа» для підготовки спортсменів у боксі. Основою пристрою є робоча платформа, боксерська лапа, секундомір, блок з реле часу та вмикання, блок живлення. Пристрій призначений для моделювання умов змагальної діяльності та отримання оперативної інформації щодо часу виконання серій та комбінацій технічних прийомів. У дослідженнях Н. В. Бойченко доведено його ефективність для удосконалення техніко-тактичної підготовленості спортсменів-каратистів стилю «кіокушинкай» віком 16–17 років [21, 22].

У роботі V. Sastre та співавторів проаналізовано показники техніко-тактичної підготовленості юних каратистів віком 8 і 9 років за допомогою програмного забезпечення GSEQ5 і THEME (версія Edu6). Перевагою цих програм є можливість виявлення та дослідження так званих Т-образів – тимчасових структур, які є прихованими на відеозаписі поединку [378].

Моделювання умов змагальної діяльності в режимі реального часу покладено в основу комп'ютерної програми «Атака», яку у роботах Р. А. Арканія використовували для удосконалення атакувальних техніко-тактичних дій у тхеквондо. Окрім алгоритму навчання, програма містить дев'ять тестових завдань з можливістю реєстрації часу ухвалення рішення та вибору варіантів дій з-поміж трьох альтернатив [8, 9].

У публікації С. А. V. Barrientos та співавторів [243] представлено перспективи використання програмного забезпечення Frami для аналізу показників змагальної діяльності елітних спортсменів у тхеквондо. Це програмне забезпечення написано за допомогою Delphi C++ (Borland Software Corporation, Остін, США). На думку дослідників, головною перевагою оновленої версії програми Frami порівняно з попередньою є здатність уповільнювати швидкість відео у вісім разів [350].

Схожу інтерактивну систему розробили М. Zhang та співавтори [427]. FencingVis призначена для оцінювання тактичних дій спортсменів у фехтуванні на шаблях. Їх послідовність під час поединку можна відтворити за допомогою модифікованих гістограм, які надають інформацію про різновиди пересувань та дії зброєю двох суперників. Надалі програма пропонує інтерактивну техніку дослідження моделей поведінки фехтувальників. Різні комбінації їх дій відображено у вигляді графічних моделей, які дають змогу виявити види тактики, які застосовують фехтувальники, та їх взаємний вплив під час одного поединку. У майбутньому автори планують удосконалити систему з врахуванням особливостей фехтування на рапірах і шпагах, а також специфіки проведення командних змагань [427].

У дослідженні Ja. Sciranka, D. Augustovicova, M. Stefanovsky [381] за допомогою програмного забезпечення Kinovea встановлено співвідношення зусиль і пауз у вільній боротьбі під час ЧС 2018 р.

У сучасних дослідженнях з контактних СЄ науковці дедалі частіше аналізують моделі поведінки спортсменів за допомогою так званих ланцюгів Маркова. Останні дають змогу виявити взаємозв'язки між двома основними моделями поведінки (фокусною та умовною), пропонуючи інформацію, необхідну для ухвалення рішення щодо вибору наступної дії, та варіанти дії-відповіді спортсмена.

У роботі С. Menescardi та співавторів [347] встановлено, що ланцюги Маркова надають тренерам і дослідникам інформацію не лише про частоту виконання певних дій (як у більшості досліджень з тхеквондо), а й про послідовність їх застосування під час реальних змагань. За результатами аналізу 151 поединку на Іграх ХХХ Олімпіади у м. Лондоні серед чоловіків та жінок дослідники виявили, що ухилення було найбільш актуальною оборонною дією проти нападу, тоді як одночасна контратака була найбільш затребуваною серед контратак.

З одного боку, на сучасному етапі розвитку СЄ зростає кількість засобів та методів контролю тактичної майстерності, а їх функціональний потенціал розширюється. З іншого, під час оцінювання

цієї сторони підготовленості фахівці звертають увагу переважно на показники змагальної діяльності (кількість прийомів і дій, їх комбінації, результативність, активність та ефективність). Натомість такі компоненти тактичної майстерності як тактичне мислення та рівень знань, необхідних для практичної реалізації тактичної підготовленості, здебільшого залишаються поза їхньою увагою.

На нашу думку, оцінювання тактичної майстерності повинно охоплювати всі її складники. Ще одним аргументом є те, що під час аналізу показників змагальної діяльності неможливо чітко розмежувати питому вагу технічної оснащеності й тактичної підготовленості у досягненні певного результату. Підтвердженням цього є висновки, зроблені А. А. Фоменком та І. Ю. Горською на підставі факторного аналізу результативності змагальної діяльності борців греко-римського стилю у важкій ВК до 130 кг. Автори встановили, що найбільший внесок в успішну реалізацію поєдинку забезпечує високий рівень технічної майстерності у стійці й тактичної підготовленості [88].

Вважаємо, що цю тенденцію можна екстраполювати на інші види СС. Це означає, що помилки у виконанні технічних прийомів під час поєдинку можна компенсувати завдяки вдало обраним тактичним діям. Водночас великий обсяг технічних дій в арсеналі спортсмена ще не гарантує перемоги над різними суперниками, оскільки для отримання поразки у поєдинку деколи достатньо виконати ефективний прийом на десяті або соті частки секунди пізніше, ніж суперник. Попри високу значущість цієї компенсації в умовах змагальної діяльності, оцінювання рівня техніко-тактичної майстерності як одного цілого є дещо суб'єктивним

Спроба виходу за межі оцінювання тактичної підготовленості разом із технічною представлена у дослідженні О. М. Тімербаєва, присвяченому підготовці каратистів віком 12–13 років. Автор розробив комп'ютерну програму «Тактика карате», складниками якої є навчальний і тестувальний блоки. Перший включає теоретичний матеріал щодо ситуацій, що виникають у поєдинках каратистів,

тактичних завдань та шляхів їхнього вирішення (матеріал представлено у вигляді лекції та відео).

Призначення другого блоку полягає в оцінюванні ситуативного тактичного мислення, яке комп'ютерна програма визначає автоматично за кількістю правильних відповідей на 20 запитань (у відсотках). Під час дослідження комп'ютерна програма оцінювала також оперативне мислення – за швидкістю надання відповідей на 20 запитань.

Окрім теоретичного блоку, програма містить практичний, спрямований на реалізацію набутих знань щодо тактики карате у навчально-тренувальному процесі у вигляді імітаційних вправ, реалізації тактичних дій в парах (з опором та без опору), закріплення рухового тактичного досвіду в умовних поєдинках за завданням та у навчально-тренувальних поєдинках [25].

На нашу думку, перевагою розробки О. М. Тімербаєва є можливість виокремлення тактичної підготовленості спортсмена як об'єкту контролю. Однак, припускаємо, що швидкість та точність надання відповіді на запитання не завжди переконливо свідчить про рівень тактичної підготовленості спортсмена (йдеться про випадковість вибору правильного варіанту). З іншого боку, у практиці спорту існують випадки, коли спортсмен демонструє високий рівень освіченості з теорії обраного виду спорту в умовах відносного спокою, однак втрачає здатність оперативно та адекватно ухвалювати рішення в умовах дефіциту часу та простору, притаманних для змагальної діяльності у СС.

Якщо звернутися до фундаментальних джерел, логічним було б оцінювати тактичну підготовленість відповідно до її структури – тактичних знань, вмінь та навичок. Проте, на нашу думку, цей підхід має низку обмежень під час реалізації на практиці. Одне з них полягає у тому, що науковці трактують тактичні вміння як форму прояву свідомості спортсмена, що відображає його дії на основі тактичних знань. Об'єктом контролю при цьому є не стільки тактична дія чи знання, скільки свідомість спортсмена.

Схожа ситуація є притаманною для оцінювання тактичного мислення. Якщо у процесі його розвитку фахівці рекомендують застосовувати засоби та методи, спрямовані на удосконалення наочно-образного, діяльнісного та ситуативного характеру мислення, ці компоненти також потрібно оцінювати. Однак рекомендації щодо їхнього контролю на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів у науковій і методичній літературі відсутні.

Ще одним обмеженням під час контролю тактичної підготовленості спортсменів-єдиноборців, на нашу думку, є інформативність показників, тобто їх відповідність якостям або властивостям, які оцінюють. З одного боку, ці показники обирають з урахуванням чинників, що визначають рівень тактичної підготовленості спортсмена. Проте цей підхід не завжди є ефективним, оскільки не всі чинники, які зумовлюють результативність техніко-тактичних дій у різних ситуаціях під час поєдинку, можна дослідити. З цього погляду, удосконалення тактичної підготовленості спортсменів та її оцінювання залежать від професійної підготовленості тренера.

РОЗДІЛ 2

ПЛАЦДАРМ І ДОКТРИНА В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Актуалізація змісту теоретичних положень тактики та виявлення тенденцій її розвитку у сучасних ОСЄ передбачала узагальнення та систематизацію інформації щодо інших, дотичних до неї термінів: стратегії, плацдарму, доктрини тощо. На попередньому етапі дослідження встановлено, що їхнє трактування є одним з найбільш дискусійних запитань у науково-методичній літературі з теорії спорту. Єдиним, у чому погляди науковців збігаються, є те, що тактика завжди посідає підпорядковане положення відносно стратегії. Однак чіткої межі, яка регламентує перехід стратегії в тактику та навпаки, у наукових працях не існує.

Грунтуючись на ідеях В. С. Келлера [92] щодо сприйняття цих термінів крізь призму теорії військового мистецтва, можна припустити, що стратегія як мистецтво підготовки і ведення великих військових операцій у сучасних ОСЄ спрямована на максимально вдалий виступ на Іграх Олімпіади (останні у цьому контексті можна порівняти з головною битвою). Інші офіційні міжнародні турніри можна порівняти з проміжними військовими операціями, або «локальними» битвами. За цих умов, вдалий виступ на олімпійській арені можна вважати перемогою у війні та результатом взаємодії суб'єктів, кожен з яких виконує низку функціональних обов'язків (в цьому випадку – офіційної делегації для участі в Іграх Олімпіади). З цього погляду, тактику можна розглядати як мистецтво використання ресурсів, які є доступними для визначених суб'єктів.

Якщо інтерпретувати ці терміни крізь призму теорій індивідуальної діяльності та конфлікту, стратегія постає у вигляді системи дій, в якій окремі ходи, комбінації, прийоми підпорядковані загальному, раніше затвердженому плану. Тактику у цьому контексті

можна розглядати як здатність до ведення боротьби з урахуванням задумів суперника, його дій, можливостей та індивідуальних особливостей. Таким чином, стратегія є «глобальною» системою дій, а тактика – «локальною», або підсистемою.

Своєю чергою, плацдарм є сукупністю чинників, який обумовлює характер обидвох. Вперше це поняття у теорії спорту застосував В. С. Келлер, який охарактеризував діяльність спортсменів у варіативних конфліктних ситуаціях за допомогою аналогії з військовою справою [92]. У широкому розумінні «плацдармом» позначають місцевість або район, у якому готують та реалізують військову операцію [184].

У загальній теорії підготовки спортсменів В. С. Келлер запропонував розглядати плацдарм як сукупність чинників, найважливішу вихідну позицію, яка зумовлює характер змагальної діяльності спортсмена, спрямованість його тактичних намірів і технічних дій. У свідомості кожного атлета плацдарм постає у вигляді схеми, сформованої на основі суб'єктивного сприйняття реального плацдарму. На думку В. С. Келлера [92], ефективність ухвалених у змагальній діяльності рішень залежить від вміння спортсмена максимально точно оцінити всю сукупність чинників, які зумовлюють характер цієї діяльності (чим більш наближеною ця схема є до плацдарму у його свідомості, тим вищою є ймовірність досягнення успіху).

Натомість використання терміну доктрина, який також запропонував В. С. Келлер, викликає безліч запитань. У разі її сприйняття як алгоритму або сукупності дій для досягнення мети під час поєдинку на змаганнях її можна ототожнити з тактикою. Якщо розглядати доктрину як систему поглядів, є незрозумілою її відмінність від концепції. Якщо інтерпретувати її як систему положень, що зумовлює підхід до вирішення певних завдань під час поєдинку чи його епізоду, стадії змагань або загалом турніру, її можна ототожнити як зі стратегією, так і з тактикою.

З огляду на це, дослідження тактики, стратегії, плацдарму та доктрини крізь призму теорій індивідуальної діяльності та конфлікту

вважаємо не зовсім некоректним. На нашу думку, є потреба пошуку «точки відліку», яка дає змогу переосмислити ці поняття, актуалізувати їхню ієрархію та можливість застосування в сучасних ОСЄ. Наступна частина дослідження була спрямована на пошук відповідей на ці та інші запитання.

2.1. ПЛАЦДАРМ У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

2.1.1. Тенденції розвитку сучасних олімпійських спортивних єдиноборств

Створення уявлення про плацдарм є важливою передумовою реалізації будь-якої діяльності та ухвалення адекватних рішень відповідними суб'єктами. Для цього кожен з них повинен усвідомлювати, в яких умовах доведеться діяти не лише протягом короткого часового проміжку, а й у довгостроковій перспективі. З цього погляду, актуальною є потреба узагальнення сукупності чинників, які обумовлюють характер цієї діяльності.

До переліку цих чинників входять сучасні тенденції розвитку спорту загалом та ОСЄ зокрема. Останні, на думку Т. Кропивницької та К. Краснянського, включають професіоналізацію, комерціалізацію, глобалізацію; виникнення нових видів спорту та змагань; зростання спортивних досягнень; позитивізацію ставлення суспільства до спорту; зростання ролі телебачення та мережі Інтернет; посилення впливу політики Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА) щодо боротьби із застосування спортсменами заборонених речовин та методів [119]. Ці тенденції притаманні для більшості олімпійських та неолімпійських видів спорту, проте їх прояв у них є різним.

На думку С. Латишева [125], головними чинниками, які обумовлюють розвиток вільної боротьби у світі, є такі:

- потреба підвищення рейтингу, престижності та популярності вільної боротьби як виду спорту;
- інтенсивний розвиток науки й практики олімпійського спорту;

- суттєві зміни соціальних умов у світі (обмін тренерами, спортсменами, вченими, а також досвідом між школами боротьби);
- підвищення соціальної значущості спорту та, особливо, перемоги в сучасному спорті світового рівня.

Автор наголошує, що головним способом підвищення рейтингу боротьби є зацікавлення глядацької аудиторії. Для цього UWW упродовж останніх п'яти–десяти років регулярно запроваджує різноманітні зміни у правилах змагань, спрямовані на підвищення видовищності змагальної діяльності. Як наслідок, поєдинки стають більш динамічними, спортсменам потрібно частіше ризикувати та використовувати не лише ефективні, а й ефектні дії (ті, що викликають захват у глядачів) [125].

Ще одна тенденція розвитку спортивної боротьби пов'язана зі зменшенням кількості ВК та, водночас, розширенням «вагового інтервалу» кожної з них. Якщо в період з 1993 по 1996 рр. спортсмени виступали у десяти ВК, з 1997 по 2001 рр. – у восьми, то з 2002 р. їх залишилося сім («ваговий інтервал» для середньої вагової групи становив 8–10 кг). Ця тенденція призвела до посилення конкуренції на міжнародній арені, загострила запитання оптимального вибору ВК та способу зниження маси тіла перед змаганнями, та, відповідно, вплинула на структуру і зміст змагальної діяльності. Більше того, висококваліфіковані спортсмени стали частіше використовувати індивідуальний стиль змагальної діяльності, притаманний лише для них. С. Латишев стверджує, що з усіх спортсменів, які посіли перші п'ять місць на Іграх ХХІХ Олімпіади в м. Пекіні у 2008 р., лише близько 40 % борців є представниками трьох базових стилів («силовики», «ігровики», «темповики»). Схожа ситуація характерна для боксу та кікбоксингу, в яких кількість стилів змагальної діяльності зростає після чергових змін у правилах змагань [44].

Серед інших тенденцій, притаманних сучасним ОСЄ, на особливу увагу заслуговують розширення географії та зростання конкуренції на світовій арені. У фехтуванні протягом останніх десяти–п'ятнадцяти років найбільше зросли результати спортсменів з країн Азії, Африки, Америки. Аналіз виступів представників цих країн на Іграх Олімпіад з

1956 по 2000 рр. вказав на те, що фехтувальники країн Азії та Америки завоювали десять медалей. Водночас на Іграх XXVIII – XXIX Олімпіад (в м. Сідней 2000 р. та Пекіні 2008 р.) – 15. На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні фехтувальники з Китайської Народної Республіки здобули три медалі, з Республіки Корея – шість, з США, Боліваріанської Республіки Венесуела, Арабської Республіки Єгипет, Японської Держави – по одній нагороді [11].

У дзюдо лідерами за кількістю медалей, завойованих на ЧС у період з 2007 по 2015 рр., є представники Японської Держави. Головними конкурентами для них є спортсмени з Європи (Французька Республіка, Королівство Нідерландів, російська федерація, Федеративна Республіка Німеччина, Грузія), Азії (Республіка Корея, Китайська Народна Республіка, Монголія), Америки (Республіка Куба, Федеративна Республіка Бразилія). При цьому серед континентальних змагань традиційно найвищою є конкуренція на ЧЄ [301]. Своєю чергою, на співвідношення сил на міжнародній арені значно вплинуло збільшення кількості змагань та зростання соціальної значущості перемоги у них. Так, за медалі ЧЄ з тхеквондо із 47 членів ЄС конкурують представники понад двадцяти країн, а на ЧС їхня кількість є більшою у півтора рази [123].

У роботах Т. Кропивницької та К. Краснянського [119] підкреслено, що сучасні тенденції розвитку спорту призводять не лише до зростання конкуренції на змаганнях різного рівня, а й до трансформації їхньої організації. Результатами цього є розширення програм змагань, включення до них комерційно привабливих видів, збільшення глядацької аудиторії, зростання бюджету, підвищення вимог до матеріально-технічного, суддівського, медичного та інформаційного забезпечення змагань, підвищення вимог до фіксації результатів, зміна правил проведення тощо. Поява нових дисциплін чи видів змагань та неможливість включення усього їхнього переліку до програм сучасних заходів, у тому числі до програми Олімпійських ігор, призвели до посилення кваліфікаційних вимог для здобуття спортсменами олімпійських ліцензій [123, 217].

Іншими тенденціями розвитку спорту, у тому числі сучасних ОСЄ, є створення центрів олімпійської підготовки, прискорення темпів удосконалення матеріально-технічного забезпечення (модернізація тренувального та змагального спорядження) проведення навчально-тренувальних зборів у країнах-господарях наступних змагань, використання різноманітних комп'ютерних технологій для оперативного цифрового аналізу показників тренувальної та змагальної діяльності [119].

Наслідком їхнього впливу є оновлення системи підготовки спортсменів, підвищення вимог до кадрового забезпечення у різних видах спорту, а також трансформація як спортивної діяльності загалом, так і її суб'єктів – спортсменів, тренерів, фахівців сфери ФКіС тощо [52, 54]. Це, своєю чергою, актуалізує потребу модернізації педагогічного супроводу підготовки національних збірних команд країн з урахуванням специфіки сучасних кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для здобуття спортсменами олімпійських ліцензій, особливостей міжнародного та національного календарів змагань, тенденцій змін у правилах змагань в ОСЄ, структури та змісту відповідних нормативно-правових документів, які регламентують стратегію підготовки до змагань (передусім, Ігор Олімпіад) на державному рівні.

2.1.2. Тенденції змін у правилах змагань та їхній вплив на тактику у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Важливим напрямом підвищення ефективності системи підготовки висококваліфікованих спортсменів є розширення кола знань щодо структури та змісту змагальної діяльності відповідно до сучасних тенденцій розвитку певного виду спорту. Однією з цих тенденцій у сучасних ОСЄ є зміни у правилах змагань, затверджених відповідними МСФ. У дослідженнях А. В. Стукаліна проаналізовано трансформацію техніко-тактичних дій фехтувальників-рапіристів, викликану змінами у правилах змагань FIE у 2004 р. (збільшення

інтервалу спрацьовування наконечника рапіри з 3 мс до 15 мс). Автор стверджує, що ці зміни вплинули на тактику ведення поединку, призвели зниження швидкості дій та очікування моменту для нанесення уколу. Окрім цього, майже вдвічі зменшилася площа уражуваної поверхні, а тривалість поединків збільшилася в 2–2,5 рази. Зміни позначилися й на структурі техніко-тактичних дій – арсенал атаквальних зменшився, натомість захисні, навпаки, стали більш різноманітними [62].

Заборона схресного кроку, бігу та «флеші» (атаки стрілою) у фехтуванні на шаблях вплинула на різноманіття пересувань. Аналіз змагальної діяльності на Іграх XXVII Олімпіади 2000 р. у м. Сідней вказав на зростання кількості випадів, кроків, стрибків вперед та комбінацій прийомів маневрування. Натомість, запровадження у 2005 р. регламенту оцінювання випередження у разі взаємних нападів (0,12 мс) призвело до збільшення в арсеналі фехтувальників на шаблях кількості зближень кроками і стрибками вперед-назад, а також комбінацій прийомів нападу [207].

На конгресі FIE у 2015 р. було ратифіковано заміну часу темпу із 125 мс на 175 мс та скорочено стартову дистанцію між спортсменами з чотирьох до трьох метрів. Внаслідок цього у поединках фехтувальників на шаблях зросли частота використання атак із фінтами та діями на зброю та швидкість виконання простих атак [300]. В. Байдаченко, В. Гамалій, О. Шевчук [11] зазначають, що зміни у правилах змагань від 2016 р. не вплинули на обсяги, ефективність та результативність змагальних дій із групи зустрічних нападів. Проте вони змінили вимоги до тактичної підготовленості спортсменів.

Схожі тенденції виявлено в аматорському боксі та спортивній боротьбі. У роботі В. П. Марціва наведено результати аналізу показників змагальної діяльності висококваліфікованих спортсменів з 60-х рр. XX ст. донині. Автор стверджує, що застосування нової формули ведення бою (кількість раундів та їх тривалість) призвело до зростання щільності поединку та швидкості виконання атаквальних техніко-тактичних дій.

Натомість А. С. Кузнецов вважає, що запроваджені у 2006–2013 рр. правила змагань з греко-римської боротьби призвели, з одного боку, до збільшення інтенсивності поєдинків, з іншого, до зниження різноманітності технічних дій спортсменів [62]. Занепокоєння обмеженістю складу результативних технічних дій, примітивністю тактики ведення поєдинку, збідненням техніко-тактичного арсеналу борців на Іграх Олімпіад 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016 рр. висловлюють також Ю. Тропін, Г. Коробейніков, Л. Коробейнікова, В. Шацьких [201, 269].

На противагу W. Blach та співавтори спростовують думку про вплив змін у правилах змагань на показники змагальної діяльності висококваліфікованих дзюдоїстів. Зміни у правилах змагань передбачали заборону прийомів захоплення нижніх кінцівок учасника нижче пояса (у 2012 р. вони були дозволені), скорочення тривалості утримування, введення численних обмежень у боротьбі за утримування. Автори проаналізували 120 поєдинків під час Ігор ХХХ Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні (сутички проводили за старою версією правил) і 136 поєдинків під час ЧС в м. Ріо-де-Жанейро у 2013 р. (за новими правилами). Вони виявили відсутність статистично значущих відмінностей у показниках техніко-тактичної підготовленості медалістів обох турнірів. Проте встановили, що для здобуття медалей спортсменам необхідно ефективно та результативно виконувати як атаквальні, так і захисні дії [248].

У роботах L. V. M. Varreto та співавторів зіставлено показники змагальної діяльності дзюдоїстів в сезонах двох олімпійських циклів. Встановлено, що порівняно з 2015–2016 рр. у 2019–2020 спортсмени витрачали менше часу на фази захоплення ($79,7 \pm 50,1$ проти $104,3 \pm 54,1$ с), нападу чи захисту ($7,6 \pm 5,2$ проти $9,5 \pm 7,2$ с), а загальний час боротьби був також меншим ($200,0 \pm 104,6$ проти $238,0 \pm 94,8$ с; $p < 0,001$). Крім того, у 2019–2020 рр. встановлено більшу кількість Golden Score ($0,3 \pm 0,4$ проти $0,1 \pm 0,2$ у загальних поєдинках), однак час, проведений у Golden Score, порівняно з попереднім циклом збільшився ($23,9 \pm 53,5$ проти $4,1 \pm 21,4$ с; $p < 0,001$) [240–242].

Зміни у правилах змагань полягають у розширенні переліку штрафних санкцій з метою стимулювання активності спортсменів та підвищення динамічності поєдинків. Якщо до 2012 р. у дзюдо перевагу суперника під час поєдинку можна було нівелювати за рахунок покарань без виконання оціненої технічної дії, то після Ігор ХХІХ Олімпіади вони не впливали на поточний рахунок, але їх враховували під час визначення переможця у поєдинку. За умови однакового рахунку наприкінці поєдинку перемогу присуджували спортсменові, у якого було менше покарань. В олімпійському циклі 2017–2020 рр. кількість зауважень «шидо» до оголошення дискваліфікації зменшили з трьох до двох, при цьому перші два зауваження були умовними та не надавали змоги виявити переможця [301].

Схожа ситуація притаманна для тхеквондо. В. О. Таймазов та співавтори [62] стверджують, що на результат поєдинку та манеру його ведення значною мірою впливають зауваження та попередження. Якщо раніше за порушення було передбачено «кенго» (суперник отримував +0,5 бали), то згідно з новими правилами присуджують «камджом» (+1 бал супернику). Наслідком отримання спортсменом 10 «камджом» (+10 балів супернику) є дискваліфікація за зауваженнями. У фехтуванні з 2019 р. з початку туру прямого вибування застосовують покарання за «пасивне» ведення поєдинку у вигляді попередження, штрафного уколу або дискваліфікації залежно від обставин. У разі нерівного рахунку штрафні санкції застосовують до спортсмена або команди з меншим рахунком [302].

У греко-римській та вільній боротьбі у попередньому олімпійському циклі існувало три сценарії, в яких суддівська бригада повинна була стимулювати бій за допомогою оголошення пасивності: рахунок 0-0 після 2 хвилин; нічийний рахунок, коли один борець був більш активним; коли один борець мав перевагу, а його суперник використовував переважно захисні дії. Критеріями «пасивності» були ухилення від атак без контратак, захоплення зап'ястя суперника без початку атаки, атака без прямого контакту з суперником, відновлення

початкової позиції відразу після початку атаки, хибні атаки, неможливість контролювати центр тощо [303].

Зазначимо, що на початку 2022 р. UWW оголосив про низку змін у правилах змагань. Одна з них стосувалася балів, набраних «активним» борцем протягом 30-секундного періоду активності. Відповідно до оновлених правил, «активний» борець отримує бали за будь-які атакуючі прийоми та один бал, якщо його суперник не зможе набрати бали протягом 30-секундного періоду активності. Ще одне нововведення – штрафні санкції за втечу з килима у вигляді попередження та одного балу без необхідності попереднього усного попередження. З початку 2022 р. ці санкції призначають як додаток до зарахованої дії. У греко-римській боротьбі ухилення від захоплення як у партері, так і у стійці з 2022 р. карають попередженням та одним додатковим балом для суперника. UWW також видалило усне попередження за пасивність для вікових категорій U15, U17 («кадети») та ветеранів, оскільки періоди коротші, ніж у U20 («юніори»), U23 та «дорослі» [301]. Отже, представники ОСЄ змушені проводити поєдинки більш динамічно не лише для отримання переваги над суперником, а й для уникнення можливих штрафних санкцій. При цьому важливим для спортсмена є знання правил змагань.

Недостатня поінформованість спортсмена й тренера щодо актуальних змін у правилах змагань може негативно вплинути на результат поєдинку у разі порушення так званого «Дисциплінарного кодексу змагань». Він охоплює правила, пов'язані з дотриманням прав та обов'язків усіх осіб, які беруть участь та присутні на офіційних змаганнях (організатори, офіційні особи, судді, учасники, допоміжний персонал, капітани команд, тренери, секунданти, глядачі) [300].

Практика свідчить про те, що при ознайомленні з правилами змагань під час навчально-тренувальних занять тренери приділяють більшу увагу тим, що пов'язані з особливостями ведення поєдинку, присудженням очок та вимогами до екіпірування. Натомість пункти, присвячені порядку та дисципліні (своєчасний вихід на поєдинок,

привітання судді та суперника, функціональні обов'язки капітана та інших учасників команди), залишаються поза увагою. Недотримання цих пунктів може нівелювати всі зусилля, докладені під час підготовки до змагань. Наприклад, у карате WKF з 2018 р. команду можуть дискваліфікувати, якщо будь-який з її членів чи тренер змінює склад або послідовність виступів без письмового повідомлення до початку наступного кола [418].

У фехтуванні під час командних змагань капітан може використати право на заміну учасника запасним. Капітан команди, її представник або тренер повинні зробити оголошення про заміну учасника та повідомити про це старшого суддю зустрічі, який негайно передає цю інформацію команді суперників до початку бою «естафети», що передає найближчому поєдинку заміненого учасника [300].

Значна кількість інновацій у правилах змагань зумовлена, з одного боку, потребою об'єктивізації системи суддівства, з іншого, стимулюванням зацікавленості глядачів. Для цього у різні роки МСФ запровадили відеосуддівство, яке передбачало можливість використання відеоповторів для аналізу перебігу подій під час поєдинку у разі виникнення суперечок [265]. Однак кількість відеоповторів, які можуть використати спортсмени, є обмеженою. У фехтуванні під час туру прямого вибування атлет може зробити це двічі у кожному поєдинку в особистих змаганнях. У командних змаганнях на кожен бій у зустрічі відведено один відеоповтор.

У спортивній боротьбі право на відеоповтор можна використати лише один раз. Якщо у фехтуванні та спортивній боротьбі попросити відеоповтор може тільки спортсмен, який безпосередньо бере участь у поєдинку, то в карате це може зробити виключно тренер шляхом підняття спеціальної картки. У разі невиправданого застосування картки (протест тренера відхилено суддями) картку анулюють до завершення поєдинку [303]. Це означає, що ухвалення рішення про використання відеоповтору у кожній суперечливій ситуації має бути тактично виправданим та вчасно реалізованим відповідним суб'єктом (тренером або спортсменом). Водночас у дзюдо використання відеоповторів є прерогативою виключно суддівської бригади.

Цікаво, що з 2022 р. у спортивній боротьбі тренери мають більше часу, щоб запросити протест, після публікації очок на табло або після того, як борці зайняли нейтральну позицію. Відповідно до попередньої редакції правил змагань тренери мали лише п'ять секунд на «челендж» після того, як рахунок було оприлюднено на табло [303].

Низка змін у системі суддівства спрямована на покращення сприйняття глядачами перебігу подій під час поєдинків. Для цього замість ухвалення рішень за допомогою голосування суддів, які піднімали прапорці, у карате, боксі та спортивній боротьбі було введено систему нарахування балів, які відображають на табло. Для стимулювання зацікавленості глядачів з 2004 р. обов'язковою вимогою для учасників Ігор Олімпіади, ЧС та ЧЄ у фехтуванні на шаблях була наявність маски з прозорою вставкою (раніше замість неї використовували суцільну металеву сітку). Остання давала змогу глядачам спостерігати за обличчям спортсменів та їхнім емоційним станом під час поєдинків [300].

Для підвищення видовищності змагань МСФ застосовують різні способи проведення змагань, які можуть відрізнитися на ЧС, ЧЄ та Іграх Олімпіади. Наслідком цих змін є зростання значущості поєдинків на різних стадіях, де кожен бій є вирішальним, а також підвищення вимог до тактичної підготовленості спортсменів. Наприклад, у 2013 р. у греко-римській боротьбі змагання для кожної ВК проводили в один день, що вплинуло на тактику участі спортсменів у турнірах (потреба раціонального розподілу сил для проведення всіх поєдинків протягом одного дня) [303].

Частина змін у правилах змагань пов'язана із запобіганням травматизму. Після Ігор XXXI Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні за пропозицією IJF у дзюдо було ухвалено рішення про проведення процедури зважування за день до змагань о 19:00 з метою зниження негативного впливу дієт та попередження травм, пов'язаних з ними [301]. Для запобігання травматизму FIE відмовилася від застосування масок із прозорою вставкою, які раніше було запроваджено для збільшення видовищності змагань, а також посилила вимоги до матеріалу, з якого виготовляють фехтувальні

костюми, рукавички та грудні протектори [303]. З цією метою Міжнародна федерація аматорського боксу (AIBA) неодноразово змінювала вимоги до використання рукавичок різної маси [257].

Таким чином, тенденції змін у правилах змагань у сучасних ОСЕ спрямовані на підвищення видовищності поєдинків та стимулювання зацікавленості глядачів, ущільнення поєдинку та зростання швидкості виконання техніко-тактичних дій, об'єктивізацію суддівства, зміну значущості кожного поєдинку на всіх стадіях змагань, посилення штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням «дисциплінарного кодексу змагань» та «пасивним» веденням поєдинку, попередження травматизму.

Наслідком цих змін, передусім, є трансформація структури та змісту змагальної діяльності спортсменів. Ущільнення поєдинку та зростання швидкості виконання техніко-тактичних дій призвело до збіднення арсеналу результативних технічних дій та, водночас, компенсації цього шляхом використання різноманітних тактичних дій (маневрування, викликів, створення перешкод). Поява нових способів проведення змагань та визначення переможців вимагає переоцінення значущості кожного поєдинку та його внеску в спортивний результат. Це, своєю чергою, спонукає тренерів та спортсменів до пошуку нових тактичних схем, які дають змогу досягти успіху не лише в певних епізодах поєдинку, а й на різних стадіях змагань.

Посилення штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням «Дисциплінарного кодексу змагань» та «пасивним» веденням поєдинку, передбачає приділення у навчально-тренувальному процесі більшої уваги удосконаленню тактичних знань спортсменів (в першу чергу, щодо правил змагань), оскільки недотримання певних пунктів може призвести не лише до поразки у поєдинку, а й до дискваліфікації у турнірі чи серії змагань.

Окрім цього, сучасні тенденції у змінах правил змагань вплинули не лише на арсенал техніко-тактичних дій спортсменів, а й призвели до трансформації діяльності інших суб'єктів системи підготовки спортсменів. Якщо раніше вдалий виступ на змаганнях був результатом ефективної діяльності спортсмена і тренера, то на

сучасному етапі розвитку ОСЄ на нього впливає діяльність інших суб'єктів, включених до складу офіційних делегацій (суддів, офіційних представників команд тощо). Це вказує на потребу детального вивчення їхніх функціональних обов'язків (в першу чергу, тих, які можуть вплинути на спортивний результат) та врахуванні останніх у формуванні стратегії підготовки упродовж чотирирічних олімпійських циклів.

2.1.3. Кваліфікаційні критерії для здобуття спортсменами-єдиноборцями олімпійських ліцензій

Комплектування учасників Олімпійських ігор є прерогативою Виконкому МОК. Він встановлює процедуру, кінцеві терміни подання й прийняття заявок від атлетів на участь в Олімпійських іграх. Щоб взяти участь в Олімпійських іграх, атлет, офіційна особа команди або інший персонал повинні поважати та виконувати правила Олімпійської хартії та Всесвітнього антидопінгового кодексу, включаючи умови участі, встановлені МОК, а також правила відповідної МСФ, ухвалені МОК. При цьому атлет, офіційна особа команди або інший персонал команди повинні бути заявлені своїм НОК [144]. Кожна МСФ встановлює правила у певному виді спорту для участі в Олімпійських іграх та розробляє кваліфікаційні критерії. Останні повинен затвердити Виконком МОК. Кваліфікаційні критерії застосовують МСФ, НСФ, які є їх членами, та НОК в межах їх компетенції. На прохання Організаційного комітету Олімпійських ігор (ОКОІ), наприкінці терміну подання заявок кожна МСФ повинна підтвердити і гарантувати, що учасники, заявлені у видах спорту, виконали відповідні кваліфікаційні критерії [364].

За відсутності згоди Виконкому МОК відмова від участі у змаганнях заявленої делегації, команди або окремих осіб є порушенням Олімпійської Хартії, підлягає розслідуванню і може призвести до застосування дисциплінарних заходів або санкцій. Виконком МОК визначає кількість заявок для кожного виду спорту після проведення консультацій з відповідними МСФ за три роки до

костюми, рукавички та грудні протектори [303]. З цією метою Міжнародна федерація аматорського боксу (AIBA) неодноразово змінювала вимоги до використання рукавичок різної маси [257].

Таким чином, тенденції змін у правилах змагань у сучасних ОСЄ спрямовані на підвищення видовищності поєдинків та стимулювання зацікавленості глядачів, ущільнення поєдинку та зростання швидкості виконання техніко-тактичних дій, об'єктивізацію суддівства, зміну значущості кожного поєдинку на всіх стадіях змагань, посилення штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням «дисциплінарного кодексу змагань» та «пасивним» веденням поєдинку, попередження травматизму.

Наслідком цих змін, передусім, є трансформація структури та змісту змагальної діяльності спортсменів. Ущільнення поєдинку та зростання швидкості виконання техніко-тактичних дій призвело до збіднення арсеналу результативних технічних дій та, водночас, компенсації цього шляхом використання різноманітних тактичних дій (маневрування, викликів, створення перешкод). Поява нових способів проведення змагань та визначення переможців вимагає переоцінення значущості кожного поєдинку та його внеску в спортивний результат. Це, своєю чергою, спонукає тренерів та спортсменів до пошуку нових тактичних схем, які дають змогу досягти успіху не лише в певних епізодах поєдинку, а й на різних стадіях змагань.

Посилення штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням «Дисциплінарного кодексу змагань» та «пасивним» веденням поєдинку, передбачає приділення у навчально-тренувальному процесі більшої уваги удосконаленню тактичних знань спортсменів (в першу чергу, щодо правил змагань), оскільки недотримання певних пунктів може призвести не лише до поразки у поєдинку, а й до дискваліфікації у турнірі чи серії змагань.

Окрім цього, сучасні тенденції у змінах правил змагань вплинули не лише на арсенал техніко-тактичних дій спортсменів, а й призвели до трансформації діяльності інших суб'єктів системи підготовки спортсменів. Якщо раніше вдалий виступ на змаганнях був результатом ефективної діяльності спортсмена і тренера, то на

сучасному етапі розвитку ОСЄ на нього впливає діяльність інших суб'єктів, включених до складу офіційних делегацій (суддів, офіційних представників команд тощо). Це вказує на потребу детального вивчення їхніх функціональних обов'язків (в першу чергу, тих, які можуть вплинути на спортивний результат) та врахуванні останніх у формуванні стратегії підготовки упродовж чотирирічних олімпійських циклів.

2.1.3. Кваліфікаційні критерії для здобуття спортсменами-єдиноборцями олімпійських ліцензій

Комплектування учасників Олімпійських ігор є прерогативою Виконкому МОК. Він встановлює процедуру, кінцеві терміни подання й прийняття заявок від атлетів на участь в Олімпійських іграх. Щоб взяти участь в Олімпійських іграх, атлет, офіційна особа команди або інший персонал повинні поважати та виконувати правила Олімпійської хартії та Всесвітнього антидопінгового кодексу, включаючи умови участі, встановлені МОК, а також правила відповідної МСФ, ухвалені МОК. При цьому атлет, офіційна особа команди або інший персонал команди повинні бути заявлені своїм НОК [144]. Кожна МСФ встановлює правила у певному виді спорту для участі в Олімпійських іграх та розробляє кваліфікаційні критерії. Останні повинен затвердити Виконком МОК. Кваліфікаційні критерії застосовують МСФ, НСФ, які є їх членами, та НОК в межах їх компетенції. На прохання Організаційного комітету Олімпійських ігор (ОКОІ), наприкінці терміну подання заявок кожна МСФ повинна підтвердити і гарантувати, що учасники, заявлені у видах спорту, виконали відповідні кваліфікаційні критерії [364].

За відсутності згоди Виконкому МОК відмова від участі у змаганнях заявленої делегації, команди або окремих осіб є порушенням Олімпійської Хартії, підлягає розслідуванню і може призвести до застосування дисциплінарних заходів або санкцій. Виконком МОК визначає кількість заявок для кожного виду спорту після проведення консультацій з відповідними МСФ за три роки до

початку Олімпійських ігор [364]. Кількість заявок з індивідуальних видів спорту не повинна перевищувати кількості, встановленої правилами ЧС (не більше, ніж три для однієї країни), якщо Виконком МОК не зробить виняток. Для командних видів спорту, якщо Виконком МОК не ухвалить інше рішення, в Олімпійських іграх повинні брати участь не більше дванадцяти, але не менше восьми чоловічих і жіночих збірних команд [364].

Кваліфікаційні критерії, встановлені МСФ, розміщують у вільному доступі у мережі Інтернет за один–два роки (деколи за три) до Ігор Олімпіади у вигляді документу з відповідною назвою, наприклад, «Qualification system – Games of the XXXIII Olympiad – Paris 2024» (надалі – «Система олімпійського відбору до Ігор Олімпіади»). На підставі цих вимог формують не лише план підготовки, а й систему відбору спортсменів-кандидатів до національної збірної команди країни та стартові склади (включення до них дає спортсменові змогу виступати на ЧС, континентальних та інших кваліфікаційних турнірах).

Аналіз кваліфікаційних критеріїв, затверджених МСФ [396], свідчить про те, що олімпійські ліцензії можна умовно класифікувати на два типи: іменні (особисті, або персональні) та для НОК. Перші належать спортсмену, який здобув їх на кваліфікаційних турнірах або за допомогою завоювання очок для світового / олімпійського рейтингу. Другі – НОК, тобто завоювання ліцензії не гарантує спортсменові участі в Іграх Олімпіади, проте підтверджує право на участь одного представника (чи команди) від НОК у виді змагань, в якому завойовано ліцензію.

Специфіка здобуття ліцензій у різних видах ОСЄ залежить від кількості видів змагань, представлених у програмі Ігор Олімпіади, та від форми заліку (особисті, командні, змішані). Тому в одному виді спорту можуть розігрувати як іменні, так і ліцензії для НОК. Одним з цих прикладів є система олімпійського відбору у фехтуванні.

З 1996 р. по 2016 рр. програма змагань на Іграх Олімпіад включала десять видів змагань: шість в індивідуальному заліку (шабля, рапіра, шпага – чоловіки та жінки) та чотири – в

командному [303]. Перелік двох видів змагань (двох видів зброї), представлених лише в індивідуальному заліку, змінювали на кожних Іграх Олімпіади. Головним кваліфікаційним критерієм для видів змагань, представлених на Іграх Олімпіади лише в індивідуальному заліку, була позиція в офіційному рейтингу FIE, яка передбачала завоювання іменної ліцензії. Для видів, представлених в індивідуальному та командному заліку, було передбачено здобуття ліцензії для НОК у складі національної збірної команди (склад команди, яка виступала на Іграх Олімпіади, міг відрізнятись від складу, який завоював ліцензію), а також іменних ліцензій для тих спортсменів, які не змогли пройти відбір на Ігри Олімпіади у складі команди. У 2018 р. було ухвалено рішення про розширення програми Ігор Олімпіад та введено ще два види змагань у командному заліку. Тому на Іграх XXXII Олімпіади у м. Токіо у фехтуванні вперше було розіграно 12 комплектів нагород – по шість в індивідуальному та командному залах [287].

Складність систем олімпійського відбору у сучасних ООС полягає у застосуванні різних формул, відповідно до яких визначають кількісний склад учасників Ігор Олімпіади. Під «формулою» розуміємо розподіл кількості квот (максимальної кількості олімпійських ліцензій) з урахуванням різних критеріїв.

Квоти можна умовно розподілити на кілька видів:

- за статевою належністю – для чоловіків та жінок;
- за формою заліку – іменні (особисті, або персональні) та командні;
- за «специфічною» належністю.

Перелік квот за «специфічною» належністю включає такі:

- ті, що розігрують на кваліфікаційних турнірах або надають відповідно до позиції у світовому чи олімпійському рейтингу;
- ті, що надають країні-господарю Ігор Олімпіади;
- ті, що надають за рішенням спеціальної Тристоронньої комісії МОК відповідно до заявок, які надійшли від НОК (так звана Wild card);
- для континентів (або зон, визначених відповідними МСФ);

- для НОК (максимальна кількість олімпійських ліцензій, які може здобути НОК в усіх видах змагань, представлених в межах виду спорту у програмі Ігор Олімпіади, при цьому в одному виді змагань може виступати не більше одного спортсмена від НОК);

- «невикористані» – олімпійські ліцензії, які не були здобуті відповідно до чинних кваліфікаційних критеріїв (жоден спортсмен не виконав умов олімпійського відбору), але можуть бути надані іншому атлету або НОК за рішенням Тристоронньої комісії МОК.

Система олімпійського відбору включає кілька етапів (завичай їх два або три). Завоювання олімпійської ліцензії можливе двома способами – шляхом «прямої» кваліфікації («напряму») та за допомогою участі у кваліфікаційних турнірах. У першому випадку спортсменів відбирають за світовим або олімпійським рейтингом відповідно до кількості очок, набраних упродовж періоду олімпійського відбору (тривалість відбору визначають МСФ). Цей спосіб є актуальним у дзюдо, де «напряму» можуть кваліфікуватися найкращі 18 спортсменів у кожній ВК. При цьому рейтинг формують не на основі очок, здобутих на усіх змаганнях під час періоду олімпійського відбору, а на підставі п'яти найкращих результатів, продемонстрованих спортсменом за два роки, а також шостого результату, продемонстрованого на континентальному чемпіонаті або на підсумковому турнірі року – Серії Мастерс. Спортсмени, яким не вдалося здобути ліцензію «напряму», можуть зробити це за допомогою додаткового рейтингу, який використовують виключно для олімпійського відбору. Здобути ліцензію можуть спортсмени, які набрали найбільшу кількість очок, однак при цьому для кожного континенту встановлена квота (максимальна кількість учасників) [301].

Для порівняння для Ігор XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні та Ігор XXXI Олімпіади у 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро не було передбачено «прямого» відбору на ЧС. Комплектування учасників Ігор Олімпіади здійснювали за спеціальним рейтингом МСФ за підсумками десяти (у 2012 р.) та двадцяти (у 2016 р.) найкращих результатів упродовж двох років відбору. Основою для розподілу

квот був світовий рейтинговий список (WRL), в якому враховували очки, отримані за здобуті місця на відкритих континентальних кубках, турнірах «Гран-Прі», «Великого Шолому» та «Мастерс», континентальних та світових чемпіонатах. На відміну від інших ОСЄ, у дзюдо для нарахування очок за участь у турнірі спортсменові потрібно перемогти щонайменше в одному поєдинку [303].

Завоювання ліцензії за допомогою демонстрації певного результату (спортсмен повинен посісти конкретне місце) на кваліфікаційних відбіркових турнірах є можливим у спортивній боротьбі та боксі. Їх можна умовно розподілити на всесвітні (ЧС у спортивній боротьбі), континентальні, або зональні (ті, які передбачають відбір спортсменів на кожному континенті) та «турніри останньої надії» (у них можуть взяти участь тільки спортсмени-представники НОК, яким не вдалося пройти кваліфікацію за підсумками всесвітніх або континентальних турнірів у певних ВК).

В інших видах ОСЄ (фехтування, тхеквондо) система олімпійського відбору передбачає можливість здобуття ліцензії спочатку за світовим рейтингом, а якщо це не вдалося, взяти участь у «турнірі останньої надії». При цьому у фехтуванні спортсмени спочатку намагаються завоювати командну ліцензію (за світовим та континентальним командними рейтингами, сформованими за підсумками виступів команд протягом олімпійського відбору). Якщо команда не змогла пройти кваліфікацію на Ігри Олімпіади, спортсмени можуть зробити це за допомогою континентального індивідуального рейтингу. У разі невдачі є останній шанс – перемога на континентальному кваліфікаційному турнірі («турнір останньої надії»).

У тхеквондо система відбору, з одного боку, є більш зрозумілою, оскільки немає командного заліку. З іншого боку, її складність обумовлена низкою додаткових вимог, відповідно до яких представники НОК країни можуть брати участь у «турнірі останньої надії» тоді, коли за світовим рейтингом ліцензію здобув лише один спортсмен у ВК (якщо здобутих ліцензій дві та більше, для участі у «турнірі останньої надії» НОК повинен відмовитися від частини з них). Складність відбору полягає у тому, що будь-який НОК може свідомо

відмовитися від вже здобутої ліцензії у ВК («напрямую» за рейтингом або на турнірах Grand Slam Champions Series) на користь ще не здобутої, якщо це вигідно з тактичного погляду. Наприклад, якщо ліцензія була завойована у ВК з великою конкуренцією, а в інших ВК у спортсменів-представників НОК країни є більше шансів не лише для завоювання ліцензії, а й для здобуття медалей на Іграх Олімпіади [302].

У карате в олімпійському циклі 2017–2020 рр. відбір також передбачав можливість «прямої» кваліфікації за світовим та олімпійським рейтингами. Надалі спортсмени могли взяти участь у світовому кваліфікаційному турнірі. На цей турнір НОК міг делегувати лише одного спортсмена у тих ВК, у яких його представники не здобули ліцензії за світовим рейтингом. Ще два турніри – II Європейські та XVIII Панамериканські ігри 2019 р. – також були кваліфікаційними. За хронологією вони були останніми в олімпійському відборі. Проте, якщо в інших видах ОСЄ схожі «турніри останньої надії» є доступними виключно для спортсменів в тих ВК, у яких представники НОК ще не здобули олімпійської ліцензії, то в карате ситуація інша. В Європейських та Панамериканських іграх могли взяти участь спортсмени у складі національних збірних команд незалежно від того, мали вони олімпійську ліцензію чи ні. Тому вважати ці змагання «турніром останньої надії» некоректно. Остаточний розподіл ліцензій здійснювали з урахуванням квот для континентів [316]. Таким чином, завоювання спортсменом місця на змаганнях ще не гарантувало йому кваліфікації на Ігри Олімпіади.

Ще одна особливість олімпійського відбору полягає у тому, що кількість та межі олімпійських ВК можуть відрізнятися від стандартних, затверджених відповідними МСФ. Наприклад, у боксі відповідно до ініційованої програми гендерної рівності МОК було затверджено нові ВК, представлені на Іграх XXXII Олімпіади 2020 р. у м. Токіо. У жіночому боксі кількість ВК збільшили з трьох до п'яти, у чоловічому, навпаки, зменшили з десяти до восьми [257].

У карате і для чоловіків, і для жінок передбачено об'єднання ВК – замість шести, затверджених WKF (Всесвітньою федерацією

карате), у програмі Ігор XXXII Олімпіади представлено по три [316]. Ці зміни потрібно враховувати при підготовці спортсменів, у тому числі для вирішення важливого тактичного завдання – змінювати ВК та проходити олімпійський відбір у ній чи залишатися у межах старої (відповідно до кваліфікаційних вимог в усіх видах СС, представлених у програмі Ігор Олімпіад, атлет може завоювати ліцензію тільки в одній ВК, в якій він зобов'язаний виступати на олімпійській арені). Ця ситуація, на думку фахівців, була однією з причин невдалого виступу українського дзюдоїста Г. Зантарая на Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні. Спортсменові було важко залишатися у ВК до 60 кг, а змінити її та пройти відбір в іншій (до 66 кг) він вже не встигав. Цікаво, що в наступному олімпійському циклі дзюдоїст змінив ВК, проте це вплинуло на показники його фізичної підготовленості та не дало змоги вдало проявити себе на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро [301]. Натомість зміна ВК В. Ломаченком після перемоги на Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. у м. Пекіні з 57 кг на ВК до 60 кг не завадила здобути золоту медаль на Іграх XXX Олімпіади 2012 р.

Порівняння кваліфікаційних критеріїв, затверджених МСФ з різних видів ОСЄ, дало змогу виявити спільні та відмінні риси. Серед спільних такі:

- можливість участі тільки одного спортсмена або команди у виді змагань;
- наявність квот (максимальної кількості учасників) для континентів;
- наявність переваг у завоюванні ліцензій для представників НОК країни-господаря;
- багатоетапність системи відбору з різною кількістю кваліфікаційних турнірів;
- наявність спеціальної квоти, яка передбачає надання ліцензій спортсменам за рішенням Тристоронньої комісії (Tripartite Commission) на підставі заявок, надісланих НОК до МОК (Wild card invitation places);

- можливість перерозподілу невикористаних квот у разі їх невчасного підтвердження НОК або його відмови від здобутих ліцензій;
- можливість НОК підтвердити або не підтвердити завойовану ліцензію (у другому випадку є змога продовжити боротьбу за ліцензії на інших кваліфікаційних змаганнях);
- наявність додаткових вимог, відповідно до яких Тристороння комісія ухвалює рішення щодо надання спортсменові так званої Wild Card;
- збільшення або зменшення кількості ВК шляхом об'єднання стандартних, затверджених МСФ для участі у змаганнях в офіційному міжнародному календарі, або зміни їхніх меж для представлення у програмі Ігор Олімпіади.

Відмінні риси включають такі:

- тривалість олімпійського відбору (від трьох місяців до двох років);
- належність завойованої ліцензії (іменна або для НОК);
- кількість видів змагань та форма заліку у них;
- наявність (у боксі, дзюдо, тхеквондо, спортивній боротьбі, карате) або відсутність (у фехтуванні) вікових обмежень та їхній діапазон;
- наявність різних рейтингів – особистого, командного, світового, олімпійського та їх поєднань.

Таким чином, виявлено потребу врахування великої кількості чинників, що визначають не лише характер змагальної діяльності спортсменів, а й стратегію їхньої підготовки упродовж чотирирічного олімпійського циклу. На окрему увагу заслуговує діяльність різних суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки, на яких покладено виконання різних функціональних обов'язків упродовж олімпійського циклу та сезонів.

2.1.4. Тенденції змін у системах олімпійського відбору в спортивних єдиноборствах

Однією з тенденцій розвитку сучасних ООЄ є включення до спортивної програми нових дисциплін чи видів змагань та, водночас, виключення інших. Як наслідок, особливості комплектування кількісного складу учасників Олімпійських ігор зазнають змін. На думку багатьох фахівців, кваліфікаційні критерії щодо здобуття атлетами олімпійських ліцензій стають дедалі складнішими [122]. Це, своєю чергою, вимагає пошуку оптимальної системи відбору спортсменів, яка, передусім, повинна, забезпечити участь в олімпійському турнірі всіх найсильніших спортсменів планети та, водночас, надати рівні права представникам різних країн і континентів в суперництві за цю участь [123].

У науковій та методичній літературі виявлено велику кількість праць, присвячених представництву різних видів змагань та дисциплін на Олімпійських іграх, а також динаміці спортивних результатів у них [215–220]. Однак особливості систем олімпійського відбору та тенденції їх змін в ООЄ представлені фрагментарно. На нашу думку, врахування цих тенденцій є обов'язковою умовою планування та реалізації стратегії підготовки спортсменів у чотирирічних олімпійських циклах. Саме тому у наступній частині дослідження проаналізовано зміни у системах олімпійського відбору протягом трьох циклів з 2013 р. донині. Для зручності сприйняття матеріал представлено блоками в межах певних видів спорту.

Дзюдо. Аналіз систем олімпійського відбору у дзюдо вказав на те, що його тривалість донині є незмінною та становить два роки. Також це актуально для вікових обмежень (до Ігор Олімпіад досі допускають учасників старше 15 років), належності ліцензії (іменна), спеціальної квоти, яку надає Тристороння комісія МОК (загальна кількість цих квот налічує 20), переліку ВК та їх меж (по сім для чоловіків та жінок) [396].

Водночас зміни відбулися у програмі видів змагань та загальній кількості квот. Якщо у 2016 р. атлети конкурували у 14 видах змагань (по сім для чоловіків та жінок), то у наступних олімпійських циклах програму було доповнено ще одним видом – Mixed Team, який дебютував на Іграх XXXII Олімпіади у м. Токіо. Загальну кількість квот дещо зменшили – з 386 у 2016 р. та 2020 р. до 372 (станом на початок 2023 р.). Проте диспропорцію між кількістю квот для чоловіків та жінок усунули. Якщо у 2013–2016 рр. 214 ліцензій могли завоювати чоловіки, 138 – жінки, то у 2017–2020 рр. та 2021–2024 рр. – по 193 та 186 квот для обох гендерів відповідно [312, 396].

Як і раніше, атлети можуть кваліфікуватися на Ігри Олімпіади «напрямую» за світовим та континентальним рейтингами. Проте кількість спортсменів, які могли зробити це, змінювалася кожні чотири роки. У 2013–2016 рр. здобути ліценцію «напрямую» на Ігри XXXI Олімпіади могли найкращі 22 атлети серед чоловіків та 14 серед жінок у кожній ВК. У наступних циклах ця кількість зазнала змін. У 2017–2020 рр. кількість квот була однаковою для чоловіків і жінок (найкращі 18 атлетів у кожній ВК). У 2021–2024 рр. «пряма» кваліфікація є можливою для 17 найкращих атлетів у кожній ВК.

Наступний етап відбору – континентальний рейтинг, з урахуванням максимальної кількості квот для кожного континенту (наприклад, у 2013–2016 рр. для Європи це право могли використати 14 найсильніших спортсменів серед чоловіків та 11 серед жінок). Станом на початок 2023 р. механізм континентального відбору залишився незмінним. Проте було додано спеціальну континентальну квоту для командного турніру (для найкращої команди у рейтингу). Ця квота може допомогти командам, у яких на Ігри Олімпіади кваліфікувалися лише п'ять спортсменів, отримати місце для шостого дзюдоїста, щоб мати змогу взяти участь у Mixed Team (НОК повинен сформувати змішану команду зі спортсменів, які пройшли кваліфікацію для участі в індивідуальних змаганнях) [312, 396].

Тхеквондо. Кількісні параметри систем відбору у тхеквондо упродовж трьох олімпійських циклів є стабільними. Станом на початок 2023 р. загальна кількість учасників становить 128 (по 64 для чоловіків

та жінок), спеціальних квот, які надає Трестороння комісія МОК, – чотири (по дві для чоловіків та жінок), квот для НОК – вісім (по чотири для чоловіків та жінок), квот для країни-господаря – чотири (по дві для чоловіків та жінок). Те саме притаманно кількості видів змагань (по чотири для чоловіків та жінок) та меж ВК. Як і раніше, здобута ліцензія належить НОК країни, який на підставі пропозицій НСФ затверджує список атлетів, які виступатимуть на олімпійській арені. Тривалість відбору становить два роки, а вік учасників Ігор Олімпіади повинен бути не меншим за 17 років [396, 400].

Водночас найбільшу кількість змін виявлено у способах завоювання ліцензій. З одного боку, цей процес виглядає так само, як у 2013–2016 рр. Спочатку атлети можуть кваліфікуватися безпосередньо за світовим рейтингом (WT Olympic Ranking). У 2013–2016 рр. це могли зробити шість найкращих атлетів у кожній ВК за світовим рейтингом після Фіналу Гран-Прі (GP Final) у грудні 2015 р. Наступний етап відбору – континентальні кваліфікаційні турніри (ліцензію отримують атлети, які посіли перше та друге місця у кожній ВК) [396, 400].

З іншого боку, головною зміною у системі відбору у тхеквондо є те, що в олімпійському циклі 2017–2020 рр. було запроваджено додатковий рейтинг – WT Grand Slam Champions Series. Тому актуальна система відбору (станом на початок 2023 р.) виглядає так. Перший етап – «пряма» кваліфікація за WT Olympic Ranking (загалом 40 квот) та WT Grand Slam Champions Series (загалом вісім квот). Це право можуть використати по п'ять найкращих атлетів у кожній ВК за світовим рейтингом WT Olympic Ranking, а також по одному найкращому спортсмену у кожній ВК за рейтингом WT Grand Slam Champions Series (станом на грудень 2023 р.). У разі однакової кількості очок квоту отримує атлет, який посів вище місце у рейтингу у WT Grand Slam Champions Series-2023. Зазначимо, що у 2013–2016 рр. у разі однакової кількості очок квоту надавали спортсменові, який отримав рейтингові очки на змаганнях з вищим коефіцієнтом [400].

Наступний етап відбору – континентальні кваліфікаційні турніри. Як і раніше, для участі у них діє обмеження – лише НОК, які

кваліфікували менше двох спортсменів кожної статі за світовим рейтингом, можуть взяти участь у континентальних кваліфікаційних турнірах. Якщо НОК кваліфікував двох (або більше) спортсменів і двох (або більше) спортсменок за світовим рейтингом WT Olympic Ranking, він не може взяти участь у континентальних кваліфікаційних турнірах, якщо тільки не відмовиться від квот, отриманих за світовим рейтингом у відповідних ВК для чоловіків або жінок.

Цікавим є те, що в світовому рейтингу, який використовують в межах системи олімпійського відбору у тхеквондо, передбачено врахування очок, здобутих на Іграх попередньої Олімпіади (коефіцієнт цього турніру становить 20). Для порівняння, коефіцієнт для ЧС (WT World Taekwondo Championships) дорівнює 14, Фінал Гран-прі (GP Final) – 10, Серія Гран-прі (GP Series) – 6. У попередніх циклах 2013–2016 та 2017–2020 рр. коефіцієнти для цих змагань були меншими – 12, 8 та 4 відповідно [396].

Це одна особливість систем олімпійського відбору у тхеквондо – наявність так званих «консолідованих» ВК, які передбачають об'єднання стандартних ВК (репрезентованих у програмі WT World Taekwondo Championships) для включення до програми Олімпійських ігор.

Фехтування. На нашу думку, система олімпійського відбору у фехтуванні нині є однією з найскладніших порівняно з іншими ОСЕ, оскільки передбачає кваліфікацію як у складі команди (ліцензія для НОК), так і особисто (іменна ліцензія), якщо команда не змогла кваліфікуватися на Ігри Олімпіади.

Кількісні параметри системи відбору упродовж трьох олімпійських циклів є стабільними. Загальна кількість квот – 212 (по 102 для чоловіків та жінок, вісім – для країни-господаря). Єдина відмінність у циклі 2021–2024 рр. – введення двох спеціальних квот, які надає Тристороння комісія МОК. Квота для НОК становить 18 учасників: по дев'ять для чоловіків та жінок – по одній команді з трьох учасників або по два атлети для особистих змагань, якщо команда не кваліфікувалася. У 2013–2016 рр. ця кількість була меншою (16 квот), оскільки в програмі Ігор Олімпіади було представлено десять видів змагань (шість – особисті, чотири –

командні). Починаючи з 2017–2020 рр., кількість особистих та командних змагань є однаковою (по шість) [287].

Станом на початок 2023 р. відбір у фехтуванні виглядає так. Спочатку атлети можуть кваліфікуватися у складі команди на підставі командного світового рейтингу. Як і раніше, це право можуть використати найкращі чотири команди незалежно від континенту. Надалі ліцензії отримують найкращі чотири команди (по одній від континенту), які посіли місця з 5 по 16 у світовому рейтингу на момент завершення відбору. В цьому разі здобута ліцензія належить НОК, який відповідає за формування команди, яка виступатиме на олімпійській арені. При цьому три учасники можуть взяти участь в індивідуальних та командних змаганнях, а ще один атлет (запасний) – виключно в командному турнірі [396].

Спортсмени, які не кваліфікувалися за допомогою командного відбору, можуть здобути іменну ліцензію. Станом на початок 2023 р. це можуть зробити один або два найкращі атлети у світовому індивідуальному рейтингу залежно від континенту (по двоє – від Європи та Азії-Океанії, по одному – від Америки та Африки), але тільки якщо НОК не здобув квоту для командного турніру.

Завершальний етап відбору – «турніри останньої надії» (виключно для представників НОК, які не пройшли кваліфікацію на попередніх етапах відбору). Цікаво, що починаючи з олімпійського циклу 2017–2020 рр. донині зменшено кількість атлетів, які можуть кваліфікуватися за допомогою участі в континентальному «турнірі останньої надії». Наприклад, у 2013–2016 рр. на європейському «турнірі останньої надії» ліцензію отримували найкращі чотири спортсмени, на американському – два. Станом на початок 2023 р. це можуть зробити виключно переможці турнірів на кожному континенті [396].

На відміну від інших ОСЄ, системи відбору у боксі та спортивній боротьбі упродовж трьох циклів зазнали найбільшої кількості змін.

Бокс. Терміни відбору у кожному циклі були різними: у 2013–2016 рр. – два роки, у 2017–2020 рр. – кілька місяців (попри всесвітню пандемію COVID-19), у 2021–2024 рр. – один рік. Загальну

кількість учасників було зменшено з 286 у 2013–2016 та 2017–2020 рр. до 248. Проте представництво жінок на олімпійській арені значно зросло. Якщо на Іграх XXXI Олімпіади у м. Ріо-де-Жанейро кількість квот для чоловіків становила 250, а для жінок – 36, то у 2024 р. в Парижі заплановано участь 117 чоловіків та 116 жінок. При цьому кількість спеціальних квот, які призначає Трестороння комісія МОК, для жінок вперше в історії перевищує кількість, заплановану для чоловіків (п'ять і чотири відповідно). Кількість квот для країни-господаря є незмінною (шість), але у циклі 2021–2024 рр. вона є однаковою для чоловіків та жінок (по три) [257].

Тенденція щодо гендерної рівності є актуальною для кількості видів змагань. Якщо на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. чоловіки змагалися у десяти ВК, а жінки – у трьох, у 2020 р. – у восьми та п'яти відповідно, то у 2024 р. ця кількість становить сім і шість відповідно. Однак як для чоловіків, так і для жінок межі ВК порівняно з попередніми циклами зазнали змін [396].

Способи завоювання ліцензій у кожному циклі були різноманітними. Причому у 2013–2016 рр. вони мали відмінності для чоловіків та жінок. Для чоловіків перший етап відбору передбачав «пряму» кваліфікацію за рейтингом WSB (кваліфікаційний період тривав з листопада 2014 р. по березень 2015 р. (загалом 17 квот, найкращі один-два атлети залежно від ВК). Надалі атлети могли кваліфікуватися «напрямую» через АРВ рейтингом першого змагального циклу у вересні 2015 р. (загалом 20 квот, по два найкращі атлети у ВК). Наступний етап відбору – кваліфікаційні турніри: ЧС 2015 р., європейський кваліфікаційний турнір у квітні–травні 2016 р., АРВ/WSB кваліфікація у травні 2016 р., АОВ світова кваліфікація у липні 2016 р. Залежно від турніру та ВК ліцензії могли отримати один–три найкращі боксери [396]. Натомість жінки могли вибороти ліцензію або на європейському кваліфікаційному турнірі у травні 2016 р. (по дві найкращі спортсменки у ВК), або на ЧС АОВ у травні 2016 р. (по чотири найкращі спортсменки у ВК).

Зазначимо, що у 2013 р. Міжнародна асоціація боксу (АІВА) офіційно надала дозвіл боксерам-професіоналам виступати на Іграх

Олімпіади за умов проведення менше ніж 15 поєдинків, за які вони отримали гонорар, та підписання спеціальної короткострокової угоди з організацією. Проте провідні НСФ з боксу відмовилися від запрошення професіоналів на Ігри Олімпіади, аргументуючи це тим, що у багатьох команд вже були завойовані всі ліцензії [257].

Починаючи з олімпійського циклу 2017–2020 рр. донині (станом на початок 2023 р.) «пряму» кваліфікацію за світовим рейтингом скасовано, а кількість кваліфікаційних турнірів для жінок і чоловіків є однаковою. На Ігри XXXII Олімпіади у м. Токіо ліцензії розігрували на континентальних кваліфікаційних турнірах – по одному на кожному континенті (квота для кожної ВК становила від двох до шести місць для жінок та від двох до восьми – для чоловіків залежно від континенту), а також на світовому кваліфікаційному турнірі для представників тих НОК, які не кваліфікувалися на попередніх. Кількість квот та місце, яке давало змогу отримати ліцензію, залежали від результатів попередніх змагань та розподілу завойованих ліцензій згідно континентальних квот [396].

В олімпійському циклі 2021–2024 рр. перший етап відбору – це континентальний турнір. Квота для континенту для кожної ВК становить від одного до чотирьох атлетів. Надалі передбачено проведення першого і другого світових кваліфікаційних турнірів. В обидвох участь можуть взяти виключно представники НОК, які не кваліфікувалися на попередніх етапах відбору. На обидвох турнірах кількість квот та місце, яке дає змогу отримати ліцензію, залежить від результатів попередніх змагань та розподілу вже завойованих ліцензій відповідно до континентальних квот.

Цікаво, що у квітні 2022 р. система олімпійського відбору у боксі передбачала розіграш ліцензій спочатку на ЧС з березня по травень 2023 р., а надалі – на континентальних кваліфікаційних турнірах. Проте у грудні 2022 р. з ініціативи робочої групи МОК з боксу можливість здобуття ліцензій на ЧС 2023 р. було скасовано. У листі робочої групи МОК з боксу, що був надісланий усім НОК та відповідним НСФ, це рішення було обґрунтовано складною ситуацією з COVID-19 та вимогами щодо дотримання карантинних

обмежень, які впливають на підготовку спортсменів (йшлося про можливість пересування між країнами для участі у міжнародних турнірах). Було наголошено на тому, що здоров'я та безпека спортсменів повинні бути пріоритетом.

Також робочою групою МОК з боксу прийнято рішення про те, що 13 ліцензій, які планували розіграти на ЧС (відповідно до попереднього варіанту системи олімпійського відбору), повинні бути розподілені між боксерами з найвищим світовим рейтингом, який оновлять після завершення континентальних змагань, враховуючи кількість квот для кожного континенту.

Натомість вікові обмеження (від 19 до 40 років) та належність ліцензії (іменна) у боксі упродовж трьох олімпійських циклів є стабільними.

Спортивна боротьба. Зміни у системах олімпійського відбору у спортивній боротьбі упродовж трьох олімпійських циклів позначилися, передусім, на кількісних параметрах. Якщо у 2013–2016 рр. загальна кількість квот становила 344, то у наступних циклах її зменшено до 288 (кількість квот для чоловіків та жінок є однаковою – по 96). Починаючи з 2017–2020 рр. донині (станом на початок 2023 р.) спеціальну квоту від Тристоронньої комісії МОК вилучено (у 2013–2016 рр. їх було чотири). Те саме стосується квоти для країни-господаря (у 2013–2016 рр. їх було чотири, у 2017–2020 рр. – дві) [396].

Значні зміни відбулися у межах ВК та їх кількості у 2017–2020 рр. Наприклад, у програмі ЧС 2014 р. у вільній боротьбі (жінки) було представлено вісім ВК. На ЧС у 2018 р. ця кількість становила дев'ять, а з 2021 р. донині (станом на початок 2023 р.) – десять. При цьому у програмі Ігор Олімпіад упродовж трьох циклів спортсменки змагалися у шести ВК. Натомість у вільній боротьбі (чоловіки) ця кількість становила вісім та по десять ВК відповідно, а у греко-римській боротьбі – сім та по десять ВК відповідно. Водночас межі ВК у 2017–2020 рр. також зазнали значних змін.

Як і раніше, завоювання ліцензії у спортивній боротьбі є можливим шляхом демонстрації певного результату на ЧС у рік, що передує проведенню Ігор Олімпіади, континентальному турнірі

(виключно для представників НОК, які не кваліфікувалися на ЧС, – по двоє найкращих атлетів у ВК), а також всесвітньому кваліфікаційному (виключно для представників НОК, які не кваліфікувалися на ЧС, – по двоє найкращих атлетів у ВК). Зазначимо, що у 2013–2016 рр. всесвітніх кваліфікаційних турнірів було два [396].

У 2021–2024 рр. запроваджено деякі зміни. На ЧС 2023 р. квоти отримують найкращі чотири атлети у ВК. Ще одну квоту здобуває переможець поєдинку за п'яте місце (у попередніх циклах на ЧС квоту отримували шість найкращих атлетів у кожній ВК). За аналогією на всесвітньому кваліфікаційному турнірі квоту отримують двоє найкращих спортсменів у кожній ВК. Додатковий поєдинок за ліцензію запроваджено між бронзовими призерами цього турніру.

Вікові обмеження учасників змінилися. У 2013–2016 рр. та 2017–2020 рр. вік атлетів становив щонайменше 19 років (у 2017–2020 рр. 18-річні спортсмени повинні були пройти медичну комісію та надати дозвіл від батьків). У 2021–2024 рр. участь в Іграх Олімпіади можуть взяти спортсмени старше 18 років, однак дозвіл від батьків та медичну комісію скасовано [396].

Аналіз систем олімпійського відбору в ОСЄ упродовж трьох циклів з 2013 р. донині дав змогу виявити низку тенденцій їх змін. Серед них такі:

- трансформація способів завоювання ліцензій шляхом запровадження або вилучення світового рейтингу для «прямої» кваліфікації;
- зменшення загальної кількості квот (в деяких випадках шляхом вилучення квот для країн-господарів та спеціальних квот від Тристоронньої комісії МОК);
- усунення диспропорції у кількості видів змагань для чоловіків та жінок;
- консолідація (об'єднання) ВК та зміна їх меж;
- ускладнення відбору шляхом зменшення кількості квот для континентів, запровадження спеціального олімпійського рейтингу з

різною градацією змагань, зменшення кількості кваліфікаційних турнірів;

- запровадження нових видів змагань (переважно шляхом введення командних змагань або розширення їх кількості для жінок).

В деяких випадках системи олімпійського відбору зазнали змін щодо його тривалості, належності ліцензій та вікових обмежень учасників.

2.1.5. Специфіка систем відбору спортсменів-кандидатів до національних збірних команд України та стартових складів змагань у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Для сучасного розвитку спорту вищих досягнень притаманні зростання обсягів та інтенсивності тренувальної роботи, збільшення кількості змагань різного рівня, спрямування системи підготовки на досягнення оптимальної структури змагальної діяльності, посилення конкуренції не лише на головних змаганнях олімпійського циклу чи сезону, а й на інших турнірах [103]. На посилення конкуренції вказує той факт, що кількість країн, які завоювали ліцензії для участі в Іграх Олімпіад 2012–2016 рр. з дзюдо, зросла порівняно з Іграми 2000–2008 рр. у півтора рази [301]. Відповідно, актуальною є потреба розробки та впровадження сучасної моделі олімпійської підготовки, яка дала б змогу спортсменам скласти гідну конкуренцію на міжнародній арені. Елементами цієї моделі є системи відбору спортсменів-кандидатів до національних збірних команд з різних видів спорту та до стартових складів, які розробляють НСФ та затверджує Міністерство молоді та спорту України.

Системи відбору спортсменів до офіційних міжнародних змагань та Ігор Олімпіади представлені як окремі документи, а також як складові інших, які регламентують стратегію підготовки на черговий чотирирічний олімпійський цикл. Серед них: «Концепція підготовки спортсменів України до Ігор Олімпіади та зимових Олімпійських ігор» [103–105]; «Цільові комплексні програми підготовки

спортсменів до Ігор Олімпіад та зимових Олімпійських ігор з видів спорту» [167]; «Кваліфікаційні критерії та система відбору спортсменів до складу олімпійської збірної команди України для участі в Іграх Олімпіади та зимових Олімпійських іграх з видів спорту»; «Порядок конкурсного відбору спортсменів для комплектування складу національних збірних команд з олімпійських видів спорту, визнаних в Україні»; «Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні» [159]. Окрім цього, кожна НСФ в межах власного виду спорту розробляє систему відбору до складу національної збірної команди України для участі в міжнародних змаганнях.

Для супроводу та моніторингу підготовки Міністерство молоді та спорту разом з іншими уповноваженими суб'єктами затверджує список-кандидатів на підготовку до участі в Олімпійських іграх, який містить три групи спортсменів: елітну, провідну та перспективну. Критерії включення атлетів до цих груп затверджує Міністерство молоді та спорту України [103].

Цікаво, що у «Концепції підготовки, відбору та участі спортсменів України в Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро» [105] головними критеріями відбору спортсменів до складу національної збірної команди були перемога на чемпіонаті України, виконання кваліфікаційних нормативів, відсутність порушень антидопінгового законодавства, наявність персонально отриманого права на участь в Олімпійських іграх у видах спорту, де воно передбачено, та можливість спортсмена чи команди посісти місце у першій шістці спортсменів на Іграх у певному виді змагань. При цьому у разі однакових попередніх показників під час формування стартового складу національної збірної команди тренерська рада Всеукраїнських федерацій з видів спорту враховувала такі чинники:

- стан спортивної форми до моменту участі в Іграх Олімпіади;
- стабільність та надійність участі у міжнародних змаганнях;
- найкращий результат, продемонстрований у поєдинках з потенційними конкурентами;
- функціональний стан та здоров'я спортсмена [239].

Стартовий склад національної збірної команди України на участь в Іграх Олімпіади визначали НСФ за участю тренерських рад збірних команд України з видів спорту, який надалі розглядала Експертна рада з підготовки та участі спортсменів України в Олімпійських іграх. Після цього документ подавали на затвердження Виконкому НОК України та Міністерству молоді та спорту України.

Натомість, відповідно до «Концепції підготовки спортсменів України до Ігор XXXII Олімпіади 2020 року у м.Токіо (Японія)» [103], відбір до участі у ліцензійних змаганнях проводили, передусім, між спортсменами-кандидатами на участь в Олімпійських іграх, які пройшли централізовану підготовку відповідно до затверджених цільових програм підготовки збірних команд України з видів спорту до Ігор Олімпіади, та з урахуванням рекомендацій Координаційної комісії спеціальної програми олімпійської підготовки. При цьому особистий тренер, спортсмен та головний тренер збірних команд України несли персональну відповідальність за виконання спортсменами-кандидатами до олімпійської збірної команди України затверджених індивідуальних планів підготовки та відповідність їхніх спортивних результатів затвердженим контрольним нормативам на цей період підготовки. Затвердження остаточного складу олімпійської збірної команди України здійснювали Штаб олімпійської підготовки, керівництво Міністерства молоді та спорту та Виконком НОК за поданням відповідної НСФ з урахуванням висновку тренерської ради збірної команди України з виду спорту, рекомендацій Координаційної комісії спеціальної програми олімпійської підготовки та після результатів допінг-контролю [103].

Відповідно до «Концепції підготовки спортсменів України до Ігор XXXIII Олімпіади 2024 року в м.Парижі (Франція)» [104] упродовж першого року олімпійського циклу 2021–2024 рр. було заплановано залучення до централізованої підготовки національних збірних команд молодих спортсменів провідної та перспективних груп, особливо найближчої до дорослих вікової групи. Однак за умов рівних результатів перевага представляти Україну на кваліфікаційних

відбіркових турнірах до Ігор XXXIII Олімпіади повинна бути надана досвідченим спортсменам. Своєю чергою, щороку упродовж олімпійського циклу 2021–2024 рр. за рахунок введення молодих спортсменів до стартових складів національних збірних команд заплановано ротацію у складі спортсменів-кандидатів на участь в Іграх XXXIII Олімпіади (передусім, йдеться про елітну групу спортсменів) [104].

Нині (станом на початок 2023 р.) список кандидатів на участь в Іграх XXXIII Олімпіади комплектують та затверджують відповідно до наказу Міністерства молоді та спорту № 2614 «Про затвердження Порядку комплектування національних збірних команд України з олімпійських видів спорту від 18 листопада 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства молоді та спорту України від 11 серпня 2014 року № 2624», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 4 січня 2021 р. за № 4/35626, з урахуванням пропозицій НСФ з літніх олімпійських видів спорту.

НСФ беруть активну участь у формуванні персонального складу спортсменів-кандидатів на участь в Іграх XXXIII Олімпіади 2024 р. у м. Парижі, плануванні та здійсненні контролю за їх підготовкою. До складу олімпійських збірних команд України включають спортсменів, які демонструють результати відповідно затверджених вимог та є більш підготовленими. Як у попередніх чотирирічних циклах, у разі наявності однакових показників результативності у спортсменів, визначених системою відбору, при формуванні стартового складу збірної команди країни враховують стабільність результатів атлета та його надійність, результати зустрічей з ймовірними конкурентами, висновок комплексної наукової групи, рівень функціональної підготовленості та стан здоров'я [104].

Аналіз цільових комплексних програм підготовки спортсменів-кандидатів до збірної команди на участь в Іграх XXXII Олімпіади 2020 р. у м. Токіо вказав на те, що більшість положень систем відбору спортсменів до складу національних збірних команд є схожими. Для зручності матеріал представлено за видами спорту.

Фехтування. Відповідно до «Цільової комплексної програми підготовки спортсменів-кандидатів до збірної команди України з фехтування на участь в Іграх XXXII Олімпіади 2020 року у м. Токіо (Японія)» [167], структура річного циклу передбачала трициклове планування з досягненням піку спортивної майстерності до двох–трьох головних стартів сезону. Ця побудова річного макроциклу упродовж чотирьох років не є догмою та може відрізнитися залежно від особливостей офіційного календаря змагань, який щороку затверджує ФІЕ. Головною відмінністю планування підготовки упродовж четвертого заключного року олімпійського циклу було концентрування зусиль на виконанні кваліфікаційних вимог та завоюванні олімпійської ліцензії. Відбір до національної збірної олімпійської команди України з фехтування упродовж 2017–2020 рр. включав три етапи:

- Попередній (2017–2019 рр.). Кількісний склад кандидатів на участь в Іграх Олімпіади у 2017 р. становив 50 спортсменів (по 25 жінок та чоловіків), у 2018–2019 рр. – 40 спортсменів (по 20 чоловіків та жінок). Критерії відбору включали спортивні досягнення та їхню динаміку упродовж попередніх двох–трьох років, здатність до сприйняття сучасної техніки й тактики, виконуючи найважливіші елементи у спеціалізованому виді фехтування.

- Заключний (2020 р.). Передбачав скорочення кількості кандидатів до 32 спортсменів (по 16 чоловіків та жінок), завоювання олімпійських ліцензій.

- Відбір до стартового складу на головні змагання (за 20–40 днів до них). Кількість кандидатів на участь в Іграх Олімпіади становила 24 спортсмени (по 12 чоловіків та жінок). Серед критеріїв відбору основну увагу приділено стабільності виступів спортсменів на міжнародних змаганнях.

Нині відбір спортсменів до національної збірної команди здійснюють на підставі рейтингу НФФУ. Особливості формування цього рейтингу представлено у «Системі відбору до складу національної збірної команди України з фехтування для участі в міжнародних змаганнях», яка є головним документом, що визначає

порядок відбору спортсменів до національної збірної команди України та їх включення до складу спортивних делегацій для участі в міжнародних змаганнях в усіх видах зброї та вікових категоріях [180].

До стартового складу команди для участі в ЧС зараховують спортсменів, які здобули кваліфікаційні очки на всеукраїнських та міжнародних змаганнях: етапах Кубка світу (ЕКС), ЧС, чемпіонаті та кубку України тощо. Цікаво, що одним з найважливіших критеріїв для включення спортсмена до стартового складу учасників головних змагань є стабільність виступів упродовж сезону. Це, своєю чергою, вимагає від нього раціонального розподілу зусиль упродовж річного макроциклу, оскільки адаптаційні можливості організму є лімітованими. З огляду на це, важливим аспектом підготовки є визначення доцільності участі спортсмена у конкретному турнірі з урахуванням його впливу на позицію не лише у національному, а й у міжнародному рейтингу. Пропуск турніру чи невдалий виступ у ньому може вплинути на обидва рейтинги, призвести до виключення спортсмена зі стартового складу національної збірної команди, яка представляє країну на головних змаганнях року або чотирирічного циклу.

Позицію спортсмена у національному рейтингу визначають за сумою очок, набраних упродовж сезону. У сезоні 2019–2020 рр. до національного рейтингу з фехтування зараховували очки, набрані на п'яти міжнародних змаганнях (ЕКС, «Гран-Прі», ЧС) та трьох всеукраїнських турнірах (чемпіонат, Кубок України, всеукраїнські змагання), на яких спортсмен виступив найбільш вдало [180]. Натомість у 2023 р. передбачено, що після перших змагань сезону рейтингові очки, набрані спортсменом на всеукраїнських змаганнях минулого сезону, що відбулися до 31 грудня попереднього року, а також на двох перших ЕКС попереднього сезону, ділять на два і після завершення цих та наступних змагань очки, набрані на аналогічних змаганнях минулого сезону, замінюють на нові. Окрім цього, після завершення других міжнародних змагань поточного сезону, включених до календаря рейтингових змагань НФФУ, очки, які атлет набрав на всіх змаганнях минулого сезону, включно з ЧС та ЧС,

ділять на два і після завершення цих і наступних турнірів очки з аналогічних стартів минулого сезону заміняють на нові. До рейтингу не включають результати першого з двох однакових турнірів, які були проведені упродовж цього року.

Кількість міжнародних та всеукраїнських змагань, за участь в яких нараховують рейтингові очки, визначають окремо для кожного виду зброї та вікової групи при затвердженні календаря рейтингових змагань тренерськими радами НФФУ [180]. Система відбору також передбачає виключення спортсмена з рейтингу за рішенням президії НФФУ (тимчасово або остаточно). Підставами для цього є вік (якщо атлет переходить з молодшої вікової категорії до наступної за віком), отримання громадянства іншої держави, заява спортсмена, довічна дискваліфікація.

У разі однакової кількості рейтингових очок вище місце посідає спортсмен, який має більше очок, отриманих на міжнародних змаганнях у відповідній віковій категорії. За умов однакової кількості очок, отриманих на міжнародних рейтингових змаганнях, вище місце посідає спортсмен, позиція якого у міжнародному рейтингу FIE є вищою [180].

Кількість рейтингових очок відрізняється залежно від способу проведення змагань («олімпійська» система, або з прямим вибуванням, «з утішанням», відбірково-колова) та їхнього рівня. В олімпійському циклі 2017–2020 рр. в усіх видах зброї кожні змагання мали коефіцієнт від «0,50» до «4,00». Очки, набрані на ЧС, множили на коефіцієнт «4,00», а ті, які здобули на Етапі Кубку України пам'яті В. О. Андрієвського, – на «0,75» [181].

Натомість в олімпійському циклі 2021–2024 рр. кількість рейтингових очок має відмінності у різних видах зброї, що зумовлено кількістю учасників міжнародних змагань та, відповідно, рівнем конкуренції. У фехтуванні на рапірах (жінки і чоловіки), шаблях (жінки і чоловіки), шпагах (жінки) у віковій категорії «дорослі» нараховують одне очко за кожен пройдений попередній тур (перемога у кожному поєдинку) у турі прямого вибування до визначення найкращих 64 учасників (у змаганнях на шпагах та

шаблях серед жінок очки нараховують за умови участі у турнірі понад 150 учасників). У попередніх турах міжнародних рейтингових змагань на шпагах серед чоловіків (вікова категорія «дорослі») нараховують по одному очку за кожен пройдений попередній тур: за проходження групового туру – одне очко, за проходження наступних попередніх турів (Table-256, Table-128 тощо) – одне очко за кожен попередній тур [180].

З цього погляду, рішення про доцільність участі у конкретних змаганнях або їхній пропуск має бути тактично виправданим, а відповідальність за нього покладено не лише на спортсмена та його особистого тренера, а й загалом на тренерський штаб.

Бокс. Відповідно до «Цільової комплексної програми підготовки спортсменів-кандидатів до збірної команди України з боксу (чоловіки) на участь в Іграх XXXII Олімпіади 2020 року у м. Токіо (Японія)» [167] головними критеріями відбору спортсменів були достатній міжнародний досвід та високий особистий рейтинг в світовій класифікації АІВА. Наголошено на тому, що у складі команди повинно бути 60 % спортсменів, які стали переможцями або фіналістами ЧС та ЧЄ. Іншими критеріями є такі: результат, продемонстрований на чемпіонаті України, стабільність виступів на міжнародних змаганнях, підсумки особистих зустрічей з найсильнішими боксерами світу.

Дзюдо. Формування штатної збірної команди з дзюдо передбачає урахування результатів спортсменів в поточному олімпійському циклі (як дорослих, так і молодіжних) та їх перспектив у наступному. При визначенні кандидатів до збірної враховують їх міжнародний змагальний досвід, рівень спеціальної та загальної підготовки, функціональні резерви, планомірність та динаміку зростання результатів [179]. Відповідно до критеріїв для комплектування національних збірних команд України з літніх олімпійських видів спорту, для включення до основного складу збірної команди України з дзюдо в олімпійському циклі 2017–2020 рр. спортсмени повинні були посісти певні місця на таких турнірах: на Іграх Олімпіади, ЧС – 1–7 місце; на ЧЄ – 1–5 місце (в індивідуальному заліку), 1–3 місце (в

командному заліку); на Кубку світу або Європи – 1–3 місце; на чемпіонаті України – 1–5 місце тощо. Важливими критеріями є конкурентоздатність спортсменів на національних та міжнародних змаганнях, а також їхня здатність якомога швидше адаптуватися до змін, внесених IJF до правил змагань [167].

Натомість у «Системі відбору до складу національної збірної команди України з дзюдо серед чоловіків та жінок для участі у чемпіонаті світу в м. Доха (Держава Катар), 7–14 травня 2023 року» [179] зазначено, що учасники цього турніру повинні посідати певну позицію у світовому рейтингу IJF (1–100 місце) та 1–16 місце світового рейтингу IJF серед юніорів. Водночас мінімальні вимоги до результатів, продемонстрованих кандидатами до національної збірної команди України з дзюдо серед чоловіків та жінок на відбіркових змаганнях для участі в ЧС, включали такі:

- 1–5 місце на ЧС 2022 р.;
- 1–3 місце на міжнародних змаганнях («Мастерс», «Великий Шолом», «Гран-Прі»);
- 5–7 місце (не менше двох результатів) на міжнародних змаганнях («Мастерс», «Великий Шолом», «Гран-Прі»);
- 1–3 місце (не менше двох результатів) на міжнародних змаганнях (відкритий континентальний кубок).

Перший етап відбору до ЧС 2023 р. завершувався поглибленим медичним оглядом та фомуванням основного складу національної збірної команди України з дзюдо на 2023 р. До участі у міжнародних змаганнях другого етапу відбору (жовтень 2022 р. – квітень 2023 р.), відбіркових до ЧС 2023 р., допускали спортсменів, які посіли 1–3 місце на чемпіонаті України 2022 р. та 1–7 місце на ЧС 2022 р. [179]. Таким чином, система відбору спортсменів до складу національної збірної команди України з дзюдо зазнала змін порівняно з олімпійським циклом 2017–2020 рр. як за кількістю турнірів, так і за результатами, які спортсмени повинні продемонструвати, щоб закріпитися у складі команди.

Спортивна боротьба. Як і в інших ОСЄ, головними критеріями для включення до стартового складу олімпійської збірної команди зі

спортивної боротьби є результати участі у відбіркових та контрольних змаганнях. Перелік основних відбіркових змагань для участі в Іграх Олімпіади включав ліцензійний ЧС 2019 р., європейський відбірковий турнір 2020 р., два всесвітні відбіркові турніри 2020 р. Окрім них, спортсмени-кандидати на участь в Іграх Олімпіади зобов'язані були взяти участь у Київському міжнародному турнірі 2020 р. та чемпіонаті України 2020 р. У разі виникнення суперечок за рішенням тренерської ради претенденти повинні були взяти участь у міжнародному турнірі в одній ВК. Переможця турніру або особистого поєдинку зараховували до стартового складу олімпійської збірної команди. У разі однакової позиції у національному рейтингу перевагу надавали спортсменові, які вибором олімпійську ліцензію [167].

Нині (станом на початок 2023 р.) склад олімпійської збірної команди зі спортивної боротьби повинен бути оголошеним тренерською радою з урахуванням результатів, продемонстрованих спортсменом на основних відбіркових змаганнях протягом року та континентальному чемпіонаті; його досвіду участі в міжнародних змаганнях; стабільності та надійності участі у ЧС та ЧС [10].

Тхеквондо ВТФ. Відбір спортсменів та формування збірних команд (у тому числі олімпійської) для участі в Іграх XXXII Олімпіади у м. Токіо передбачав врахування спортивних результатів на головних офіційних змаганнях (серії відбіркових змагань) та динаміки їх зростання, ефективного арсеналу техніко-тактичних дій, реалізованих в змаганнях будь-якого рівня, відповідності рівню модельних характеристик різних сторін підготовленості, виконання планів участі в змаганнях і тренувальних навантажень. У системі відбору підкреслено важливість здобуття кожним спортсменом протягом 2017–2020 рр. максимальної кількості очків на рейтингових змаганнях. До них належать турніри, включені до Єдиного календарного плану змагань Міністерства молоді та спорту України та Федерації тхеквондо України, календарів Всесвітньої федерації та Європейської спілки. При цьому всі спортсмени збірної команди України повинні бути учасниками не

менш ніж одного міжнародного турніру на рік та навчально-тренувальних зборів у складі збірної [167]. Так само як у фехтуванні, упродовж олімпійського циклу 2017–2020 р. у тхеквондо відбір включав кілька етапів:

- I етап (2017 р.). За результатами всеукраїнських та міжнародних змагань (чемпіонати України, ЧЄ, ЧС, міжнародні турніри) визначено три склади – 24 спортсмени;
- II етап (2018 р.). За підсумками аналогічних змагань визначено два склади – 16 спортсменів;
- III етап (2019 р.). За підсумками аналогічних змагань визначено два склади – 16 спортсменів;
- IV етап (2020 р.). За цими критеріями відібрано 1,5 склади – 12 спортсменів. Заплановано участь в Європейському відбірковому турнірі та завоювання олімпійських ліцензій.

Відповідно до «Системи відбору спортсменів-кандидатів національної збірної команди України з тхеквондо (ВТФ) до офіційних змагань 2023 року», кваліфікаційні вимоги до кандидатів залишилися аналогічними. Окрім цього, спортсмени повинні мати відповідний кваліфікаційний рівень (Дан, куп), активну міжнародну ліцензію (GAL ліцензію) та взяти участь щонайменше в одному міжнародному рейтинговому турнірі G-класу. Для зарахування рейтингових очок атлет повинен виступати у ВК, в якій він пройшов відбір на чемпіонаті України [182].

На підставі аналізу цільових комплексних програм підготовки спортсменів-кандидатів до збірної команди на участь в Іграх XXXII Олімпіади 2020 р. у м. Токіо (Японія), а також систем відбору до складу національних збірних команд в ОСЄ в олімпійських циклах 2016–2020 та 2021–2024 рр. встановлено, що більшість положень цих документів є схожими. Спільними критеріями, за якими спортсмени можуть бути відібраними до команди, є динаміка результатів, стабільність та надійність виступів на міжнародних змаганнях, конкурентоздатність та результати особистих поєдинків з головними суперниками. При цьому відбір до стартового складу команди на головних змаганнях сезону або чотирічного циклу включає кілька

етапів, на кожному з яких визначають різну кількість кандидатів до національної збірної команди (з наближенням року проведення чергових Ігор Олімпіади цю кількість пропорційно зменшують).

Відмінності у системах відбору полягають у механізмах визначення стартових складів команди на головних змаганнях сезону або чотирирічного олімпійського циклу. У більшості сучасних ОСЄ відбір до стартового складу команди на головних змаганнях сезону або чотирирічного циклу здійснюють на підставі національного рейтингу. Механізм його формування має відмінності залежно від виду спорту. Іншими критеріями для включення спортсмена до команди є демонстрація певного результату (місце на конкретному турнірі), позиція у світовому рейтингу, факт завоювання олімпійської ліцензії.

Специфіка усіх систем національного відбору у сучасних ОСЄ полягає в тому, що спортсменові потрібно максимально реалізувати власний потенціал практично на кожних змаганнях упродовж річного макроциклу, оскільки від цього залежить перспектива його включення до стартового складу національної збірної команди на головних змаганнях. Враховуючи те, що адаптаційні можливості організму є лімітованими, важливим аспектом є визначення доцільності виступу атлета у конкретному турнірі з урахуванням позиції у національному та світовому рейтингах та низки інших умов, які регламентують його відбір до стартового складу.

Це, своєю чергою, дає підстави для формування тактики його участі у низці турнірів. За цих умов розгляд тактики виключно крізь призму теорії військового мистецтва (формування загальної стратегії на сезон або чотирирічний цикл, спрямованої на досягнення максимального результату на головних змаганнях, та використання тактики виключно як способу виконання цієї директиви) є неможливим. Передусім, тому, що відповідно до сучасних тенденцій розвитку ОСЄ чи не кожні змагання упродовж сезону або чотирирічного циклу вимагають від спортсмена максимальної реалізації власного потенціалу. Отже, більш доцільним вважаємо інтерпретацію тактики як спеціальної діяльності, причому не лише спортсмена і тренера, а й інших суб'єктів.

2.2. ДОКТРИНА У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Трактування терміну доктрина є не менш суперечливим, ніж інтерпретація понять стратегії й тактики. У широкому сенсі доктриною позначають політичне, наукове, філософське, військове вчення, теорію, систему поглядів [184]. У практику спорту це поняття запровадив В. С. Келлер [92] для позначення системи поглядів та положень, що визначає характер рефлексивного відображення мети змагальної діяльності відповідно до плацдарму. На його думку, ця система є сукупністю техніко-тактичних способів досягнення перемоги, в якій враховано позитивні та негативні сторони підготовленості спортсмена, його досвід змагальної діяльності, здатність до ризику та передбачення дій суперника, рівень розвитку фізичних та морально-вольових якостей.

Безпосереднім втіленням доктрини В. С. Келлер [92] вважає певну лінію поведінки, яка має тактичне забарвлення. При цьому він відокремлює загальну доктрину як лінію поведінки, сформовану протягом тривалого часу. Остання є втіленням широкого досвіду змагальної практики та характеризує схильність спортсмена до застосування атаквальних або захисних дій, активного чи пасивного проведення поєдинків тощо. Своєю чергою, приватна доктрина є специфічною лінією поведінки, яку спортсмен застосовує у певному фрагменті поєдинку. На відміну від загальної, приватна доктрина є більш варіативною та мінливою, оскільки на неї впливає велика кількість зовнішніх та внутрішніх чинників, які є основою плацдарму.

Особливістю плацдарму є мінливість (зміна поведінки суперника, рахунку у поєдинку, позиції у турнірній таблиці тощо). Відповідно до цього змінюється доктрина, яка перетворюється на алгоритм для досягнення мети у певному поєдинку, їхній сукупності чи змаганнях. Згідно із сучасними тенденціями розвитку ОСЄ, здобутки на змаганнях різного рівня є результатом діяльності не лише спортсмена і тренера, а й інших суб'єктів. З цього погляду, стає актуальною

потреба узагальнення переліку цих суб'єктів, аналізу особливостей їхньої діяльності та внеску у спортивний результат.

Сьогодні основою підготовки до Олімпійських ігор у більшості країн світу є чотирирічні цикли. Зміст кожного річного макроциклу пов'язаний з вирішенням проміжних завдань, які визначають мету підготовки спортсменів до головних змагань чотириріччя. Попри на те, що протягом кожного року висококваліфіковані спортсмени виступають на змаганнях різного рангу (ЕКС, ЧЄ та ЧС), стратегія їхньої підготовки спрямована на найбільш успішні виступи саме на Олімпійських іграх. В. М. Платонов розглядає три стратегії періодизації річної підготовки, які застосовують протягом різних років (сезонів) олімпійського циклу [92]. Перша передбачає орієнтацію на успішний виступ лише у головних змаганнях сезону, тоді як інші турніри є другорядними. В. М. Платонов підкреслює, що ця стратегія є основою для цілеспрямованої підготовки національних збірних команд до Олімпійських ігор. Друга полягає в поєднанні підготовки до різноманітних турнірів та головних змагань. Відмінністю від попередньої стратегії є те, що спортсмени змушені упродовж значної частини сезону демонструвати максимально високі результати на всіх (або більшості) турнірів, не обмежуючись головними змаганнями. Автор зазначає, що у сучасному спорті вищих досягнень дедалі частіше поєднують кілька стратегій.

Для формування моделей чотирирічного олімпійського циклу підготовки спортсменів високої кваліфікації застосовують різні методичні підходи:

- завчасне визначення основних кандидатур, яких залучатимуть до напруженої підготовки до майбутніх Олімпійських ігор. У визначенні ймовірних претендентів на вдалий виступ на Олімпійських іграх потрібно орієнтуватися не на поточний рівень їх результатів, а на прогнозовані потенційні можливості у конкретному виді змагань;

- концентрація фінансових, організаційно-управлінських, матеріально-технічних, науково-методичних, медичних ресурсів на

підготовці спортсменів, здатних реально претендувати на завоювання олімпійських нагород;

- визначальний вплив прогнозованого результату у спортивній дисципліні на Олімпійських іграх на характер і зміст підготовки спортсменів;

- індивідуалізація підготовки з урахуванням генетичної природи фізичних якостей і властивостей особистості спортсмена;

- динамічність системи підготовки: гнучке планування, оперативна корекція програми на підставі постійного вивчення й урахування тенденцій розвитку спорту в світі, змін правил та міжнародного календаря змагань, модернізація інвентарю, спорядження тощо [92].

Зростання значущості успішних виступів команд різних країн на Олімпійських іграх як чинника національного престижу стимулює державні й недержавні структури до формування ефективних систем спорту вищих досягнень й олімпійської підготовки спортсменів, що дають змогу досягти успіху на міжнародній арені. Ефективність виступу національних збірних команд на Олімпійських іграх обумовлена здатністю фахівців у галузі спорту сформувати й реалізувати ефективну систему олімпійської підготовки. Отже, принциповим моментом стратегії сучасної олімпійської підготовки команд, що успішно виступають, є концентрація організаційних, матеріально-технічних, методичних і медико-біологічних ресурсів для підготовки спортсменів, здатних перемогти на Олімпійських іграх. Раціональна система підготовки передбачає відповідну державну підтримку, відображену у нормативно-правових документах.

Сьогодні олімпійську підготовку в Україні регламентує низка відповідних Законів, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових документів. Одним з основних документів до 2020 р. була «Стратегія формування сучасної системи олімпійської підготовки на період до 2020 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 592-р) [194]. Її метою було запровадження нової, сучасної моделі підготовки, що дала б змогу конкурувати з

провідними державами на Олімпійських іграх, забезпечити виховання молоді відповідно до принципів Олімпізму, пропагування здорового способу життя, підвищення міжнародного авторитету держави.

У 2020 р. Міністерство молоді та спорту України спільно з командою Офісу розробки гуманітарної політики представили до публічного обговорення проєкт «Стратегії розвитку спорту та фізичної активності до 2032 року». Одним з очікуваних результатів від її впровадження було потрапляння України на Іграх XXXIII Олімпіади у м. Парижі в 2024 р. до переліку 20 найкращих команд у неофіційному медальному заліку [168]. Остаточну версію цього документу під назвою «Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року» було затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1089 від 4 листопада 2020 р. [193].

За напрямом «Спорт вищих досягнень» у цьому документі визначено стратегічну мету – перетворення України на передову спортивну державу з належними умовами та можливостями для ефективної підготовки спортсменів світового рівня. Для досягнення мети передбачено низку завдань:

- визначення пріоритетних видів спорту з їх щорічним оновленням на підставі результатів виступів спортсменів національних збірних команд України на офіційних міжнародних змаганнях;
- забезпечення відповідних організаційних, фінансових, матеріально-технічних, кадрових умов для належної підготовки та участі національних збірних команд України з видів спорту у міжнародних змаганнях;
- забезпечення діяльності закладів дитячо-юнацького та резервного спорту, спорту вищих досягнень;
- забезпечення функціонування системи мотивацій тренерів і спортсменів до високих спортивних досягнень;
- забезпечення ефективної діяльності Національної платформи із запобігання маніпулюванням спортивними змаганнями та боротьби з договірними матчами, створеної на виконання положень Конвенції Ради Європи проти маніпулювання спортивними змаганнями, у тому числі шляхом участі у програмі Integrity Betting Intelligence System

(IBIS) та збільшення кількості Single Point of Contact (SPOC) від України;

- розроблення механізму арбітражу з метою вирішення спорів у сфері спорту на прикладі діяльності Міжнародного спортивного арбітражу (CAS);

- використання наукових досягнень у галузі спортивної науки, медицини, лікувальної фізкультури для забезпечення належного супроводу дитячо-юнацького, резервного спорту та спорту вищих досягнень [193].

Якщо реалізація «Стратегії формування сучасної системи олімпійської підготовки на період до 2020 року» була розрахована на 11 років (з 2009 по 2020 рр.), а чинної – на вісім, то підготовку до кожних Олімпійських ігор здійснюють на підставі іншого документу – Концепції [«Концепція підготовки спортсменів України до Ігор XXXIII Олімпіади 2024 року в м. Парижі (Франція)», «Концепція підготовки спортсменів України до Ігор XXXII Олімпіади 2020 року у м. Токію (Японія)»; «Концепція підготовки, відбору та участі спортсменів України в Іграх XXXI Олімпіади 2016 року у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)», 103–105].

Відповідно до цього документу, за реалізацію підготовки спортсменів України до Ігор XXXI та XXXII Олімпіад відповідали такі суб'єкти:

- Міністерство молоді та спорту України;
- НОК України та його регіональні відділення;
- спортивні товариства і відомства, їх осередки;
- органи державного управління з питань ФКіС обласних, Київської міської державних адміністрацій;
- Національний антидопінговий центр України;
- Державний науково-дослідний інститут ФКіС, НДІ НУФВСУ, наукові установи;
- центри олімпійської підготовки, бази, спортивні заклади;
- спортсмени, тренери.

На відміну від олімпійського циклу 2013–2016 рр., відповідно до Концепції–2020 [103] перелік цих суб'єктів доповнили ще двома – Штабом олімпійської підготовки та Координаційною комісією спеціальної програми олімпійської підготовки (у Концепції–2016 схожі функціональні обов'язки було покладено на Експертну раду з підготовки та участі спортсменів України в Олімпійських іграх).

У Концепції–2024 запроваджено низку уточнень, зокрема щодо відповідальності головних та старших тренерів штатної команди національних збірних команд (спортсменів з переліку суб'єктів, які відповідають за реалізацію підготовки до Ігор XXXIII Олімпіади, вилучено). Окрім цього, вказано, що координатором медичного забезпечення є Український медичний центр спортивної медицини Міністерства молоді та спорту України за участі інших закладів надання лікарсько-фізкультурної допомоги, НСФ та Медичної комісії НОК. Координацію заходів з підготовки спортсменів національної збірної команди України до Ігор XXXIII Олімпіади здійснює Робоча група з організаційного забезпечення підготовки та участі національних збірних команд України у міжнародних змаганнях, що проводять Міжнародний, Європейський олімпійські комітети та Асоціація НОК (робочу групу утворено відповідно наказу Міністерства молоді та спорту України № 565 від 13 липня 2020 р.) [104].

Згідно чинної та попередніх Концепцій, вдалий виступ національної збірної команди України на Олімпійських іграх є можливим за умови ефективного виконання вказаними суб'єктами переліку функціональних обов'язків у межах компетенції. Один з цих обов'язків – розроблення інших документів, більшість з яких затверджує Міністерство молоді та спорту України. Серед них:

- Цільові комплексні програми підготовки спортсменів України до Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор, розраховані на чотирирічний олімпійський цикл. За їхню розробку та запровадження відповідають національні федерації з видів спорту;

- «Кваліфікаційні критерії та система відбору спортсменів до складу олімпійської збірної команди України для участі в

Олімпійських іграх», розраховані на чотирирічний олімпійський цикл. За їхню розробку відповідають Департамент олімпійського спорту Міністерства молоді та спорту України, а також Управління олімпійського руху НОК України;

•«Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні». Відповідно до нього, національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні, комплектує Міністерство молоді та спорту на конкурсній основі з урахуванням пропозицій НСФ та фізкультурно-спортивних товариств в олімпійських та неолімпійських видах спорту та/або відповідних спортивних федерацій інвалідів з видів спорту інвалідів з-поміж найбільш підготовлених спортсменів дитячо-юнацького, резервного спорту та спорту вищих досягнень й фахівців сфери ФКіС, зокрема тренерів. Для участі в окремих міжнародних спортивних змаганнях Міністерство молоді та спорту України комплектує з урахуванням пропозицій НСФ окремі офіційні делегації національних збірних команд України;

•«Порядок конкурсного відбору спортсменів для комплектування складу національних збірних команд з олімпійських видів спорту, визнаних в Україні». У ньому вказано критерії для зарахування спортсменів до основного складу, кандидатів та резерву національних збірних команд України, штатних команд та команд для участі в Олімпійських іграх. Відповідно до рівня показників критеріїв формування складу кандидатів із спортсменів основного складу комплектують елітну і провідну групи, а із спортсменів найближчої до дорослих вікової групи (юніорів та юніорок) – перспективну групу.

Підготовку спортсменів регламентують щорічні зведені плани, плани для кандидатів на участь в Олімпійських іграх в межах спеціальної програми олімпійської підготовки елітної групи спортсменів, системи відбору спортсменів до офіційних міжнародних змагань та Олімпійських ігор [103, 104]. Окрім цього, в олімпійському циклі 2017–2020 рр. Координаційна комісія спеціальної програми олімпійської підготовки встановлювала категорії спортсменів, для яких формували окрему програму підготовки:

- юні перспективні спортсмени (17–19 років, для деяких видів 13–15), які не мали високих досягнень на світовій арені, але мали потенціал для досягнення результатів, що відповідали інтересам олімпійської підготовки;

- молоді спортсмени вищої кваліфікації (20–35 років, для деяких видів 17–19), які досягли високих результатів на світовій арені і мали перспективи для подальшого зростання досягнень;

- дорослі спортсмени вищої кваліфікації (26 років і більше), найвищі результати яких, у разі їх незначного покращення або повторення на Олімпійських іграх, давали змогу розраховувати на призове місце [103].

На відміну від попередніх, у Концепції–2024 запропоновано низку заходів для забезпечення ефективної підготовки, серед яких її адаптація в умовах продовження світової пандемії на коронавірусну хворобу COVID-19, планування підготовки у скорочений на рік олімпійський цикл (через перенесення Ігор XXXII Олімпіади на 2021 р.) в умовах обмеженої кількості спортивних споруд в Україні, посилення медичного та антидопінгового контролю [104].

Ще однією особливістю реалізації стратегії підготовки спортсменів України до Олімпійських ігор є те, що комплектацію офіційних делегацій для участі у змаганнях різного рівня здійснюють на підставі різних документів. Відповідальність за це також покладено на різних суб'єктів. Згідно з «Положенням про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні», до складу окремих офіційних делегацій входять спортсмени, тренери та особи, які забезпечують організаційне супроводження їхньої участі (фахівці з медичного, інформаційно-аналітичного, організаційно-управлінського та суддівського забезпечення тощо).

Комплектацію офіційних делегацій на участь в Олімпійських іграх здійснюють відповідно до вимог Олімпійської Хартії. Комплектацію офіційних делегацій на участь у міжнародних спортивних заходах здійснюють відповідно до вимог МСФ [104]. Їх склад відповідно до актуальної системи відбору затверджує Міністерство молоді та спорту України (для участі в міжнародних

спортивних змаганнях – з урахуванням пропозицій НСФ, для участі в Олімпійських іграх – з урахуванням пропозицій НОК України). Кількісний склад офіційних делегацій також визначають відповідні документи МСФ та/або організатори конкретних міжнародних змагань [103].

Таким чином, досягнення максимального результату на Іграх Олімпіади є можливим за умови взаємодії переліку суб'єктів системи підготовки спортсменів, функціональні обов'язки яких не обмежені площиною змагальної діяльності. Низку рішень, які прямо або опосередковано впливають на спортивний результат, ухвалюють поза межами змагальної діяльності. Вибір рішення з-поміж наявних альтернатив здійснюють відповідні суб'єкти в межах сфери їхньої компетенції та на підставі аналізу низки чинників, які є основою плацдарму. Внесок кожного суб'єкта у досягнення запланованого спортивного результату залежить від сфери його компетенції. Плацдармом при цьому є низка чинників, які впливають на характер діяльності кожного суб'єкта.

У площині змагальної та позазмагальної діяльності тактику реалізують відповідно до стратегії олімпійської підготовки упродовж тривалого періоду. Її реалізаторами (на прикладі України) є такі суб'єкти: Міністерство молоді та спорту України; НОК України та його регіональні відділення, спортивні товариства, Національний антидопінговий центр, наукові установи, центри олімпійської підготовки, державні, головні та старші тренери національних збірних команд тощо. Оскільки кожен із суб'єктів виконує певні функціональні обов'язки відповідно до великої кількості зовнішніх та внутрішніх чинників, поняття плацдарму є актуальним на сучасному етапі розвитку ОСЄ.

Водночас поняття доктрини, на нашу думку, не має універсального трактування, яке чітко окреслило би його специфіку та можливість застосування щодо сучасних ОСЄ. З одного боку, ми згодні з В. С. Келлером щодо потреби виокремлення загальної та вузько спрямованої лінії поведінки спортсменів під час змагальної

діяльності. Однак, на нашу думку, чітких відмінностей між цими термінами й тактикою немає.

Якщо розглядати доктрину як алгоритм для досягнення мети у певному поєдинку чи на змаганнях, її можна ототожнити зі стратегією. Враховуючи це, більш коректним вважаємо використання терміну тактика в інтерпретації Г. С. Туманяна для позначення спеціальної діяльності спортсмена, яку реалізують на різних рівнях: у певний момент сутички як відповідь на дію суперника, під час поєдинку, у межах змагального сезону.

З другого боку, ми згодні з В. С. Келлером щодо потреби постійної корекції спеціальної діяльності відповідно до оновлення плацдарму, оскільки це є запорукою досягнення високих спортивних результатів. Проте, враховуючи всі тенденції розвитку сучасних ОСЄ, актуальним є переосмислення феномену тактики та створення системи наукових знань про закономірності, функції, принципи, рівні та площини її реалізації.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА УЧАСТІ ПРОВІДНИХ СПОРТСМЕНІВ-ЄДИНОБОРЦІВ СВІТУ В СИСТЕМАХ ЗМАГАНЬ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЦИКЛІВ

Аналіз систем олімпійського відбору вказав на те, що відповідно до специфіки визначення кількісного складу учасників Ігор XXXI, XXXII, XXXIII Олімпіад ОСЄ можна умовно розподілити на дві групи. За нашим припущенням, у першій групі (боксе та різновиди спортивної боротьби) тактика участі у системі змагань упродовж сезону, що передує проведенню чергових Ігор Олімпіади, спрямована, в першу чергу, на вдалі виступи на кваліфікаційних турнірах, які гарантують завоювання олімпійської ліцензії. Однак у спортивній боротьбі атлет завойовує не іменну, а ліцензію для НОК. Тому, за рішенням тренерського штабу право на участь в Іграх Олімпіади може бути надано іншому спортсмену, який не здобув ліцензії для НОК, але є надійнішим з погляду перспективи вдалого виступу на олімпійській арені. Отже, тактика участі спортсменів у системі змагань зі спортивної боротьби та боксу упродовж чотирирічного циклу може бути спрямованою на включення до складу національної збірної команди країни та закріплення у ній, що дає змогу виступати на головних змаганнях сезону (чи інших кваліфікаційних турнірах, на яких передбачено розіграш олімпійських ліцензій).

У другій групі (геккондо, карате, фехтування, дзюдо) тактика участі спортсменів у системі змагань може бути спрямованою на підвищення позиції у міжнародному рейтингу відповідної МСФ, оскільки це гарантує завоювання іменної (особистої) ліцензії, а також у національному рейтингу, що дає змогу взяти участь у більшій кількості турнірів упродовж сезону у складі національної збірної команди країни. Зазначимо, що карате було вперше представлено у

програмі Ігор XXXII Олімпіади в м. Токіо, а надалі вилучено з неї. При цьому більшість положень системи олімпійського відбору до Ігор XXXII Олімпіади є подібними на ті, які представлені в системах відбору у тхеквондо, фехтуванні та дзюдо. Це дає підстави включити карате до другої групи ОСЄ навіть попри вилучення з програми Олімпійських ігор.

Для перевірки сформульованих припущень щодо особливостей тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів (у першій групі – на матеріалі спортивної боротьби, у другій – у фехтуванні) було використано констатувальний експеримент. За умовами проведення експеримент був природничим, за спрямованістю – порівняльним.

Оскільки ми трактуємо тактику як діяльність, які реалізують на різних рівнях, у фехтуванні головну увагу було зосереджено на рівнях командної зустрічі, турніру та його стадій, сезону, олімпійського циклу. При цьому ми абстрагувалися від рівнів поєдинку та його фрагментів.

У спортивній боротьбі головну увагу було приділено вивченню тактики на рівнях сезону та олімпійського циклу. Враховуючи специфіку цього виду спорту, додатково було досліджено тактику вибору вагової категорії (ВК).

На першому етапі констатувального експерименту (листопад 2015 р. – травень 2018 р.) виявлено особливості тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у командному заліку у фехтуванні.

З листопада 2015 р. по квітень 2016 р. було досліджено особливості тактики участі шести спортсменок, включених до складу національної збірної команди України з фехтування на шпагах, у командних зустрічах у сезоні 2014–2015 рр. Робоча гіпотеза полягала у тому, що показники їхньої індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях упродовж сезону мають відмінності. При цьому внесок певної спортсменки у загальнокомандний результат залежить від порядкового номеру

(позиції), під яким вона виступає у зустрічах з іншими командами під час турніру та загалом сезону.

З грудня 2016 р. по травень 2017 р. було досліджено відмінності між показниками індивідуальної результативності провідних фехтувальниць світу в особистих та командних змаганнях, які на момент початку 2015 р. та до кінця сезону 2016 р. входили до вісімки найкращих офіційного рейтингу FIE.

Період з вересня 2017 р. по травень 2018 р. дав змогу перевірити робочу гіпотезу щодо наявності відмінностей у показниках індивідуальної результативності провідних спортсменок світу у командних змаганнях залежно від порядкового номеру виступу на головних змаганнях сезону (Ігри XXXI Олімпіади в м. Ріо-де-Жанейро, ЧС у м. Лейпцигу) та інших офіційних міжнародних турнірах. Для цього використано протоколи виступів учасниць чотирьох національних збірних команд: України, Естонської Республіки, Китайської Народної Республіки, а також Республіки Корея.

Метою другого етапу констатувального експерименту (жовтень 2019 р. – вересень 2020 р.) було дослідження особливостей тактики участі провідних спортсменів світу в системі змагань олімпійських циклів в індивідуальному заліку на прикладі фехтування та спортивної боротьби. Для виявлення особливостей тактики у фехтуванні проаналізовано протоколи офіційних міжнародних турнірів, що проводили під керівництвом FIE, упродовж трьох олімпійських циклів з 2004 по 2016 рр. [286].

Враховуючи особливості систем олімпійського відбору у фехтуванні, було зроблено припущення, що тактика участі спортсменів у системі змагань може бути спрямованою не лише на реалізацію запланованої динаміки результатів, а й на підвищення позиції в офіційному рейтингу FIE. Для перевірки цієї гіпотези проаналізовано динаміку виступів та результатів провідних фехтувальників світу, які посіли 1–4 місце на Іграх XXIX, XXX, XXXI Олімпіад в особистих змаганнях у різних видах зброї (загалом 72 спортсмени – по 24 у кожному олімпійському циклі).

За аналогією було проаналізовано динаміку виступів та результатів провідних борців світу, які посіли 1–3 місце на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро, упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. (загалом 72 спортсмени, по шість у кожній ВК у жіночій, вільній та греко-римській боротьбі). Для цього використано індивідуальні профілі спортсменів на сайті UWW [410].

Для статистичної обробки отриманих результатів використано програмний пакет Microsoft Excel 2010 та програму IBM.SPSS.Statistics.v20. Аналіз особливостей тактики, динаміки обсягів змагальної практики та результатів спортсменів передбачав визначення середнього арифметичного значення (\bar{X}), середнього квадратичного відхилення (SD), мінімального (Min) та максимального (Max) показників у кожному з чотирьох сезонів олімпійського циклу. Для визначення нормальності розподілу вибірки використано критерій Шапіро–Уїлка. За відсутності нормальності розподілу статистичну значущість результатів досліджено за допомогою непараметричного методу – критерію Краскела – Уолліса. Достовірність відмінностей було визначено як показник при рівні значущості $p < 0,05$.

У разі наявності нормальності розподілу для порівняння динаміки обсягів змагальної практики та результатів спортсменів, які використовували однаковий варіант тактики у чотирьох сезонах, застосовано двофакторний дисперсійний аналіз (фактор А – спортсмен, фактор Б – сезон). Для порівняння динаміки виступів та результатів спортсменів, які використовували різні варіанти тактики у чотирьох сезонах, – однофакторний дисперсійний аналіз.

3.1. ТАКТИКА УЧАСТІ ПРОВІДНИХ СПОРТСМЕНІВ СВІТУ У СИСТЕМІ ЗМАГАНЬ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЦИКЛІВ У ФЕХТУВАННІ

3.1.1. Особливості сучасної системи змагань у фехтуванні

Відповідно до офіційного календаря змагань FIE, змагальний сезон у фехтуванні розпочинається після завершення чергового ЧС, який проводять раз на рік, та завершується наступним аналогічним турніром. Протягом сезону спортсмени можуть набрати рейтингові очки на змаганнях різних категорій: етапах Кубка світу (ЕКС, або турніри категорії «А»), «Гран-Прі», зональних (континентальних) чемпіонатах (Європи, Азії, Америки, Африки), «Сателіт». У сезоні, який завершується Іграми Олімпіади, ЧС не проводять. На підставі результатів, продемонстрованих спортсменами на змаганнях протягом сезону, формують офіційний рейтинг FIE. Позицію фехтувальника у ньому визначають на підставі додавання очок, що відповідають семи найкращим результатам. При цьому п'ять з них повинні бути продемонстровані на змаганнях категорій «А», «Гран-Прі» та «Сателіт», два – на зональному та ЧС. Через рік після проведення конкретного турніру очки, набрані за участь у ньому, анулюють. Тому, для покращення або підтримання позиції у рейтингу спортсмен зацікавлений щороку брати участь як мінімум у семи турнірах, щоб не втратити набрані очки та, за можливості, збільшити їхню кількість [286].

Відповідно до Організаційних правил FIE, місця, завойовані на турнірах різних категорій, дають змогу отримати певну кількість очок: 1 місце – 32 очки, 2 місце – 26 очок, 3 місце – 20 очок, з 5 по 8 місце – 14 очок, з 9 по 16 місце – 8 очок, з 17 по 32 місце – 4 очки, з 33 по 64 місце – 2 очки, з 65 по 96 місце – 1 очко, з 97 по 128 місце – 0,5 очка.

Турнірам різних категорій присвоєно такі коефіцієнти: ЕКС (категорія «А») та зональні чемпіонати – «1», турніри категорії

«Гран-Прі» – «1,5», ЧС – «2,5», Ігри Олімпіади – «3». Кількість очок, передбачену за завоювання певного місця, множать на відповідний коефіцієнт, а отриманий добуток враховують під час формування офіційного рейтингу FIE. За участь у турнірах категорії «Сателіт» передбачено значно меншу кількість очок (за 1 місце – 4 очки).

Окрім наведених, до календаря FIE можуть бути включені інші змагання: Європейські, Панамериканські, Азійські ігри, Всесвітні ігри бойових мистецтв (World Combat Games), Всесвітні літні Універсіади тощо. Участь у них не передбачає отримання очок, тому на позицію спортсменів у рейтингу вони не впливають. Так само, як в інших ОСЄ, у фехтуванні передбачено проведення змагань у різних вікових категоріях. Проте, на відміну від спортивної боротьби, спортсмени, які досягли тринадцятирічного віку, можуть виступати у кількох вікових категоріях («кадети», «юніори» та «дорослі»).

Особливістю системи змагань у фехтуванні є наявність індивідуального та командного заліку (особисті та командні змагання). У першому випадку спортсмени-члени національних збірних команд виступають індивідуально, у другому – у складі команд (НСФ країни може подати заявку лише на одну команду). На підставі виступів команди формують командний рейтинг FIE за аналогічним принципом, як індивідуальний.

Зацікавленість спортсменів або команд у підвищенні позиції у рейтингу обумовлена тим, що в індивідуальному заліку 16 найкращих спортсменів світу не беруть участі в турі попередньої кваліфікації, який проводять за допомогою відбірково-колового способу. Вони автоматично проходять відбір до 1/32 фіналу та розпочинають поєдинки в турі прямого вибування проти суперників з нижчим рейтингом. Командні змагання проводять за допомогою способу прямого вибування (команди з вищим рейтингом протистоять командам з нижчим).

Ще однією особливістю системи змагань у фехтуванні є наявність двох бронзових нагород в індивідуальному заліку на всіх офіційних міжнародних турнірах, окрім Ігор Олімпіади. У командному заліку, навпаки, лише одна команда може посісти третє місце. На підставі

офіційного рейтингу FIE формують олімпійський рейтинг, відповідно до якого спортсмени можуть здобути олімпійські ліцензії.

Однією з відмінностей системи олімпійського відбору у фехтуванні від інших видів ОСЄ є можливість отримання ліцензії двома шляхами – у складі команди або іменної (особистої). У першому випадку на підставі результатів, продемонстрованих на змаганнях різних категорій протягом періоду олімпійського відбору, команда може здобути ліцензію для НОК для певного виду змагань (наприклад, шпага, чоловіки). Тоді стартовий склад учасників Ігор Олімпіади визначає тренерська нарада НСФ. Якщо команді не вдалося завоювати ліцензію для НОК, у кожному виді зброї спортсмен може здобути іменну за умови високої позиції в рейтингу FIE (зональний олімпійський рейтинг, сформований для представників кожного континенту). У разі невдачі він може зробити це на кваліфікаційному турнірі (так званий «турнір останньої надії»), пройшовши відбір у межах національної збірної команди країни (у кваліфікаційному турнірі може взяти участь лише один представник НОК у виді зброї).

Цікаво, що до 2016 р. на Іграх Олімпіади було представлено десять видів змагань: шість – в особистому заліку, чотири – у командному. У видах зброї, не представлених у командному заліку, система олімпійського відбору передбачала можливість завоювання виключно іменної ліцензії. «Напряму» (за допомогою офіційного рейтингу FIE) у 2008 р. це могли зробити вісім найкращих спортсменів світу, у 2012 р. – 12, у 2016 р. – 14 (максимум двоє представників НОК в одному виді зброї). Якщо представники певних НОК не змогли пройти кваліфікацію на Ігри Олімпіади «напряму», вони мали шанс зробити це за зональним рейтингом (найкращі представники кожного континенту). Якщо ця спроба була невдалою, вони могли взяти участь у кваліфікаційному турнірі («турнір останньої надії»). Враховуючи особливості систем олімпійського відбору у 2004–2016 рр., у кожному з чотирирічних циклів головним критерієм, від якого залежала перспектива виступу спортсмена на Іграх Олімпіади, була позиція в офіційному рейтингу FIE.

Механізм визначення стартового складу учасників Ігор Олімпіади, який регламентує система олімпійського відбору, з 2004 р. донині практично не зазнав змін. Частина спортсменів може кваліфікуватися «напрямую» за офіційним рейтингом FIE, частина – за континентальним (зональним) рейтингом і результатами «турніру останньої надії». Більшість змін вплинули на кількість квот (максимальну кількість олімпійських ліцензій) та їхню належність. Наприклад, упродовж 2004–2016 рр. на Іграх Олімпіад у командних змаганнях було розіграно чотири комплекти нагород. Відповідно до системи олімпійського відбору–2020 вперше до програми видів змагань на Іграх XXXII Олімпіади було включено командні змагання з усіх видів зброї.

Системи змагань з 2004 р. донині зазнали деяких змін. Як і раніше, олімпійський цикл у фехтуванні включає чотири сезони. Наприкінці першого, другого і третього сезонів проводять ЧС, четвертого – Ігри Олімпіади. Наприклад, олімпійський цикл 2004–2008 рр. розпочався після завершення Ігор XXVIII Олімпіади 2004 р. та завершився Іграми XXIX Олімпіади 2008 р. Цей цикл містив чотири сезони: перший – 2004–2005 рр., другий – 2005–2006 рр., третій – 2006–2007 рр., четвертий – 2007–2008 рр. Проте кількість офіційних міжнародних турнірів упродовж окремих сезонів у різних видах зброї була нестабільною. Ці зміни враховано під час аналізу динаміки обсягів змагальної практики спортсменів у кожному сезоні.

Враховуючи особливості систем олімпійського відбору у фехтуванні, було зроблено припущення, що тактика участі спортсменів у системі змагань може бути спрямованою не лише на реалізацію запланованої динаміки результатів, а й на підвищення позиції в офіційному рейтингу FIE. Для перевірки цього припущення проаналізовано динаміку обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які посіли 1–4 місце на Іграх XXIX, XXX, XXXI Олімпіад в особистих змаганнях у різних видах зброї (загалом 72 спортсмени – по 24 спортсмени у кожному олімпійському циклі). До уваги було взято до уваги такі показники:

- обсяги змагальної практики – кількість змагань, в якій спортсмен взяв участь протягом сезону (абсолютне значення та відсоток від максимальної кількості змагань у виді зброї);

- результати на головних змаганнях сезону (протягом першого–третього сезонів олімпійського циклу – на ЧС, у четвертому – на Іграх Олімпіади);

- показники медальних здобутків – кількість змагань, на яких спортсмен завоював медалі різного ґатунку упродовж сезону (відсоток від загальної кількості змагань, в яких він взяв участь протягом сезону);

- позиції в офіційному рейтингу FIE за підсумками кожного сезону;

- співвідношення змагань різних категорій, у яких спортсмен взяв участь протягом сезону, у тому числі участь у гурнірах різних вікових категорій («кадети», «юніори», «дорослі»), а також у неофіційних змаганнях, включених до календаря змагань, але за участь в яких не передбачено нарахування рейтингових очок;

- найвищий та найнижчий результати (місця) у сезоні;

- кількість змагань, які спортсмен завершив на різних стадіях (відсоток від загальної кількості змагань, в яких спортсмен взяв участь у сезоні);

- спосіб завоювання олімпійської ліцензії – у складі команди (ліцензія для НОК) або іменної (за офіційним рейтингом FIE). Відповідно до специфіки системи олімпійського відбору у фехтуванні, цей показник було враховано лише під час аналізу динаміки виступів у четвертому сезоні, який завершувався проведенням Ігор Олімпіади.

3.1.2. Різновиди тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів в індивідуальному заліку у фехтуванні

Особливістю олімпійського циклу 2004–2008 рр. було те, що зональні чемпіонати (Європи, Азії, Америки, Африки) набули статусу офіційних змагань у 2007 р. Попри включення цих турнірів до міжнародного календаря FIE у 2004–2007 рр., за участь у них спортсмени не отримували рейтингових очок. Кількість змагань інших категорій у різних видах зброї щороку була нестабільною. Протягом 2004–2008 рр. кількість ЕКС становила 6–10, турнірів категорії «Гран-Прі» – 5–6, «Сателіт» – від 1 до 10. Загальна кількість змагань у сезоні (без урахування турнірів категорії «Сателіт») варіювалася від 12 до 17.

Аналіз динаміки виступів спортсменів у 2004–2008 рр. дав змогу виявити спільні та відмінні риси, які було використано для характеристики тактики їхньої участі у системі змагань упродовж олімпійського циклу та кожного сезону (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Кількість змагань, у яких провідні фехтувальники світу взяли участь упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. (n=24)

Кількість змагань	Сезони							
	2004–2005		2005–2006		2006–2007		2007–2008	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
X	6,96	54,45	8,57	61,12	11,08	70,90	10,54	66,89
SD	2,36	17,74	1,73	12,22	1,35	9,05	1,84	13,02
Max	10	76,92	11	84,62	14	87,50	14	93,33
Min	1	7,14	4	30,77	8	47,06	6	37,50

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; абс. – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; % – відсоткове значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону (% від максимальної кількості змагань, передбаченої офіційним календарем FIE у сезоні); Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні.

Упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. тактика участі більшості спортсменів у системі змагань передбачала: поступове збільшення кількості змагань з першого по третій сезон (від $6,96 \pm 2,36$ до $11,08 \pm 1,35$ турніра щосезону, або від $54,45 \pm 17,47$ % до $70,90 \pm 9,05$ % у відсотковому співвідношенні) та зниження у четвертому ($10,54 \pm 1,84$ турніра, або $66,89 \pm 13,02$ % у відсотковому співвідношенні); надання переваги участі у змаганнях категорій «А» та «Гран-Прі» з епізодичним відвідуванням неофіційних змагань. Деякі спортсмени повністю пропустили окремі сезони, а деякі з невідомих нам причин не взяли участі у ЧС. Перший сезон олімпійського циклу 2004–2008 рр. пропустила Г. Т. (Італійська Республіка), другий – І. М.-Н. (Угорщина). У ЧС не взяли участі шість спортсменів: у першому сезоні – троє, у другому – двоє, у третьому – тільки Ф. Ж. (Французька Республіка).

Враховуючи те, що тактика участі спортсменів у системі змагань повинна реалізовувати заплановану динаміку змагальних досягнень, наступним кроком дослідження було порівняння результатів, продемонстрованих провідними фехтувальниками світу на офіційних міжнародних змаганнях упродовж 2004–2008 рр. (див. табл. 3.2).

До першої групи ($n=11$) було включено спортсменів, які упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. утримували високі позиції в офіційному рейтингу ФІЕ. Усі представники цієї групи входили до вісімки найкращих рейтингу ФІЕ за підсумками кожного сезону (табл. 3.3).

Єдиний виняток – V. V. (Італійська Республіка), яка здобула перемогу на ЧС 2005 р., однак пропустила інші змагання, тому за підсумками першого сезону посіла 20 місце у рейтингу. Для реалізації тактики утримування лідерства спортсмени поступово збільшували кількість змагань протягом кожного сезону (від $6,90 \pm 2,85$ до $10,91 \pm 1,38$ турніра, або від $52,98 \pm 20,24$ до $69,96 \pm 10,15$ % у відсотковому співвідношенні). Їхні результати були стабільно високими у кожному сезоні. Кількість турнірів, які завершено завоюванням медалей, становила від $41,80 \pm 23,52$ % у першому сезоні та $44,97 \pm 17,29$ % – у четвертому. У деяких випадках ці показники ще більше зростали у третьому та четвертому сезонах ($60,00$ – $77,78$ %). Це було притаманним і для здобутків на головних змаганнях.

Таблиця 3.2

**Динаміка результатів провідних фехтувальників світу
упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. (n=24)**

Показники	Найвищий результат	Найнижчий результат	Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
Сезон 2004–2005 рр.					
X	2,83	31,09	25,82	19,83	16,85
SD	2,59	19,69	22,95	20,87	20,98
Max	11	90	100	77	82
Min	1	1	0,00	1	1
Сезон 2005–2006 рр.					
X	2,57	33,52	29,21	11,78	11,67
SD	3,07	24,99	22,69	14,60	13,73
Max	14	112	75,00	54	61
Min	1	9	0,00	1	1
Сезон 2006–2007 рр.					
X	1,54	34,04	33,17	7,96	11,17
SD	0,78	18,96	16,10	7,33	10,13
Max	3	81	60,00	29	33
Min	1	10	10,00	1	1
Сезон 2007–2008 рр.					
X	1,46	32,79	35,46	5,29	2,50
SD	0,72	19,81	16,77	3,94	1,14
Max	3	106	77,78	14	4
Min	1	5	10,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2005–2007 рр. та Іграх XXIX Олімпіади 2008 р.

Таблиця 3.3

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. застосовували тактику утримування лідерства (n=11)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2004–2005 рр.					
X	6,90	52,98	41,80	7,90	5,90
SD	2,85	20,24	23,52	7,16	5,15
Max	10	71,43	100	20	17
Min	1	7,14	10,00	1	1
Сезон 2005–2006 рр.					
X	9,09	66,02	42,87	4,18	5,18
SD	1,51	8,97	19,58	2,52	4,83
Max	11	78,57	75,00	8	17
Min	6	46,15	18,18	1	1
Сезон 2006–2007 рр.					
X	10,82	70,87	41,72	4,00	5,45
SD	0,87	5,84	13,20	2,53	4,25
Max	12	80,00	60,00	8	17
Min	10	62,50	10,00	1	1
Сезон 2007–2008 рр.					
X	10,91	69,96	44,97	3,64	2,45
SD	1,38	10,15	17,29	2,20	1,13
Max	13	86,67	77,78	8	4
Min	9	56,25	20,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2005–2007 рр. та Іграх XXIX Олімпіади 2008 р.

До другої групи ($n=4$) увійшли фехтувальники, які у кожному сезоні підвищували позицію в офіційному рейтингу FIE (табл. 3.4). Те саме характерно для досягнень на головних змаганнях сезону (ЧС). Особливістю динаміки виступів спортсменів другої групи було те, що у першому та другому сезонах потрапляння до трійки призерів було відсутнім або епізодичним (від 3,33 до 11,11 % турніра), однак надалі цей показник зріс (14,79–31,00 %). Обсяги змагальної практики поступово зростали у першому – третьому сезонах від $6,00 \pm 2,94$ до $11,75 \pm 1,71$ турніра (від $46,68 \pm 21,85$ % до $73,47 \pm 10,36$ у відсотковому співвідношенні), а у четвертому – знизилися до $10,75 \pm 1,26$ ($67,32 \pm 8,65$ %).

Встановлено, що динаміка виступів та результатів третьої групи спортсменів ($n=6$) була подібною на першу та другу групи. Позиції спортсменів в рейтингу FIE у першому та другому сезонах варіювалися від 1 до 77 місця, проте у третьому та четвертому усі увійшли до вісімки найкращих. Те саме характерно для результатів на головних змаганнях сезону та медальних здобутків на турнірах інших категорій. На підставі цього зроблено висновок, що упродовж першого та другого сезонів представники третьої групи поступово покращували позиції у рейтингу, а в наступних утримували лідерство.

Кількість турнірів, у яких взяли участь спортсмени третьої групи, зростала у першому – третьому сезонах від $7,00 \pm 1,55$ до $12,00 \pm 1,10$ турніра (від $54,58 \pm 11,66$ % до $76,02 \pm 8,10$ %), а у четвертому знизилася до $11,00 \pm 2,19$ ($69,89 \pm 15,54$ %, табл. 3.5).

Таблиця 3.4

**Динаміка обсягів змагальної практики та результатів
провідних фехтувальників світу, які упродовж
олімпійського циклу 2004–2008 рр. застосовували тактику
поступового підвищення позиції (n=4)**

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2004–2005 рр.					
X	6,00	46,68	11,11	41,50	46,50
SD	2,94	21,85	15,71	18,48	50,20
Max	9	66,67	33,33	61	82
Min	3	25,00	0,00	17	11
Сезон 2005–2006 рр.					
X	7,67	51,23	3,33	38,00	36,50
SD	3,21	18,47	5,77	22,72	34,65
Max	10	66,67	10,00	54	61
Min	4	30,77	0,00	12	12
Сезон 2006–2007 рр.					
X	11,75	73,47	14,79	17,00	18,75
SD	1,71	10,36	3,57	4,62	9,00
Max	14	87,50	18,18	21	30
Min	10	64,71	10,00	13	11
Сезон 2007–2008 рр.					
X	10,75	67,32	31,00	6,25	2,75
SD	1,26	8,65	9,03	3,69	1,26
Max	12	75,00	44,44	11	4
Min	9	56,25	25,00	2	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2005–2007 рр. та Іграх XXIX Олімпіади 2008 р.

Таблиця 3.5

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2004–2008 рр. застосовували комбіновану тактику (n=6)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2004–2005 рр.					
X	7,00	54,58	9,21	31,00	29,20
SD	1,55	11,66	7,45	26,71	20,35
Max	10	76,92	16,67	77	55
Min	6	42,86	0,00	8	6
Сезон 2005–2006 рр.					
X	8,33	58,79	19,23	15,17	11,20
SD	1,75	14,71	21,91	11,87	6,98
Max	11	84,62	62,50	33	22
Min	7	43,75	0,00	1	5
Сезон 2006–2007 рр.					
X	12,00	76,02	37,59	4,17	12,67
SD	1,10	8,10	13,65	2,79	12,27
Max	14	87,50	58,33	8	33
Min	11	64,71	25,00	1	1
Сезон 2007–2008 рр.					
X	11,00	69,89	27,34	3,83	2,33
SD	2,19	15,54	14,16	2,86	1,37
Max	14	93,33	50,00	7	4
Min	8	47,06	12,50	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2005–2007 рр. та Іграх XXIX Олімпіади 2008 р.

До четвертої групи було включено двох спортсменів. Їхні позиції в офіційному рейтингу FIE протягом чотирьох сезонів були стабільними, але нижчими, ніж у представників першої групи (тих, які застосовували тактику утримування лідерства). Упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр. представники цієї групи входили до 14 найкращих у рейтингу FIE, однак у межах окремих сезонів їхні позиції варіювалися у межах від 11 до 14 місця. Кількість змагань, у яких спортсмени взяли участь у першому – третьому сезонах, була стабільною (8–10 турнірів, або 61,50–75,00 % від максимальної), а у четвертому дещо знизилася (50,00±17,68 %). Упродовж першого–третього сезонів спортсмени епізодично завойовували медалі (1–2 турніри), у четвертому цей показник зріс до 21,67±16,50 %, проте був нижчим, ніж у представників першої та другої груп. На підставі отриманих результатів було зроблено висновок, що спортсмени застосовували тактику утримування позиції.

Динаміка виступів та результатів фехтувальника на шпагах з Французької Республіки F. J. у 2004–2008 рр. відрізнялася від спортсменів інших груп. За підсумками першого сезону він очолив офіційний рейтинг FIE, однак надалі динаміка виступів, частота завоювання медалей на змаганнях упродовж сезону та позиція знизилася, а у четвертому знову зросли. Обсяги змагальної практики були відносно стабільними – 47,06–58,33 % (7–8 турнірів щосезону). Позиція в офіційному рейтингу FIE поступово знижувалася у першому – третьому сезонах від 1 до 29 місця (у третьому сезоні він пропустив ЧС та ЧЄ), але у четвертому зросла (12 місце). Те саме характерно для динаміки результатів. Найбільш вдалим був сезон 2004–2005 рр., у якому 42,86 % турніра атлет завершив із здобуттям нагород. Надалі потрапляння до трійки призерів було епізодичним (12,50 % турніра), у четвертому сезоні цей показник зріс до 25,00 %. На підставі цього було зроблено висновок, що тактика його участі у системі змагань олімпійського циклу була спрямована на повернення лідерства.

Встановлено, що 50,00 % спортсменів (n=12) брали участь в Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. у м. Пекіні, завоювавши ліцензію у складі команди «напряму» (за офіційним командним рейтингом FIE). Ще

37,50 % (n=9) кваліфікувалися на Ігри Олімпіади «напрямую» за офіційним особистим рейтингом FIE. Лише 8,33 % (n=2) це вдалося зробити за зональним особистим рейтингом, а 4,17 % (n=1) – за зональним командним рейтингом. Ця диспропорція пов'язана з тим, що у програмі видів змагань на Іграх XXIX Олімпіади «рапіра, чоловіки» та «шпага, жінки» не були представлені у командному заліку. Для представників цих видів зброї здобуття олімпійської ліцензії було можливим тільки за умови високої позиції в офіційному особистому рейтингу FIE.

У циклі 2008–2012 рр. офіційні календарі змагань FIE упродовж першого та другого сезонів були настабільними. Якщо протягом сезонів 2008–2009 рр. та 2009–2010 рр. представники різних видів зброї могли взяти участь у 8–10 ЕКС та 4–5 турнірах категорії «Гран-Прі», то з 2011 р. їхня кількість була скорочена до 5 і 3 відповідно. Максимальна кількість турнірів, які могли відвідати спортсмени у першому та другому сезонах 2008–2012 рр., становила від 14 до 17 залежно від виду зброї. У третьому та четвертому сезонах їх стало 10 в усіх видах зброї (без урахування турнірів категорії «Сателіт»).

Починаючи з сезону 2010–2011 рр. донині, максимальна кількість турнірів в усіх видах зброї дорівнює десяти. Враховуючи це, для порівняння кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь протягом чотирьох сезонів, до уваги було взято не лише відносні показники (% турнірів від максимально можливої кількості у сезоні), а й абсолютні (кількість турнірів).

Аналіз динаміки обсягів змагальної практики провідних фехтувальників світу у 2008–2012 рр. вказав на те, що тенденції, виявлені у попередньому олімпійському циклі, були актуальними надалі. Тактика більшості спортсменів передбачала поступове збільшення обсягів змагальної практики у першому – третьому сезонах – від $7,41 \pm 2,82$ до $9,25 \pm 0,94$ турніра щосезону (від $47,33 \pm 18,03$ % до $92,50 \pm 9,44$ % у відсотковому співвідношенні) та зниження у четвертому до $9,00 \pm 0,88$ турніра ($90,00 \pm 8,85$ %). Спортсмени надавали перевагу виступам у турнірах категорій «А» та «Гран-Прі», нехтуючи категорією «Сателіт». Участь у неофіційних

змаганнях, за які не передбачено нарахування рейтингових очок, не перевищувала 1–2 турнірів у сезоні, а більшість фехтувальників нехтували нею (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Кількість змагань, у яких провідні фехтувальники світу (n=24) взяли участь упродовж олімпійського циклу 2008–2012 рр.

Кількість змагань	Сезони							
	2008–2009		2009–2010		2010–2011		2011–2012	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
X	7,41	47,33	8,29	52,52	9,25	92,50	9,00	90,00
SD	2,82	18,03	2,48	16,08	0,94	9,44	0,88	8,85
Max	10	66,67	11	73,33	10	100	10	100
Min	1	5,88	2	12,50	7	70,00	7	70,00

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, абс. – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; % – відсоткове значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону (% від максимальної кількості змагань, передбаченої офіційним календарем FIE у сезоні); Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні.

Цікаво, що попри можливість участі у великій кількості змагань, більшість спортсменів у 2008–2010 рр. обмежували обсяги змагальної практики 10–11 турнірами щосезону. Для порівняння у сезонах 2006–2007 та 2007–2008 рр. у деяких спортсменів цей показник дорівнював 14 турнірам. Водночас у третьому та четвертому сезонах середня кількість змагань, у яких взяли участь спортсмени, зменшилася порівняно з попереднім олімпійським циклом. Якщо у 2006–2007 та 2007–2008 рр. обсяги змагальної практики становили $11,08 \pm 1,35$ та $10,54 \pm 1,84$ турніра відповідно, то у 2010–2011 та 2011–2012 рр. – $9,25 \pm 0,94$ та $9,00 \pm 0,88$. На нашу думку, це підтверджує вплив змін в офіційних міжнародних календарях FIE на тактику участі спортсменів у системі змагань.

Деякі спортсмени пропустили ЧС, а деякі – окремі сезони. Проте загальна кількість цих спортсменів була меншою, ніж у 2004–2008 рр. У сезоні 2008–2009 рр. представники Республіки Корея Ji. K. та

В. Ch. не взяли участі у жодному офіційному міжнародному турнірі. А. L. Sh. з невідомих нам причин не взяла участі у ЧС 2009 р., а Ji. K. – у ЧС 2010 р.

Як у попередньому циклі, упродовж 2008–2012 рр. виявлено позитивну динаміку результатів більшості фехтувальників. Однак, на відміну від 2004–2008 рр., упродовж окремих сезонів її зміни були хвилеподібними (табл. 3.7).

Результати на головних змаганнях та позиції спортсменів в рейтингу у сезоні 2009–2010 рр. знизилися порівняно з 2008–2009 рр. У третьому сезоні приріст результатів був більш вираженим, ніж у попередньому циклі. У 2011–2012 рр. усі показники були найвищими порівняно з попередніми сезонами поточного циклу.

Так само, як у попередньому циклі, виявлено п'ять груп спортсменів, динаміка результатів яких упродовж 2008–2012 рр. мала відмінності. До першої групи ($n=9$) було включено спортсменів, які застосовували тактику утримування лідерства (табл. 3.8).

Протягом чотирьох сезонів вони входили до сімїрки найкращих рейтингу FIE. Обсяги змагальної практики поступово зростали у першому – третьому сезонах від $8,78 \pm 1,20$ до $9,44 \pm 0,73$ турніра щороку (від $57,24 \pm 6,79$ до $94,44 \pm 7,26$ %), а у четвертому знизилися до $9,33 \pm 1,00$ ($93,33 \pm 10,00$ %).

Показники медальних здобутків були високими упродовж усього олімпійського циклу – $62,39 \pm 21,55$ % турніра у першому сезоні та $56,79 \pm 20,02$ % – у четвертому. Мінімальна кількість змагань щороку становила сім турнірів, максимальна – 11.

Таблиця 3.7

**Динаміка результатів провідних фехтувальників світу упродовж
олімпійського циклу 2008–2012 рр. (n=24)**

Показники	Найвищий результат	Найнижчий результат	Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
Сезон 2008–2009 рр.					
X	5,05	30,32	33,55	27,32	15,19
SD	7,13	19,96	31,06	38,40	14,33
Max	29	83	88,89	130	43
Min	1	5	0,00	1	1
Сезон 2009–2010 рр.					
X	6,29	35,29	36,43	32,29	17,35
SD	13,52	25,58	31,00	70,79	18,86
Max	60	95	100	317	65
Min	1	3	0,00	1	1
Сезон 2010–2011 рр.					
X	2,29	45,42	31,68	9,50	14,79
SD	3,03	37,48	24,77	10,40	25,13
Max	16	133	88,89	49	126
Min	1	5	0,00	1	1
Сезон 2011–2012 рр.					
X	1,63	39,33	36,93	4,46	2,50
SD	0,88	34,16	22,61	3,31	1,14
Max	4	167	80,00	14	4
Min	1	9	0,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2009–2011 рр. та Іграх XXX Олімпіади 2012 р.

Таблиця 3.8

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2008–2012 рр. застосовували тактику утримування лідерства (n=9)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2008–2009 рр.					
X	8,78	57,24	62,39	2,22	3,44
SD	1,20	6,79	21,55	1,30	2,55
Max	10	64,29	88,89	5	9
Min	7	43,75	20,00	1	1
Сезон 2009–2010 рр.					
X	9,33	60,23	65,30	3,33	5,44
SD	1,41	10,46	24,41	2,29	6,60
Max	11	73,33	100	7	17
Min	7	43,75	25,00	1	1
Сезон 2010–2011 рр.					
X	9,44	94,44	56,79	3,00	8,78
SD	0,73	7,26	20,02	1,73	11,19
Max	10	100	88,89	6	33
Min	8	80,00	30,00	1	1
Сезон 2011–2012 рр.					
X	9,33	93,33	54,97	3,00	3,00
SD	1,00	10,00	21,38	1,73	1,12
Max	10	100	80,00	6	4
Min	7	70,00	22,22	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2009–2011 рр. та Іграх XXX Олімпіади 2012 р.

До другої групи ($n=8$) включено спортсменів, які використовували тактику поступового підвищення позиції (див. табл. 3.9). Кількість турнірів, у яких вони взяли участь, поступово зростала від $5,14 \pm 3,53$ ($32,14 \pm 21,75$ %) у першому сезоні до $8,75 \pm 0,89$ ($87,50 \pm 8,9$ %) – у четвертому.

Те саме характерно для досягнень на офіційних міжнародних турнірах. Показник медальних здобутків у першому сезоні становив 7,14 % (проте в деяких спортсменів цей показник був вищим – 43,72 % від загальної турнірів у сезоні). У четвертому сезоні – 27,54 % (у деяких спортсменів він дорівнював 60,00 %).

Позиції фехтувальників у рейтингу FIE також поступово зростали, однак їхній діапазон був широким. Якщо за підсумками першого та другого сезонів жоден спортсмен не потрапив до десяти найкращих фехтувальників офіційного рейтингу FIE (найвищий показник – 12 місце, найнижчий – 317), то у наступних сезонах деякі з них очолили його (найнижчі позиції в рейтингу у третьому та четвертому сезонах – 49 та 14 місця відповідно).

Те саме притаманно для результатів виступів на головних змаганнях, у яких фехтувальники другої групи взяли участь упродовж кожного сезону олімпійського циклу.

Тактика участі спортсменів третьої групи ($n=4$) в системі змагань була комбінованою (табл. 3.10). У першому та другому сезонах більшість спортсменів увійшли до 20 найкращих рейтингу FIE, за винятком представниці України Ya. Sh., яка завершила сезон 2008–2009 рр. на 21 місці. Надалі усі спортсмени утримували позиції у вісімці найкращих рейтингу FIE.

Таблиця 3.9

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2008–2012 рр. використовували тактику поступового підвищення позиції (n=8)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2008–2009 рр.					
X	5,14	32,14	7,14	69,86	30,50
SD	3,53	21,75	18,90	43,72	13,40
Max	10	62,50	50,00	130	43
Min	1	5,88	0,00	21	12
Сезон 2009–2010 рр.					
X	6,38	39,73	6,67	86,63	36,14
SD	3,16	19,39	11,68	106,57	22,02
Max	10	62,50	33,33	317	65
Min	2	12,50	0,00	12	11
Сезон 2010–2011 рр.					
X	8,63	86,25	14,08	15,50	12,75
SD	1,19	11,88	9,37	14,47	8,51
Max	10	100	30,00	49	26
Min	7	70,00	0,00	1	2
Сезон 2011–2012 рр.					
X	8,75	87,50	27,54	6,25	2,50
SD	0,89	8,86	20,43	3,92	0,93
Max	10	100	60,00	14	4
Min	8	80,00	0,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2009–2011 рр. та Іграх XXX Олімпіади 2012 р.

Таблиця 3.10

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2008–2012 рр. застосовували комбіновану тактику (n=4)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2008–2009 рр.					
X	7,00	43,97	22,22	18,00	16,67
SD	2,65	16,90	15,75	3,00	4,73
Max	10	62,50	40,00	21	22
Min	5	29,41	10,00	15	13
Сезон 2009–2010 рр.					
X	9,00	56,16	26,06	10,25	17,75
SD	1,83	10,45	8,87	7,14	12,58
Max	11	68,75	37,50	20	33
Min	7	43,75	18,18	4	6
Сезон 2010–2011 рр.					
X	9,50	95,00	26,67	6,25	7,25
SD	0,58	5,77	14,43	1,50	1,26
Max	10	100	44,44	8	9
Min	9	90,00	10,00	5	6
Сезон 2011–2012 рр.					
X	9,00	90,00	28,26	3,25	1,50
SD	0,82	8,16	8,48	1,26	1,00
Max	10	100	37,50	5	3
Min	8	80,00	20,00	2	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2009–2011 рр. та Іграх XXX Олімпіади 2012 р.

Кількість змагань у першому – третьому сезонах зростала від $7,00 \pm 2,65$ до $9,50 \pm 0,58$ турніра щороку (від $43,97 \pm 16,90$ до $95,00 \pm 5,77$ %). У четвертому сезоні цей показник знизився до $9,00 \pm 0,82$ турніра ($90,00 \pm 8,16$ %). Показник медальних здобутків у першому сезоні становив $22,22 \pm 15,75$ % (у частини спортсменів він сягав 40,00 %, у деяких – 10,00 %), у четвертому – $28,26 \pm 8,48$ %.

Динаміка результатів S. K. (США) відрізнялася від інших груп. Його позиція в рейтингу FIE хвилеподібно змінювалася (11, 6, 18, 12 місця відповідно). Те саме характерно для динаміки обсягів змагальної практики – у першому та четвертому сезонах більшість турнірів (30,00 %) спортсмен завершив на стадії 1/16 фіналу, у другому та четвертому – 1/32 ($22,22$ – $50,00$ %). Кількість турнірів, на яких завоював медалі різного гатунку, з кожним сезоном зменшувалася від 30,00 до 11,11 %. Обсяги змагальної практики становили $52,94$ – 100 % (9–10 турнірів щороку).

На нашу думку, тактика участі S. K. у системі змагань була спрямована на утримання позиції у рейтингу FIE. З одного боку, її зниження у третьому та четвертому сезонах порівняно з другим зменшувало шанси спортсмена здобути олімпійську ліцензію «напрямую» за офіційним особистим рейтингом. З іншого боку, позиція у зональному рейтингу була високою порівняно з іншими представниками Північної та Південної Америки, незважаючи на зниження результатів у 2010–2011 рр. З цього погляду, покращення досягнень на офіційних міжнародних турнірах могло не входити до переліку пріоритетних тактичних завдань, поставлених перед спортсменом у третьому сезоні.

Як у попередньому циклі, результати двох фехтувальників (В. Н. з Федеративної Республіки Німеччина та S. L. з Китайської Народної Республіки) змінювалися хвилеподібно, однак за підсумками більшості сезонів їхні позиції в офіційному рейтингу FIE були високими. У третьому сезоні динаміка обсягів змагальної практики на змаганнях різних категорій, результати на ЧС та позиція у рейтингу з невідомих нам причин суттєво знизилися. Так, на ЧС у 2011 р. В. Н. не вдалося подолати тур попередньої кваліфікації, що позначилося на

позиції у рейтингу (24 місце за підсумками сезону). Третій сезон був менш вдалим, ніж другий, і для S.L., який більшість турнірів (40,00 %), у тому числі ЧС, завершив в 1/8 фіналу. У четвертому сезоні результати спортсменів зросли – показник медальних здобутків становив 23,61 %.

Обсяги змагальної практики також зростали упродовж першого–третього сезонів від $8,50 \pm 2,12$ до 10,00 турніра (від $55,21 \pm 16,21$ до 100 %), в у четвертому знизилися до $8,50 \pm 0,71$ ($85,00 \pm 7,07$ %). Це дало підстави стверджувати про застосування тактики повернення лідерства.

Так само, як у попередньому циклі, більшість спортсменів (51,17 %, $n=13$) кваліфікувалися на Ігри XXX Олімпіади у складі команд. При цьому 37,50 % ($n=9$) здобули ліцензії за офіційним командним рейтингом FIE, 16,67 % ($n=4$) – за зональним (континентальним) командним. Ще 20,83 % ($n=5$) пройшли кваліфікацію за офіційним особистим рейтингом FIE, 16,67 % ($n=4$) – за зональним (континентальним) особистим.

На відміну від попереднього циклу, один спортсмен (В. Р. з Королівства Норвегія) здобув ліцензію на «турнірі останньої надії», а ще одну було надано В. Н. з Федеративної Республіки Німеччина за рішенням Тресторонньої комісії МОК. Ці результати підтвердили те, що тактика участі спортсменів у системі змагань з фехтування спрямована на підвищення або утримування позиції в офіційному рейтингу FIE.

У 2012–2016 рр. кількість змагань у кожному сезоні в усіх видах зброї була стабільною та налічувала десять турнірів (п'ять ЕКС, три турніри категорії «Гран-Прі», один зональний та ЧС). Більшість тенденцій, започаткованих у попередніх олімпійських циклах, були виявлені й у цьому. Однак деякі з них відрізнялися (табл. 3.11).

Як раніше, більшість спортсменів нехтували виступами у турнірах категорії «Сателіт». Деякі атлети брали участь у них у випадку проведення у країні, яку вони представляли.

Виступи у неофіційних змаганнях, за які не передбачено нарахування рейтингових очок, були епізодичними (1–2 турніри

протягом сезону). Однак більшість фехтувальників знехтували ними. Натомість перевагу було надано змаганням категорій «А» та «Гран-Прі».

Таблиця 3.11

Кількість змагань, у яких провідні фехтувальники світу (n=24) взяли участь упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр.

Кількість змагань	Сезони							
	2012–2013		2013–2014		2014–2015		2015–2016	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
X	7,30	73,04	8,33	83,33	9,13	91,25	9,63	96,25
SD	2,53	25,30	2,37	23,71	1,33	13,29	0,92	9,24
Max	10	100	10	100	10	100	10	100
Min	3	30,00	1	10,00	5	50,00	6	60,00

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, абс. – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; % – відсоткове значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону (% від максимальної кількості змагань, передбаченої офіційним календарем FIE у сезоні); Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні.

На відміну від попередніх чотирирічних циклів, у 2012–2016 рр. тактика участі провідних спортсменів світу передбачала поступове збільшення обсягів змагальної практики з кожним наступним сезоном. У першому цей показник становив $7,30 \pm 2,53$ турніра ($73,04 \pm 25,30$ % у відсотковому співвідношенні), у четвертому – $9,63 \pm 0,92$ ($96,25 \pm 9,24$ %). На нашу думку, це може бути зумовлено зростанням конкуренції на змаганнях різних категорій в усіх видах зброї та значущістю кожного турніру для позиції в офіційному рейтингу FIE.

Порівняно з попередніми олімпійськими циклами, у кожному сезоні зросла кількість спортсменів, які не взяли участі у ЧС. У першому сезоні їх було п'ятеро. Одним з пояснень цього може бути висока конкуренція у національних збірних командах країн з різних видів зброї, яка завадила спортсменам вдало пройти відбір та увійти

до стартових складів команд на головних змаганнях. Водночас кількість спортсменів, які з невідомих причин повністю пропустили сезон, знизилася. Лише S. P. з Республіки Корея у 2012–2013 рр. не взяв участі у жодному офіційному міжнародному турнірі.

Так само як у 2004–2008 та 2008–2012 рр., виявлено загальну тенденцію щодо покращення результатів упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр. серед більшості спортсменів (табл. 3.12).

Порівняння динаміки результатів, продемонстрованих упродовж різних сезонів, дало змогу виявити п'ять груп спортсменів. До першої ($n=6$) включено спортсменів, які застосовували тактику утримування лідерства. Усі фехтувальники упродовж 2012–2016 рр. входили до сім'рки найкращих офіційного рейтингу FIE (у третьому сезоні – до трійки найкращих). Кількість змагань, у яких вони взяли участь, у першому та другому сезонах була стабільною – $9,33 \pm 0,82$ турніра ($93,33 \pm 8,16$ %, табл. 3.13).

У третьому сезоні цей показник знизився до $9,17 \pm 0,75$ ($91,67 \pm 7,53$ %), у четвертому знову зріс до $10,00$ (100 %). Показники медальних здобутків зростали у першому – третьому сезонах від $48,98 \pm 27,13$ до $51,30 \pm 16,31$ % (у деяких спортсменів – 77,78 %, а деякі у першому сезоні жодного разу не потрапили до трійки призерів змагань). У четвертому сезоні вони знизилися до $38,33 \pm 18,35$ %. На нашу думку, це також може бути пов'язано із посиленням конкуренції на міжнародній арені, оскільки у 2015–2016 рр. зусилля учасників кожного турніру були спрямовані на демонстрацію максимальних результатів, які б давали змогу претендувати на отримання олімпійської ліцензії.

Таблиця 3.12

Динаміка результатів провідних фехтувальників світу упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр. (n=24)

Показники	Найвищий результат	Найнижчий результат	Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
Сезон 2012–2013 рр.					
X	6,43	45,48	20,05	31,09	19,67
SD	7,51	31,02	24,09	30,70	22,56
Max	33	140	75,00	112	94
Min	1	17	0,00	1	1
Сезон 2013–2014 рр.					
X	6,92	54,25	21,64	31,08	17,10
SD	15,52	31,46	21,12	57,68	18,55
Max	76	135	77,78	266	75
Min	1	9	0,00	1	1
Сезон 2014–2015 рр.					
X	4,04	46,04	29,97	16,04	10,76
SD	5,99	38,81	26,16	23,35	12,90
Max	23	149	100	82	55
Min	1	3	0,00	1	1
Сезон 2015–2016 рр.					
X	1,38	46,17	31,03	4,42	2,50
SD	0,58	32,18	18,52	3,69	1,14
Max	3	154	66,67	17	4
Min	1	5	10,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місяця, які спортсмени посіли на ЧС 2013–2015 рр. та Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

Таблиця 3.13

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр. застосовували тактику утримування лідерства (n=6)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2012–2013 рр.					
X	9,33	93,33	48,98	3,17	3,67
SD	0,82	8,16	27,13	2,14	2,73
Max	10	100	75,00	7	9
Min	8	80,00	0,00	1	1
Сезон 2013–2014 рр.					
X	9,33	93,33	46,62	2,50	5,67
SD	0,82	8,16	16,68	1,87	5,89
Max	10	100	77,78	6	17
Min	8	80,00	30,00	1	1
Сезон 2014–2015 рр.					
X	9,17	91,67	51,30	2,17	5,83
SD	0,75	7,53	16,31	0,98	3,92
Max	10	100	66,67	3	9
Min	8	80,00	20,00	1	1
Сезон 2015–2016 рр.					
X	10,00	100,00	38,33	3,00	1,67
SD	0,00	0,00	18,35	2,10	0,82
Max	10	100	60,00	7	3
Min	10	100	10,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2013–2015 рр. та Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

До другої групи ($n=5$) увійшли фехтувальники, які застосовували тактику поступового підвищення позиції. Протягом першого сезону позиції спортсменів в офіційному рейтингу FIE варіювалися 29 до 87, однак у кожному наступному році вони їх покращували. У 2015–2016 рр. найнижча позиція представників цієї групи – дев'яте місце, а найвища – четверте (табл. 3.14).

Обсяги змагальної практики спортсменів, які використовували тактику поступового підвищення позиції, зростали упродовж кожного року – від $6,00 \pm 2,55$ турніра ($60,00 \pm 25,50$ % від загальної кількості змагань) у першому сезоні до $9,80 \pm 0,45$ ($98,00 \pm 4,47$ %) у четвертому. Показники медальних здобутків становили від 5,00 до 16,22 %, проте у деяких спортсменів у першому сезоні вони сягали 25,00 %, а у четвертому – 30,00 %. Водночас деякі спортсмени протягом першого–третього сезонів жодного разу не здіймалися на п'єдестал пошани, а у четвертому їм це вдалося лише один раз.

Тактика участі спортсменів третьої групи ($n=10$) у системі змагань була схожою на ту, яку застосовували представники першої та другої груп. Як у попередніх олімпійських циклах, у першому та другому сезонах спортсмени поступово покращували позиції в офіційному рейтингу FIE, а у третьому та четвертому утримували здобуті високі позиції. Обсяги змагальної практики спортсменів зростали упродовж кожного року – від $6,30 \pm 2,54$ турніра ($63,00 \pm 25,41$ %) у першому сезоні до $9,80 \pm 0,42$ ($98,00 \pm 4,22$ %) – у четвертому.

Те саме характерно для медальних здобутків – у першому сезоні середньогруповий показник дорівнював 12,01 %, у четвертому – 35,11 %. Водночас у першому та другому сезонах деяким спортсменам жодного разу не вдалося стати призерами змагань, а у третьому та четвертому – епізодично (10,00 % від загальної кількості турнірів). Інші не лише продемонстрували високі показники у першому сезоні (33,33 %), а й надалі покращили їх (100 та 66,67 % – у третьому та четвертому відповідно, табл. 3.15).

Таблиця 3.14

**Динаміка обсягів змагальної практики та результатів
провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського
циклу 2012–2016 рр. використовували
тактику поступового підвищення позиції (n=5)**

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2012–2013 рр.					
X	6,00	60,00	5,00	55,60	43,75
SD	2,55	25,50	11,18	20,71	36,92
Max	9	90,00	25,00	87	94
Min	3	30,00	0,00	29	6
Сезон 2013–2014 рр.					
X	8,60	86,00	4,86	33,40	36,00
SD	1,52	15,17	6,82	13,76	25,72
Max	10	100	14,29	55	75
Min	7	70,00	0,00	20	3
Сезон 2014–2015 рр.					
X	9,50	95,00	8,13	29,75	28,75
SD	1,10	10,95	6,02	26,14	18,55
Max	10	100	12,50	72	55
Min	8	80,00	0,00	13	12
Сезон 2015–2016 рр.					
X	9,80	98,00	16,22	6,40	3,60
SD	0,45	4,47	8,77	2,07	0,55
Max	10	100	30,00	9	4
Min	9	90,00	10,00	4	3

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2013–2015 рр. та Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

Таблиця 3.15

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж олімпійського циклу 2012–2016 рр. застосовували комбіновану тактику $n=10$)

Показники	Кількість змагань		Показник медальних здобутків, %	Позиція у рейтингу FIE	Результат на головних змаганнях
	Абс.	%			
Сезон 2012–2013 рр.					
X	6,30	63,00	12,01	38,70	18,50
SD	2,54	25,41	12,38	33,74	8,96
Max	10	100	33,33	112	30
Min	3	30,00	0,00	9	10
Сезон 2013–2014 рр.					
X	7,10	71,00	17,54	51,90	9,14
SD	3,11	31,07	18,51	85,30	7,17
Max	10	100	50,00	266	19
Min	1	10,00	0,00	2	3
Сезон 2014–2015 рр.					
X	9,70	97,00	37,89	4,50	4,90
SD	0,48	4,83	24,63	2,68	4,33
Max	10	100	100	8	11
Min	9	90,00	10,00	1	1
Сезон 2015–2016 рр.					
X	9,80	98,00	35,11	3,30	2,30
SD	0,42	4,22	19,70	2,75	0,95
Max	10	100	66,67	8	4
Min	9	90,00	10,00	1	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які спортсмени посіли на ЧС 2013–2015 рр. та Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

Тактику утримування позиції у 2012–2016 рр. виявлено у двох спортсменів – фехтувальниці на шпагах з Французької Республіки L. R. та фехтувальника на рапірах зі Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії R. K. У 2012–2016 рр. L. R. посідала 14–21 місця офіційного рейтингу FIE (за винятком третього сезону, більшу частину якого пропустила, тому позиція знизилася до 82 сходинки). Результати на офіційних міжнародних турнірах були нестабільними. Те саме характерно для обсягів змагальної практики упродовж різних сезонів. Найбільшу кількість змагань вона відвідала у першій та другий роки циклу – 90,00 та 100 % відповідно. Надалі цей показник склав 50,00 та 80,00 % відповідно.

Більшість виступів на змаганнях різних категорій завершено на стадіях від 1/8 до 1/64 фіналу. Потрапляння до трійки призерів було епізодичним (10,00–22,22 % у різні сезони). R. K. за підсумками першого–третього сезонів обіймав 17–21 позиції у рейтингу FIE, потрапляння до трійки призерів було епізодичним – 10,00 і 20,00 % змагань у другому та четвертому сезонах відповідно (у першому та третьому сезонах спортсмен жодного разу не зійшов на п'єдестал пошани). Більшість турнірів (40,00–50,00 %), у тому числі ЧС, упродовж першого–третього сезонів він завершив на стадії 1/16 та 1/32 фіналу. На відміну від L. R., зростання результатів R. K. у 2015–2016 рр. було більшим, тому за підсумками сезону фехтувальник посів третє місце в офіційному рейтингу FIE.

Інший різновид тактики застосовував фехтувальник на шпагах з Республіки Корея S. P. Спортсмен завершив другий та четвертий сезони на третьому місці офіційного рейтингу FIE. Особливістю його тактики був пропуск першого сезону та зменшення кількості турнірів після другого сезону від 100 до 60,00 %. У 2015–2016 рр. цей показник був аналогічним. У 2014–2015 рр. спортсмен не брав участі ані в чемпіонаті Азії, ані в ЧС, завершивши сезон на 37 позиції в офіційному рейтингу FIE. Динаміка виступів протягом олімпійського циклу була нестабільною, проте це не завадило йому увійти до трійки найкращих спортсменів офіційного рейтингу FIE у 2013–2014 рр. та 2015–2016 рр. Цікаво, що протягом останнього сезону на змаганнях різних категорій спортсмен або потрапляв до трійки призерів

(50,00 % турніра), або завершував боротьбу на стадії 1/32 фіналу (50,00 % турнірів). На підставі цього зроблено висновок, що тактика участі S. P. у системі змагань у 2012–2016 рр. була спрямована на повернення лідерства.

Порівняння кількості спортсменів, які кваліфікувалися на Ігри XXXI Олімпіади 2016 р. за допомогою різних способів, вказало на те, що більшість з них (50,00 %, n=12) зробили це у складі національних збірних команд: 45,83 % (n=11) – за офіційним командним рейтингом FIE, 4,17 % (n=1) – за зональним командним. Кількість спортсменів, які пройшли відбір за особистим рейтингом, порівняно з олімпійським циклом 2008–2012 рр. зросла до 41,67 % (n=10). Серед них 33,33 % (n=8) пройшли кваліфікацію за офіційним особистим рейтингом FIE, 8,33 % (n=2) – за зональним особистим. Ще двом представникам фехтування на шпагах (L. R. з Французької Республіки та G. I. з Угорщини) право на участь в Іграх XXXI Олімпіади було надано за рішенням Тресторонньої комісії МОК. Це підтвердило спрямованість тактики участі провідних фехтувальників світу у системі змагань на підвищення або утримування позиції у рейтингу FIE.

Узагальнення отриманих результатів дало змогу порівняти обсяги змагальної практики провідних фехтувальників світу (n=72) упродовж 2004–2016 рр., а також особливості тактики їхньої участі у системі змагань у трьох олімпійських циклах. Однією з особливостей тактики у 2004–2008 рр. та 2008–2012 рр. було поступове збільшення обсягів змагальної практики упродовж першого–третього сезонів (6,96–11,08 та 7,41–9,25 турніра) та її зниження у четвертому (10,54 та 9,00 турніра відповідно). Натомість у 2012–2016 рр. ці обсяги зростали у кожному наступному сезоні – від 7,30 турніра у першому до 9,63 – у четвертому.

Упродовж трьох олімпійських циклів участь фехтувальників у системі змагань була диференційованою, з наданням переваги турнірам, які давали змогу набрати більшу кількість рейтингових очок (турніри категорій «Гран-Прі» та «А»). Участь в змаганнях категорії «Сателіт» та інших, де не передбачено нарахування рейтингових очок, була епізодичною (1–2 турніри у сезоні) (рис. 3.1).

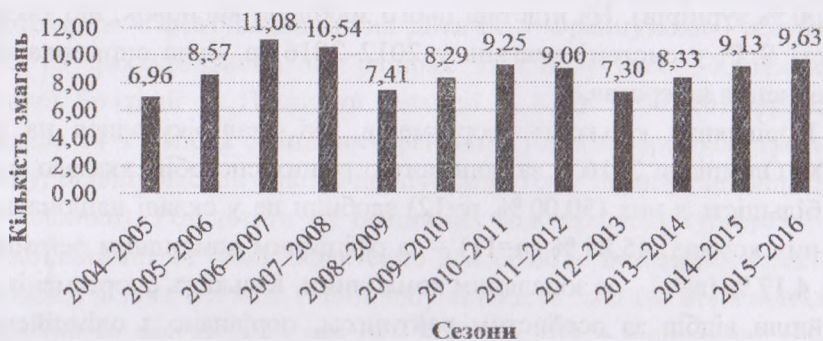

Рис. 3.1. Середні арифметичні обсяги змагальної практики (кількість змагань) провідних фехтувальників світу у 2004–2016 рр. (n=72)

На нашу думку, відмінності між обсягами змагальної практики у різних олімпійських циклах можуть бути обумовленими низкою причин. Передусім, йдеться про особливості офіційних міжнародних календарів змагань FIE, які у 2004–2010 рр. були нестабільними. Кількість турнірів різних категорій, у яких могли взяти участь представники видів зброї, змінювалася щороку (максимальна кількість становила 14–17). Це давало змогу спортсменам збільшувати або зменшувати обсяги змагальної практики відповідно до особливостей їхньої підготовки у певному сезоні.

З погляду перспективи підвищення позиції в офіційному рейтингу FIE збільшення цих обсягів не завжди є виправданим, оскільки рейтинг формують шляхом додавання очок, що відповідають семи найкращим результатам у сезоні. Тому фехтувальники, які упродовж певного сезону виступали вдало, могли пропустити деякі турніри, якщо участь у них не мала значного впливу на позиції у рейтингу. Натомість спортсмени, результати яких на початку та в середині сезону були менш успішними, могли збільшити обсяги змагальної практики з метою покращення позиції. Після змін в офіційних міжнародних календарях змагань FIE у 2011 р.

максимальну кількість турнірів в усіх видах зброї скоротили до десяти на рік (без урахування турнірів категорії «Сателіт») (рис. 3.2).

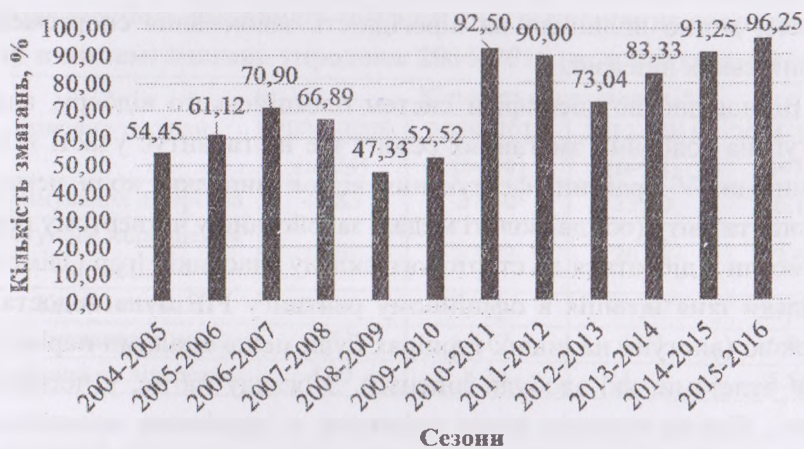

Рис. 3.2. Середні арифметичні обсяги змагальної практики провідних фехтувальників світу упродовж трьох олімпійських циклів з 2004 по 2016 рр. (n=72): обсяг змагальної практики відображає відсоткове значення (частку) кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь, до максимально можливої кількості турнірів упродовж сезону (%).

Якщо у попередніх сезонах спортсмени могли обирати з-поміж більшої кількості турнірів, то з 2011 р. цей вибір став обмеженим. Це, своєю чергою, позначилося на тактиці участі у системі змагань. Підтвердженням цього є зміни обсягів змагальної практики з 2004 по 2016 рр. у відсотковому співвідношенні (% від максимально можливої кількості змагань протягом кожного сезону). В олімпійських циклах 2004–2008 та 2008–2012 рр. максимальні відсоткові значення обсягів змагальної практики становили 70,90 та 92,50 % турніра відповідно. У 2012–2016 рр. цей показник зріс до 96,25 %. Це свідчить про те, що тактика більшості спортсменів передбачала відвідування максимально можливої кількості турнірів для покращення або утримування позиції у рейтингу.

Ще однією причиною зростання обсягів змагальної практики у четвертому сезоні циклу 2012–2016 рр., на нашу думку, є посилення конкуренції на всіх офіційних міжнародних турнірах. Це, своєю чергою, могло вплинути на вірогідність завоювання спортсменами олімпійських ліцензій.

Відповідно до специфіки систем олімпійського відбору, вдалий виступ на головних змаганнях сезону ще не гарантує участі в Іграх Олімпіади. У практиці фехтування відомі випадки, коли чемпіони Європи та світу (обидві золоті медалі завойовано у четвертому сезоні) не змогли відібратися до стартового складу учасників Ігор Олімпіади, оскільки їхня позиція в офіційному рейтингу FIE була недостатньо високою (виступи на інших турнірах були менш вдалим порівняно з тими атлетами, які здобули ліцензії). З огляду на це, у четвертому сезоні, більша частина якого співпадає з термінами олімпійського відбору, фехтувальники намагаються не лише взяти участь в максимально можливій кількості турнірів, а й продемонструвати стабільно високі результати. При цьому досягнення у четвертому сезоні мають бути вищими, ніж ті, які були продемонстровані на аналогічних турнірах у третьому сезоні. З цього погляду, тактика участі фехтувальників у системі змагань олімпійського циклу може відрізнятися залежно від сезону.

Порівняння кількості спортсменів, які упродовж 2004–2016 рр. застосовували різновиди тактики участі у системі змагань, дало змогу зробити висновки щодо їхньої затребуваності упродовж трьох олімпійських циклів. У 2004–2008 та 2008–2012 рр. найбільш затребуваною була тактика утримування лідерства (у вісімці найкращих рейтингу FIE), яку використовували 45,83 та 37,50 % спортсменів відповідно, у 2012–2016 рр. – комбінована (41,67 %). Остання передбачала поступове підвищення позиції у першому та другому сезонах з утримуванням лідерства у третьому та четвертому сезонах (усі спортсмени входили у топ-8 рейтингу). Цікаво, що у 2004–2008 та 2008–2012 рр. серед спортсменів, які застосовували тактику утримування лідерства, були виключно представники

фехтування на шаблях та рапірах, причому кількість жінок переважала кількість чоловіків. (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Затребуваність різновидів тактики участі провідних спортсменів світу в системі змагань упродовж 2004–2016 рр. у фехтуванні (n=72)

Різновид тактики	Кількість спортсменів, %			
	2004–2008 (n=24)	2008–2012 (n=24)	2012–2016 (n=24)	2004–2016 (n=72)
Утримування лідерства	45,83	37,50	25,00	36,11
Поступове підвищення позиції	16,67	33,33	20,83	23,61
Комбінована	25,00	16,67	41,67	27,78
Утримування позиції	8,33	4,17	8,33	6,94
Повернення лідерства	4,17	8,33	4,17	5,56

У 2012–2016 рр., замість фехтувальників на рапірах, до них долучилися представниці фехтування на шпагах. Зазначимо, що упродовж 2004–2016 рр. тактику утримування лідерства не було виявлено у жодного фехтувальника на шпагах. На нашу думку, це пов'язано з тим, що конкуренція у цьому виді зброї є найбільшою, а у змаганнях різних категорій можуть брати понад 250 спортсменів (у рапірі та шаблі – 100–150 спортсменок). Нині претендувати на призові місця на змаганнях різних категорій можуть близько 30 фехтувальників-шпажистів. Тому для представників цього виду зброї найбільш актуальним у 2004–2016 рр. було використання тактики поступового покращення позиції та комбінованої.

Тактика утримування лідерства полягала у демонстрації стабільно високих результатів із завоюванням медалей різного гатунку на усіх (або більшості) міжнародних змаганнях. Середні арифметичні показники медальних здобутків становили 46,90–51,50 % (у представників цієї групи вони варіювалися у межах 38,33–65,30 %). Усі фехтувальники за підсумками кожного сезону входили до вісімки найкращих рейтингу FIE. Обсяги змагальної практики становили 8,16–10,15 турніра. Статистичне оброблення результатів засвідчило, що за усіма показниками відмінності у цій групі

Порівняння цих показників з аналогічними у 2004–2008 рр. дає підстави стверджувати про те, що покращення позиції у рейтингу FIE є неможливим без розширення змагальної практики, особливо у третьому та четвертому сезонах. Участь у максимально можливій кількості турнірів (95,00–98,00 %) спрямована на реалізацію такої динаміки результатів на офіційних міжнародних турнірах, яка, передусім, дає змогу кваліфікуватися на Ігри Олімпіади. Це підтверджено тенденцією до зростання показників медальних здобутків у четвертому сезоні усіх олімпійських циклів (див. табл. 3.18).

Цікаво, що у 2015–2016 рр. показники медальних здобутків серед спортсменів, які застосовували тактику поступового підвищення позиції, були нижчими, ніж у 2007–2008 та 2011–2012 рр. Цю тенденцію також виявлено серед спортсменів, які застосовували тактику утримування лідерства, що вкотре підтверджує факт зростання конкуренції на міжнародній арені.

У зв'язку із збільшенням кількісного складу учасників офіційних міжнародних турнірів та, як наслідок, загострення боротьби за олімпійські ліцензії є виправданим застосування комбінованої тактики. Вона передбачає поступове підвищення позиції в рейтингу FIE упродовж першого та другого сезонів шляхом збільшення обсягів змагальної практики та покращення результатів з наступною стабілізацією цих показників у третьому та четвертому сезонах (див. табл. 3.19).

На відміну від попередніх різновидів тактики, комбінована давала змогу обіймати позиції лідерів рейтингу (у вісімці найкращих) з наближенням року проведення Ігор Олімпіади. Якщо упродовж першого та другого сезонів олімпійського циклу потрапляння спортсменів до трійки призерів обмежувалося 12,74–19,75 % офіційних міжнародних турнірів, то у третьому-четвертому ці показники становили 31,41–35,55 %. Якщо перший та другий сезони деякі представники цієї групи спортсменів завершували на 112 та 266 позиціях відповідно, то у наступних усі спортсмени увійшли до вісімки найкращих рейтингу FIE. Обсяги змагальної практики становили від 6,63 до 10,35 турніра у різних сезонах.

Таблиця 3.18

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у фехтуванні, які у 2004–2016 рр. застосовували тактику поступового підвищення позиції (n=17)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				P		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	KY
Кількість змагань	X ± SD	5,63 ± 2,94	7,31 ± 2,77	9,53 ± 1,77	9,53 ± 1,18	0,001*	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 10	2 – 10	7 – 14	8 – 12			
	W	0,121	0,019	0,147	0,104			
Показник медальних здобутків, %	X ± SD	7,47 ± 15,20	5,48 ± 9,07	12,02 ± 7,96	25,02 ± 15,92	0,009*	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	0,00 – 50,00	5,48 – 33,33	0,00 – 30,00	0,00 – 60,00			
	W	<0,001	<0,001	0,092	0,101			
Найвищий результат	X ± SD	9,56 ± 7,38	11,56 ± 15,38	5,47 ± 6,92	1,65 ± 0,86	0,03*	0,02*	<0,001*
	Min – Max	1 – 29	2 – 60	1 – 23	1 – 4			
	W	0,054	<0,001	<0,001	<0,001			
Найнижчий результат	X ± SD	60,44 ± 33,03	64,31 ± 30,20	69,59 ± 35,03	55,24 ± 37,91	<0,001*	0,861	0,400
	Min – Max	12 – 140	16 – 135	29 – 133	17 – 167			
	W	0,142	0,503	0,061	0,001			
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	58,31 ± 32,97	60,88 ± 78,29	22,53 ± 19,38	6,29 ± 3,22	0,057	0,001*	<0,001*
	Min – Max	17 – 130	12 – 317	1 – 72	1 – 14			
	W	0,230	<0,001	<0,001	0,538			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	37,58 ± 27,17	36,14 ± 22,80	18,25 ± 12,82	2,88 ± 0,99	0,279	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	6 – 94	3 – 75	2 – 55	1 – 4			
	W	0,096	0,539	0,029	0,015			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місяця, які посіли спортсмени на ЧС у першому – третьому сезонах та Іграх XXIX, XXX та XXXI Олімпіад у четвертому кожного олімпійського циклу 2004–2016 рр.; W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); KY – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Таблиця 3.19

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у фехтуванні, які у 2004–2016 рр. застосовували комбіновану тактику (n=20)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				p		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	KY
Кількість змагань	X ± SD	6,63 ± 2,19	7,85 ± 2,56	10,35 ± 1,31	10,00 ± 1,41	0,06	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	3 – 10	1 – 11	9 – 14	8 – 14			
	W	0,263	0,023	0,002	0,008			
Показник медальних здобутків, %	X ± SD	12,74 ± 11,79	19,75 ± 17,67	35,55 ± 19,75	31,41 ± 16,20	0,06	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	0,00 – 40,00	0,00 – 62,50	10,00 – 100	10,00 – 66,67			
	W	0,033	0,052	0,005	0,074			
Найвищий результат	X ± SD	5,95 ± 7,61	7,30 ± 16,81	1,40 ± 0,50	1,35 ± 0,59	0,011*	0,046*	<0,001*
	Min – Max	1 – 33	1 – 76	1 – 2	1 – 3			
	W	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001			
Найнижчий результат	X ± SD	36,42 ± 14,33	49,45 ± 26,12	39,65 ± 23,31	32,20 ± 7,88	<0,001*	0,02*	0,12
	Min – Max	18 – 68	17 – 112	3 – 103	5 – 45			
	W	0,015	0,072	0,002	<0,001			
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	33,00 ± 28,73	32,55 ± 62,36	4,75 ± 2,53	3,45 ± 2,46	0,03*	0,002*	<0,001*
	Min – Max	8 – 112	1 – 266	1 – 8	1 – 8			
	W	0,001	<0,001	0,059	0,006			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	21,93 ± 13,93	11,94 ± 8,84	7,70 ± 7,79	2,15 ± 1,09	0,449	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	6 – 55	3 – 33	1 – 33	1 – 4			
	W	0,067	0,031	<0,001	0,005			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на ЧС у першому – третьому сезонах та Іграх XXIX, XXX та XXXI Олімпіад у четвертому кожного олімпійського циклу 2004–2016 рр.; W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); KY – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Статистичне оброблення результатів засвідчило відсутність достовірних відмінностей між показниками медальних здобутків, кількістю змагань та результатами на ЧС упродовж чотирьох сезонів. Водночас позиції у рейтингу, найвищі та найнижчі результати у сезонах мали відмінності ($p < 0,05$).

У деяких випадках було виправданим застосування тактики, що передбачала утримування позиції. У 2004–2016 рр. її виявлено 6,94 % спортсменів ($n=5$). Четверо з них за підсумками різних сезонів посідали місця у другій десятці офіційного рейтингу FIE з хвилеподібними змінами результатів упродовж олімпійського циклу. Утримування позиції досягали шляхом участі у відносно стабільній кількості турнірів щосезону (8,60–9,40 турніра) та епізодичному потраплянню до трійки призерів (17,11–20,94 %).

За більшістю показників результати упродовж чотирьох сезонів різних олімпійських циклів у цій групі спортсменів були однорідними ($p > 0,05$). Більшість представників цієї групи (80,00 %, $n=4$) кваліфікувалися на Ігри Олімпіади у складі національних збірних за офіційним та зональним командними рейтингами. Натомість фехтувальник на шпагах з США S. K. використав ліцензією, здобути за допомогою особистого зонального рейтингу («Панамериканський відбір»). Проте завоювати медаль на Іграх Олімпіади зміг лише один представник цієї групи – N. L. з Французької Республіки (див. табл. 3.20).

Деякі спортсмени, обіймаючи лідерські позиції в рейтингу FIE, застосували тактику його повернення після того, як в одному із сезонів їхні результати на офіційних міжнародних турнірах, у тому числі на ЧС, з невідомих нам причин знизилися. Це, своєю чергою, негативно вплинуло на позицію в рейтингу. Показники медальних здобутків у першому, другому та четвертому сезонах у цій групі спортсменів становили 24,29–34,79 %, у третьому – 8,13 %. Статистичне оброблення результатів засвідчило відсутність достовірних відмінностей між результатами спортсменів цієї групи упродовж чотирьох сезонів ($p > 0,05$).

Таблиця 3.20

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у фехтуванні, які у 2004–2016 рр. застосовували тактику утримування позиції (n=5)

Показники	Сезони (роки олімпійських циклів)				p			
	1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	КУ	
Кількість змагань	X ± SD	9,40 ± 0,55	9,00 ± 1,00	9,00 ± 2,24	8,60 ± 1,67	0,297	0,855	0,717
	Min – Max	9–10	8–10	5–10	6–10			
	W	0,019	0,149	0,003	0,385			
Показник медальних здобутків, %	X ± SD	17,11 ± 11,70	20,94 ± 11,53	10,00 ± 12,25	17,39 ± 9,73	0,188	0,432	0,407
	Min – Max	0,00 – 30,00	10,00 – 37,50	0,00 – 30,00	10,00 – 33,33			
	W	0,794	0,524	0,18	0,153			
Найвищий результат	X ± SD	3,00 ± 1,87	1,80 ± 1,10	5,20 ± 4,71	2,20 ± 0,84	0,454	0,228	0,322
	Min – Max	1–6	1–3	1–13	1–3			
	W	0,568	0,0188	0,246	0,385			
Найнижчий результат	X ± SD	41,20 ± 8,76	49,20 ± 31,04	56,60 ± 51,83	78,00 ± 47,27	0,017*	0,239	0,386
	Min – Max	33–52	11–79	27–149	36–154			
	W	0,28	0,27	0,009	0,454			
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	13,20 ± 2,49	12,60 ± 8,32	28,40 ± 30,07	11,80 ± 5,26	0,2	0,265	0,548
	Min – Max	11–17	3–21	12–82	3–17			
	W	0,476	0,357	0,009	0,299			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	23,40 ± 10,04	21,00 ± 13,84	20,75 ± 11,03	3,60 ± 0,89	0,179	0,029*	0,011*
	Min – Max	12–34	7–38	10–33	2–4			
	W	0,227	0,461	0,621	0,003			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на ЧС у першому – третьому сезонах та Іграх XXIX, XXX та XXXI Олімпіад у четвертому кожного олімпійського циклу 2004–2016 рр.; W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); КУ – критерій Краскала – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

На відміну від інших різновидів тактики, цей мав індивідуальний характер. Якщо більшість спортсменів після невдалого сезону збільшували обсяги змагальної практики, деякі з них, навпаки, зменшували їх. Цей різновид тактики застосував фехтувальник на шпагах S. P. з Республіки Корея.

За підсумками другого сезону він посів третє місце у рейтингу FIE, однак наступний був невдалим. У сезоні 2015–2016 рр. S. P. взяв участь у шести турнірах та переміг на Іграх XXXI Олімпіади у м. Ріо-де-Жанейро.

Однією з причин зменшення обсягів змагальної практики в особистому заліку у третьому та четвертому сезонах, за нашим припущенням, могло бути надання переваги вдалим виступам у командних змаганнях та вдалому проходженню олімпійського відбору у складі національної збірної команди Республіки Корея (див. табл. 3.21).

Отримані результати підтвердили, що упродовж олімпійських циклів 2004–2016 рр. тактика участі провідних фехтувальників світу у системі змагань була спрямована на підвищення або утримування позиції в офіційному рейтингу FIE шляхом реалізації запланованої динаміки результатів з урахуванням специфіки систем олімпійського відбору.

Таблиця 3.21

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у фехтуванні, які у 2004–2016 рр. застосовували тактику повернення лідерства (n=4)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				p		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	КУ
Кількість змагань	X ± SD	8,00 ± 1,73	9,25 ± 0,96	8,50 ± 1,91	7,75 ± 1,26	0,095	0,36	0,473
	Min – Max	7 – 10	8 – 10	6 – 10	6 – 9			
	W	0,131	0,382	0,382	0,56			
Показник медальних здобутків, %	X ± SD	24,29 ± 21,99	34,79 ± 24,21	8,13 ± 5,54	30,56 ± 13,03	0,978	0,442	0,119
	Min – Max	0,00 – 42,86	12,50 – 66,67	0,00 – 12,50	22,22 – 50,00			
	W	0,955	0,853	0,158	0,05			
Найвищий результат	X ± SD	2,67 ± 2,08	1,00 ± 0,00	3,25 ± 1,26	1,25 ± 0,50	0,481	0,253	0,029*
	Min – Max	1 – 5	1 – 1	2 – 5	1 – 2			
	W	0,83	1	0,56	0,017			
Найнижчий результат	X ± SD	22,33 ± 9,24	38,25 ± 25,16	58,25 ± 47,76	69,25 ± 30,38	0,326	0,209	0,105
	Min – Max	17 – 33	19 – 75	17 – 126	35 – 106			
	W	0,131	0,232	0,562	1			
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	9,33 ± 2,74	3,25 ± 1,71	25,00 ± 11,34	5,00 ± 4,69	0,886	0,221	0,084
	Min – Max	1 – 24	1 – 5	10 – 37	2 – 12			
	W	0,276	0,995	0,997	0,05			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	7,67 ± 7,37	15,25 ± 12,74	67,50 ± 82,73	1,50 ± 0,58	0,375	0,476	0,064
	Min – Max	2 – 16	2 – 32	9 – 126	1 – 2			
	W	0,7	0,997	1	0,062			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, у яких вони взяли участь упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на ЧС у першому – третьому сезонах та Іграх XXIX, XXX та XXXI Олімпіад у четвертому кожного олімпійського циклу 2004–2016 рр.; W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні $p < 0,05$.

Аналіз динаміки результатів провідних фехтувальників світу вказав на доцільність виокремлення ще одного різновиду тактики, що передбачав участь у системі змагань упродовж кількох олімпійських циклів. Його виявлено у восьми спортсменів (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

Поєднання різновидів тактики участі провідних фехтувальників світу в системі змагань олімпійських циклів у 2004–2016 рр. (n=8)

Спортсмени	Олімпійській цикли		
	2004–2008 рр.	2008–2012 рр.	2012–2016 рр.
M. Z.	УЛ	УЛ	
S. V.	УЛ	УЛ	К (ПЛ+ППП+УЛ)
O. Kh.		УЛ	УЛ
A. S.		К (ППП+УЛ)	УЛ
B. H.	К (ППП+УЛ)	ПЛ	
V. V.	УЛ	УЛ	
E. D. F.		УЛ	УЛ
H. H. N.	УЛ	УЛ	

Примітки: різновиди тактики: УЛ – утримування лідерства, ППП – поступове підвищення позиції, ПЛ – повернення лідерства, К – комбінована.

Встановлено, що найбільш актуальною для більшості спортсменів (87,50 %) у 2004–2016 рр. була тактика утримання лідерства. Ще 37,50 % з них в одному циклі використовували тактику утримання лідерства, в іншому – комбіновану. Чверть спортсменів (25,00 %) в одному з циклів змогли повернути лідерство у рейтингу, яке було втрачено або у попередньому циклі, або в кількох сезонах.

Деякі спортсмени поєднували виступи у кількох вікових категоріях. Вони застосовували три різновиди тактики. Перший полягав у поєднанні виступів у вікових категоріях «юніори» та «дорослі» з наданням переваги другій. Цей різновид тактики був притаманним для О. Kh. (Україна) – у 2008–2009 рр., Yu. S. (Китайська Народна Республіка) – у 2008–2011 рр., А. М. (США) – у 2012–2014 рр. Змагальна практика у віковій категорії «юніори» включала лише один турнір у сезоні (ЧС), де всі спортсмени

завоювали медалі різного гатунку. У третьому та четвертому сезонах фехтувальники увійшли до шести найкращих рейтингу FIE, а Yu. S очолила його.

Другий різновид тактики передбачав поєднання виступів у вікових категоріях «юніори» та «дорослі» з рівноцінним ставленням до обох. Його застосовували М. Z. (США) та В. К. (Федеративна Республіка Німеччина) у 2004–2005 рр., а також А. А. (Арабська Республіка Єгипет) у 2008–2010 рр. Відмінністю від попереднього було те, що спортсмени виступали у приблизно однаковій кількості турнірів в обох вікових категоріях. Результати були високими і серед «юніорів», і серед «дорослих».

Третій різновид тактики полягав у зміні пріоритетності виступів у вікових категоріях «кадети», «юніори» та «дорослі» у різних сезонах. Його виявлено у R. W. (США) та М. В. (Французька Республіка). У 2004–2005 та 2005–2006 рр. R. W. взяла участь у приблизно однаковій кількості турнірів в усіх вікових категоріях, демонструючи стабільно високі результати. У 2005–2006 рр. вона здобула перемогу на ЧС серед «кадетів», «юніорів» та «дорослих». Проте у 2006–2007 та 2007–2008 рр. спортсменка надавала перевагу виступам серед «дорослих» (участь серед «юніорів» була епізодичною).

У 2012–2013 рр. М. В. надавала перевагу виступам у віковій категорії «юніори», обсяги змагальної практики у якій були вдвічі вищими, ніж серед «дорослих» (шість і три турніри відповідно). У сезоні 2013–2014 рр. кількість змагань, у яких спортсменка взяла участь, становила шість і сім турнірів відповідно, що вказало на їхню рівноцінність. У сезоні 2014–2015 рр. М. В. зменшила кількість виступів серед «юніорів» до трьох за рік та, навпаки, збільшила її серед «дорослих» до десяти. Цю тенденцію збережено й у сезоні 2015–2016 рр. (два і дев'ять турнірів відповідно), що вказало на надання переваги участі у змаганнях серед «дорослих».

Отримані результати дали змогу зробити низку висновків щодо особливостей тактики участі провідних фехтувальників у системі змагань олімпійських циклів 2004–2016 рр. Статистичну значущість результатів підтверджено на рівні $p < 0,05$. За більшістю показників

(результатами на головних змаганнях, позиціями у рейтингу FIE, найвищими та найнижчими результатами, обсягами змагальної практики, показниками медальних здобутків) групи спортсменів, які застосовували різні види тактики участі в системі змагань, були достовірно відмінними (Додаток А).

Структура систем змагань упродовж цього періоду була стабільною та передбачала наявність турнірів різних категорій; можливість поєднання виступів у змаганнях у різних вікових категоріях; формування офіційного рейтингу FIE шляхом нарахування очок відповідно до продемонстрованих результатів; наявність переваг для лідерів рейтингу під час участі у міжнародних офіційних турнірах (пропуск туру попередньої кваліфікації для 16 найкращих спортсменів рейтингу FIE); однакових способів завоювання олімпійських ліцензій.

Враховуючи це, тактика участі провідних фехтувальників світу була спрямована на реалізацію динаміки результатів, яка давала змогу утримувати позиції у рейтингу (лідерські – у вісімці найкращих, або з 10 по 21 місця) або покращувати їх у кожному сезоні. У разі зниження результатів та, як наслідок, зниження позиції у рейтингу за підсумками попереднього сезону, у наступному спортсмени застосовували тактику повернення лідерства. Утримування або підвищення позиції в рейтингу було можливим шляхом збільшення обсягів змагальної практики та демонстрації стабільно високих результатів на головних змаганнях (ЧС), турнірах категорій «А» та «Гран-Прі».

Водночас зміст систем змагань олімпійських циклів 2004–2008, 2008–2012, 2012–2016 рр. зазнав змін щодо максимальної кількості турнірів для представників різних видів зброї, складу учасників офіційних міжнародних турнірів (зростання конкуренції), програми видів змагань на Іграх XXIX, XXX, XXXI Олімпіад (наявність командних змагань у чотирьох видах зброї), максимальної кількості квот та їхньої належності. Це призвело до трансформації тактики як упродовж олімпійського циклу, так і в межах окремих сезонів. Зокрема до:

- поступового зростання обсягів змагальної практики не лише упродовж першого – третього сезонів, а й у четвертому (у 2004–2008 та 2008–2012 рр. ці обсяги у четвертому сезоні були нижчими, ніж у третьому);

- зростання обсягів змагальної практики упродовж четвертого сезону олімпійського циклу у більшості спортсменів до 96,25 % від максимуму;

- посилення затребуваності комбінованої тактики, що передбачала покращення позиції в офіційному рейтингу FIE упродовж першого та другого сезонів та її утримування у вісімці найкращих у третьому та четвертому;

- потреби демонстрації стабільно високих результатів на усіх або більшості офіційних міжнародних турнірів упродовж сезону, не обмежуючись головними змаганнями, з метою завоювання олімпійської ліцензії та відбору до стартового складу національної збірної команди країни для різних турнірів.

При цьому головними чинниками, від яких залежав вибір тактики участі у системі змагань упродовж олімпійського циклу, були особливості систем олімпійського відбору (репрезентативність спортивних дисциплін та видів змагань в Олімпійській програмі, що передбачає наявність особистих та командних змагань), а також систем відбору спортсменів-кандидатів до національної збірної команди та стартові склади учасників офіційних міжнародних змагань. Додатковими чинниками, на нашу думку, були особливості спортивної кар'єри певних фехтувальників (результати на Іграх попередньої Олімпіади, змагальний досвід, вік і стать спортсмена, наявність травм тощо).

3.1.3. Тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у командному заліку у фехтуванні

На відміну від особистих змагань, перелік командних у різних видах зброї упродовж 2004–2016 рр. був стабільним. Після надання у 2007 р. ЧЄ статусу офіційного турніру, кількість командних змагань у фехтуванні становила сім. Позицію команди у рейтингу FIE донині визначають шляхом додавання очок, що відповідають п'яти найкращим результатам у сезоні. Три з них мають бути продемонстровані на турнірах категорії «А», два – на зональному (континентальному) та ЧС.

Участь в офіційних міжнародних турнірах можуть брати команди з чотирьох учасників, один з яких є запасним (від НСФ може бути заявлена лише одна команда у виді зброї). Поєдинки у кожній командній зустрічі проводять за формулою «естафети», а кожному з учасників присвоюють порядковий номер. Три учасники однієї команди послідовно фехтують з кожним з трьох учасників іншої команди. У зустрічі перемагає команда, яка першою досягнула максимального результату в 45 уколів, або та, яка нанесла більшу кількість уколів за підсумками дев'яти поєдинків.

Специфіка командних змагань вимагає формування складу команди на основі аналізу рівня підготовленості спортсменів у певний період сезону, їх сумісності, визначення раціональної послідовності їх виступів у зустрічі з урахуванням показників індивідуальної результативності у поєдинках з різними командами. На вибір тактики під час командної зустрічі впливають різниця в рахунку, порядковий номер поєдинку, індивідуальна результативність кожного учасника команди тощо.

Ще однією особливістю командних змагань у фехтуванні є те, що спортсмени проводять поєдинки з суперниками віч-на-віч. На відміну від спортивних ігор, учасники команди не можуть безпосередньо вплинути на перебіг подій у поєдинку. Проте існують рішення, які

учасники команди ухвалюють разом або з тренером. Одне з них передбачає вибір тактики ведення поєдинків з різними командами.

Як правило, це рішення ухвалюють на основі знань щодо слабких та сильних сторін підготовленості конкурентів, особливостей підготовленості учасників команди, стадії змагань та низки інших чинників. На підставі цієї інформації визначають оптимальну послідовність виступу учасників команди у зустрічах з різними командами, яка дає змогу використати сильні сторони кожного спортсмена у команді та, водночас, компенсувати слабкі. З цього погляду, тактику участі спортсменів у командних змаганнях можна порівняти зі спортивними іграми, де передбачено наявність певної позиції, амплу та статусу для кожного учасника [187, 198].

Практика фехтування свідчить про те, що визначення внеску кожного спортсмена у загальнокомандний результат, а також порівняння індивідуальної результативності спортсменів в особистих та командних змаганнях є підґрунтям для їхнього введення до стартового складу учасників офіційних міжнародних турнірів. Це рішення ухвалює тренерська рада. У деяких випадках стартовий склад учасників турніру може відрізнятись для особистих та командних змагань, оскільки не всі спортсмени однаково вдало реалізують власний потенціал. Тому наступним кроком дослідження було виявлення особливостей тактики участі провідних фехтувальників світу у командних змаганнях. На прикладі фехтування на шпагах серед жінок проаналізовано показники індивідуальної результативності спортсменок складу національних збірних команд України (у сезонах 2014–2017 рр.), Естонської Республіки, Китайської Народної Республіки, Республіки Корея (у сезонах 2015–2017 рр.), а також вісімки найкращих спортсменок рейтингу FIE (у 2015–2016 рр.).

Враховуючи специфіку виступів в особистих та командних змаганнях, для визначення показників індивідуальної результативності спортсменок використано два підходи. Під час порівняння виступів в особистих та командних змаганнях показником індивідуальної результативності спортсменок вважали відсоток

перемог, здобутих у поєдинках на різних стадіях змагань (показник індивідуальної результативності = загальна кількість перемог / загальна кількість проведених поєдинків). Під час аналізу виступів спортсменок у командних змаганнях залежно від порядкового номеру показником індивідуальної результативності вважали різницю (додатну чи від'ємну) між сумою нанесених та отриманих уколів в усіх поєдинках. Якщо різниця була додатною, внесок спортсменки у загальнокомандний результат оцінювали як позитивний, якщо від'ємною – негативним. У разі відсутності різниці внесок вважали нейтральним. Показники індивідуальної результативності визначено за підсумками усіх виступів учасниці в командних зустрічах протягом сезону («узагальнений показник індивідуальної результативності») та окремо на позиціях першого, другого та третього номерів («показник індивідуальної результативності на позиції першого / другого / третього номера»).

У сезоні 2014–2015 рр. спортсменки національної збірної команди України з фехтування на шпагах взяли участь у восьми турнірах категорій «А», «Гран-Прі», ЧЄ та ЧС. До стартових складів команди було залучено шість фехтувальниць: Я. Ш., А. П., К. П., О. К., А. І., Дж.-Ф. Б. Встановлено, що у поєдинках на п'ять уколів у турі попередньої кваліфікації спортсменки виступали успішніше, ніж на 15 уколів у турі прямого вибування.

У турі попередньої кваліфікації найвищі показники індивідуальної результативності виявлено у Я. Ш. (100,00 %) та О. К. (90,24 %). Показники решти спортсменок були нижчими: А. П. – 65,22 %, А. І. – 62,50 %, К. П. – 60,00 %, Дж.-Ф. Б. – 56,67 %. У турі прямого вибування ці показники були такими: А. П. – 65,00 %, Я. Ш. – 60,87 %, К. П. – 50,00 %, О. К. – 46,15 %, А. І. – 40,00 %, Дж.-Ф. Б. – 28,57 %. За підсумками обидвох турів змагань у сезоні 2014–2015 рр. найвищі показники індивідуальної результативності були зафіксовані в О. К. (79,63 %) та Я. Ш. (68,97 %). В інших спортсменок показники були такими: А. П. – 65,15 %, А. І. – 58,62 %, К. П. – 57,45 %, Дж.-Ф. Б. – 51,35 %. Ці результати підтвердили потребу вивчення тактики не лише на рівні поєдинку, а й на різних стадіях змагань.

Зазначимо, що у фехтуванні тактика проведення поєдинків на п'ять та 15 уколів має відмінності, оскільки спортсменові потрібно по-різному розподіляти зусилля. Поєдинки на п'ять уколів є більш динамічними, тому часу на розпізнавання намірів суперника менше, ніж у поєдинках на 15. З іншого боку, вдалий початок поєдинку на 15 уколів ще не гарантує перемоги, оскільки суперник може змінити тактику та вдається до використання інших технічних дій. Практика фехтування свідчить про те, що навіть серед провідних фехтувальників світу є ті, хто успішніше проводить поєдинки на 15 уколів. Однією з причин є те, що у поєдинках на п'ять уколів кожна помилка може набути вирішального значення, а у сутичці на 15 уколів легше ліквідувати різницю у рахунку.

Наступним кроком на цьому етапі дослідження було порівняння показників індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях. У сезоні 2014–2015 рр. до командних змагань було залучено тих спортсменок, які на момент проведення турніру входили до четвірки найкращих за рейтингом НФФУ (протягом сезону таких спортсменок було шість, тобто для їхніх позицій у рейтингу була притаманна ротація). Так само, як під час аналізу виступів в особистих змаганнях, показником індивідуальної результативності у командних змаганнях вважали відсоткове співвідношення між загальною кількістю перемог та проведених поєдинків. Додатково було враховано кількість нічиїх (у відсотковому співвідношенні до загальної кількості проведених поєдинків). Цей показник є не менш важливим, ніж кількість перемог, оскільки залежно від ситуації упродовж командної зустрічі завдання спортсменки на бій може полягати не стільки у здобутті перемоги, скільки в утримуванні рахунку.

Порівняння показників індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України вказало на те, що найбільш вдалими були виступи Я. Ш. – 59,21 % (табл. 3.23). Зазначимо, що вона провела найбільшу кількість поєдинків.

Таблиця 3.23

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди України у командних змаганнях
у сезоні 2014–2015 рр.**

Спортсменки	Кількість поєдинків	Результати поєдинків, %		
		Перемоги	Поразки	Нічії
Дж.-Ф. Б.	24	29,17	45,83	25,00
А. І.	8	25,00	50,00	25,00
О. К.	59	33,90	32,20	33,90
К. П.	11	36,36	54,55	9,09
А. П.	62	25,81	46,77	27,42
Я. Ш.	76	59,21	23,68	17,11

Примітка: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки.

Показники індивідуальної результативності інших спортсменок були значно нижчими. Проте у Дж.-Ф. Б., О. К., А. П., А. І. відсоткове співвідношення загальної кількості перемог та нічиїх було майже однаковим. Поясненням може бути те, що під час зустрічі тактичні завдання полягають не стільки у здобутті перемоги та забезпеченні переваги у загальнокомандному рахунку, скільки у його стабілізації. Це вказує на наявність розподілу функціональних обов'язків між учасниками команди, коли головну відповідальність за результат зустрічі покладають на лідера, а інші учасники намагаються підтримати його.

Різна кількість поєдинків, проведених спортсменками у командних змаганнях, пов'язана з особливостями відбору до національної збірної команди (у командних турнірах беруть участь чотири спортсменки, троє з яких безпосередньо проводять поєдинки, а четверта є запасною та розпочинає змагальну боротьбу у разі потреби заміни спортсменок основного складу). Тому загальну кількість поєдинків, проведених у складі команди, можна вважати інформативним показником. Встановлено, що загальна кількість

поєдинків була найвищою у тих спортсменок, які продемонстрували найвищі показники індивідуальної результативності.

Порівняння отриманих результатів вказало на потребу врахування показників індивідуальної результативності спортсменок при формуванні складу стартового складу команди для участі у системі змагань упродовж сезону, а також тактики участі у певному турнірі. У другому випадку йдеться про організацію турніру – наявність виключно особистих змагань, або як індивідуальних, так і командних. Лише одна фехтувальниця складу національної збірної команди України продемонструвала високі показники індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях – Я. Ш. (68,97 та 59,21 % відповідно, рис. 3.3).

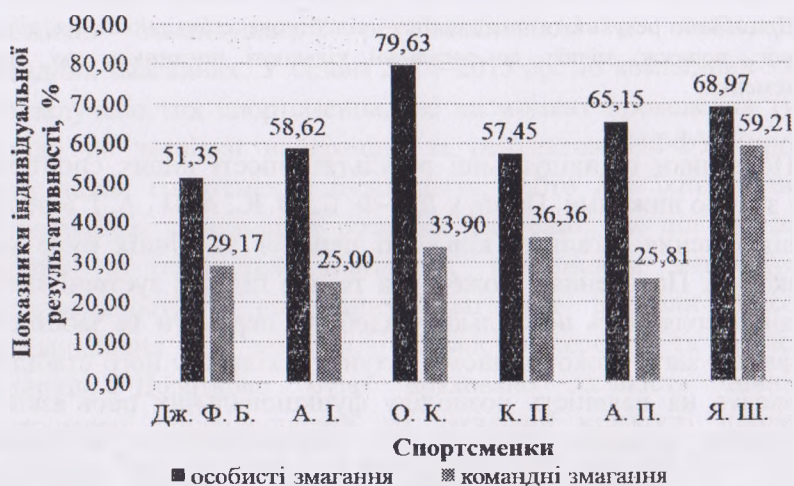

Рис. 3.3. Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України в особистих та командних змаганнях у сезоні 2014–2015 рр.

Виступи інших спортсменок були успішнішими в індивідуальному заліку. З одного боку, ці показники вказують на доцільність диференціації тактичної підготовки спортсменок упродовж сезону з акцентом на виступах в особистих турнірах. З

другого, вони можуть свідчити про потребу внесення коректив у стратегію підготовки всієї команди та формування оптимальних тактичних схем для виступів у командному заліку, які дають кожній учасниці змогу максимально реалізувати власний потенціал.

Наступним кроком дослідження було порівняння показників індивідуальної результативності спортсменок в командних змаганнях відповідно до порядкового номеру виступу упродовж зустрічі із іншою командою. У цьому випадку показником індивідуальної результативності позначали різницю між сумою нанесених уколів в усіх поєдинках на позиції першого, другого або третього номера. За підсумками сезону 2014–2015 рр. на позиції першого номера показник індивідуальної результативності був найвищим у Я. Ш. («+82», табл. 3.24).

Таблиця 3.24

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції першого номера у командних зустрічах у сезоні 2014–2015 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж.-Ф. Б.	–	–	–	–	–
А. І.	–	100	–	1	-4
О. К.	66,67	33,33	–	3	0
К. П.	33,33	33,33	33,33	3	+4
А. П.	–	–	–	–	–
Я. Ш.	59,43	22,64	17,92	106	+82

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічий до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

К. П. також вдало проявила себе на позиції першого номера – показник її індивідуальної результативності становив «+4». Проте загальна кількість виступів на цій позиції була невеликою, тому однозначно стверджувати про успішність її лідерства у команді саме в цьому сезоні не доцільно.

На позиції другого номера троє спортсменок проявили себе вдало – показники їхньої індивідуальної результативності за підсумками сезону 2014–2015 рр. дорівнювали або перевищували «+5» (О. К., К. П., А. П.). Попри те, що показник Я. Ш. дорівнював «+5», вважаємо недоцільним стверджувати про успішність її виступу на позиції другого номера, оскільки вона провела лише один поєдинок. Аналіз отриманих результатів вказав на те, що О. К. та А. П. можуть забезпечити позитивний внесок у загальнокомандний результат, якщо їх залучати як другий номер. Як правило, на позиції другого номера виступають спортсмени, які невпевнено почуваються у ролі лідера, але здатні допомогти йому за потреби забезпечення переваги у рахунку або ліквідування відставання. Своєю чергою, К. П. впевненіше почуває себе на позиції другого номера, але може виконувати функціональні обов'язки лідера (табл. 3.25).

Таблиця 3.25

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції другого номера у командних зустрічах у сезоні 2014–2015 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж.-Ф. Б.	66,67	33,33	–	–	0
А. І.	33,33	50,00	16,67	6	-4
О. К.	35,00	47,50	17,50	40	+7
К. П.	33,33	47,62	19,05	21	+10
А. П.	34,21	42,11	23,68	38	+5
Я. Ш.	100,0	–	–	1	+5

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

На позиції третього номера найбільш вдалими були виступи Я. Ш. та К. П. – показники їхньої індивідуальної результативності становили «+6» та «+8» відповідно (табл. 3.26).

Таблиця 3.26

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції третього номера у командних зустрічах у сезоні 2014–2015 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж.-Ф. Б.	23,81	61,90	14,29	21	-9
А. І.	–	100,00	–	3	-5
О. К.	29,41	47,06	23,53	17	-12
К. П.	45,45	54,55	–	11	+8
А. П.	23,53	50,98	25,49	51	-19
Я. Ш.	66,67	33,33	–	3	+6

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Проте Я. Ш. брала участь у невеликій кількості поєдинків. Інші фехтувальниці гірше проявили себе на позиції третього номера. Про це свідчать як від’ємні показники індивідуальної результативності за підсумками сезону, так і співвідношення кількості перемог, поразок та нічиїх.

Узагальнення результатів (табл. 3.27) дало змогу зробити висновки не лише про внесок спортсменок до загальнокомандного результату у сезоні 2014–2015 рр., а й визначити оптимальну послідовність виступів учасниць команди та перелік функціональних обов’язків відповідно до позиції (порядкового номеру виступу).

Узагальнені показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на різних позиціях у командних зустрічах у сезоні 2014–2015 рр.

Спортсменки	Показники індивідуальної результативності на різних позиціях			Узагальнений показник індивідуальної результативності
	№1	№2	№3	
Дж.-Ф. Б.	–	0	-9	-9
А. І.	-4	-4	-5	-13
О. К.	0	+7	-12	-5
К. П.	+4	+10	+8	+22
А. П.	–	+5	-19	-14
Я. Ш.	+82	+5	+6	+93

Примітка: узагальнений показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів у поєдинках на різних позиціях (першого, другого, третього номерів).

Встановлено, що відповідно до позиції (перший, другий, третій номери) учасниці команди упродовж зустрічі з іншою командою можуть виконувати різні функціональні обов'язки. Серед них:

- Перший номер («лідер»). Функціональні обов'язки: нанесення максимально можливої кількості уколів у кожному поєдинку зустрічі, забезпечення переваги у рахунку, ліквідація різниці у рахунку у разі здобуття переваги іншою командою та провалу одного або кількох учасників власної. На позиції першого номера найбільш вдало у 2014–2015 рр. проявила себе Я. Ш.

- Другий номер («потенційний, або прихований лідер»). Функціональні обов'язки: підтримка лідера (першого номера) або, за потреби, виконання його функцій. Як правило, «потенційний, або прихований лідер» найчастіше виступає на позиції другого номера. Однак він може вдало виконувати функції лідера – першого номера, якщо його потрібно замінити через отриману травму, невдалий виступ у попередній командній зустрічі або для реалізації тактичного

здуму тренера. На позиції другого номера – «потенційного, або прихованого лідера» – найбільш вдало виступала К. П.

- Другий номер («асистент лідера»). Функціональні обов'язки: допомога лідерові у ліквідуванні різниці в рахунку у разі відставання від іншої команди або збільшення переваги у ньому, утримування наявного рахунку та припускання мінімальної кількості помилок у разі «переломного» моменту в зустрічі. На відміну від «потенційного, або прихованого лідера», «асистент лідера» впевненіше виступає на позиції другого номера. У разі заміни лідера на позиції першого номера його результативність є невисокою. Встановлено, що на позиції другого номера – «асистента лідера» найбільш вдало виступали О. К., А. П.

- Третій номер («буфер»). Спортсмен, який за рівнем підготовленості поступається іншим учасникам команди або його внесок у загальнокомандний результат є меншим. Функціональні обов'язки: отримання мінімальної кількості уколів, підтримка інших учасників команди шляхом утримування різниці у рахунку, досягнутої у попередніх поєдинках. На цій позиції найбільш вдало у сезоні 2014–2015 рр. виступали А. І. та Дж.-Ф. Б.

- «Універсал». Учасник команди, який може однаково вдало реалізувати власні можливості на різних позиціях та змінювати функціональні обов'язки залежно від тактики участі у певних змаганнях чи зустрічі, настанов тренера та інших чинників. На відміну від попередніх, «універсал» може брати участь у зустрічах з різними суперниками лише за потреби (наприклад, у поєдинках з певними суперниками як елемент несподіванки). З цією функцією у сезоні 2014–2015 рр. впоралася Я. Ш.

Таким чином, на відміну від командних ігрових видів спорту, у фехтуванні учасники команди можуть змінювати функціональні обов'язки упродовж турніру залежно від тактичних завдань та настанов тренера на зустріч з певною командою, стадію змагань чи загалом турнір. Як правило, більшість спортсменів вдало реалізують потенціал на одній чи двох позиціях.

На рівні командної зустрічі тактика полягає у використанні оптимальної послідовності виступів учасників на позиціях першого, другого, третього номерів. Для кожної позиції передбачено виконання низки функціональних обов'язків. «Лідер», «потенційний, або прихований лідер», «асистент лідера» можуть виступати як перший та другий номери, проводячи найважливіші поєдинки зустрічі (особливо, перший та останній). «Буфер» найкраще реалізує власний потенціал на позиції третього номера. «Універсал» може вдало виконувати функціональні обов'язки на будь-якій позиції.

Тактика участі у турнірі в командному заліку передбачає включення до команди тих спортсменів, які здатні забезпечити найбільший внесок у загальнокомандний результат. Тому стартовий склад учасників в особистому та командному заліку в межах одного турніру може відрізнятись. Тактика участі на різних стадіях змагань передбачає використання різної послідовності виступів учасників команди для проведення поєдинків з певними командами.

На другому етапі цієї частини дослідження (грудень 2016 р. – травень 2017 р.) проаналізовано показники індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях провідних фехтувальниць світу, які протягом сезону 2015–2016 рр. входили до вісімки найкращих офіційного рейтингу FIE. Серед них: R. F. та A. N. (обидві – з Італійської Республіки), E. S. (Угорщина), T. L. (російська федерація), A. Sh. (Республіка Корея), Yu. S. (Китайська Народна Республіка), W. X. (Китайська Народна Республіка), A. P. (Румунія). У 2015–2016 рр. усі вони взяли участь у турнірах категорій «А» та «Гран-Прі», континентальних чемпіонатах (Європи та Азії) та Іграх XXXI Олімпіади. На попередньому етапі дослідження зіставлено показники індивідуальної результативності представниць національної збірної команди України. Робоча гіпотеза полягала у тому, що навіть провідні спортсменки світу через різні причини не завжди однаково вдало виступають у командному заліку.

Відповідно до правил змагань FIE, 16 найкращих спортсменів рейтингу не беруть участі у турнірі попередньої кваліфікації, розпочинаючи виступи з 1/32 фіналу у турнірі прямого вибування

(поєдинки на 15 уколів). Встановлено, що показники індивідуальної результативності всіх провідних спортсменок світу в особистих змаганнях були високими – від 57,58 до 73,91 % (табл. 3.28).

Таблиця 3.28

Показники індивідуальної результативності провідних спортсменок світу в особистих та командних змаганнях у 2015–2016 рр.

Спортсменки	Особисті змагання		Командні змагання			
	Кількість поєдинків	ППР, %	Кількість поєдинків	Результати поєдинків, %		
				Перемоги	Поразки	Нічії
R. F.	42	69,05	18	50,00	44,44	5,56
T. L.	43	69,77	31	58,06	12,90	29,03
A. N.	37	70,27	18	55,56	33,33	11,11
A. P.	37	70,27	27	48,15	29,63	22,22
A. Sh.	33	57,58	26	65,38	26,92	7,69
Yu. S.	36	71,74	33	78,79	9,09	12,12
E. S.	47	72,34	21	52,38	38,10	9,52
W. X.	46	73,91	33	63,64	12,12	24,24

Примітки: ППР (показник індивідуальної результативності) – відсоткове співвідношення (частка) кількості перемог до загальної кількості поєдинків, які спортсменки провели в особистих змаганнях; результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які спортсменки провели у командних змаганнях.

Різниця у кількості поєдинків, які спортсменки провели у командних змаганнях, може бути зумовлена низкою причин. Фехтувальниці можуть виступати не на всіх стадіях змагань або їх долучають до боротьби лише з певними командами відповідно до особливостей тактики участі у турнірі.

Зазначимо, що під час командних зустрічей перемога спортсменки в особистому поєдинку не завжди є гарантією загальнокомандної перемоги. Не менш важливим є прагнення отримати якомога меншу кількість уколів від суперниці. Тому, в деяких ситуаціях, нічия в особистому поєдинку має позитивний вплив на перебіг у командній зустрічі. Серед восьми провідних фехтувальниць світу найкраще співвідношення кількості поразок та

нічиїх було у Т. L. (12,90 % поразок та 29,03 % нічиїх), Yu. S. (9,09 та 12,12 % відповідно), W. X. (12,12 та 24,24 % відповідно). Іншим спортсменкам не вдалося мінімізувати кількість поразок в особистих поєдинках. Аналіз результатів підтвердив, що показники індивідуальної результативності провідних фехтувальниць світу є високими як в особистих, так і в командних змаганнях. Проте співвідношення між ними є різним.

Шість спортсменок з восьми продемонстрували вищі показники індивідуальної результативності в особистих змаганнях. Різниця між цими показниками в особистих та командних виступах становила від 10,27 % до 22,12 %. При цьому найбільшою вона була у таких спортсменок: R. F., T. L., W. X. (19,05–22,12 %). Водночас лише дві спортсменки – A. Sh. та Yu. S. – краще проявили себе у командних зустрічах. Різниця між показниками індивідуальної результативності становила 7,80 та 7,05 % на користь командних турнірів. Отже, навіть серед висококваліфікованих спортсменок є ті, які краще реалізують власний потенціал в тих чи інших змаганнях.

Оскільки сезон 2015–2016 рр. був передолімпійським, під час виступів на змаганнях кожна спортсменка вирішувала власні тактичні завдання, обумовлені позицією у рейтингу FIE на момент проведення чергового турніру та перспективами завоювання іменної або командної олімпійської ліцензії. При цьому їм потрібно було виступати максимально вдало чи не на кожному турнірі, оскільки здобуті очки могли суттєво вплинути не лише на місця в особистому рейтингу FIE, а й на ротацію позицій національної збірної команди країни у командному рейтингу FIE.

Цікаво, що двоє фехтувальниць (E. S. з Угорщини та R. F. з Італійської Республіки) змогли максимально реалізувати власні можливості на головному турнірі чотириріччя – Іграх XXXI Олімпіади. Вони посіли перше та друге місця відповідно. Показники їхньої індивідуальної результативності протягом усього сезону 2015–2016 рр. були вищими в особистих змаганнях. При цьому у командних змаганнях вони не змогли повною мірою

реалізувати себе. Більше того, попри наявність у складі національної збірної команди Італійської Республіки двох спортсменок, які упродовж сезону входили до першої вісімки світового рейтингу (R. F. та A. N.), команда не змогла завоювати олімпійську ліцензію.

З одного боку, можна припустити, що за рішенням тренерського штабу зусилля обидвох спортсменок були спрямовані на завоювання іменної олімпійської ліцензії, а виступи у командних змаганнях використовували для реалізації інших тактичних завдань (вивчення потенційних суперниць, пошук оптимальної манери ведення поєдинку з різними опонентами, приховування власної підготовленості тощо). З другого, неспроможність команди Італійської Республіки кваліфікуватися на Ігри XXXI Олімпіади могла бути пов'язаною з помилками у розподілі функціональних обов'язків учасниць команди у зустрічах з різними опонентами. Натомість показники індивідуальної результативності представниці Китайської Народної Республіки Yu. S. були вищими у командних змаганнях (на 7,05 %), що не завадило їй завоювати дві медалі на Іграх XXXI Олімпіади – бронзову в особистих та срібну у командних змаганнях. Отримані результати дали змогу визначити чотири типи спортсменок, які можуть бути включені до стартових складів команд в індивідуальному та командному заліку (особистих та командних змаганнях).

«Спортсменки універсального типу» – фехтувальниці, які демонструють високі показники індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях (різниця між ними становила від 7,05 та 10,27 %). До них у сезоні 2015–2016 рр. належали представниці Китайської Народної Республіки Yu. S. та W. X. Обидві спортсменки завоювали медалі в особистих та командних змаганнях на усіх головних турнірах сезону (Ігри XXXI Олімпіади, ЧС та чемпіонат Азії), а різниця між показниками була невеликою. Вважаємо, що з тактичного погляду цих спортсменок доцільно орієнтувати на вдалий виступ як в особистих, так і в командних змаганнях різного рівня. В першому випадку вони здатні

самостійно завоювати медалі найвищого гатунку, в другому – забезпечити позитивний внесок у загальнокомандний результат. Особливо це важливо в період олімпійського відбору, оскільки включення цих спортсменок до складу національної збірної команди країни гарантує високі шанси на завоювання як іменних, так і командних ліцензій.

«Спортсменки індивідуального типу» – фехтувальниці, які демонструють значно вищі показники індивідуальної результативності в особистих змаганнях, а в командних кількість поразок перевищує кількість нічий (R. F. та A. N. з Італійської Республіки, E. S. з Угорщини, A. P. з Румунії). За нашим припущенням, це може бути зумовлене цілеспрямованим докладанням зусиль до вдалого виступу в особистих змаганнях з одночасним нехтуванням участю у командних. Вважаємо, що з тактичного погляду виступ цих спортсменок в командних змаганнях пов'язаний з певними ризиками, навіть якщо напередодні в особистому турнірі вони зійшли на п'єдестал пошани. Їхнє введення до складу національної збірної команди забезпечує великі шанси на здобуття медалей в особистому заліку, проте у командному турнірі не гарантує успіху.

«Спортсменки командного типу» – фехтувальниці, які демонструють високі показники індивідуальної результативності в командних змаганнях, проте в особистих їхні виступи є менш вдалим. На відміну від попереднього типу, ці спортсменки здатні максимально реалізувати власний потенціал у командних зустрічах. Яким би не був виступ в особистому турнірі, їхній внесок у загальнокомандний результат є чи не найбільшим з-поміж інших учасниць команди. Практика свідчить, що з тактичного погляду цих спортсменок не завжди включають до складу національної збірної команди, яка виступає в особистому заліку, проте на них розраховують під час участі у командному турнірі. Тому, за рішенням тренерського штабу на певні змагання може бути заявлено два різні склади команди (один – для виступу в

особистому заліку, другий – у командному). До цих спортсменок у сезоні 2015–2016 рр. належала А. Sh. з Республіки Корея.

«Спортсменки індивідуального типу з потенціалом командного» здатні продемонструвати високі результати в особистих змаганнях, однак свідомо чи за рішенням тренерського штабу скеровують зусилля на вдалий виступ команди (наприклад, у зв'язку з потребою здобуття олімпійської ліцензії для команди). До них у 2015–2016 рр. відносимо Т. L. з російської федерації. Різниця між показниками індивідуальної результативності в особистих та командних змаганнях є меншою, ніж у попередній групі. Водночас кількість нічиїх є вищою, ніж кількість поразок.

Отримані результати дали змогу сформулювати висновки щодо особливостей тактики участі спортсменів у системі змагань у командному заліку упродовж сезону. Так само, як тактика участі у турнірі, вона передбачає введення до команди тих спортсменів, які здатні забезпечити найбільший внесок у загальнокомандний результат. Отже, стартовий склад учасників в особистому та командному заліку в межах одного турніру може відрізнитися.

Те саме характерне для тактики участі спортсменів у сукупності турнірів. Упродовж сезону 2015–2016 рр. тривала боротьба за олімпійські ліцензії, тому формування складу учасників команди для участі у кваліфікаційних турнірах передбачало урахування показників їхньої індивідуальної результативності як в особистому, так і командному заліку. Відповідно до цього виявлено чотири типи спортсменів: «спортсмени універсального типу», «спортсмени командного типу», «спортсмени індивідуального типу», «спортсмени індивідуального типу з потенціалом командного». Врахування потенційних можливостей кожного з них є підґрунтям для формування стартового складу команди для участі в системі змагань упродовж сезону та олімпійського циклу.

На попередніх етапах дослідження встановлено, що тактика участі спортсменів у системі змагань у командному заліку передбачає визначення оптимальної послідовності виступів учасників відповідно до їхніх функціональних обов'язків. Аналіз показників індивідуальної

результативності фехтувальниць національної збірної команди України дав змогу стверджувати про наявність позицій, кожній з яких відповідає перелік функціональних обов'язків. Їхній розподіл є виправданим не лише для участі в одній командній зустрічі, а й для виступів на різних стадіях змагань та їхній системі (наприклад, упродовж сезону). На відміну від спортивних ігор, у фехтуванні є можливою ротація функціональних обов'язків спортсменок упродовж сезону залежно від динаміки результатів, рівня підготовленості (власного чи інших учасниць команди), стартового складу команди для певного турніру тощо.

Враховуючи це, наступним кроком дослідження (грудень 2016 р. – травень 2017 р.) було визначення показників індивідуальної результативності спортсменок на різних позиціях у командних зустрічах з метою виявлення тактичних схем, які застосовують провідні команди світу (Україна, Естонська Республіка, Китайська Народна Республіка, Республіка Корея).

Для аналізу виступів учасниць національної збірної команди України у сезоні 2015–2016 рр. використано протоколи та відеозаписи поєдинків у командному заліку Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро, у сезоні 2016–2017 рр. – п'яти турнірів (трьох ЕКС, ЧЄ та ЧС). Для аналізу виступів учасниць національних збірних команд інших країн у сезоні 2015–2016 рр. використано протоколи та відеозаписи поєдинків Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро, у сезоні 2016–2017 рр. – двох турнірів (ЕКС у м. Барселона та ЧС у м. Лейпциг).

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України. В Іграх XXXI Олімпіади взяли участь чотири спортсменки: О. К., К. П., Я. Ш., А. П. Однак після завершення турніру, протягом сезону 2016–2017 рр. національна збірна команда України виступала у такому складі: О. К., Дж.-Ф. Б., К. П., А. П.

На позиції першого номера найбільш вдало реалізувала себе О. К., на що вказав високий показник індивідуальної результативності «+15». (табл. 3.29). Порівняно з іншими вона провела найбільшу кількість поєдинків як лідер (64 поєдинки, або

76,20 % від загального обсягу змагальної діяльності команди за цей період).

Таблиця 3.29

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції першого номера у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж.-Ф. Б.	36,36	45,45	18,18	11	+1
О. К.	50,00	29,69	20,31	64	+15
К. П.	42,86	42,86	14,29	7	-2
А. П.	50,00	50,00	–	2	-4
Я. Ш.	34,00	66,00	–	9	+7

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічий до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Спортсменка Я. Ш. також успішно проявила себе на позиції першого номера – «+7». Показник індивідуальної результативності Дж.-Ф. Б. був невисоким, але додатнім – «+1». Інші спортсменки провели на цій позиції меншу кількість поєдинків, тому робити однозначні висновки щодо їхньої результативності вважаємо не коректним. Проте цей факт може свідчити про те, що на інших позиціях фехтувальниці проявляють себе краще, тому роль лідера у командних зустрічах здебільшого виконували Я. Ш. та О. К.

На позиції другого номера з функціональними обов'язками «асистента лідера» найкраще впоралися К. П. («+19») та А. П. – «+11». Менш вдалими на цій позиції були виступи Дж.-Ф. Б. («-4»), що може свідчити про потребу корекції функціональних обов'язків цієї спортсменки. Підтвердженням цього є показники її індивідуальної результативності на позиції третього номера – «+10». А. П. також зарекомендувала себе як надійний третій номер – «+5» (табл. 3.30).

Таблиця 3.30

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції другого номера у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж.-Ф. Б.	31,82	40,91	27,27	22	-4
О. К.	75,00	25,00	–	4	+4
К. П.	31,82	40,91	27,27	45	+19
А. П.	46,67	33,33	20,00	15	+11

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

О. К. та К. П. провели найменшу кількість поєдинків на позиції третього номера, тому робити висновки щодо доцільності покладання на них функцій третього номера, на нашу думку, недоречно (табл. 3.31).

Таблиця 3.31

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на позиції третього номера у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Загальна кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Дж. Ф. Б.	44,83	27,59	27,59	29	+10
О. К.	–	50,00	50,00	4	-4
К. П.	–	100	–	2	-5
А. П.	56,10	21,95	21,95	41	+5

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

На підставі отриманих результатів визначено узагальнені показники індивідуальної результативності фехтувальниць національної збірної команди України, сформульовано висновки щодо оптимальної послідовності їхніх виступів у командних зустрічах та доцільності перерозподілу функцій учасниць команди порівняно з сезоном 2014–2015 рр. (табл. 3.32).

Таблиця 3.32

Узагальнені показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди України на різних позиціях у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Показники індивідуальної результативності на різних позиціях			Узагальнений показник індивідуальної результативності
	№1	№2	№3	
Дж.-Ф. Б.	+1	-4	+10	+7
О. К.	+15	+4	-4	+15
К. П.	-2	+19	-5	+12
А. П.	-4	+11	+5	+12
Я. Ш.	+7	-	-	+7

Примітка: узагальнений показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів у поєдинках на різних позиціях (першого, другого, третього номерів).

Порівняно з сезоном 2014–2015 рр. склад національної збірної команди України дещо змінився. Це призвело до потреби ротатції спортсменок на різних позиціях та перерозподілу їхніх функціональних обов'язків. Якщо у сезоні 2014–2015 рр. переконливим лідером команди була Я. Ш., а функції її асистента найбільш вдало виконувала О. К., то у сезоні 2016–2017 рр. остання довела свою здатність бути надійним першим номером.

На позиції другого номера також відбулися зміни. Аналогічно до попереднього сезону у 2016–2017 рр. найбільш вдало на цій позиції виступала К. П. Високі показники індивідуальної результативності на позиції другого та третього номерів продемонструвала А. П. У сезоні 2016–2017 рр. її виступи були успішнішими, ніж у 2014–2015 рр. Те

саме характерно для Дж.-Ф. Б. Якщо у сезоні 2014–2015 рр. їй вдалося забезпечити позитивний внесок у загальнокомандний результат лише на позиції другого номера, то у 2016–2017 рр. вона змогла підтримати команду на позиціях і другого, і третього номерів. Ці результати підтвердили потребу перерозподілу функціональних обов'язків учасниць команди залежно від стартового складу команди в певному турнірі або системі змагань.

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди Естонської Республіки. Протягом сезонів 2015–2016 та 2016–2017 рр. до стартових складів команди було включено чотирьох спортсменок: І. Е., J. В., К. К., Е. К.. На позиції першого номера виступала переважно І. Е. Показник її індивідуальної результативності становив «+9», що підтверджує ефективне виконання функціональних обов'язків як лідера команди. Інші спортсменки виступали на позиції лідера у меншій кількості поєдинків, тому робити висновки щодо їхньої успішності не коректно (табл. 3.33).

Таблиця 3.33

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди Естонської Республіки на позиції першого номера у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
І. Е.	43,33	36,67	20,00	30	+9
J. В.	50,00	50,00	–	2	+3
Е. К.	–	–	–	–	–
К. К.	–	–	–	–	–

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

На позиції другого номера найбільш вдало виступала J. B. з показником індивідуальної результативності «+25». У K. K. цей показник також був додатнім, але нижчим – «+2», проте загальна кількість поєдинків на позиції другого номера була значно більшою у першої спортсменки. У фехтувальниці E. K. цей показник становив «-10», проте порівняно з іншими двома фехтувальницями вона провела лише три поєдинки. Тому однозначно стверджувати про недоцільність доручення їй обов'язків другого номера вважаємо не коректним.

На позиції третього номера фехтували лише E. K. та K. K., причому внесок обидвох у загальнокомандний результат був позитивним. Однак виступи другої спортсменки були більш переконливими, на що вказав показник її індивідуальної результативності «+26» (табл. 3.34).

Таблиця 3.34

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Естонської Республіки
на позиції другого номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
I. E.	–	–	–	–	–
J. B.	61,90	23,81	14,29	21	+25
E. K.	–	100	–	3	-10
K. K.	50,00	33,33	16,67	6	+2

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічий до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Кількість проведених поєдинків на цій позиції була вищою у K. K., що свідчить про доцільність її залучення до складу національної збірної команди саме як третього номера (табл. 3.35).

Таблиця 3.35

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Естонської Республіки
на позиції третього номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
I. E.	–	–	–	–	–
J. B.	–	–	–	–	–
E. K.	37,50	25,00	37,50	8	+1
K. K.	50,00	12,50	33,33	24	+26

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих околів.

Аналіз отриманих результатів дав змогу стверджувати про використання національною збіроною командою Естонської Республіки стабільної послідовності виступів учасниць у сезоні 2016–2017 рр. Функціональні обов'язки спортсменок у команді були заздалегідь визначеними, на що вказала кількість поєдинків на різних позиціях. Спортсменка I. E. проводила поєдинки виключно на позиції першого номера, J. B. – на позиціях першого та другого номерів, E. K. та K. K. – другого й третього. Ця послідовність була виправданою, що підтверджено узагальненими показниками індивідуальної результативності упродовж сезону (табл. 3.36).

Внесок усіх спортсменок у загальнокомандний результат був позитивним, окрім E. K. У зв'язку з цим, вона провела найменшу кількість поєдинків порівняно з іншими учасницями команди. Цікаво, що узагальнені показники індивідуальної результативності були вищими у спортсменок, які виступали на позиціях другого й третього номерів порівняно з першим. Це свідчить про те, що саме за цієї послідовності вони могли забезпечити перевагу у рахунку та створити для лідера команди найбільш сприятливі умови для завершення командної зустрічі та здобуття перемоги.

**Узагальнені показники індивідуальної результативності
спортсменок національної збірної команди Естонської Республіки
на різних позиціях у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Показники індивідуальної результативності на різних позиціях			Узагальнений показник індивідуальної результативності
	№1	№2	№3	
I. E.	+9	–	–	+9
J. B.	+3	+25	–	+28
E. K.	–	-10	+1	-9
K. K.	–	+2	+26	+28

Примітка: узагальнений показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів у поєдинках на різних позиціях (першого, другого, третього номерів).

Показники індивідуальної результативності спортсменок складу національної збірної команди Китайської Народної Республіки. У сезоні 2016–2017 рр. у командних змаганнях брали участь сім спортсменок: M. Zh., Yi. S. (Yiwen Sun), P. Zh., Yi. X., Yu. S. (Yujie Sun), Ch. X., J. H.. Попри залучення великої кількості фехтувальниць, на позиції першого номера виступали лише троє з них (табл. 3.37).

Найбільш вдало проявила себе на цій позиції Yi. S. – «+2». Зазначимо, що цей показник не вважають великим для лідера команди. Внесок M. Zh. у загальнокомандний результат був негативним – «-3», а Yu. S. змогла лише втримати рахунок, проте не забезпечила команді жодної переваги.

На позиції другого номера (табл. 3.38) поєдинки проводили чотири спортсменки. Двоє з них – Ch. X. та Yi. S., – продемонстрували додатні показники індивідуальної результативності («+8» та «+6» відповідно), проте перша виступала у більшій кількості поєдинків. Зазначимо, що велика кількість поєдинків, проведена на певній позиції, також дає підстави стверджувати про позитивний внесок спортсменки у загальнокомандний результат. Ще дві спортсменки – Yi. X. та M. Zh., – не змогли забезпечити команді переваги у рахунку. Показники їхньої індивідуальної результативності становили «-1» та «-3» відповідно.

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Китайської Народної Республіки
на позиції першого номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
J. H.	–	–	–	–	–
Yi. S.	42,86	28,57	28,57	21	+2
Yu. S.	66,67	33,33	–	3	0
Yi. X.	–	–	–	–	–
Ch. X.	–	–	–	–	–
P. Zh.	–	–	–	–	–
M. Zh.	33,33	44,44	22,22	9	-3

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Таблиця 3.38

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Китайської Народної Республіки
на позиції другого номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
J. H.	–	–	–	–	–
Yi. S.	100,00	–	–	3	+6
Yu. S.	–	–	–	–	–
Yi. X.	83,33	16,67	–	6	-1
Ch. X.	18,18	45,45	36,36	11	+8
P. Zh.	–	–	–	–	–
M. Zh.	50,00	16,67	33,33	6	-3

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

На позиціях третього номера виступали усі спортсменки. Це може свідчити про рішення тренерського штабу щодо введення до команди нових учасниць та їхньої перевірки в умовах змагальної діяльності (табл. 3.39).

Таблиця 3.39

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди Китайської Народної Республіки на позиції третього номера у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
J. H.	33,33	33,33	33,33	3	-1
Yi. S.	60,00	20,00	20,00	6	+6
Yu. S.	66,67	0,00	33,33	3	+12
Yi. X.	33,33	–	66,67	3	+3
Ch. X.	–	66,67	33,33	3	-6
P. Zh.	50,00	25,00	25,00	4	+3
M. Zh.	55,56	33,33	11,11	9	+5

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Усі спортсменки, окрім M. Zh., провели порівняно невелику кількість поєдинків. З одного боку, це вказує на те, що фехтувальниці ще не встигли закріпити власні позиції у складі команди та не готові повною мірою виконувати обов'язки третього номера. З другого, показники їхньої результативності були переважно додатними, що може вказувати на їхню перспективність як «спортсменок командного типу».

Аналіз послідовності виступів учасниць національної збірної команди Китайської Народної Республіки вказав на відсутність яскравого лідера, здатного забезпечити перевагу у рахунку або ліквідувати поточне відставання під час командної зустрічі (табл. 3.40). Натомість другі й треті номери намагалися завершити особисті поєдинки максимально результативно. У разі залучення

нової учасниці до складу команди її завдання могло полягати у підтриманні поточного рахунку та, за можливості, забезпеченні невеликого позитивного внеску до загальнокомандного результату.

Таблиця 3.40

Узагальнені показники індивідуальної результативності фехтувальниць національної збірної команди Китайської Народної Республіки на різних позиціях у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Показники індивідуальної результативності на різних позиціях			Узагальнений показник індивідуальної результативності
	№1	№2	№3	
J. H.	–	–	-1	-1
Yi. S.	+2	+6	+6	+14
Yu. S.	0	–	+12	+12
Yi. X.	–	-1	+3	+2
Ch. X.	–	+8	-6	+2
P. Zh.	–	–	+3	+3
M. Zh.	-3	-3	+5	-1

Примітка: узагальнений показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів у поєдинках на різних позиціях (першого, другого, третього номерів).

Враховуючи здобутки національної збірної команди Китайської Народної Республіки у сезоні 2016–2017 рр. (завоювання срібних медалей на Іграх XXXI Олімпіади у 2016 р. та ЧС 2017 р.), цей підхід до формування тактики участі команди у конкретному турнірі був ефективним та виправданим.

Показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди Республіки Корея. У сезоні 2016–2017 рр. у командних змаганнях брали участь дев'ять спортсменок: K. Y. M., Ch. In., Yu. J., H. K., A. L. Sh., Ch. E., S. S., K. M. W. V., Ch. K. M. На позиції першого номера виступали чотири фехтувальниці (табл. 3.41). Найбільшу кількість поєдинків провела A. L. S. Це свідчить про те, що тренерський штаб найчастіше доручав їй функцію лідера. Однак показник її індивідуальної результативності був від'ємним – «-7».

Таблиця 3.41

**Показники індивідуальної результативності фехтувальниць
національної збірної команди Республіки Корея
на позиції першого номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Ch. E.	–	–	–	–	–
Ch. I.	66,67	33,33	0,00	3	+2
Ch. K. M.	–	–	–	–	–
H. K.	–	–	–	–	–
K. Y. M.	66,67	33,33	0,00	6	-4
K. M. W. V.	66,67	0,00	33,33	3	+7
A. L. S.	40,91	31,82	27,27	22	-7
S. S.	–	–	–	–	–
Yu. J.	–	–	–	–	–

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Те саме характерно для К. Y. M., яка провела меншу кількість поєдинків, однак не змогла забезпечити позитивний внесок до загальнокомандного результату. Інші спортсменки провели порівняно меншу кількість поєдинків, отож робити висновки щодо доцільності виконання ними обов'язків лідера команди не коректно. На позиції другого номера виступали шість спортсменок. Найвищими показники індивідуальної результативності були у Ch. E. та Ch. I. – «+7» та «+8» відповідно (табл. 3.42).

Інші фехтувальниці провели меншу кількість поєдинків на цій позиції. Усі вони не змогли забезпечити позитивного внеску до загальнокомандного результату. На позиції третього номера найвищим показник індивідуальної результативності був у К. Y. M. – «+14» (табл. 3.43).

Таблиця 3.42

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Республіки Корея
на позиції другого номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Ch. E.	66,67	16,67	16,67	6	+7
Ch. I.	54,55	18,18	27,27	11	+8
Ch. K. M.	–	–	–	–	–
H. K.	–	100	–	3	-5
K. Y. M.	66,67	0,00	33,33	3	-4
K. M. W. V.	–	–	–	–	–
A. L. S.	–	–	–	–	–
S. S.	0,00	66,67	33,33	3	-4
Yu. J.	50,00	50,00	–	6	-4

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Таблиця 3.43

**Показники індивідуальної результативності спортсменок
національної збірної команди Республіки Корея
на позиції третього номера у командних зустрічах
у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.**

Спортсменки	Результати поєдинків, %			Кількість поєдинків	Показник індивідуальної результативності
	Перемоги	Поразки	Нічії		
Ch. E.	–	–	–	–	–
Ch. I.	33,33	41,67	25,00	12	+3
Ch. K. M.	–	100	–	3	-15
H. K.	–	–	–	–	–
K. Y. M.	85,71	0,00	14,29	7	+14
K. M. W. V.	–	–	–	–	–
A. L. S.	0,00	33,33	66,67	3	-2
S. S.	66,67	33,33	–	3	+5
Yu. J.	–	33,33	66,67	3	-1

Примітки: результати поєдинків – відсоткове співвідношення кількості перемог, поразок, нічиїх до загальної кількості поєдинків, які провели спортсменки; показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів.

Меншим, але додатним він був у Ch. In. – «+3». Інші провели меншу кількість поєдинків, тому однозначних висновків щодо їхньої результативності зробити не вдалося

На підставі отриманих результатів зроблено висновки щодо оптимальної послідовності виступів спортсменок національної збірної команди Республіки Корея й тактики їхньої участі у конкретному турнірі та сезони (табл. 3.44).

Таблиця 3.44

Узагальнені показники індивідуальної результативності спортсменок національної збірної команди Республіки Корея на різних позиціях у командних зустрічах у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр.

Спортсменки	Показники індивідуальної результативності на різних позиціях			Узагальнений показник індивідуальної результативності
	№1	№2	№3	
Ch. E.	–	+7	–	+7
Ch. I.	+2	+8	+3	+13
Ch. K. M.	–	–	-15	-15
H. K.	–	-5	–	-5
K. Y. M.	-4	-4	+14	+6
K. M. W. V.	+7	–	–	+7
A. L. S.	-7	–	-2	-9
S. S.	–	-4	+5	+1
Yu. J.	–	-4	-1	-5

Примітка: узагальнений показник індивідуальної результативності – різниця між сумою нанесених та отриманих уколів у поєдинках на різних позиціях (першого, другого, третього номерів).

Так само, як у Китайської Народної Республіки, у національній збірній команді Республіки Корея відсутній яскравий лідер. Найвищі показники індивідуальної результативності спортсменки демонстрували на позиціях другого й третього номерів. При цьому під час командних зустрічей перевагу було надано утримуванню поточного рахунку, а не його збільшенню зусиллями одного чи кількох найсильніших учасників. Підтвердженням цього є загальна

кількість нанесених уколів учасницями команди у сезоні 2016–2017 рр.

Отримані показники індивідуальної результативності провідних фехтувальниць світу дали змогу виявити тактичні схеми, які використовують провідні команди світу у фехтуванні на шпагах. Під «тактичною схемою» розуміємо послідовність виступу учасників команди під час командної зустрічі та виконання ними функціональних обов'язків відповідно до позиції. У науковій та методичній літературі, присвяченій тактичній підготовці спортсменів в командних ігрових видах спорту замість цього терміну застосовують інші: «групова» або «командна тактика», «групові» або «командні тактичні дії», «зв'язки», «тактичні системи» [187, 198].

Тактична схема «1+2+3». Відповідно до неї, у кожного спортсмена є чітко визначені позиції та функціональні обов'язки: «1» – перший номер («лідер»), «2» – другий номер («потенційний, або прихований лідер»; «асистент лідера команди»), «3» – третій номер, («буфер»). Упродовж турніру тактичну схему не змінюють, учасники команди виконують однакові функціональні обов'язки на різних стадіях змагань. Цю схему у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр. застосовувала національна збірна команда України.

Тактична схема «1↔2+1↔2+3». Її відмінністю від попередньої є те, що перший та другий номер можуть змінювати функціональні обов'язки на різних стадіях змагань залежно від того, з якою командою доведеться зустрітися. Завдання першого й другого номерів полягають у забезпеченні переваги у рахунку та його ліквідації у разі поразки третього номеру, який поступається їм за рівнем підготовленості. Для цього вони намагаються нанести якомога більше уколів та отримати якомога менше. Завданням третього номера є утримування рахунку та уникнення поразки в особистих поєдинках (особливо, у поєдинку з найсильнішим учасником іншої команди). Цю тактичну схему у сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр. застосовували національні збірні команди України та Естонської Республіки. Обидві послуговувалися нею тоді, коли постійний лідер команди з різних причин не брав участі у командному турнірі.

Тактична схема «1+2+2». У команді відсутній «буфер» (третій номер). Завданням «лідера» (першого номера) є не лише демонстрація високих показників індивідуальної результативності, а й вдалий початок та завершення зустрічі (найбільш відповідальні поєдинки, результат яких визначає перебіг усієї зустрічі). У «переломні» моменти поєдинку (у разі відставання у рахунку) «лідер» намагається ліквідувати його або запобігти зростанню. Другі номери намагаються підтримати «лідера». У сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр. цю схему найчастіше застосовувала національна збірна команда Естонської Республіки.

Тактична схема «2+2+3». Яскравий «лідер», здатний продемонструвати високі показники індивідуальної результативності та нівелювати перевагу іншої команди, відсутній. Натомість є два «потенційні, або приховані лідери», які можуть змінювати позиції на різних стадіях змагань відповідно рівня підготовленості іншої команди. Завдання третього номера полягає у підтримці лідерів збереженні мінімальної переваги у рахунку та, за можливості, її збільшення. У сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр. цю тактичну схему здебільшого використовували національні збірні команди Китайської Народної Республіки та Республіки Корея, особливо, коли до складу команди залучали молодих спортсменок.

Тактична схема «2+2+2». У ній відсутні яскравий «лідер» та «буфер». На відміну від попередніх схем, учасники команди не демонструють високих показників індивідуальної результативності. Їхнім завданням є забезпечення мінімальної переваги у кожному поєдинку або утримання рахунку. Завдяки відсутності «буфера», який поступається іншим учасникам команди за рівнем підготовленості, потреби ліквідування великої різниці у рахунку немає. У сезонах 2015–2016 та 2016–2017 рр. ця тактична схема була актуальною для національних збірних команд Республіки Корея та Китайської Народної Республіки.

Аналіз виступів чотирьох команд протягом сезонів 2015–2016 та 2016–2017 рр. вказав на те, що протягом одного турніру команди могли застосовувати різні тактичні схеми, проте зазвичай перевагу

було надано одній, найбільш ефективній. Протягом сезону спортсменки виступали на різних позиціях залежно від стартового складу учасників, заявленого на певний турнір. На нашу думку, вибір тактичної схеми та розподіл функціональних обов'язків між учасницями команди залежав від тактичного задуму та настанови на командну зустріч, стадію змагань чи турнір, рівня підготовленості учасниць та успішності їхніх виступів на різних позиціях.

На підставі отриманих результатів констатовано, що тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань у командному заліку має відмінності від участі в індивідуальному. Особливістю тактики участі спортсменів у командних зустрічах є використання різноманітних тактичних схем, в яких враховано оптимальну послідовність виступів учасників та їхні функціональні обов'язки відповідно до позиції.

За підсумками виступів національної збірної команди України у сезоні 2014–2015 рр. було виявлено п'ять позицій: «лідер», «потенційний, або прихований лідер», «асистент лідера», «буфер», «універсал». Перелік функціональних обов'язків, які покладають на спортсменів, може змінюватися відповідно до стадії турніру, рівня підготовленості інших учасників команди або суперників. Упродовж сезону є виправданим використання кількох позицій для одного спортсмена. Підставами для перерозподілу функціональних обов'язків, зміни позиції чи тактичної схеми є показники індивідуальної результативності (кількість перемог, поразок, нічиїх, різниця між кількістю нанесених та отриманих уколів, внесок у загальнокомандний результат за підсумками командної зустрічі, турніру або сезону), а також зміни у стартовому складі команди.

Тактика участі у системі змагань передбачає використання диференційованого підходу до формування стартового складу учасників особистих та командних турнірів. Підґрунтям для включення спортсменів до стартового складу є показники індивідуальної результативності, продемонстровані в особистих та командних змаганнях. До стартового складу можуть бути включені спортсмени відповідно до таких типів: «спортсмени універсального

типу», «спортсмени командного типу», «спортсмени індивідуального типу», «спортсмени індивідуального типу з потенціалом командного». Водночас тактика участі у системі змагань олімпійського циклу у командному заліку спрямована на реалізацію такої динаміки результатів, яка дає змогу покращити або утримати позицію в офіційному рейтингу FIE та завоювати олімпійську ліцензію.

3.2. ТАКТИКА УЧАСТІ ПРОВІДНИХ СПОРТСМЕНІВ СВІТУ У СИСТЕМІ ЗМАГАНЬ ОЛІМПІЙСЬКИХ ЦИКЛІВ У СПОРТИВНІЙ БОРОТЬБІ

Аналіз літературних джерел вказав на те, що протягом останніх п'яти років одним з головних предметів дослідження у спортивній боротьбі є аналіз показників змагальної діяльності та змін, викликаних запровадженням нових правил змагань [247, 269, 282]. Водночас тактика участі спортсменів у певних турнірах та їхній сукупності висвітлена фрагментарно. Зазвичай, під цим поняттям розуміють систему дій, спрямовану на доцільний розподіл сил у турнірі з метою досягнення запланованого результату. При цьому важливо дотримуватися загального плану, що включає мету участі у турнірі, вибір ВК, визначення тактики боротьби з певним суперником [1].

На думку О. І. Камаєва, Ю. М. Тропіна, Я. Е. Костюкова [88], тактика участі у системі змагань повинна реалізовувати заплановану динаміку змагальних досягнень, визначати стратегію чотирирічної та річної підготовки з урахуванням умов майбутніх змагань та запланованої динаміки спортивних результатів, визначати стратегічну мету та зміст кожного турніру.

У низці робіт проаналізовано динаміку виступів представників національних збірних команд різних країн світу [122, 123, 216]. Отримані результати автори використали для прогнозування результативності змагальної діяльності борців на олімпійській арені [125, 217]. Проте, на нашу думку, дослідження динаміки

виступів спортсменів упродовж річного або чотирирічного періоду може бути підґрунтям для виявлення різновидів тактики їхньої участі у системі змагань.

3.2.1. Особливості сучасної системи змагань у спортивній боротьбі

Особливості системи змагань у спортивній боротьбі регламентовано «Міжнародними правилами боротьби» [410]. Відповідно до них, щороку спортсмени можуть брати участь у змаганнях різних категорій: континентальних чемпіонатах, ЧС (крім тих років, коли проводять Ігри Олімпіади), Кубках світу, «Гран-Прі», «Голден Гран-Прі», Матчах виклику, Ranking Series, міжнародних та інших турнірах. Перелік змагань для представників різних вікових категорій має відмінності. Аналіз календарів змагань UWW у віковій категорії «дорослі» вказав на те, що упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. залежно від різновиду боротьби у кожному сезоні спортсмени могли брати участь у 31–45 турнірах [303].

Спортсмени, які належать до категорії «юніори», також можуть брати участь у турнірах серед «дорослих». Однак, борець, який досяг 18-річного віку у поточному році, повинен надати медичну довідку та дозвіл батьків (до 18 років брати участь у змаганнях старших вікових категорій заборонено). Вік контролюють на всіх змаганнях під час процедури акредитації.

Спортсмен може взяти участь у змаганнях тільки як представник країни, за яку активована його ліцензія. Змінити спортивне громадянство можна лише один раз відповідно до регламенту. У разі його зміни атлет більше не зможе виступати за попередню чи іншу країну.

Ще однією особливістю систем змагань у спортивній боротьбі є наявність турнірів, на яких спортсмени можуть завоювати олімпійські ліцензії. Відповідно до систем олімпійського відбору 2016 та 2020 рр., боротьба за них розпочиналася за рік до проведення Ігор Олімпіади на ЧС (перший етап відбору). Якщо представники НОК

країни не здобули ліцензії у певній ВК на ЧС (2015 та 2019 рр. відповідно), вони могли зробити це упродовж останнього (четвертого) сезону поточного олімпійського циклу на інших кваліфікаційних турнірах – Континентальному та Всесвітньому (другий і третій етапи відповідно). Цікаво, що в олімпійському циклі 2013–2016 рр. було передбачено проведення двох Всесвітніх кваліфікаційних турнірів (третій та четвертий етапи відбору).

На відміну від інших ОСЄ, у спортивній боротьбі завойована олімпійська ліцензія належить не спортсменові, а НОК. Останній може делегувати на Ігри Олімпіади лише одного спортсмена у ВК. Отже, перспектива виступу спортсмена на олімпійській арені залежить не лише від факту завоювання ліцензії, а й від виконання ним усіх умов, передбачених системою національного відбору (демонстрація високих, стабільних та надійних результатів на змаганнях різного рівня, наявність міжнародного досвіду тощо). Враховуючи це, було зроблено припущення, що тактика участі борців у системі змагань може бути спрямованою не лише на завоювання олімпійської ліцензії, а й на включення та утримування у складі національної збірної команди країни протягом, як мінімум, року, що передує Іграм Олімпіади.

На відміну від фехтування, де спортсмени зацікавлені щосезону брати участь мінімум у семи турнірах з метою підвищення або утримування позиції в офіційному рейтингу FIE, у спортивній боротьбі цієї потреби немає. Передусім, тому, що перспектива здобуття борцем олімпійської ліцензії не залежить від позиції в офіційному рейтингу UWW. Остання є важливою переважно для жеребкування, яке проводять напередодні кожного турніру (континентальні та ЧС, Ranking Series). Жеребкування застосовують для формування пар суперників за системою прямого вибування. Подібно до фехтування, у кожній ВК найкращі чотири борці рейтингу UWW не беруть участі у турі попередньої кваліфікації, якщо кількість учасників змагань становить від 17 до 28.

Рейтинг формують за допомогою додавання очок, що відповідають результатам виступів на континентальних та ЧС, а

також чотирьох рейтингових турнірах (Ranking Series) у поточному сезоні. Під час жеребкування чотирьох найкращих спортсменів у кожній ВК розміщують у різних частинах турнірної сітки (ймовірність проведення поєдинків між ними зростає з наближенням до фіналу).

Ще одним специфічним компонентом системи змагань у спортивній боротьбі є процедура зважування. Перше зважування проводять напередодні змагань, друге – у день фіналів та «утішувальних поєдинків» (repechage matches). Цікаво, що на змаганнях Кубка світу та міжнародних турнірах (за виключенням Ranking Series) спортсмени мають право так званої «2 kg weight tolerance». На інших турнірах, у разі невдалого зважування, спортсмен не має права на участь у поєдинках та посідає останнє місце, не отримуючи при цьому рейтингових очок. У чинних правилах змагань UWW [303] не вказано жодних обмежень щодо зміни ВК протягом сезону. Однак для участі у певному турнірі спортсмен може бути заявленим лише в одній ВК, що відповідає масі його тіла на момент офіційного зважування. У віковій категорії «дорослі» борці можуть бути заявленими у важчих ВК, за винятком важкої, в якій маса тіла повинна становити щонайменше 97 кг для чоловіків у вільній та греко-римській боротьбі та понад 72 кг – у жіночій.

Особливістю системи змагань у спортивній боротьбі є невідповідність між кількістю та межами ВК, представлених на офіційних міжнародних турнірах та Іграх Олімпіади. Аналіз нормативно-правових документів [410] вказав на те, що упродовж олімпійських циклів 2013–2016 та 2017–2020 рр. оновлені межі ВК було запроваджено за три роки до проведення Ігор Олімпіади – у 2013 та 2017 рр. відповідно. Отже, важливим завданням, яке постає перед спортсменом і тренером, є вибір ВК. Це запитання загострюється, якщо ВК, у якій спортсмен виступає на ЧС та інших змаганнях, не представлена у програмі Ігор Олімпіади.

Для перевірки сформульованих припущень було проаналізовано динаміку обсягів змагальної практики та результатів провідних

борців світу, які посіли 1–3 місце на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро, в олімпійському циклі 2013–2016 рр. Загалом – 72 спортсмени, по шість у кожній ВК у жіночій, вільній та греко-римській боротьбі. Для цього використано індивідуальні профілі спортсменів на сайті UWW [410]. До уваги взято показники, продемонстровані на офіційних міжнародних змаганнях у віковій категорії «дорослі», що проводять під егідою UWW:

- обсяги змагальної практики – кількість змагань, у яких спортсмен взяв участь у кожному сезоні;
- результати на головних змаганнях сезону (протягом першого-третього сезонів олімпійського циклу – на ЧС, у четвертому – на Іграх Олімпіади);
- середнє арифметичне місце – середнє арифметичне усіх місць, які спортсмен посів на змаганнях упродовж сезону;
- показники медальних здобутків – кількість змагань, на яких спортсмен завоював медалі різного гатунку (відсоток від загальної кількості змагань, у яких він взяв участь протягом сезону);
- найвищий та найнижчий результати (місця) у сезоні;
- кількість змагань, на яких спортсмен посів певні місця, – відсоток від загальної кількості змагань, у яких він взяв участь протягом сезону;
- спосіб завоювання олімпійської ліцензії – чи це зробив особисто спортсмен, чи інший представник НОК країни, а також на якому з чотирьох етапів олімпійського відбору це вдалося.

Додатково враховано кількість змагань, проведених в інших вікових категоріях – «кадети», «юніори», U23. Оскільки у 2013 р. було запроваджено нові межі та кількість ВК, до уваги було взято співвідношення кількості змагань, проведених у кожній з них.

3.2.2. Різновиди тактики участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у спортивній боротьбі

Відповідно до офіційних календарів змагань UWW, у кожному сезоні олімпійського циклу 2013–2016 рр. спортсмени могли взяти участь у 31–45 турнірах. Для чоловіків ці показники були вищими та становили 42–44 турніри у греко-римській боротьбі та 44–45 – у вільній. Аналіз динаміки обсягів змагальної практики провідних спортсменів світу в окремих сезонах та загалом олімпійському циклі вказав на те, що більшість з них надавали перевагу участі у порівняно невеликій кількості турнірів (рис. 4.4).

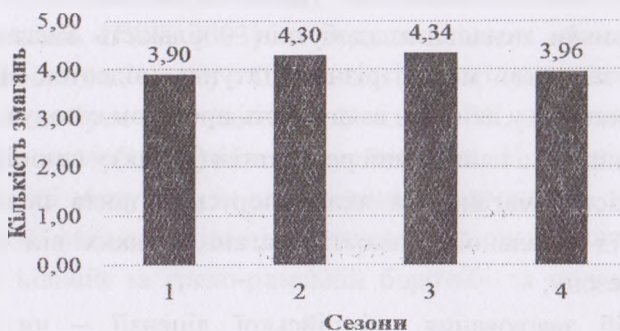

Рис. 3.4. Середні арифметичні обсяги змагальної практики провідних спортсменів світу у спортивній боротьбі у 2013–2016 рр. (n=72): 1–4 – сезони: 1 – 2013 р., 2 – 2014 р., 3 – 2015 р., 4 – 2016 р.

Обсяги їхньої змагальної практики поступово зростали у першому – третьому сезонах від $3,90 \pm 2,38$ до $4,35 \pm 2,29$. У четвертому цей показник знизився до $3,96 \pm 1,66$. На Рис. 3.5 представлено обсяги змагальної практики представників різновидів спортивної боротьби в окремих сезонах. Порівняння середньої кількості змагань, у якій вони взяли участь, дало змогу стверджувати про її хвилеподібність у вільній та греко-римській боротьбі. Натомість у жіночій боротьбі

констатовано поступове збільшення обсягів змагальної практики у першому – третьому сезонах від $3,96 \pm 2,77$ до $5,13 \pm 2,97$. У четвертому цей показник знизився до $4,29 \pm 1,85$ турніра.

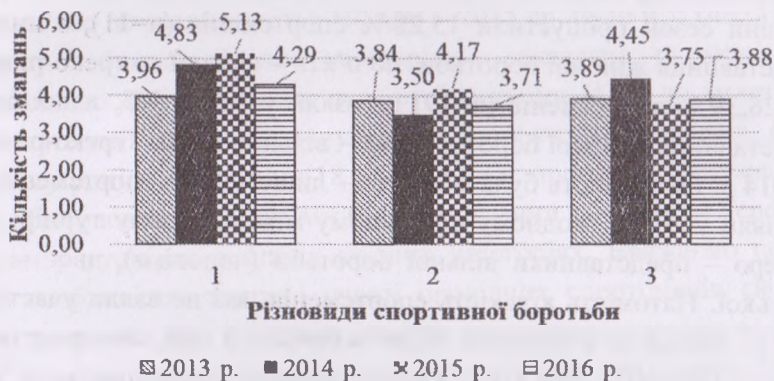

Рис. 3.5. Середні арифметичні обсяги змагальної практики представників різновидів спортивної боротьби у 2013–2016 рр. (n=72): 1–3 – різновиди спортивної боротьби: 1 – жіноча боротьба, 2 – вільна боротьба, 3 – греко-римська боротьба.

Отже, для провідних спортсменок світу упродовж 2013–2016 рр. характерним було використання більших обсягів змагальної практики, ніж для чоловіків. Проте загальна тенденція була схожою в усіх різновидах спортивної боротьби: динаміка виступів у першому – третьому сезонах поступово зростала, а у четвертому – знижувалася. Схожі результати представлено у працях М. В. Латишева та співавторів [122, 216], які проаналізували особливості спортивних кар'єр олімпійських чемпіонів з греко-римської боротьби у період з 1993 по 2016 рр. Автори виявили, що кількість офіційних змагань міжнародного рівня, у яких спортсмени взяли участь у перші три роки олімпійських циклів, поступово зростала від 89 до 111, а у четвертому знижувалась до 78. Оскільки представлена кількість змагань є сумою виступів усіх олімпійських чемпіонів, вона не відображає особливостей динаміки виступів різних спортсменів

упродовж окремих сезонів та не дає змоги виявити особливості тактики їхньої участі у системі змагань.

Цікаво, що деякі спортсмени з невідомих нам причин повністю пропустили окремі сезони, а деякі не брали участі у ЧС 2013–2016 рр. Перший сезон пропустили 15,28 % спортсменів (n=11), з них одна представниця жіночої боротьби, по п'ять – вільної та греко-римської. Ще 26,39 % спортсменів (n=19) не взяли участі у ЧС, з них четверо представниць жіночої боротьби, сім – вільної, вісім – греко-римської. У 2014 р. ця кількість була меншою – лише 8,33 % спортсменів (n=6) не взяли участі в жодному офіційному міжнародному турнірі, з них четверо – представники вільної боротьби (чоловіки), двоє – греко-римської. Натомість кількість спортсменів, які не взяли участі у ЧС 2014 р. зросла та становила 30,56 % (n=22). З них сім представниць жіночої боротьби, дев'ять – вільної, шість – греко-римської. Третій сезон пропустив лише один спортсмен (вільна боротьба), 12,50 % (n=9) не взяли участі у ЧС. З них п'ять представниць жіночої боротьби, шість – вільної, троє – греко-римської.

На нашу думку, пропуск деякими спортсменами одного або кількох сезонів може бути пов'язаний з низкою причин, обумовленими особливостями їхньої спортивної кар'єри, наприклад, динамікою виступів у попередніх сезонах, результатами на Іграх XXX Олімпіади 2012 р., потребою відновлення після попереднього олімпійського циклу чи травм тощо. Серед 72 спортсменів 37,50 % (n=27) взяли участь в Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні. З них 22,22 % (n=16) здобули медалі різного ґатунку. У 2013 р. з 11 спортсменів, які повністю пропустили сезон, четверо здобули золоті та срібні медалі на Іграх XXX Олімпіади (М. S., Т. А. з Азербайджанської Республіки, Gh. R. з Ісламської Республіки Іран, М. L. N. з Республіки Куба). Пропуск сезону в цьому випадку міг бути пов'язаний з відновленням після вдало завершеного попереднього олімпійського циклу.

Однією з причин пропуску деякими спортсменами ЧС 2013–2015 рр. (при цьому вони виступали на інших турнірах) може бути зміна спортивного громадянства у поточному олімпійському циклі. Ця

зміна могла завадити спортсменам вдало пройти національний відбір та увійти до стартового складу збірної команди країни для виступу у головних змаганнях. Серед 72 спортсменів їх було 12,50 % (n=9).

Серед спортсменів, які повністю пропустили від одного до трьох сезонів та/або не взяли участі у ЧС 2013–2015 рр. були й ті (n=13), які виступали в інших вікових категоріях – «кадети» та «юніори». Відповідно до «Міжнародних правил боротьби» [410] до змагань у віковій категорії «дорослі» допускають лише тих спортсменів, які у поточному році досягли віку 18 років. Отже, пропуск спортсменами сезону або головних змагань міг бути пов'язаний з наданням переваги виступам у турнірах в інших вікових категоріях. Вважаємо це ще однією особливістю тактики участі провідних спортсменів світу в системі змагань. Для перевірки цього припущення проаналізовано кількість змагань серед інших вікових категорій, у яких взяли участь провідні спортсмени світу.

Встановлено, що в олімпійському циклі 2013–2016 рр. 18,06 % спортсменів (n=13) взяли участь у змаганнях у кількох вікових категоріях, застосовуючи п'ять різновидів тактики:

- Перший – виступи лише у віковій категорії «кадети». У 2013 р. його застосовували двоє представників вільної боротьби – Р. Н. з Японської Держави та А. С. з російської федерації;

- Другий – виступи лише у віковій категорії «юніори». У 2013 р. його застосовували четверо спортсменів. З них один представник вільної боротьби (G. P. з Грузії), троє – греко-римської (Sh. O. з Японської Держави, Sh. B. з Грузії, D. M. K. з Федеративної Республіки Німеччина). У другому сезоні – п'ятеро спортсменів, з них троє (H. Ya. з Ісламської Республіки Іран, K. F. S. з США, G. P. з Грузії) – представники вільної боротьби, двоє (Sh. B. з Грузії, S. S. з російської федерації) – греко-римської.

- Третій – поєднання виступів у вікових категоріях «юніори» та «дорослі». У першому та другому сезонах він був притаманним для чотирьох спортсменів: трьох представниць жіночої боротьби (E. Ya. з Республіки Болгарія, R. K. з Японської Держави, E. L. з Республіки Казахстан), двох – греко-римської (S. S. з російської федерації,

D. M. K. з Німецької Федеративної Республіки). У третьому – для трьох спортсменів, двоє з яких є представниками греко-римської боротьби (S. S. з російської федерації, D. M. K. з Федеративної Республіки Німеччини), один – вільної (R. H. з Японської Держави).

- Четвертий – поєднання виступів у вікових категоріях U23 та «дорослі». У 2014 р. його застосовувала одна представниця жіночої боротьби (М. М. з Республіки Білорусь), у 2016 р. – двоє представників вільної (А. S. з російської федерації, G. P. з Грузії).

- П'ятий – виступи виключно серед «дорослих», попри можливість виступів в молодшій віковій категорії («юніори»). У першому та другому сезонах його застосовували двоє представників вільної боротьби А. S. з російської федерації та К. F. S. з США.

Цікаво, що один представник вільної боротьби (G. P., Грузія) у 2015 р. взяв участь у турнірі з греко-римської боротьби у ВК 130 кг. Отже, тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань зі спортивної боротьби передбачає застосування диференційованого підходу до виступів у різних вікових категоріях. Для представниць жіночої боротьби є притаманним поєднання виступів у кількох вікових категоріях («юніори» та «дорослі»). Натомість представники вільної та греко-римської боротьби здебільшого надають перевагу виступам в одній з них, навіть якщо їхній вік у поточному сезоні дає змогу конкурувати у кількох.

Наступним кроком дослідження було порівняння результатів, продемонстрованих представниками різновидів спортивної боротьби на офіційних міжнародних змаганнях упродовж 2013–2016 рр. Встановлено, що динаміка спортивних результатів більшості спортсменів зростала щосезону. Середнє арифметичне місце, показники медальних здобутків, результати на головних змаганнях у четвертому сезоні були вищими, ніж у попередніх. Те саме притаманне для найвищих та найнижчих результатів – у четвертому сезоні вони перевершили всі попередні роки (табл. 3.45).

Таблиця 3.45

Динаміка обсягів змагальної практики та результатів провідних спортсменів світу у спортивній боротьбі у 2013–2016 рр. (n=72)

Показники	Кількість змагань	CAM	Найвищий результат	Найнижчий результат	Показник медальних здобутків, %	Результат на головних змаганнях
Сезон 2013 р.						
X	3,90	4,09	1,59	8,93	72,85	7,88
SD	2,38	3,00	1,04	8,65	29,88	8,54
Max	9	12,67	5	37	100	32
Min	1	1,00	1	1	0,00	1
Сезон 2014 р.						
X	4,30	3,32	1,74	6,55	76,34	4,93
SD	2,07	2,41	1,85	5,37	30,13	4,92
Max	9	12,00	12	20	100	20
Min	1	1,00	1	1	0,00	1
Сезон 2015 р.						
X	4,34	3,48	1,32	7,03	75,31	5,51
SD	2,29	2,38	0,77	5,56	25,33	5,55
Max	11	13,83	5	25	100	21
Min	1	1,00	1	1	0,00	1
Сезон 2016 р.						
X	3,96	2,63	1,28	4,89	88,84	2,25
SD	1,66	1,89	0,56	4,37	17,15	0,83
Max	8	13,00	3	20	100	3
Min	1	1,00	1	1	33,33	1

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; CAM – середнє арифметичне усіх місць, які спортсмени посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на ЧС 2013–2015 рр. та Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

Проте значення середнього квадратичного відхилення для кожного з проаналізованих показників вказало на те, що динаміка результатів деяких спортсменів відрізнялася від інших. Це було характерним для результатів на головних змаганнях сезону, показників медальних здобутків, найвищого чи найнижчого результатів у сезоні, середнього арифметичного усіх місць.

Аналіз динаміки цих показників упродовж олімпійського циклу дав змогу виявити чотири групи спортсменів. Подібно до фехтування, до першої групи ($n=22$) включено спортсменів, які протягом чотирьох сезонів демонстрували високі результати на усіх (або більшості) офіційних міжнародних турнірах. Серед них – десять представниць жіночої боротьби, сім – представники вільної, п'ять – греко-римської. Середня кількість змагань поступово зростала у першому – третьому сезонах (у другому вона була найвищою – $4,00 \pm 1,82$ турніра), у четвертому знизилася до $2,86 \pm 1,21$.

Особливістю цієї групи спортсменів була демонстрація високих результатів на головних змаганнях у кожному сезоні (здобуття медалей різного гатунку). Середнє арифметичне усіх місць, показники медальних здобутків, найкращі та найгірші результати були найвищими порівняно з іншими групами спортсменів. На підставі цього було зроблено висновок про те, що тактика участі першої групи спортсменів у системі змагань була спрямована на утримування лідерства.

Середні обсяги змагальної практики не перевищували 4,00 турніра у сезоні. У 2016 р. цей показник був найнижчим порівняно з іншими сезонами – 2,86 турніра. З одного боку, це підтверджує загальновідому інформацію щодо особливостей підготовки спортсменів протягом року проведення Ігор Олімпіади. З іншого боку, це обумовлене особливостями системи олімпійського відбору у спортивній боротьбі. Відповідно до неї, спортсмени могли завоювати олімпійські ліцензії на ЧС 2015 р. (перший етап відбору). У разі успіху у 2016 р. вони могли сконцентруватися на підготовці до Ігор Олімпіади та виступати на інших турнірах епізодично (див. табл. 3.46).

Таблиця 3.46

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у спортивній боротьбі, які у 2013–2016 рр. застосовували тактику утримування лідерства (n=22)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				p		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	КУ
Кількість змагань	X ± SD	3,42 ± 2,61	4,00 ± 1,82	3,36 ± 1,79	2,86 ± 1,21	<0,001*	0,039*	0,259
	Min – Max	1 – 9	1 – 8	1 – 7	1 – 6			
	HP	0,099	0,248	0,077	0,027			
САМ	X ± SD	1,69 ± 0,72	1,59 ± 0,82	1,77 ± 0,86	1,72 ± 0,89	0,272	0,801	0,772
	Min – Max	1,00 – 3,00	1,00 – 4,00	1,00 – 3,50	1,00 – 5,00			
	HP	0,003	<0,001	0,001	<0,001			
Найвищий результат	X ± SD	1,26 ± 0,65	1,14 ± 0,48	1,09 ± 0,43	1,14 ± 0,47	0,235	0,555	0,691
	Min – Max	1 – 3	1 – 3	1 – 3	1 – 3			
	HP	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001			
Найнижчий результат	X ± SD	2,79 ± 2,04	2,38 ± 1,91	3,18 ± 2,54	2,55 ± 1,87	0,156	0,567	0,742
	Min – Max	1 – 9	1 – 8	1 – 8	1 – 10			
	HP	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001			
Показник медальних здобутків	X ± SD	97,32 ± 6,44	97,22 ± 8,87	92,22 ± 12,10	96,97 ± 11,08	0,549	0,314	0,154
	Min – Max	80,00 – 100	66,67 – 100	66,67 – 100	50,00 – 100			
	HP	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	1,79 ± 0,80	1,83 ± 0,86	1,70 ± 0,80	1,77 ± 0,81	0,033*	0,816	0,969
	Min – Max	1 – 3	1 – 3	1 – 3	1 – 3			
	HP	0,005	<0,001	<0,001	<0,001			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких атлети взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу у першому – третьому сезонах та Іграх XXXI Олімпіади у четвертому; САМ – середнє арифметичне усіх місць, які спортсмени посіли на змаганнях упродовж сезону; HP – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Серед спортсменів, які використовували тактику утримування лідерства, завоювати ліцензію на ЧС 2015 р. вдалося 86,36 % (n=19). Одна спортсменка (Ya. S. з Китайської Народної Республіки) виступала на олімпійській арені, скориставшись ліцензією, завойованою іншою представницею національної збірної команди на ЧС 2015 р. Ще двоє спортсменів (V. K. з російської федерації, R. Ch. з Азербайджанської Республіки) зробили це лише на II Всесвітньому кваліфікаційному турнірі (четвертий етап відбору).

До другої групи (n=33) включено спортсменів, результати яких поступово зростали у кожному сезоні. Серед них 11 представниць жіночої боротьби, 10 – вільної, 12 – греко-римської. Порівняння середнього арифметичного усіх місць, показників медальних здобутків та досягнень на головних змаганнях упродовж чотирьох сезонів дало змогу зробити висновок, що тактика їхньої участі у системі змагань була спрямована на поступове підвищення результатів. Упродовж олімпійського циклу динаміка усіх показників була хвилеподібною. У другому сезоні вони були вищими, ніж у першому. У третьому знизилися порівняно з другим, але залишилися вищими, ніж у першому. У четвертому сезоні усі показники значно зросли порівняно з попередніми роками. Ще однією особливістю тактики участі у системі змагань серед спортсменів цієї групи було те, що у жіночій боротьбі кількість змагань у четвертому сезоні знизилася порівняно з попередніми (див. табл. 3.47).

У вільній та греко-римській, навпаки, обсяги змагальної практики у 2016 р. зросли порівняно з першим – третім роками циклу. На нашу думку, нижчі обсяги змагальної практики серед чоловіків порівняно з жінками можуть бути пов'язані з низкою причин. Серед представників вільної боротьби більшість спортсменів (n=7) пропустили різну кількість сезонів (від одного до трьох).

Троє спортсменів не взяли участі у ЧС 2013–2015 рр., однак виступали на офіційних міжнародних турнірах. Однією з причин цього може бути зміна спортивного громадянства у поточному олімпійському циклі, яка не дала змоги вдало пройти національний відбір та потрапити до стартового складу збірної команди країни для виступу на головних змаганнях сезону. Зазначимо, що представник США J. M. T. C. у 2013–2015 рр. не взяв участі у жодному офіційному міжнародному турнірі, проте у 2016 р. стрімко увірвався до переліку лідерів та здобув нагороди різного гатунку на всіх змаганнях.

Натомість у греко-римській боротьбі шестеро спортсменів пропустили ЧС 2013 та 2014 рр. Троє з них (Sh. O. з Японської Держави, Sh. B. з Грузії, S. S. з російської федерації) не взяли участі у жодному турнірі протягом першого – третього сезонів, однак виступали у віковій категорії «юніори». Цікаво, що динаміка результатів двох представників греко-римської боротьби (S. A. B. з Королівства Норвегія та С. І. з Турецької Республіки) була хвилеподібною. У 2014 р. обидвом спортсменам вдалося зійти на п'єдестал пошани на ЧС, проте у наступному сезоні результати на офіційних міжнародних змаганнях знову знизилися. Оскільки у першому й третьому сезонах виступи на ЧС та інших турнірах були невдалими, було прийнято рішення включити цих спортсменів до групи тих, які упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. використовували тактику поступового підвищення результатів.

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує тактика участі у системі змагань представника Азербайджанської Республіки Sh. Sh. У 2013–2015 рр. він пропустив ЧС та ЧС, однак брав участь у 2–3 міжнародних турнірах щороку. Цікаво, що на Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні спортсмен завоював золоту медаль у ВК 84 кг. У наступних сезонах Sh. Sh. спробував повністю перейти в іншу олімпійську ВК 96 кг (з 2014 р. – у 97 кг). Виступи у ній у 2013–2015 рр. були вдалими (1–3 місця), однак у 2016 р. знизилися (17–19 місця). Припускаємо, що це спонукало спортсмена повернутися до «старої» ВК (86 кг) для виступу на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро – тієї, в якій він здобув перемогу на Іграх попередньої Олімпіади.

Якщо у першій групі (тактика утримування лідерства) більшість спортсменів здобули олімпійські ліцензії на ЧС 2015 р., то у другій це вдалося лише 15,15 % (n=5). Четверо спортсменів виступали на олімпійській арені, скориставшись ліцензіями, завойованими іншими представниками національних збірних команд. Більшість спортсменів цієї групи (39,39 %, n=13) змогли здобути ліцензію на Континентальному кваліфікаційному турнірі (другий етап відбору). Інші – на I та II Всесвітніх кваліфікаційних турнірах (третій та четвертий етапи відбору, 5 та 7 спортсменів відповідно). Отже, тактика участі спортсменів другої групи у системі змагань упродовж 2016 р. була спрямована не лише на підвищення результатів порівняно з попередніми сезонами, а й на здобуття олімпійської ліцензії, якщо це не вдалося зробити на ЧС 2015 р. У разі завоювання ліцензії іншими представниками національної збірної команди спортсмени спрямовували зусилля на вдале проходження національного відбору та включення до стартового складу учасників Ігор Олімпіади.

Особливістю динаміки результатів третьої групи спортсменів (n=12) було поступове зростання у першому та другому сезонах з наступним утриманням на високому рівні. Серед них – двоє представниць жіночої боротьби, шість – вільної, чотири – греко-римської. На підставі цього зроблено висновок, що тактика їхньої участі у системі змагань була комбінованою. Як у другій групі, динаміка результатів упродовж чотирьох сезонів зростала. Проте у третій групі це зростання було більш яскравим у другому сезоні, а у третьому та четвертому більшість показників були стабільно високими (див. табл. 3.48). Цікаво, що у жіночій боротьбі обсяги змагальної практики були майже вдвічі вищими, ніж у вільній та греко-римській. При цьому у четвертому сезоні кількість змагань була нижчою, ніж у попередніх – 3,00–4,50 турніра. На нашу думку, менша кількість змагань серед чоловіків обумовлена тим, що більшість з них (66,67 %, n=8) здобули олімпійські ліцензії на ЧС 2015 р. Натомість жінкам це вдалося зробити на Континентальному та I Всесвітньому кваліфікаційних турнірах (другий і третій етапи відбору).

Таблиця 3.48

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у спортивній боротьбі, які у 2013–2016 рр. застосовували комбіновану тактику (n=12)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				p		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	КУ
Кількість змагань	X ± SD	4,91 ± 2,17	5,09 ± 2,17	5,25 ± 1,86	3,58 ± 1,00	0,001*	0,024*	0,143
	Min – Max	2 – 8	1 – 9	3 – 8	1 – 5			
	HP	0,177	0,452	0,164	0,005			
САМ	X ± SD	5,72 ± 3,08	3,43 ± 2,86	2,78 ± 1,72	2,13 ± 1,27	0,027*	0,002*	0,003*
	Min – Max	2,25 – 11,50	1,00 – 11,50	1,13 – 6,43	1,00 – 5,00			
	HP	0,141	<0,001	0,033	0,022			
Найвищий результат	X ± SD	1,55 ± 1,21	1,36 ± 0,81	1,00 ± 0,00	1,17 ± 0,39	0,007*	0,204	0,329
	Min – Max	1 – 5	1 – 3	1 – 1	1 – 2			
	HP	<0,001	<0,001	1	<0,001			
Найнижчий результат	X ± SD	14,45 ± 10,26	8,09 ± 6,16	6,42 ± 4,64	3,25 ± 2,26	0,067	0,001*	<0,001*
	Min – Max	5 – 37	1 – 19	2 – 17	1 – 8			
	HP	0,013	0,165	0,045	0,018			
Показник медальних здобутків	X ± SD	56,33 ± 24,67	82,78 ± 19,64	82,89 ± 15,51	90,97 ± 17,21	0,125	0,0008*	0,002*
	Min – Max	0,00 – 87,50	33,33 – 100	57,14 – 100	50,00 – 100			
	HP	0,314	0,012	0,07	0,0001			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	11,67 ± 9,24	4,78 ± 4,71	1,55 ± 0,69	1,75 ± 0,87	0,455	0,018*	<0,001*
	Min – Max	5 – 30	1 – 15	1 – 3	1 – 3			
	HP	0,017	0,016	0,004	0,004			

Примітки X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких атлети взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу у першому – третьому сезонах та Іграх XXXI Олімпіади у четвертому; САМ – середнє арифметичне усіх місць, які спортсмени посіли на змаганнях упродовж сезону; HP – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Цікаво, що порівняно з другою групою спортсменів, у третій більшість спортсменів (83,33 %, n=10) завоювали ліцензії самостійно. Лише двоє борців виступали на олімпійській арені, використавши ліцензії, завойовані іншими представниками національних збірних команд на першому або третьому етапах відбору.

Динаміка результатів спортсменів четвертої групи (n=5) була подібною до першої, проте мала деякі відмінності. До цієї групи було включено трьох представників греко-римської боротьби, по одному – вільної (жінки та чоловіки). Усі спортсмени демонстрували стабільно високі результати на головних змаганнях та інших турнірах протягом двох-трьох сезонів. Проте в одному сезоні з невідомих нам причин більшість показників (середнє арифметичне усіх місць, показник медальних здобутків, найкращий та найгірший результати значно знизилися.

У жіночій боротьбі представниця Китайської Народної Республіки F. Zh. продемонструвала високі результати у першому та четвертому сезонах, однак у другому і третьому вони знизилися. Учасі у ЧС у 2014 та 2015 рр. спортсменка не брала. Загальна кількість змагань, у яких вона взяла участь упродовж різних сезонів, не перевищувала 2,00–3,00 турніри. У вільній боротьбі G. P. з Грузії продемонстрував стабільно високі результати на головних змаганнях в усіх сезонах (бронзові нагороди), за винятком другого. Показники медальних здобутків також були високими – 75,00–100 % (окрім 2014 р., де спортсмен не завоював жодної нагороди). Однією з причин цього може бути те, що протягом першого та другого сезонів G. P. виступав у віковій категорії «юніори». Можливо, у другому сезоні пріоритет було надано виступам тільки у ній, що негативно вплинуло на динаміку спортивних результатів на офіційних міжнародних змаганнях серед дорослих. Отже, перший сезон G. P. завершив на позиції лідера, здобувши бронзову нагороду на ЧС. У другому сезоні він втратив лідерство, проте у 2015–2016 рр. йому вдалося не лише повернути його, а й утримати (див. табл. 3.49).

Таблиця 3.49

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних спортсменів світу у спортивній боротьбі, які у 2013–2016 рр. застосовували тактику повернення лідерства (n=5)

Показники		Сезони (роки олімпійських циклів)				p		
		1	2	3	4	ДДА(А)	ДДА(Б)	КУ
Кількість змагань	X ± SD	3.80 ± 1,30	3.20 ± 1,92	4,00 ± 1,00	4,00 ± 1,41	0,176	0,744	0,806
	Min – Max	2 – 5	1 – 6	3 – 5	2 – 5			
	HP	0,525	0,998	0,149	0,064			
САМ	X ± SD	2,58 ± 1,82	4,68 ± 2,73	3,82 ± 2,66	2,99 ± 2,33	0,107	0,42	0,357
	Min – Max	1,00 – 5,20	2,25 – 9,00	1,33 – 7,50	1,33 – 7			
	HP	0,277	0,473	0,483	0,058			
Найвищий результат	X ± SD	1,20 ± 0,45	3,00 ± 3,39	1,40 ± 0,89	1,60 ± 0,89	0,404	0,416	0,527
	Min – Max	1 – 2	1 – 9	1 – 3	1 – 3			
	HP	0,003	0,016	0,003	0,068			
Найнижчий результат	X ± SD	4,80 ± 4,15	8,00 ± 3,54	7,60 ± 5,68	5,00 ± 5,05	0,018*	0,343	0,486
	Min – Max	1 – 11	3 – 12	2 – 16	2 – 14			
	HP	0,484	0,975	0,797	0,008			
Показник медальних здобутків	X ± SD	87,00 ± 18,57	58,33 ± 37,27	72,67 ± 30,04	92,00 ± 17,89	0,29	0,216	0,26
	Min – Max	60,00 – 100	0,00 – 100	33,33 – 100	60,00 – 100			
	HP	0,068	0,876	0,383	0,003			
Результат на головних змаганнях	X ± SD	2,00 ± 1,00	7,50 ± 6,36	6,25 ± 4,99	2,60 ± 0,89	0,814	0,723	0,223
	Min – Max	1 – 3	3 – 12	1 – 11	1 – 3			
	HP	0,149	1	0,388	0,003			

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких атлети взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місяць, які посли спортсмени на чемпіонатах світу у першому – третьому сезонах та Іграх XXXI Олімпіади у четвертому; САМ – середнє арифметичне усіх місць, які спортсмени посли на змаганнях упродовж сезону; HP – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ДДА(А) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор А (спортсмен); ДДА(Б) – двофакторний дисперсійний аналіз, фактор Б (сезон); КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

У греко-римській боротьбі втрата лідерських позицій у 2014 р. була зафіксована у представника російської федерації R. V., у 2015 р. – у E. T. з Республіки Узбекистан та H.-W. K. з Республіки Корея. Однак у наступних сезонах вони знову продемонстрували високі результати на усіх змаганнях сезону. При цьому їхні обсяги змагальної практики становили від 4,00±1,73 турніра у першому сезоні до 4,33±1,15 – у четвертому. Аналіз особливостей динаміки результатів спортсменів четвертої групи дав змогу стверджувати про застосування ними тактики повернення лідерства. Відмінності між обсягами змагальної практики представників різновидів спортивної боротьби можуть бути обумовлені особливостями завоювання олімпійських ліцензій. Двоє представників цієї групи завоювали ліцензії на ЧС 2015 р., по одному – на Континентальному та II Всесвітньому кваліфікаційних турнірах (другий і третій етапи відбору). Одна спортсменка використала ліцензією, завойовану іншою представницею національної збірної команди на ЧС 2015 р.

Отже, тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань олімпійських циклів у спортивній боротьбі мала відмінності залежно від результатів, продемонстрованих не лише упродовж одного сезону, а й загалом олімпійського циклу. Встановлено, що за більшістю показників групи спортсменів, які застосовували різні види тактики участі в системі змагань, були достовірно відмінними на рівні $p < 0,05$ (Додаток Б). Оскільки тактика участі спортсменів у системі змагань передбачає виступи у певних ВК, наступним кроком дослідження було виявлення особливостей їхнього вибору.

3.2.3. Особливості тактики вибору вагової категорії у спортивній боротьбі

Особливістю систем змагань та олімпійського відбору у спортивній боротьбі є невідповідність між кількістю ВК, представлених на ЧС та Іграх Олімпіади [303]. Динаміка їхньої кількості та меж, а також причини, які спровокували ці зміни, проаналізовані у низці праць [123, 217]. Упродовж олімпійських

циклів 2013–2016 та 2017–2020 рр. оновлені межі ВК було запроваджено за три роки до проведення Ігор Олімпіади – у 2013 та 2017 рр. відповідно. Якщо у програмі ЧС 2013 р. у жіночій боротьбі було представлено сім ВК, то у 2014–2015 рр. їх кількість зросла до восьми. Натомість на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро було представлено лише шість.

У 2013–2016 рр. найбільша кількість змін ВК відбулася у вільній боротьбі (жінки та чоловіки). Наприклад, на Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні у жіночій боротьбі комплекси нагород були розіграні у чотирьох ВК, а у 2016 р. – у шести. При цьому лише дві ВК (48 кг та 63 кг) залишилися стабільними, а межі інших зазнали змін.

На відміну від жіночої боротьби, кількість олімпійських ВК для чоловіків було зменшено з семи до шести. На ЧС 2013 р. чоловіки могли конкурувати у семи ВК, а в 2014–2015 рр. – у восьми (до програми змагань було введено неолімпійську ВК 70 кг). Отже, упродовж кожного сезону 2013–2016 рр. важливим тактичним завданням, яке поставало перед спортсменами і тренерами (певною мірою – й перед іншими суб'єктами персоніфікованої підсистеми системи підготовки), був вибір ВК як для виступів в певних турнірах, так і загалом протягом року. Ситуацію ускладнювало те, що відповідно до системи олімпійського відбору, розігрування ліцензій розпочалося на ЧС 2015 р. (перший етап відбору). Тому вибір ВК був обумовлений перспективами завоювання олімпійської ліцензії на ЧС 2015 р. та, у разі невдалого виступу, на наступних змаганнях у 2016 р. (Континентальний та два Всесвітні кваліфікаційні турніри).

Відповідно до змін у правилах змагань UWW від 2013 р., за нашим припущенням, спортсмени могли обрати один з чотирьох варіантів тактики:

1) залишатися у межах старої олімпійської ВК, якщо вони повністю співпадали з новою версією;

2) перейти в нову олімпійську ВК, якщо межі старої на 1–2 кг відрізнялися від старої;

3) перейти зі старої неолімпійської ВК в оновлену олімпійську;

4) перейти зі старої олімпійської ВК, яка внаслідок змін у правилах змагань стала неолімпійською, у нову олімпійську.

Оскільки у правилах змагань UWW не вказано жодних обмежень щодо зміни ВК протягом сезону, ми зробили ще одне припущення. Відповідно до нього, для участі у системі змагань упродовж одного сезону спортсмени могли використовувати кілька варіантів тактики вибору ВК:

1) виступати в одній олімпійській ВК на усіх офіційних міжнародних змаганнях, у тому числі на ЧС;

2) виступати у кількох олімпійських ВК з наданням переваги одній з них – легшій чи важчій, у тому числі для виступу на ЧС (за нашим припущенням, перевагу могли надавати виступам у тій ВК, де результати були вищими);

3) виступати у кількох ВК (легшій чи важчій) – олімпійській та неолімпійській – з наданням переваги виступам в першій, у тому числі на ЧС;

4) виступати у кількох ВК (легшій чи важчій) – олімпійській та неолімпійській з наданням переваги виступам у другій, у тому числі на ЧС.

Для перевірки цих припущень проаналізовано динаміку обсягів змагальної практики та результатів, продемонстрованих провідними спортсменами світу ($n=72$) у різних ВК у кожному з чотирьох сезонів упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. Оскільки зміни меж та кількості ВК були запроваджені з 2014 р., під час аналізу сезону 2013 р. використано попередню редакцію правил змагань UWW (ту, у якій були актуальними старі ВК).

Встановлено, що у першому сезоні олімпійського циклу 2013–2016 рр. більшість спортсменів (70,83 %, $n=51$) виступали лише в одній олімпійській ВК, серед них 19 представниць жіночої боротьби, 15 – вільної, 17 – греко-римської. Ще 11,11 % ($n=8$) обрали дві олімпійські ВК, одна з яких була основною (пріоритетною). Під основною (пріоритетною) розуміємо ту ВК, у якій спортсмен провів більшу кількість турнірів протягом сезону, або/та виступав у ній на головних змаганнях сезону. Лише 2,78 % ($n=2$) поєднували виступи у

олімпійській та неолімпійській ВК, надаючи перевагу першій (табл. 3.50), а 15,26 % борців (n=11) повністю пропустили сезон (не взяли участі у жодному офіційному міжнародному турнірі серед «дорослих»).

Таблиця 3.50

Варіанти тактики вибору вагової категорії у спортивній боротьбі у 2013–2016 рр. (n=72)

Варіанти тактики	Сезон							
	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Кількість спортсменів							
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
О	51	70,83	49	68,06	51	70,83	57	79,17
О+О	8	11,11	3	4,17	7	9,72	6	8,33
О+Н	2	2,78	8	11,11	6	8,33	8	11,11
Н			2	2,78	2	2,78		
Н+О			3	4,17	4	5,55		
Н+О+О			1	1,39			1	1,39
Н+Н+О					1	1,39		
Пропустили сезон*	11	15,28	6	8,33	1	1,39		

Примітки: О – виступи в одній олімпійській ВК; О+О – поєднання виступів у двох олімпійських ВК, одна з яких є пріоритетною; О+Н – поєднання виступів у двох ВК (олімпійській та неолімпійській) із наданням переваги першій; Н – виступи в одній неолімпійській ВК; Н+О – поєднання виступів у двох ВК (неолімпійській та олімпійській) із наданням переваги першій; Н+О+О – поєднання виступів у трьох ВК (неолімпійській та двох олімпійських) із наданням переваги першій; Н+Н+О – поєднання виступів у трьох ВК (двох неолімпійських та одній олімпійській) із наданням переваги одній неолімпійській; абс. – абсолютне значення кількості спортсменів, які використовували різновид тактики; % – відсоткове співвідношення спортсменів, які використовували різновид тактики, до загальної кількості (n=72); * – спортсмени, які упродовж сезону не взяли участі в жодному офіційному міжнародному турнірі.

У 2014 р. кількість варіантів тактики вибору ВК зросла, що обумовлено змінами у правилах змагань UWW. Як у попередньому сезоні, більшість спортсменів (68,06 %, n=49) виступали тільки в одній олімпійській ВК. Проте інші застосовували різноманітні варіанти поєднання виступів у кількох з них. Серед них найбільш затребуваним було поєднання виступів у пріоритетній олімпійській та

використання неолімпійської як додаткової (один чи два турніри протягом року). Цей варіант тактики виявлено в 11,11 % спортсменів (n=8). Частина борців, навпаки, як пріоритетну використовували неолімпійську ВК. Серед них 2,78 % (n=2) виступали виключно у неолімпійській ВК, ще 4,17 % (n=3) – у неолімпійській та олімпійській. Цікаво, що представниця жіночої боротьби (Н. Л. М. з США) виступала у трьох ВК: основній неолімпійській (77,78 %) та у двох олімпійських – легшій та важчій, ніж основна. Це обумовлено тим, що ВК 55 кг, в якій спортсменка виступала раніше, у 2013 р. стала неолімпійською, внаслідок чого їй довелося перейти в іншу. Як у 2013 р., частина спортсменів (8,33 %, n=6) не взяли участі у жодному офіційному міжнародному турнірі.

Тенденції, виявлені у другому сезоні, були притаманними для третього, що підтвердило вплив змін правил змагань на тактику вибору ВК для участі в системі змагань протягом сезону. Кількість спортсменів, які виступали лише в олімпійській ВК, майже не змінилася (70,83 %, n=51). Однак загальна кількість представників спортивної боротьби, які застосовували варіанти поєднання виступів у кількох ВК, зросла. Серед них 9,72 % спортсменів (n=7) виступали в пріоритетній олімпійській ВК, використовуючи ще одну олімпійську як додаткову (1–2 турніри за рік). Частина борців (8,33 %, n=6), навпаки, епізодично виступали у неолімпійській ВК.

Порівняно з попереднім сезоном зросла кількість спортсменів, які застосовували неолімпійську ВК як пріоритетну. Серед них 2,78 % борців (n=2) виступали виключно у неолімпійській, 5,55 % (n=4) – у пріоритетній неолімпійській та додатковій олімпійській. Лише одна спортсменка (N. S., Азербайджанська Республіка) виступала у двох неолімпійських (одна з них – пріоритетна) та одній олімпійській. Цікаво, що у греко-римській боротьбі у 2014–2015 рр. спортсмени застосовували менше варіантів тактики вибору ВК (чотири варіанти), ніж представники вільної (від трьох до шести).

У 2016 р. кількість варіантів тактики вибору ВК порівняно з попередніми сезонами зменшилася. Кількість борців, які обирали для виступів лише одну олімпійську ВК, зросла до 79,17 % (n=57). Інші

спортсмени також надавали перевагу виступам в олімпійській ВК, обираючи як додаткові олімпійську (8,33 %, n=6) або неолімпійську (11,11 %, n=8).

Окремо розглянемо тактику вибору ВК, яку застосовували представники вільної боротьби з Азербайджанської Республіки Sh. Sh. та Н. А.. У 2016 р. Sh. Sh. виступав у двох олімпійських ВК – 97 кг та 86 кг (додаткова була важчою, ніж пріоритетна). Цікаво, що саме цю ВК спортсмен обрав виключно для виступу на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. (у попередніх сезонах він надавав перевагу виступам у важчій олімпійській ВК). Натомість Н. А. у четвертому сезоні надавав перевагу виступам у неолімпійській ВК (61 кг), епізодично виступаючи у важчій олімпійській (65 кг). При цьому на олімпійській арені він виступав у легшій ВК (57 кг), ніж та, яку він обрав як пріоритетну у попередніх сезонах. Порівняння здобутків, продемонстрованих спортсменами у різних ВК у 2013–2016 рр. вказало на те, що для обох борців зміна ВК виключно для виступу на Іграх Олімпіади була зумовлена зниженням результатів в пріоритетній у 2016 р. порівняно з попередніми сезонами.

Порівняння кількості варіантів тактики вибору ВК, які застосовували представники спортивної боротьби упродовж чотирьох сезонів, дало змогу зробити такі висновки. У жіночій боротьбі у 2013–2016 рр. найбільш затребуваним серед більшості спортсменок був варіант тактики, що передбачав виступи в одній олімпійській ВК (70,83–80,33 %, або 17–20 спортсменок). Проте, після змін, запроваджених у 2013 рр., у другому і третьому сезонах деякі з них почали застосовувати інші варіанти, що передбачали надання переваги одній ВК (пріоритетній), тоді як одну чи дві ВК вони використовували як додаткові. При цьому більшість спортсменок надавали перевагу виступам у додаткових ВК, які були важчими, ніж обрана пріоритетна. У легшій додатковій ВК виступали такі спортсменки: у 2013 р. – Е. С. з Республіки Казахстан; у 2014 р. – С. М. з Республіки Індія; у 2015 р. – Р. К. з Японської Держави, Н. Л. М. з США, С. М. з Республіки Індія.

У вільній боротьбі (чоловіки) упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. найбільш актуальним був варіант тактики, що передбачав виступи виключно в олімпійській ВК (58,33–79,17 %, або 14–19 спортсменів). У сезонах 2014 та 2015 рр. деякі атлети застосовували різні варіанти виступів в інших ВК, обираючи одну з них як пріоритетну та одну чи дві як додаткові. Цікаво, що більшість спортсменів виступали у тих додаткових ВК, які були важчими, ніж пріоритетна. Лише троє спортсменів, навпаки, конкурували у додатковій ВК, яка була легшою за пріоритетну. Цей варіант тактики вибору ВК у 2013 р. застосовував М. І. І. з Республіки Узбекистан, у 2014 р. – Sh. Sh. з Азербайджанської Республіки, у 2015 р. – І. S. з республіки білорусь. Цікаво, що у разі поєднання виступів у кількох вікових категоріях більшість спортсменів виступали в аналогічних ВК (межі ВК для «кадетів» або «юніорів» співпадали з ВК для «дорослих» або відрізнялися на 1–2 кг).

Якщо у вільній боротьбі (чоловіки та жінки) спортсмени протягом чотирьох сезонів застосовували від трьох до шести різновидів тактики ВК (найбільш різноманітним цей вибір був у 2014–2015 рр.), то у греко-римській – від двох до чотирьох. Вважаємо, це обумовлено змінами у правилах змагань UWW та особливостями системи олімпійського відбору. Відповідно до них, межі та кількість ВК у греко-римській боротьбі зазнали менших змін, ніж у вільній, тому спортсменам було легше залишатися у «старих» ВК.

На підставі отриманих результатів зроблено висновок про те, що тактика вибору ВК упродовж сезону у спортивній боротьбі полягає у наданні переваги виступам в одній з них, яка є основною (пріоритетною). Більшість спортсменів як пріоритетну обирають олімпійську ВК, проводячи у ній більшість турнірів щосезону. Виступи в додаткових ВК – олімпійській або неолімпійській – переважно епізодичні (один чи два турніри за рік). При цьому більшість спортсменів як додаткову обирають ту ВК, яка є важчою, ніж основна.

Аналіз динаміки виступів та результатів провідних спортсменів світу упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. вказав на те, що

більшість з них застосовували різні варіанти тактики вибору ВК у кожному сезоні. Це дало підстави стверджувати про наявність варіантів тактики вибору ВК не лише у межах сезону, а й упродовж олімпійського циклу. Загалом виявлено вісім варіантів тактики вибору ВК упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр.

Перший передбачав виступи в одній олімпійській ВК та в її оновленій версії (після змін у правилах UWW у 2013 р.) протягом чотирьох сезонів. Він був найбільш затребуваним (37,50 % спортсменів, n=27). Його застосовували переважно представники вільної та греко-римської боротьби (10 та 13 борців відповідно, табл. 3.51).

Таблиця 3.51

Затребуваність варіантів тактики вибору вагової категорії у спортивній боротьбі у 2013–2016 рр. (n=72)

Варіанти тактики	Кількість представників різновидів спортивної боротьби						Загалом (n=72)	
	Жіноча (n=24)		Вільна (n=24)		Греко-римська (n=24)			
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1	4	16,67	10	41,67	13	54,17	27	37,50
2	1	4,17	6	25,00	2	8,33	9	12,50
3	1	4,17	1	4,17			2	2,78
4					1	4,17	1	1,39
5	2	8,33					2	2,78
6					2	8,33	2	2,78
7			1	4,17			1	1,39
8			1	4,17			1	1,39
Поєднання кількох варіантів	16	66,67	5	20,83	6	25,00	27	37,50

Другий полягав у поєднанні виступів у двох ВК (олімпійській та неолімпійській) з наданням переваги першій упродовж кількох сезонів або усього циклу, в тому числі для виступів на головних змаганнях. Виступи у неолімпійській ВК були епізодичними упродовж одного чи двох сезонів. Цей варіант тактики застосовували 12,50 % спортсменів (n=9), серед яких переважали представники вільної боротьби (n=6).

Третій був схожим на другий, однак відрізнявся тим, що спортсмени надавали перевагу виступам у неолімпійській ВК, тоді як олімпійську використовували як додаткову у першому – третьому сезонах. Цей варіант тактики виявлено у 2,78 % представників вільної боротьби (по одному – серед чоловіків та жінок). Цікаво, що для виступів у четвертому сезоні було обрано одну олімпійську ВК.

Четвертий передбачав поєднання виступів у кількох олімпійських ВК (більшість спортсменів виступали у двох ВК) протягом циклу або кількох сезонів з наданням переваги тій, у якій були продемонстровані вищі результати. У «чистому» вигляді його застосовував представник греко-римської боротьби Е. Т. з Республіки Узбекистан. У вільній боротьбі спортсмени поєднували цей варіант тактики з першим.

П'ятий полягав у наданні переваги виступам в неолімпійській ВК упродовж першого – третього сезонів (у тому числі на головних змаганнях). При цьому дві олімпійські ВК (легка та важча, ніж пріоритетна неолімпійська) використовували епізодично. У четвертому сезоні для виступу на головних змаганнях було обрано ту ВК, результати у якій упродовж попередніх сезонів були вищими. У «чистому» вигляді цей варіант тактики був притаманним лише для представниць жіночої боротьби Н. Л. М. з США та S. M. з Республіки Індія. Елементи цього варіанту тактики виявлено у представника вільної боротьби Н. А. з Азербайджанської Республіки.

Шостий був схожим на четвертий та передбачав виступи в одній пріоритетній олімпійській ВК в усіх сезонах, у тому числі на головних змаганнях. Водночас другу олімпійську ВК застосовували як додаткову. На відміну від четвертого варіанту, спортсмени демонстрували стабільно високі результати в обох ВК – як основній, так і додатковій. Цей варіант застосовували 8,33 % спортсменів (S. A. B. з Королівства Норвегія та Ya. D. L. C. з Республіки Куба) у греко-римській боротьбі.

Сьомий передбачав виступи в одній пріоритетній олімпійській ВК протягом усього циклу та різкий перехід в іншу ВК (ва-банк) тільки для виступу в Іграх Олімпіади. Цікаво, що результати

представників цього варіанту тактики у пріоритетній ВК знизилися у четвертому сезоні, хоча у попередніх вони були стабільними. За нашим припущенням, різка зміна ВК у 2016 р. для виступів виключно на олімпійській арені була обумовлена саме цим. У «чистому» вигляді у вільній боротьбі (чоловіки) цей варіант тактики було виявлено у Sh. Sh. елементи – у Н. А. (обидва – представники Азербайджанської Республіки).

Восьмий передбачав виступи в одній олімпійській ВК протягом першого та/або другого сезону з повним переходом в іншу олімпійську ВК у третьому-четвертому сезоні. При цьому результати як на головних, так і на інших змаганнях були стабільними. Цей варіант тактики виявлено у представника вільної боротьби А. S. з Румунії (Додаток В).

Виявлено, що 37,50 % спортсменів (n=27) поєднували кілька варіантів тактики, причому серед них найбільшу кількість становили представниці жіночої боротьби (табл. 3.52). На нашу думку, це може бути пов'язано з тим, що межі різних ВК у жіночій боротьбі у 2013–2016 рр. відрізнялися на 2–6 кг (йдеться про суміжні ВК). У вільній боротьбі ця різниця становила 4–28 кг, у греко-римській – 5–32 кг.

Таблиця 3.52

Затребуваність поєднань варіантів тактики вибору вагової категорії у спортивній боротьбі у 2013–2016 рр. (n=72)

Поєднання варіантів тактики	Кількість представників різновидів спортивної боротьби						Загалом (n=72)	
	Жіноча (n=24)		Вільна (n=24)		Греко-римська (n=24)			
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1+2	1	4,17			2	8,33	3	4,17
1+3	1	4,17			1	4,17	2	2,78
1+4			3	12,50			3	4,17
1+6	3	12,50	1	4,17	1	4,17	5	6,94
1+8	9	37,50					9	12,50
2+4					1	4,17	1	1,39
2+6					1	4,17	1	1,39
3+7	1	4,17					1	1,39
5+7			1	4,17	1	4,17	2	2,78
6+8	1	4,17					1	1,39

Цікаво, що більшість спортсменів (30,56 %, n=22) надавали перевагу поєднанню першого варіанту тактики з іншими, обираючи одну олімпійську ВК як пріоритетну та використовуючи інші як додаткові.

Порівняння кількості спортсменів, які застосовували один або кілька варіантів тактики вибору ВК упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр., вказало на те, що їхня найбільша кількість була притаманною для представників вільної боротьби (чоловіки і жінки). Це вкотре демонструє потребу трансформації тактики участі спортсменів у системі змагань унаслідок оновлення правил (зміни кількості та меж олімпійських ВК) та кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для завоювання олімпійських ліцензій. На нашу думку, ці зміни упродовж 2013–2016 рр. спонукали спортсменів обирати один з восьми варіантів тактики або комбінувати їх. За нашим припущенням, найлегшим, з цього погляду, був перехід у «нову» олімпійську ВК, якщо її межі повністю співпадали зі «старою» або відрізнялися від неї на 1–2 кг. Більшості спортсменів це вдалося зробити відразу у 2014 р. (75,00 %, n=54). Починаючи з цього сезону, вони виступали у нових олімпійських ВК, використовуючи їх як основні. Виступи в інших ВК були або відсутніми, або обмежені 1–2 турнірами протягом року.

Представники ВК, які зазнали значних змін (збільшення меж або виключення з програми видів змагань на ЧС та Іграх Олімпіади), здійснили перехід до іншої ВК іншими шляхами. Після виключення з програми видів змагань у жіночій боротьбі олімпійської ВК 72 кг у 2013 р., троє спортсменок (N. V., J. E. M. F., E. S.) після першого сезону перейшли у легшу олімпійську ВК 69 кг та надалі виступали тільки у ній. Ще четверо (E. E. W., G. M., E. B., F. Zh.) після першого сезону перейшли у важчу олімпійську ВК 75 кг та надалі виступали у ній.

Представниці «легких» та «середніх» ВК застосували тактику, що передбачала виступи у пріоритетній неолімпійській та одній чи двох олімпійських (легшій та важчій за неї) як додаткових. На нашу думку, цей варіант тактики дав змогу оцінити динаміку результатів в обох олімпійських ВК та, на основі цього, здійснити вибір пріоритетної

для проходження олімпійського відбору та виступу на олімпійській арені. При цьому упродовж першого – третього сезонів неолімпійська могла виконувати функцію «пограничної», яку, за потреби, можна було «збільшити» або «зменшити» шляхом корекції маси тіла. Цей варіант тактики застосувала Н. Л. М. з США. У 2013 р. спортсменка виступала у ВК 55 кг, яка у 2013 р. стала неолімпійською. Попри це, у 2014–2015 рр. Н. Л. М. продовжила виступи у ВК 55 кг, використовуючи її як пріоритетну, у тому числі на ЧС. Як додаткові у 2014 р. вона обрала олімпійські ВК 53 кг та 58 кг, у 2015 р. – лише 53 кг. У 2016 р. Н. Л. М. повністю перейшла в олімпійську ВК 53 кг та здобула золоту медаль на Іграх XXXI Олімпіади у м. Ріо-де-Жанейро (Додаток В).

В деяких випадках виявлено різку зміну ВК (ва-банк) виключно для виступу на Іграх Олімпіади. Прикладом цього є виступи представників Азербайджанської Республіки на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. N. S. (вільна боротьба, жінки), Н. А., Sh. Sh. (вільна боротьба, чоловіки). Упродовж 2013–2016 рр. спортсмени конкурували у різних ВК, проте для виступу на олімпійській арені обрали легшу (в інших сезонах вони жодного разу не виступали у ній на офіційних міжнародних змаганнях).

Зазначимо, що 37,50 % спортсменів (n=27) брали участь в Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні, а 16 з них завоювали медалі різного гатунку. Попри можливість залишатися у «старій» олімпійській ВК, деякі з них упродовж 2013–2016 рр. спробували перейти в іншу. Серед них – представниця жіночої боротьби К. І. з Японської Держави, яка завоювала золоті нагороди на Іграх XXVIII, XXIX та XXX Олімпіад у ВК 63 кг. У 2014 р. спортсменка повністю перейшла у ВК 58 кг та надалі виступала тільки у ній, здобувши ще одну золоту медаль на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р.

Тактика вибору ВК представника вільної боротьби Sh. Sh. з Азербайджанської Республіки була іншою. На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. він здобув перемогу у ВК 84 кг, однак у 2014 р. спробував перейти у важку – 97 кг. Цікаво, що як додаткову у цьому сезоні він обрав неолімпійську 70 кг. Виступи у ВК 97 кг були стабільними

протягом 2014–2015 рр. (ЧС спортсмен пропустив). Однак у 2016 р., з невідомих нам причин, результати у ВК 97 кг знизилися (17–19 місця на офіційних міжнародних турнірах). Для виступу на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. Sh. Sh. обрав ВК 86 кг, здобувши бронзову нагороду (Додаток В).

Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати наступне. Найбільш затребуваним у спортивній боротьбі є варіант тактики вибору ВК, що передбачає виступи на всіх офіційних міжнародних змаганнях в основній (пріоритетній) олімпійській ВК. Деякі спортсмени поєднують виступи в основній (олімпійській) та додаткових (олімпійській або неолімпійській), які є важчими, ніж основна.

Деколи атлети можуть використовувати неолімпійську ВК як пріоритетну та дві олімпійські (легшу та важчу за неї) як додаткові. Цей варіант тактики був притаманним для спортсменів, які внаслідок трансформації правил змагань UWW у 2013 р. та системи олімпійського відбору були змушені перейти в іншу ВК. Він давав змогу оцінити динаміку результатів в обох олімпійських ВК та, на основі цього, перспективи проходження олімпійського відбору та виступу в одній з них на олімпійській арені. При цьому пріоритетна неолімпійська ВК виконувала функцію «пограничної», яку, за потреби, можна було «збільшити» або «зменшити» шляхом корекції маси тіла.

У першому та четвертому сезонах спортсмени використовували меншу кількість варіантів тактики вибору ВК, ніж у другому й третьому. Частково це може бути пов'язано з тим, що у першому сезоні кількість та межі ВК ще не зазнали змін. Частково – з особливостями спортивної кар'єри деяких спортсменів, у тому числі з динамікою їхніх результатів у попередньому олімпійському циклі та на Іграх Олімпіади (якщо спортсмен брав у них участь). Частково – з особливостями їхньої підготовки у чотирирічних циклах, коли протягом першого року практикують зниження сумарних обсягів тренувальної та змагальної роботи [92].

З цього погляду, другий і третій сезони можна вважати «експериментальними». Деякі борці можуть здійснювати спроби переходу в іншу ВК, якщо динаміка результатів у «старій» за

підсумками попереднього сезону знизилася. Деякі, навпаки, змінюють ВК, якщо у «старій» упродовж тривалого часу демонструють стабільно високі результати. Натомість стабільність вибору ВК у четвертому сезоні пов'язана з особливостями системи олімпійського відбору та підготовки спортсменів, які дещо знижують обсяги змагальної практики та прагнуть підійти до Ігор Олімпіади в оптимальній спортивній формі. В окремих випадках є виправданою різка зміна ВК (ва-банк) виключно для виступу в Іграх Олімпіади.

Найбільшу кількість варіантів тактики вибору ВК як упродовж окремих сезонів, так і протягом олімпійського циклу 2013–2016 рр. зафіксовано у вільній боротьбі (жінки та чоловіки). Вважаємо, це пов'язано зі змінами правил змагань UWW у 2013 р. та системах олімпійського відбору, зокрема оновленням меж олімпійських ВК, виключення частини з них з програми видів змагань на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. та введенням до програми ЧС нових, неолімпійських. У греко-римській боротьбі більшість ВК не зазнали змін, тому спортсмени здебільшого надавали перевагу виступам в одній з них.

Встановлено, що частота та раптовість зміни ВК залежать не лише від динаміки спортивних результатів або трансформації правил змагань, а й від різниці між межами ВК, у яких виступають спортсмени упродовж одного сезону. У 2013–2016 рр. представники «легких» та «середніх» ВК частіше виступали у кількох упродовж сезону (різниця між їхніми межами становила від 2 до 8 кг). Для представників «надважкої» та «важкої» ВК було притаманним надання переваги виступам в основній. При цьому більшість спортсменів, які поєднують виступи у кількох ВК, як додаткову обирають ту, яка є важчою, ніж основна. Більшість борців, які поєднують виступи у вікових категоріях «кадети», «юніори» та «дорослі», обирають ВК, межі яких є приблизно однаковими (Додаток В).

Узагальнення отриманих результатів підтвердило те, що тактика вибору ВК є одним з найважливіших компонентів тактики участі спортсменів у системі змагань. Тактика вибору ВК упродовж сезону передбачає визначення пріоритетної ВК, в якій спортсмен виступає

на усіх або більшості міжнародних офіційних турнірів, у тому числі на головних змаганнях. Водночас одну чи дві ВК можуть використовувати за потреби як додаткові, наприклад, для оцінювання перспективи їхнього використання як основних у наступних сезонах або вирішення інших тактичних завдань.

Тактика вибору ВК протягом олімпійського циклу передбачає вибір пріоритетної олімпійської ВК з погляду перспективи завоювання олімпійської ліцензії та виступу на Іграх Олімпіади. Для цього можуть застосовувати один з восьми варіантів тактики (або їхнє поєднання). У першому – третьому сезонах є доцільним застосування кількох варіантів тактики з метою виявлення найбільш ефективного для певного спортсмена. У четвертому тактика вибору ВК спрямована на вдале проходження олімпійського відбору та підготовку до виступу на олімпійській арені.

РОЗДІЛ 4

ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Тактична підготовка спрямована на формування тактичної майстерності та передбачає оволодіння різними засобами спортивної тактики (технічними прийомами і способами їх виконання), її видами (наступальної, оборонної, контратакувальної) і формами (індивідуальної, групової, командної) [92].

Особливості реалізації тактичної підготовки спортсменів-єдиноборців представлені у значній кількості наукових і методичних джерел. Найбільш ґрунтовно, на нашу думку, проблематика тактики й тактичної підготовки спортсменів різного віку та кваліфікації відображена у роботах Л. Г. Рижкової [88]. Авторка запропонувала концепцію тактичної підготовки у фехтуванні, основою якої є використання спеціальної інформації для практичної реалізації тактичної підготовленості спортсменів різної кваліфікації. Ефективність концептуальних положень перевірено за допомогою педагогічного експерименту, що полягав у застосуванні різноманітних технологій тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення у фехтуванні.

На нашу думку, підхід Л. Г. Рижкової щодо реалізації тактичної підготовки є актуальним не лише для фехтування, а й для інших видів СЄ. Проте вважаємо, що у системі її поглядів на тактику повною мірою не враховано всі сучасні тенденції розвитку фехтування. Окрім цього, Л. Г. Рижкова розглядає тактику на рівнях тактичної взаємодії із суперником, поєдинку та, частково, участі у певних турнірах. Натомість особливостям тактичної підготовки спортсменів упродовж сезону або чотирирічного циклу не приділено достатньої уваги.

Оскільки реалізацію тактичної підготовки спортсменів регламентують відповідні програмно-нормативні документи, наступним кроком дослідження був аналіз репрезентативності цієї сторони підготовки у навчальних програмах для ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ та спеціалізованих закладів спортивного профілю. Під терміном «репрезентативний» розуміємо «характерний, типовий для чого-небудь».

4.1. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ БАГАТОРІЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

4.1.1. Репрезентативність тактичної підготовки у програмно-нормативному забезпеченні підготовки спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Фехтування. Однією з особливостей тактичної підготовки фехтувальників на усіх етапах багаторічного удосконалення є поєднання з технічною [35]. Упродовж етапів ПП, ПБП, ПдВД техніко-тактична підготовка є одним з пріоритетних розділів. Це підтверджено абсолютними та відносними показниками обсягів часу упродовж річного макроциклу на всіх етапах багаторічної підготовки – від 140 до 1170 год, або 44,87 до 70,31 % від загального обсягу часу на рік. На нашу думку, цей підхід має низку переваг, проте не позбавлений недоліків. Вважаємо, що перевагою є взаємозв'язок між арсеналом технічних дій, які формують у спортсменів різного віку, й тактичними прийомами. Отже, спортсменів навчають не лише механічному виконанню дій, а й усвідомленню їхнього призначення у різні моменти поєдинку. Водночас припускаємо, що за цих умов тренерів важко диференціювати питому вагу технічної й тактичної підготовленості у загальному результаті поєдинку або при нанесенні

уколів в певних сутичках. Якщо в умовах змагальної діяльності розмежування цих сторін підготовленості є недоцільним, то в умовах навчально-тренувального процесу це є необхідним, оскільки кожен компонент майстерності не повинен залишатися поза увагою як тренера, так і безпосередньо спортсмена.

Відповідно до навчальної програми, вибір вузької спеціалізації (виду зброї) заплановано на етапі СБП. Цей підхід можна вважати продовженням традицій, започаткованих радянською школою фехтування. Останні також передбачали вибір виду зброї на етапі СБП, тоді як на етапах ПП та ПБП спортсмени вивчали техніку фехтування на рапірах. Існувала думка, що арсенал техніко-тактичних дій у фехтуванні на рапірах є більш різноманітним порівняно з фехтуванням на шпагах, тому навіть посередній фехтувальник-рапірист здатен демонструвати високі спортивні результати у поєдинках на шпагах [55].

Проте сучасні реалії розвитку фехтування спонукають тренерів та спортсменів здійснювати вибір зброї на етапі ПП. Більше того, у фехтуванні на шпагах важливе значення має вибір способу керування зброєю (вибір гладкої або ортопедичної рукоятки), який є основою індивідуалізації техніко-тактичної підготовки спортсменів [186]. Здобутки представників львівської школи фехтування на Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні, ЧС та ЧЄ упродовж останніх десяти років підтверджують ефективність цього підходу [135]. Однак зазначені положення не відображені у навчальній програмі з фехтування, призначеній для вихованців ДЮСШ. Автор програми подає лише загальні рекомендації щодо розширення арсеналу техніко-тактичних дій та його удосконалення в індивідуальних уроках з урахуванням особливостей спортсменів (антропометричні показники, психофізіологічні характеристики, розвиток фізичних якостей). При цьому перевагою програми вважаємо наявність розділу щодо бойової та суддівської практики – від 28 та 400 год (20,00–35,92 % від загального обсягу часу на рік) залежно від етапу багаторічної підготовки. Цей розділ є компонентом техніко-тактичної

підготовки та передбачає формування індивідуального стилю змагальної діяльності, а також набуття навичок суддівства поєдинки.

Як відомо, результатом тактичної підготовки є формування відповідних знань, вмінь та навичок [92]. У навчальній програмі зміст тактичної підготовки у фехтуванні включає переважно ті положення, які дають змогу обрати та виконати техніко-тактичні дії в умовах тренувальних та змагальних поєдинків. Натомість тактичні знання, які є підґрунтям цього вибору, залишаються поза межами змісту, задекларованого у розділі тактичної підготовки. Частково вони відображені у розділі теоретичної підготовки, починаючи з етапу ПБП. На нашу думку, обсяг теоретичного матеріалу на ранніх етапах є надмірним та потребує чіткої диференціації інформації між тою, яка є потрібною спортсменові для ефективної тренувальної та змагальної діяльності, й тою, яка належить до сфери компетенції тренера.

Отже, попри пріоритетність тактичної підготовки у системі багаторічного удосконалення фехтувальників, зміст цього розділу у навчальній програмі не враховує усіх сучасних тенденцій розвитку цього виду спорту. Завдання техніко-тактичної підготовки спрямовані виключно на удосконалення індивідуальних можливостей спортсменів, які можна реалізувати у виступах в особистих змаганнях (в індивідуальному заліку). Натомість інформація щодо специфіки виступу фехтувальників у командних змаганнях та підготовки до них практично відсутня та включена до розділу теоретичної підготовки. У документі також відсутні чіткі рекомендації щодо використання словесних, наочних та практичних методів у межах тактичної підготовки спортсменів різного віку та кваліфікації.

Вільна боротьба. Як і у навчальній програмі з фехтування, у вільній боротьбі передбачено комплексне удосконалення технічної та тактичної підготовленості спортсменів упродовж усіх етапів багаторічної підготовки. Однак у цьому випадку автори не включають інструкторську та суддівську практику до змісту техніко-тактичної підготовки. Вони постають як самостійний розділ підготовки упродовж другого року навчання на етапі ПБП.

Перевагою програми, на нашу думку, є виокремлення змагальної підготовки як самостійного розділу удосконалення спортсменів. Автори включають до неї діяльність спортсмена у дні зважування та безпосередньо під час змагань [124].

Ще однією перевагою навчальної програми з вільної боротьби вважаємо те, що зміст технічної та тактичної підготовки для кожного з етапів багаторічного удосконалення представлено окремо. Автори наголошують, що спортсмени повинні опанувати всі тактичні прийоми паралельно з вивченням технічних. При цьому чітко диференціюють, які з них визначають рівень технічної підготовленості, а які – тактичної.

На техніко-тактичне удосконалення відведено від 100 до 470 год на рік (28,36–32,05 % від загального обсягу часу), на змагальну підготовку – від 4 до 140 год (1,20–8,97 %). У межах інструкторської та суддівської практики (починаючи з другого року навчання етапу ПП) акцент зроблено на формуванні вмінь самостійного складання комплексів загально-підготовчих, спеціально-підготовчих вправ, виконувати їх на практиці та навчати цьому інших спортсменів. Також передбачено формування суддівських навичок в якості керівника килима, бокового судді, арбітра, судді-секундометриста, судді-інформатора (під час проведення показових виступів). На нашу думку, цей підхід сприяє також кращому усвідомленню внеску тактичних дій до результату поединку, формуванню вміння збирати та аналізувати інформацію про певних суперників, розвитку тактичного мислення.

У навчальній програмі приділено велику увагу формуванню індивідуального стилю змагальної діяльності [124]. Однак попри те, що для представників кожного стилю вказані певні особливості (антропометричні показники, пріоритетні прояви фізичних якостей, найбільш ефективні техніко-тактичні прийоми та їх комбінації), на різних етапах багаторічного удосконалення відсутні чіткі рекомендації щодо формування цих стилів.

На кожному етапі багаторічної підготовки представлено розділ «Контроль якості основної діяльності борців на змаганнях», який передбачає оцінювання різноманітних показників. Серед них такі:

- часові характеристики (загальний час боротьби, час боротьби у стійці, у партері, до першої результативної дії);
- характеристики результативності та ефективності (загальна результативність, результативність боротьби у стійці та в партері, ефективність боротьби);
- характеристики активності (активність до першої результативної дії та після неї);
- характеристики надійності боротьби (надійність захисту та атаки, до першої результативної дії та після неї, а також їх поєднання) [124].

Загалом опис тактичної підготовки у навчальній програмі з вільної боротьби є деталізованим та аргументованим. Головним недоліком вважаємо те, що завдання техніко-тактичної підготовки спрямовані переважно на набуття вмій та навичок. При цьому формування спеціальних знань розглянуто виключно як завдання теоретичної підготовки. Зокрема, на етапі ПП не передбачено вивчення інформації щодо тактики. На нашу думку, це є парадоксальним, оскільки цей контингент спортсменів вже повинен навчитися виконувати різновиди тактичних дій у стійці та в партері.

Греко-римська боротьба. У навчальній програмі з греко-римської боротьби для ДЮСШ, СДЮСШОР та ШВСМ при плануванні річного макроциклу тактична підготовка об'єднана з технічною, що вказує на їх рівнозначність для досягнення високих результатів на змаганнях різного рівня. Однак у змістовій частині навчально-тренувального процесу на усіх етапах багаторічного удосконалення є певний дисбаланс. Автори [189] детально описують технічні прийоми з їх покроковим виконанням та комбінуванням. Натомість особливості реалізації тактичної підготовки розглянуто фрагментарно. На техніко-тактичну підготовку відведено від 136 до 1154 год на рік (43,58–63,64 % залежно від етапу).

Як в інших видах ОСС, у навчальній програмі з греко-римської боротьби окремим розділом, починаючи з третього року навчання на етапі ПБП, вказано суддівську практику. Однак якщо в інших програмах її (у поєднанні з інструкторською) можна розглядати як допоміжну підготовку для техніко-тактичного удосконалення, то у програмі з греко-римської боротьби вона спрямована виключно на формування знань, умінь та навичок, які дають змогу спортсменам долучатися до проведення змагань як боковому судді, арбітру, обліковцю балів, секундометристу. Підтвердженням цього є відносно невеликий обсяг часу, відведених на суддівську практику протягом річного макроциклу – від 8 до 32 год (0,9 та 1,9 % від загального обсягу часу на рік).

На відміну від програми з вільної боротьби, рекомендації щодо контролю тактичної підготовленості спортсменів відсутні. Цікавим є те, що одним із критеріїв при переведенні спортсменів з однієї групи в іншу (з попереднього етапу на наступний або у їх межах) є відповідь на 2–4 теоретичні запитання [189]. Проте на різних етапах багаторічної підготовки відсутня диференціація теоретичного матеріалу, який повинні засвоїти спортсмени. Автори лише подають загальний перелік тем та запитань у їхніх межах. Аналіз навчальної програми з греко-римської боротьби дає змогу стверджувати про наявність чіткої ієрархії завдань техніко-тактичного удосконалення на різних етапах. Головними недоліками вважаємо нівелювання навчального потенціалу інструкторської та суддівської практики, а також відсутність тактичної підготовленості спортсменів у системі контролю та самоконтролю.

Дзюдо. Як в інших програмах, тактичну підготовку дзюдоїстів протягом усіх етапів багаторічного удосконалення поєднують із технічною [133]. На неї відведено від 80 до 400 год (33,30–50,00 %). Дисонанс виявлено під час порівняння обсягів годин, відведених виключно на тактичну підготовку (цей розділ має назву: «Тактична підготовка прийому, комплексу»). З одного боку, його виокремлення є перевагою, оскільки дає змогу вносити корективи у навчально-тренувальний процес відповідно до індивідуальних темпів зростання

тактичної майстерності спортсменів. Однак кількість часу, відведена на цей розділ підготовки, є значно нижчою, ніж обсяг часу у межах усього техніко-тактичного удосконалення – від 8 до 70 год на рік (3,07–7,77 %).

Тактична підготовка на етапі ПП відсутня (у документі він має назву: «Посвячення в дзюдо», 8–10 років) [133]. Цей розділ з'являється лише на етапі «Загального удосконалення» (ПБП, 10–13 років). На етапі «Індивідуального удосконалення» (СБП, 13–17 років) автори рекомендують акцентувати увагу на формуванні індивідуального стилю ведення поєдинку та удосконаленні «коронних» техніко-тактичних прийомів. На нашу думку, цей підхід є недостатньо обґрунтованим, оскільки на попередніх етапах не передбачено створення відповідного фундаменту для засвоєння складних техніко-тактичних прийомів. Окрім цього, на етапі ПП заплановано змагальний період загальною тривалістю в один місяць та участь у трьох–чотирьох турнірах протягом року. На нашу думку, цей підхід суперечить фундаментальним принципам підготовки спортсменів [92].

Зміст програми на кожному етапі містить детальний перелік технічних прийомів та їхніх комбінацій, проте жодних рекомендацій щодо їхнього виконання разом з тактичними прийомами немає. У межах інструкторської та суддівської практики запропоновано вивчення правил змагань, участь у суддівстві змагань та проведенні фрагментів тренувань із менш кваліфікованими спортсменами. Перелік тем, присвячених тактиці у дзюдо, представлено без диференціації матеріалу на різних етапах підготовки. Водночас перевагою програми вважаємо наявність розділу інформації щодо особливостей тактики у командних змаганнях, починаючи з визначення складу команди і завершуючи формуванням завдань команди та кожного учасника зустрічі. Проте алгоритм вивчення цих положень у документі відсутній.

Бокс. Аналіз навчальних програм для ДЮСШ, СДЮСШОР та ПШВСМ з різних видів ОСС виявив, що більшість із них регламентують підготовку спортсменів без урахування гендерних

особливостей. Про потребу врахування специфіки тренувань жінок згадано лише у програмі з вільної боротьби. Однак обсяги часу, завдання, засоби, методи тактичної підготовки, особливості оцінювання тактичної підготовленості ідентичні для чоловіків та жінок.

Натомість у боксі розроблено окремі навчальні програми для жінок та чоловіків, однак більшість їхніх положень співпадають [49, 146]. Як в інших програмах, тактичну підготовку поєднують з технічною. На них відведено від 41 до 296 год (13,14–17,78 % від річного обсягу часу). Якщо у межах технічної детально описано різновиди вправ для засвоєння прийомів, то тактична репрезентована фрагментарно. Парадоксальним, на нашу думку, є відсутність завдання удосконалення тактичної майстерності на етапі ПдВД, на якому зростає кількість та значущість змагань протягом річного макроциклу.

У підготовці боксерів, починаючи з етапу ПБП, заплановано інструкторську та суддівську практику (від 8 до 18 год на рік, або 0,80–1,30 %). Окремими розділом підготовки на усіх етапах є змагальна практика та індивідуальна робота. Якщо у межах змагальної практики автори пропонують рекомендації щодо участі у змаганнях та завдань, які вирішують під час поєдинків, то у межах індивідуальної роботи не представлено жодних вказівок. Обсяг годин, відведений на цей розділ підготовки, з кожним роком зростає (на етапі ПП – 72–96 год, ПБП – 144–240 год, СБП – 288–336 год, ПдВД – 384 год), проте відносні показники є стабільними – 23,1 %.

Вказівки щодо контролю тактичної підготовленості на різних етапах мають декларативний характер та не дають змоги повною мірою оцінити її ані відокремлено, ані комплексно з технічною. Вважаємо, що основний акцент у програмах з боксу [49, 146] зроблено на практичній реалізації тактичної підготовленості. При цьому формування тактичних знань як складової тактичної майстерності спортсменів відсутнє. Окремим розділом документів є рекомендації щодо складання планів-конспектів теоретичних занять, в яких представлено інформацію щодо тактики.

Тхеквондо (ВТФ). Однією з відмінностей навчальної програми з тхеквондо (ВТФ) [113] від інших різновидів ОСС, є відокремлений

розгляд структури та змісту технічної й тактичної підготовки. Остання спрямована на формування вмінь та навичок нейтралізації сильних сторін суперника шляхом використання його слабких сторін та застосування індивідуальної манери ведення поєдинку. Однак на технічну відведено значно більше часу – від 87 до 345 год на рік (19,78–27,88 %), тоді як на тактичну – від 14 до 287 год (4,48–20,38 %).

Цікаво, що попри наявність задекларованого обсягу часу на тактичну підготовку, на етапі ПП відсутнє завдання формування тактичної підготовленості. Вважаємо це нелогічним. Натомість перевагою програми, на нашу думку, є наявність інформації щодо форм тактичної підготовки: індивідуальної (складання плану проведення поєдинку та змагань); командної (формування команди, визначення командних та особистих завдань у командних змаганнях), та видів тактики. Зазначимо, що серед проаналізованих програмно-нормативних документів лише у навчальній програмі з тхеквондо (ВТФ) вказано на потребу використання вправ, спрямованих на удосконалення тактичного мислення. Проте приклади цих вправ у документі відсутні.

Так само як в інших навчальних програмах, у тхеквондо (ВТФ) виділено інструкторську підготовку як розділ, що сприяє формуванню тактичної майстерності спортсменів, починаючи з етапу ПБП. На нього відведено від 12 до 32 год на рік (1,64–2,67 %), однак змістового наповнення та його навчального потенціалу для удосконалення тактичної підготовленості спортсменів у програмі не представлено.

Схожа ситуація є притаманною для системи контролю та самоконтролю у підготовці спортсменів, яка не передбачає оцінювання технічної й тактичної майстерності наприкінці річного макроциклу [113]. Виявлено також відсутність диференціації матеріалу, який є підґрунтям для тактичного удосконалення. На нашу думку, він потребує кількісного та якісного розширення, оскільки формує основу для набуття тактичних вмінь та навичок. У документі також нівельовано навчальний потенціал суддівської практики. З іншого боку, інформація щодо методики оцінювання змагальної діяльності спортсменів є однією з переваг.

Карате WTF. Особливістю програми з карате WTF є диференціація підготовки спортсменів до виступів у змагальних поєдинках в дисциплінах «ката» та «кюміте». У першій спортсмени виступають в індивідуальному та командному заліку, виконуючи певну послідовність вправ, що імітуює бій з умовним суперником (одним або кількома). Натомість в «кюміте» спортсмени конкурують в декількох ВК. Окрім цього, обидві дисципліни передбачають проведення командних змагань. Однак у змісті навчальної програми з карате WTF [19] не відображено відмінностей у підготовці спортсменів, які виступають у різних дисциплінах, у тому числі в індивідуальному та командному заліку.

На відміну від інших програм, у карате WKF суддівська та інструкторська практика заплановані у межах техніко-тактичної. Однак розділ щодо специфіки контролю різних сторін підготовленості каратистів повністю відсутній. Формування спеціальних знань, які є основою тактичної підготовленості, передбачено лише у межах теоретичної підготовки. Послідовність вивчення цього матеріалу є необґрунтованою, що, на нашу думку, лімітує реалізацію індивідуальних можливостей спортсменів у тренувальній та змагальній діяльності на різних етапах підготовки. Зміст тактичної підготовки переважно спрямований на формування передумов для вдалого виступу в індивідуальному заліку. Командні змагання та підготовка до них представлені лише на етапі ПдВД [19].

Отримані результати вказали на те, що репрезентативність тактичної підготовки спортсменів у програмно-нормативному забезпеченні в сучасних ОСЄ має спільні та відмінні риси. У більшості навчальних програм для ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ та спеціалізованих закладів спортивного профілю її реалізацію заплановано у поєднанні з технічною підготовкою. Річний обсяг годин, відведений на техніко-тактичну підготовку на різних етапах, становить 41–1170 год (10,28–70,31 % від річного обсягу часу). При відокремленні тактичної підготовки від технічної (тхеквондо WTF) обсяг другої у річному макроциклі становить 87–345 год (4,48–

20,38 %). Однак тактичну реалізують упродовж меншої кількості часу – 14–287 год на рік (4,5–25,5 %).

Отже, у більшості навчальних програм для ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ та спеціалізованих закладів спортивного профілю реалізацію тактичної підготовки заплановано у поєднанні з технічною. На підставі аналізу цих документів виявлено низку проблемних запитань та суперечностей. Серед них:

- пріоритетність технічної підготовки у представленні змістової частини, завдань, засобів, методів та системи контролю порівняно з тактичною;
- відсутність диференціації змісту, завдань, засобів та методів тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення, а також у межах різних спортивних дисциплін (видів змагань);
- відсутність чітких критеріїв, засобів та методів оцінювання тактичної підготовленості тренером та безпосередньо спортсменом у межах річних макроциклів, етапів та у багаторічному удосконаленні загалом;
- пріоритетність формування тактичних умінь та навичок спортсменів та приділення недостатньої уваги розвитку інших складових тактичної підготовленості на різних етапах (тактичні знання, тактичне мислення);
- порушення ієрархії завдань тактичної підготовки у межах річних макроциклів, етапів та у багаторічному удосконаленні загалом;
- нівелювання навчального потенціалу інструкторської та суддівської практики для формування тактичної підготовленості на ранніх етапах;
- домінування практичної реалізації тактичної підготовленості як окремого напрямку тактичної підготовки та нехтування потребою засвоєння теоретичного матеріалу, який є підґрунтям для формування цього складника спортивної майстерності;
- відсутність логічного взаємозв'язку між розділами та темами з практичними методами, які використовують у межах тактичної та інших сторін підготовки на різних етапах;

- відсутність належного наукового і методичного обґрунтування тактичної підготовки на етапах МРІМ та ЗіП.

На нашу думку, ці проблемні запитання можуть завадити якісній реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення у сучасних ООС.

4.1.2. Методичні підходи до реалізації тактичної підготовки спортсменів на різних етапах багаторічного удосконалення у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Одне з проблемних запитань, виявлених на підставі аналізу наукової і методичної літератури та нормативно-правових документів, полягає у наявності різних підходів до вирішення завдань тактичної підготовки спортсменів. Проте у більшості з них не враховано всі сучасні тенденції розвитку ООС. Тому наступним кроком дослідження було з'ясування ставлення фахівців із сучасних ООС до тактичної підготовки шляхом визначення пріоритетності (значущості) її положень на різних етапах багаторічного удосконалення. Для цього було застосовано метод експертного оцінювання, яке включало чотири етапи.

На першому етапі (грудень 2018 – лютий 2019 рр.) укладено бланк експертного оцінювання, до якого включено 15 запитань за темами:

- «Тактична підготовка у системі багаторічного удосконалення спортсменів»;
- «Теоретичний матеріал у межах тактичної підготовки»;
- «Методи та засоби тактичної підготовки»;
- «Контроль тактичної підготовки».

На другому етапі здійснено добір експертів за такими критеріями: компетентність, кваліфікація, стаж роботи. Загалом було залучено 40 експертів, з них 8 – з фехтування, 8 – зі спортивної боротьби, 6 – з боксу, 6 – з дзюдо, 6 – з тхеквондо ВТФ, 6 – з карате

WKF. Середній стаж професійної діяльності експертів становив понад 20 років.

Третій етап експертного оцінювання (лютий – вересень 2019 р.) передбачав індивідуальну роботу з експертами, під час якої використано метод аналітичних записок [42]. Узагальнення результатів на четвертому етапі (жовтень 2019 р. – січень 2020 р.) дало змогу визначити ступінь узгодженості думок експертів та виявити значущість (пріоритетність) реалізаційних положень тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення.

Цікаво, що у багатьох запитаннях пріоритетними було обрано однакові положення. Те саме притаманно для найменш значущих з них. Середні ранги цих положень були або приблизно однаковими, або різниця між ними у різних групах експертів не перевищувала 1,00 умовної одиниці. Ступінь узгодженості думок фахівців у межах одного запитання міг бути середнім, високим, слабким ($p < 0,05$) або недостовірним ($p > 0,05$).

Етап початкової підготовки (ПП). Серед напрямів тактичної підготовки найбільш значущим на етапі ПП у фехтуванні, боксі та тхеквондо ВТФ є вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (середні ранги – 1,42–2,33). Натомість у боротьбі та карате WKF пріоритет надано оволодінню основними прийомами та варіантами тактичних дій (середні ранги – 1,75 та 1,33 відповідно). У дзюдо, на думку експертів, на першому місці, навіть для юних спортсменів, повинна бути практична реалізація тактичної підготовленості (середній ранг – 2,75). Водночас в усіх групах експертів найменш значущим було удосконалення тактичного мислення (середні ранги – 3,35–5,00).

Попри на те, що участь у змаганнях та демонстрація високих результатів не входить до переліку завдань етапу ПП, практика ОСЄ свідчить про залучення юних спортсменів до турнірів різного рівня. Проте ставлення тренерів до участі підопічних у змаганнях є різним. Підтвердженням цього є відповіді експертів на запитання щодо чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань. У фехтуванні, боксі та дзюдо фахівці рекомендують враховувати

функціональну підготовленість, психологічний стан спортсмена чи команди (середні ранги – 1,50–2,50). У боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF найважливішим є рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (середні ранги – 1,17–2,12). Найменш значущим чинником в усіх групах експертів було володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 3,33–4,62).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що тренери ухвалюють рішення щодо доцільності участі спортсмена у певному турнірі на основі або його функціональної підготовленості чи психологічного стану, або технічної й тактичної майстерності. У структурі останньої виділяють тактичні знання.

Відповідно до фундаментальних джерел, тактичні знання – це сукупність уявлень щодо засобів, видів, форм спортивної тактики та особливостей їх використання у тренувальній та змагальній діяльності [92]. Для формування цих уявлень використовують відповідний теоретичний матеріал. У нашому дослідженні цей матеріал було згруповано за трьома розділами: «Основи тактики у спорті», «Змагальна діяльність», «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів». Кожен з них містив дев'ять тем.

У розділі «Основи тактики у спорті» в усіх групах експертів, окрім фехтування, пріоритет надано темі «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (середні ранги – 1,00–3,62), що, на нашу думку, є логічним. У фехтуванні експерти пропонують відразу вивчати тему «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середній ранг – 2,25). Припускаємо, це пов'язано із прагненням тренерів сформувати у спортсменів позитивну мотивацію та зацікавленість до занять спортом. Як свідчить практика, у роботі з юними підопічними тренери демонструють відеозаписи виступів відомих спортсменів саме з цією метою.

Водночас думки експертів щодо найменш значущих тем розділилися. У фехтуванні, боксі й тхеквондо ВТФ встановлено, що на етапі ПП недоцільно ознайомлювати спортсменів з темою «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» (середні

ранги – 6,87–8,33). У боротьбі та карате WKF найменш значущою визнано тему «Взаємозв'язок спеціалізованих відчуттів спортсмена з тактикою» (середні ранги – 6,87 та 8,33 відповідно), в дзюдо – «Тактичний план, тактична схема» (середній ранг – 7,33).

У розділі «Змагальна діяльність» в усіх групах експертів акцент було зроблено на вивченні теми: «Правила змагань» (середні ранги – 1,00–4,08). Проте думки щодо другорядного матеріалу розділилися. У боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF експерти не вважають за доцільне розглядати тему: «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 7,12–8,83); у фехтуванні – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 6,75), у боксі – «Міжнародна система змагань» (середній ранг – 7,50), у дзюдо – «Термінологія суддівства змагань» (середній ранг – 6,50).

Те саме виявлено у межах розділу «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів». Експерти усіх груп вважають, що юні спортсмени повинні бути ознайомлені з темою «Основи тактичної підготовки у спорті» (середні ранги – 1,33–3,81). З приводу менш важливих тем думки були різними. У боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF найменш значущою на етапі ПП є тема «Формування команди, визначення функцій її учасників» (середні ранги – 7,67–7,83), у фехтуванні – «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів» (середній ранг – 7,31), у боротьбі – «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (середній ранг – 7,50), у дзюдо – «Контроль тактичної підготовленості спортсменів» (середній ранг – 6,83).

Серед словесних методів в усіх групах експерти надали перевагу розповіді (середні ранги – 1,12–1,83). Це було єдине запитання, відповіді на яке були достовірно узгодженими (середня та висока узгодженість, $p < 0,05$). Водночас найменш значущими, на думку експертів, є вказівки та рекомендації (середні ранги – 5,12–5,33). У боксі фахівці також не вважають за доцільне використовувати аналіз та обговорення, а у фехтуванні – лекцію. Натомість безпосередній показ в усіх СЄ визнано найефективнішим наочним методом (середні

ранги – 1,00–1,83). Використання демонстрації як методу тактичної підготовки на етапі ПП є недоцільним у фехтуванні (середній ранг – 2,62). В інших групах експерти поставили найменші оцінки ілюструванню (середні ранги – 2,17–2,50). У боксі перевагу надано виключно безпосередньому показу, а інші наочні методи оцінено як найменш значущі.

Враховуючи те, що певний метод передбачає використання різних засобів, до бланку експертного оцінювання було включено запитання щодо наочних засобів. Тим більше, що сучасний розвиток мультимедійних технологій дає змогу добирати ці засоби з урахуванням віку та кваліфікації спортсменів, завдань тренування тощо. У боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF експерти рекомендують, передусім, застосовувати навчальні фільми. У фехтуванні, окрім цього засобу, доцільним є використання відеозаписів (середні ранги обох засобів становили від 1,00 до 2,67). Фахівці з дзюдо також надають перевагу використанню відеозаписів (середній ранг – 1,83), а з боротьби – фотографій (середній ранг – 2,12). Найменш значущими у фехтуванні, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF були графіки (середні ранги – 4,17–5,83), у боротьбі та дзюдо – таблиці (середні ранги – 5,25 та 5,42 відповідно).

Серед практичних методів тактичної підготовки лідером в усіх видах спорту, крім боксу, на етапі ПП було тренування з партнером (середні ранги – 2,00–3,00). У боксі рекомендовано використання тренування без суперника (середній ранг – 2,33). Найменш значущим є застосування таких практичних методів: у боротьбі та боксі – суддівської практики (середні ранги – 8,81 та 7,67 відповідно), у фехтуванні, тхеквондо ВТФ та карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять (середні ранги – 7,69–9,50), у дзюдо – вивчення прийомів та дій з інших видів спорту (середній ранг – 8,67).

На думку більшості експертів, оцінювати тактичну підготовленість спортсменів на етапі ПП потрібно за допомогою контрольних нормативів (середні ранги – 1,50–4,00). У боксі до них варто додати тестування у вигляді опитування з певних тем. Однак у

тхеквондо ВТФ фахівці рекомендують з цією метою аналізувати показники змагальної діяльності (середній ранг – 2,67).

Найменш ефективним для контролю тактичної майстерності юних атлетів у боротьбі, боксі та дзюдо є суддівство тренувальних та змагальних поєдинків (середні ранги – 6,87–8,00), у фехтуванні – тестування (середній ранг – 6,50), у тхеквондо ВТФ – використання тренажерних пристроїв (середній ранг – 7,33), у карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять або окремих їх частин (середні ранг – 8,67).

Окрім цього, експертам було запропоновано запитання щодо особливостей реалізації тактичної підготовки на етапі ПП. У фехтуванні вони не дійшли єдиної думки щодо доцільності поєднання тактичної підготовки з іншими сторонами: 25,00 % надали перевагу поєднанню з фізичною, 25,00 % – з технічною, 25,00 % – з теоретичною, 25,00 % – з технічною та теоретичною. У боротьбі 37,50 % фахівців надали перевагу комплексному удосконаленню теоретичної та тактичної підготовленості, а ще 37,50 % вважають, що найкраще поєднувати тактичну підготовку з усіма іншими сторонами.

У боксі по 33,33 % експертів обрали технічну та теоретичну підготовку. Ще 33,33 % з них переконані, що завдання тактичної підготовки на етапі ПП найкраще реалізовувати із завданнями теоретичної та фізичної.

У дзюдо пропорційність відповідей експертів була аналогічною, однак відповіді – іншими. Так, 33,33 % фахівців вказали на доцільність реалізації тактичної підготовки в комплексі з теоретичною та технічною, ще 33,33 % – з технічною, фізичною та теоретичною. Водночас 33,33 % наполягають на удосконаленні тактичної майстерності без врахування завдань інших сторін.

Зазначимо, що лише у тхеквондо ВТФ відповіді були більш узгодженими – 83,33 % експертів пропонують формувати тактичну підготовленість разом з технічною та фізичною. Натомість у карате WKF не було виявлено єдиного підходу до способу реалізації тактичної підготовки спортсменів на етапі ПП.

Відповіді на запитання щодо обсягу часу, який варто відводити на тактичну підготовку на етапі ПП, були схожими в усіх видах спорту. Експерти переконані, що на цьому етапі для реалізації тактичної підготовки достатньо не більше 10 % часу від сумарної кількості годин на рік. Цієї думки дотримуються 62,50 % експертів з фехтування, 75,00 % – з боротьби, по 100,00 % – з боксу та тхеквондо ВТФ, по 83,33 % – з дзюдо та карате WKF.

Аналіз результатів експертного оцінювання дав змогу зробити низку висновків. Встановлено, що для формування тактичної підготовленості спортсменів на етапі ПП в усіх ОСЄ пріоритет потрібно надати таким положенням:

- у розділі «Змагальна діяльність» – темі «Правила змагань»;
- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темі «Основи тактичної підготовки у спорті»;
- з-поміж словесних методів – розповіді;
- з-поміж наочних – безпосередньому показу.

Частину положень тактичної підготовки можна реалізувати за схожими методичними підходами у більшості ОСЄ, проте для деяких видів спорту передбачена їхня модифікація. Серед цих положень на етапі ПП пріоритет потрібно надати таким:

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темі «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (окрім фехтування);
- з-поміж практичних методів – тренуванню з партнером (окрім боксу);
- з-поміж засобів та методів оцінювання тактичної майстерності – контрольним нормативам (окрім тхеквондо ВТФ);
- з-поміж наочних засобів – навчальним фільмам (окрім боротьби та дзюдо);
- серед напрямів тактичної підготовки – вивченню сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (у фехтуванні, боксі та тхеквондо ВТФ);
- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, – функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (у фехтуванні, дзюдо, боксі); рівню техніко-

тактичної підготовленості спортсмена або команди (у боротьбі, тхеквондо ВТФ, карате WKF).

Встановлено, що на етапі ПП експерти здебільшого одноставні у виборі найбільш значущих (пріоритетних) реалізаційних положень тактичної підготовки (табл. 4.1). Припускаємо, це пов'язано з тим, що вибір цих положень переважно пов'язаний з вирішенням завдань етапу ПП. Відповідно до фундаментальних джерел [92], більшість з цих завдань спрямовані на формування фізичної підготовленості спортсменів та створення різносторонньої технічної бази.

Таблиця 4.1

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапі початкової підготовки (n=40, p<0,05)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,61	0,70	0,21*	0,01*	0,57	0,89
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,69	0,25*	0,35*	0,05*	0,50	0,81
«Основи тактики у спорті»	0,40	0,18*	0,47	0,38	0,83	0,79
«Змагальна діяльність»	0,29	0,44	0,54	0,10*	0,83	0,69
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,15*	0,41	0,51	0,15*	0,65	0,67
Словесні методи	0,60	0,53	0,59	0,68	0,58	0,77
Наочні методи	0,77	0,44	0,75	0,78	0,03*	0,78
Наочні засоби	0,54	0,46	0,10*	0,69	0,80	0,93
Практичні методи	0,28	0,56	0,24*	0,51	0,36	0,75
Засоби та методи контролю	0,12*	0,22*	0,44	0,34	0,55	0,72

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування (n=8), 2 – спортивна боротьба (n=8), 3 – бокс (n=6), 4 – дзюдо (n=6), 5 – тхеквондо ВТФ (n=6), 6 – карате WKF (n=6); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною (p>0,05).

Водночас ставлення фахівців до другорядних (найменш значущих) реалізаційних положень тактичної підготовки є різним. На нашу думку, пояснення може бути таким. З одного боку, частина фахівців вважає їхнє використання недоцільним, оскільки для формування тактичної підготовленості спортсменів є інші засоби та

методи: ті, що є загальноприйнятими у певному виді спорту; ті, що довели свою ефективність у практичній діяльності певного тренера (тренерської бригади); ті, які є надбанням традиційних спортивних шкіл. З іншого боку, частина фахівців застосовує найменш значущі реалізаційні положення тактичної підготовки час від часу, оскільки переконана, що вони мають не прямий, а опосередкований вплив на удосконалення тактичної підготовленості спортсменів.

Результати експертного оцінювання дали змогу виявити загальні (притаманні для всіх або більшості ОСЄ) та локальні (притаманні для одного чи двох ОСЄ) методичні підходи до реалізації тактичної підготовки на етапі ПП. До загальних належать:

- відведення на тактичну підготовку до 10 % від річного обсягу часу;
- формування тактичних знань на основі акцентованого розгляду матеріалу за темами «Правила змагань», «Основи тактичної підготовки у спорті», «Значення тактики у спорті та в обраному виді» та з використанням розповіді, безпосереднього показу, навчальних фільмів, тренування з партнером;
- оцінювання тактичної майстерності за допомогою контрольних нормативів.

Відмінності між методичними підходами полягають у наданні пріоритету різним напрямам, способам реалізації тактичної підготовки (самостійно, разом з усіма сторонами або деякими з них) та чинникам, які впливають на стратегію підготовки до змагань.

Етап попередньої базової підготовки (ПБП). З-поміж напрямів тактичної підготовки на етапі ПБП найбільш значущим у фехтуванні, боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF визнано оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій (середні ранги – 1,50–2,12), у боксі – вивчення основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (середній ранг – 1,67), у дзюдо – практичну реалізацію тактичної підготовленості (середній ранг – 2,75). Найменш значущим напрямом, на думку усіх експертів, є удосконалення тактичного мислення (середні ранги – 3,08–4,83).

Найбільш значущими чинниками, які потрібно враховувати під час підготовки до змагань, у фехтуванні, боксі та тхеквондо ВТФ обрано функціональну підготовленість та психологічний стан спортсмена або команди (середні ранги – 1,50–2,00), у боротьбі, дзюдо та карате WKF – рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (середні ранги – 1,62–2,17).

На думку експертів, недоцільно враховувати такі чинники: у фехтуванні, боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 3,67–4,62), а у дзюдо – щодо рівня змагань та системи їх проведення (середній ранг – 4,00). У боксі, окрім двох зазначених чинників, фахівці не рекомендують зважати на рівень підготовленості суперників (середній ранг – 3,67).

При формуванні тактичних знань серед тем розділу «Основи тактики у спорті» акцентованого розгляду на етапі ПБП потребують такі: у фехтуванні, боксі та дзюдо – «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середні ранги – 2,25–3,50). Окрім неї, експерти з боксу вказали ще одну тему – «Стратегія і тактика змагальної діяльності». У боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF актуальною є тема «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (середні ранги – 1,67–2,00). Щодо найменш значущої теми думки експертів також розділилися. У фехтуванні, тхеквондо ВТФ та карате WKF на етапі ПБП найменше часу варто відводити на вивчення теми «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» (середні ранги – 6,87–8,25), у боротьбі – «Тактичний план, тактична схема» (середній ранг – 7,12), у боксі та дзюдо – «Взаємозв'язок спеціалізованих відчуттів спортсмена з тактикою» (середні ранги – 7,00–7,83).

У розділі «Змагальна діяльність» найбільш актуальною є інформація за темою «Правила змагань». В усіх групах її середній ранг становив від 1,00 до 2,83. Під час визначення найменш пріоритетної теми думки експертів в усіх групах, окрім фехтування, були ідентичними. Для спортсменів на етапі ПБП другорядним за значущістю є матеріал за темою «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 6,25–9,00). У боротьбі, окрім неї, не

потребують деталізованого розгляду ще дві: «Термінологія суддівства змагань» та «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів або команд у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 6,25). У фехтуванні можна знехтувати вивченням теми: «Національна система змагань» (середній ранг – 6,25).

Відповіді експертів на запитання щодо значущості тем у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» були схожими в усіх групах, окрім дзюдо. В першому випадку найбільшу увагу потрібно приділяти вивченню теми «Основи тактичної підготовки у спорті» (середні ранги – 1,00–4,06), у другому – відразу двох: «Планування та облік спортивного тренування. Конспект навчально-тренувального заняття», «Формування тактичного плану, вибір тактичної схеми» (середній ранг – 3,50).

Враховуючи те, що у попередніх запитаннях фахівці з дзюдо надавали перевагу практичній реалізації тактичної підготовленості, можна припустити, що вони прагнуть якомога раніше розвинути у спортсменів свідоме ставлення до удосконалення власної майстерності. З іншого боку, ці відповіді можуть свідчити про прагнення розвинути у спортсменів ініціативність в ухваленні рішень не лише в певних ситуаціях під час поєдинків, а й загалом у тренувальному процесі.

Однак, за цих умов контроль тактичної підготовленості спортсменів повинен все одно здійснювати тренер. Про це свідчить те, що тема: «Контроль тактичної підготовленості спортсменів» посіла останнє місце у групі експертів з дзюдо. В інших групах думки розділилися. У фехтуванні та боротьбі найменш актуальною для формування тактичної підготовленості спортсменів на етапі ПБП є тема «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів» (середні ранги – 6,62–7,31). У боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF такою є тема «Формування команди, визначення функцій її учасників» (середні ранги – 7,33–7,83).

При доборі словесних методів у фехтуванні та боротьбі рекомендовано надавати перевагу розповіді (середні ранги – 1,25 та 2,12 відповідно). В інших ОСЄ доцільно застосовувати пояснення

(середні ранги – 1,17–2,17). Під час вибору найменш ефективного словесного методу тактичної підготовки думки фахівців знову розділилися. У фехтуванні, тхеквондо ВТФ та карате WKF на останньому місці була лекція (середні ранги – 4,50–5,67), у боротьбі та боксі – аналіз та обговорення (середні ранги – 5,62 та 5,00 відповідно), у дзюдо – вказівки та рекомендації (середній ранг – 5,33).

Серед наочних методів, як і на етапі ПП, лідером був безпосередній показ (середні ранги – 1,00–1,67). Своєю чергою, думки щодо найменш значущого методу були різними. У фехтуванні, боксі та дзюдо – це демонстрація відеозаписів та навчальних фільмів (середні ранги – 2,33–2,62), у боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – ілюстрування з використанням графіків, таблиць, фотографій, слайдів (середні ранги – 2,25–2,75). Припускаємо, це пов'язано з особливостями сприйняття інформації спортсменами на етапі ПБП.

Цікаво, що попри визнання високого навчального потенціалу безпосереднього показу, при доборі наочних засобів усі фахівці, окрім дзюдо, рекомендують застосовувати навчальні фільми (середні ранги – 1,00–2,50). У фехтуванні рекомендовано їхнє поєднання з відеозаписами. Останні були визначені як пріоритетні наочні засоби у дзюдо (середній ранг – 1,50). На відміну від попереднього запитання, думки експертів щодо найменш значущих наочних засобів були схожими в усіх групах, окрім боротьби. У першому випадку фахівці вважають недоцільним використання графіків (середні ранги – 4,87–5,83), у другому – таблиць (середній ранг – 5,25). Лише у фехтуванні на останньому місці у рейтингу були і графіки, і слайди.

Лідером серед практичних методів тактичної підготовки, як на етапі ПП, у боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF є тренування з партнером (середні ранги – 1,33–3,67). У фехтуванні експерти рекомендують удосконалювати тактичну підготовленість за допомогою тренування з умовним суперником (середній ранг – 3,13), а у боксі – поєднувати обидва зазначені методи (середній ранг – 3,67). У дзюдо з цією метою доцільно використовувати тренування з суперником (середній ранг – 3,50). Відповіді на це запитання вкотре підтвердили припущення, що у дзюдо, починаючи з ранніх етапів,

акцент зроблено на практичній реалізації тактичної підготовленості. Натомість в інших ОСС спортсменів поступово готують до демонстрації індивідуальних можливостей в умовах змагальної діяльності шляхом поступового розширення кола знань щодо тактики й тактичної майстерності, арсеналу тактичних прийомів та дій.

Під час вибору найменш значущих практичних методів відповіді експертів були різними. У фехтуванні та боксі – це суддівська практика (середні ранги – 7,19 та 8,50 відповідно), у боротьбі та карате WKF – проведення навчально-тренувальних занять (середні ранги – 8,87 та 9,33 відповідно), у дзюдо та тхеквондо ВТФ – вивчення прийомів та дій з інших видів спорту (середні ранги – 8,17 та 9,83 відповідно).

Під час ранжування засобів та методів контролю тактичної підготовленості спортсменів в усіх групах перевагу надано контрольним нормативам (середні ранги – 1,67–3,87). Цей варіант експерти обрали також на етапі ПП. Проте у тхеквондо ВТФ тактичну підготовленість рекомендують оцінювати за допомогою аналізу показників змагальної діяльності (середній ранг – 1,67).

У фехтуванні для оцінювання тактичної підготовленості спортсменів на найменшу увагу, на думку фахівців, заслуговує тестування у вигляді опитування з різних тем (середній ранг – 6,75), у боротьбі, боксі та дзюдо – суддівство тренувальних та змагальних поєдинків (середні ранги – 7,50–7,67), у тхеквондо ВТФ – використання тренажерних пристроїв (середній ранг – 7,75), у карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять або їх частин (середній ранг – 8,67).

Під час вибору способу реалізації тактичної підготовки на етапі ПБП у думки експертів були різними, проте всередині груп – більш пропорційними порівняно з етапом ПП. У фехтуванні по 25,00 % експертів рекомендують поєднувати тактичну підготовку або лише з теоретичною, або одночасно з теоретичною та технічною. У спортивній боротьбі 37,50 % фахівців вважають, що тактичну підготовку найкраще комбінувати з технічною, ще 37,50 % – з усіма сторонами. У боксі 33,33 % експертів вважають найбільш вдалим

поєднання тактичної підготовки з технічною, 33,33 % – з теоретичною й технічною, ще 33,33 % – з усіма сторонами.

У дзюдо і тхеквондо ВТФ на доцільність поєднання тактичної підготовки з усіма іншими вказали по 50,00 % експертів. При цьому друга половина фахівців з тхеквондо ВТФ переконана, що тактичну майстерність краще удосконалювати в комплексі з технічною та фізичною. Серед експертів з карате WKF 66,67 % проголосували за поєднання тактичної підготовки з теоретичною та технічною.

Під час відповідей на запитання щодо обсягу тренувальних навантажень з тактичної підготовки в річному макроциклі думки експертів розділилися. У фехтуванні, на думку 50,00 % фахівців, на неї слід відводити 11–20 % часу. У боротьбі було обрано два варіанти: 37,50 % фахівців вказали обсяг 0–10 %, ще 37,50 % – 11–20 %. Ці варіанти також обрали експерти з боксу, однак за них проголосували по 50,00 % експертів. На противагу їм, фахівці з дзюдо вважають, що як на етапі ПП, на тактичну підготовку достатньо виділяти не більше 10 % від річного обсягу часу. Натомість у тхеквондо ВТФ та карате WKF по 83,88 % експертів надали перевагу обсягу 11–20 %.

Таким чином, на етапі ПБП є можливим використання загальних та локальних методичних підходів до удосконалення тактичної підготовленості спортсменів, що підтверджено наданням переваги аналогічним положенням тактичної підготовки у більшості запитань. Порівняно з етапом ПП, ще більше відмінностей виявлено під час вибору найменш значущих положень тактичної підготовки як у межах груп експертів, так і між ними, що підтверджено відповідними коефіцієнтами конкордації Кендела (див. табл. 4.2). На нашу думку, це свідчить про інтуїтивне ставлення фахівців до удосконалення тактичної майстерності спортсменів, яке з кожним етапом все більше залежить від досвіду тренера.

Таблиця 4.2

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапі попередньої базової підготовки (n=40, p<0,05)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,35	0,23	0,58	0,01*	0,56	0,83
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,69	0,49	0,36*	0,21*	0,34*	0,71
«Основи тактики у спорті»	0,39	0,44	0,36	0,15*	0,71	0,76
«Змагальна діяльність»	0,26	0,31	0,25*	0,19*	0,82	0,74
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,13*	0,26	0,33	0,19	0,72	0,59
Словесні методи	0,43	0,42	0,64	0,37*	0,49	0,75
Наочні методи	0,77	0,67	0,36*	0,11*	0,09*	0,78
Наочні засоби	0,53	0,55	0,42	0,65	0,80	0,89
Практичні методи	0,26	0,62	0,33*	0,27*	0,71	0,72
Засоби та методи контролю	0,14*	0,31	0,49	0,2*	0,79	0,73

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування (n=8), 2 – спортивна боротьба (n=8), 3 – бокс (n=6), 4 – дзюдо (n=6), 5 – тхеквондо ВТФ (n=6), 6 – карате WKF (n=6); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною (p>0,05).

Встановлено, що в усіх сучасних ОСЄ на етапі ПБП пріоритет потрібно надати таким реалізаційним положенням тактичної підготовки: у розділі «Змагальна діяльність» – темі «Правила змагань», з-поміж наочних методів тактичної підготовки – безпосередньому показу.

Деякі положення тактичної підготовки можна реалізовувати або за однаковим алгоритмом у більшості ОСЄ та з можливістю його модифікації в інших видах; або за однаковим алгоритмом лише в певних видах ОСЄ. Серед цих положень пріоритет слід надати таким:

- з-поміж напрямів тактичної підготовки – оволодінню основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій (окрім боксу і дзюдо);

- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, – функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (у фехтуванні, боксі, тхеквондо ВТФ), рівню техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (у боротьбі, дзюдо, карате WKF);

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темам «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у фехтуванні, боксі та дзюдо) та «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (у боротьбі, тхеквондо ВТФ, карате WKF);

- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темі «Основи тактичної підготовки у спорті» (окрім дзюдо);

- з-поміж словесних методів – поясненню (окрім фехтування та боротьби);

- серед наочних засобів – навчальним фільмам (окрім дзюдо);

- з-поміж практичних методів – тренуванню з партнером (окрім фехтування та дзюдо);

з-поміж засобів та методів оцінювання тактичної підготовленості – контрольним нормативам (окрім тхеквондо ВТФ).

Порівняння результатів експертного оцінювання дало змогу стверджувати, що на етапі ПБП кількість положень, які було обрано як пріоритетні в усіх групах експертів, була меншою, ніж на етапі ПП. Це свідчить про наявність більшої кількості відмінностей у методичних підходах щодо реалізації тактичної підготовки порівняно з попереднім етапом.

Загальними методичними підходами щодо реалізації тактичної підготовки спортсменів-єдиноборців на етапі ПБП є такі:

- відведення на тактичну підготовку до 11 до 20 % від річного обсягу часу у фехтуванні, боротьбі, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF, та до 10 % – у боротьбі, боксі і дзюдо;

- удосконалення тактичної підготовленості на основі акцентованого розгляду матеріалу за темами «Правила змагань» та «Основи тактичної підготовки у спорті», а також з використанням безпосереднього показу, пояснення, навчальних фільмів та тренування з партнером;

- удосконалення тактичних знань за темами «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у фехтуванні, боксі та дзюдо) та «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (у боротьбі, тхеквондо WTF, карате WKF);

- оцінювання тактичної майстерності за допомогою контрольних нормативів.

Відмінності у підходах полягають у наданні пріоритету різним способам реалізації тактичної підготовки (самостійно, разом з усіма сторонами або деякими з них) та відведенні різного обсягу часу на це.

Етап спеціалізованої базової підготовки (СБП). На етапі СБП пріоритетними напрямками тактичної підготовки були такі: у фехтуванні, тхеквондо WTF, карате WKF – вивчення інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості (середні ранги – 1,75–2,67), у боротьбі, боксі та дзюдо – оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій (середні ранги – 1,83–2,62). У боротьбі рівноцінним було визнано вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики, хоча відповідно до логіки побудови навчально-тренувального процесу цей напрям повинен бути найбільш значущим на попередніх етапах.

Під час вибору найменш актуальних напрямів фахівці здебільшого були одноставними. В усіх групах, окрім карате WKF, на останньому місці у рейтингу напрямів було удосконалення тактичного мислення (середні ранги – 3,17–4,50). При цьому у дзюдо фахівці вважають, що на меншу увагу під час навчально-тренувального процесу заслуговують також вивчення основних теоретико-методичних положень спортивної тактики та інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості. Натомість у карате WKF найменш значущою на етапі СБП визнано практичну реалізацію тактичної підготовленості (середній ранг – 3,25).

Серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, на етапі СБП лідером в усіх групах експертів, окрім карате WKF, був рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (середні ранги – 1,62–2,33). У фехтуванні та боксі фахівці рекомендують звертати увагу на функціональну підготовленість та

психологічний стан спортсмена або команди. Цей чинник є найважливішим для формування стратегії підготовки до змагань у карате WKF (середній ранг – 1,67).

Найменш актуальним чинником у фехтуванні, боротьбі, боксі та тхеквондо ВТФ є володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 4,33–4,78), у дзюдо – рівень змагань та система їх проведення (середній ранг – 3,67), у карате WKF – рівень підготовленості суперників (середній ранг – 4,25, див. табл. 4.3).

Для удосконалення тактичних знань у розділі «Основи тактики у спорті» експерти рекомендують ретельніше вивчати матеріал за такими темами: у фехтуванні, боротьбі, дзюдо та тхеквондо ВТФ – «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середні ранги – 2,25–3,33), у боксі – «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (середній ранг – 2,50), у карате WKF – «Форми тактики» (середній ранг – 3,17). Остання тема була визнана найбільш значущою у дзюдо.

Таблиця 4.3

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапі спеціалізованої базової підготовки (n=40, p<0,05)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,38	0,08*	0,24*	0,03*	0,55	0,02*
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,61	0,42	0,62	0,13*	0,53	0,60
«Основи тактики у спорті»	0,18*	0,29	0,40	0,24*	0,50	0,31*
«Змагальна діяльність»	0,27	0,36	0,15*	0,16*	0,68	0,39
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,23*	0,29	0,39	0,22*	0,44	0,49
Словесні методи	0,25*	0,04*	0,16*	0,16*	0,49	0,38
Наочні методи	0,44	0,89	0,19*	0,25*	0,33*	0,86
Наочні засоби	0,53	0,45	0,45	0,68	0,84	0,49
Практичні методи	0,29	0,61	0,54	0,23*	0,72	0,59
Засоби та методи контролю	0,10*	0,31	0,34	0,51	0,73	0,65

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування (n=8), 2 – спортивна боротьба (n=8), 3 – бокс (n=6), 4 – дзюдо (n=6), 5 – тхеквондо ВТФ (n=6), 6 – карате WKF (n=6); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною (p>0,05).

На противагу тема «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» визнана найменш актуальною у фехтуванні, боротьбі, боксі та тхеквондо ВТФ (середні ранги – 6,37–7,83). У дзюдо такою була тема: «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (середній ранг – 6,67). На нашу думку, це логічно, оскільки цей матеріал спортсмени повинні розглядати на попередніх етапах. У карате WKF найменшу увагу слід приділяти вивченню теми: «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (середній ранг – 6,83).

У розділі «Змагальна діяльність» найбільш актуальною визнано тему «Правила змагань» (середні ранги – 1,00–3,50). Під час вибору найменш значущої теми думки експертів розділилися: у тхеквондо ВТФ та карате WKF – це «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 7,00–7,58), у фехтуванні – «Організація та проведення змагань, положення про змагання» (середній ранг – 6,25), у боротьбі – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 7,00), у боксі – «Вимоги до екіпірування та інвентарю» (середній ранг – 6,67), у дзюдо – «Обов'язки суддів та суддівство змагань» (середній ранг – 6,50).

У розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» найбільш затребуваною у боротьбі, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF є тема «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів» (середні ранги – 1,83–3,12). Натомість у фехтуванні найбільш значущою визнана інша – «Основи тактичної підготовки у спорті» (середній ранг – 2,87), а у дзюдо – «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (середній ранг – 3,00). Найменш значущою у боротьбі, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF обрано тему «Формування команди, визначення функцій її учасників» (середні ранги – 7,67–8,83), у фехтуванні – «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів» (середні ранги – 7,06), у дзюдо – «Контроль тактичної підготовленості спортсменів» (середній ранг – 7,17).

Серед словесних методів фахівці рекомендують надавати перевагу використанню таких: у фехтуванні, боротьбі та боксі – розповіді та бесіди (середні ранги – 2,75–3,12), у боксі – бесіди (середній ранг – 2,67),

у дзюдо – аналізу та обговоренню (середній ранг – 2,83), у тхеквондо ВТФ та карате WKF – поясненню (середні ранги – 2,00 та 1,67 відповідно). Найменш актуальним є використання таких методів: у фехтуванні, вільній боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – лекції (середні ранги – 4,00–5,67), у боксі – розповіді (середній ранг – 4,83), у дзюдо – вказівок та рекомендацій (середній ранг – 4,83).

3-поміж наочних методів лідером в усіх групах експертів, окрім боксу, на етапі СБП є безпосередній показ (середні ранги – 1,00–1,67). У тхеквондо ВТФ рівноцінною є демонстрація відеозаписів та навчальних фільмів (середній ранг – 1,67). У боксі фахівці рекомендують обмежитись використанням відеозаписів та навчальних фільмів. Зазначимо, що в усіх інших групах цей метод було визнано найменш значущим (середні ранги – 2,50–3,00). У боксі недоцільним є використання методу ілюстрування (середній ранг – 2,50).

Відповіді експертів на запитання щодо наочних засобів були схожими в усіх групах, окрім боксу та боротьби. Найбільшу увагу слід приділяти використанню відеозаписів (середні ранги – 1,33–2,00), у боксі – фотографій (середній ранг – 2,17), у боротьбі – навчальних фільмів (середній ранг – 2,00). У фехтуванні найбільш значущими було обрано як відеозаписи, так і навчальні фільми (середній ранг – 2,00). Під час визначення найменш актуального методу у дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF експерти вказали на графіки (середні ранги – 4,87–5,17), у боротьбі – на графіки та таблиці (середній ранг – 4,87), у фехтуванні – тільки на таблиці (середній ранг – 5,00).

Лідером серед практичних методів на етапі СБП є тренування з партнером (середні ранги – 1,00–3,25). Однак щодо найменш пріоритетних методів однастайності у відповідях не було. У дзюдо експерти не вважають за доцільне застосування вивчення прийомів та дій з інших видів спорту (середній ранг – 8,00), у фехтуванні, окрім цього методу, не варто використовувати інтелектуально-розвивальні завдання (середній ранг – 7,56), у боротьбі та боксі – суддівську практику (середні ранги – 8,75 та 8,33 відповідно), у тхеквондо ВТФ

та карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять та їх частин (середні ранги – 8,50 та 9,00 відповідно).

Для контролю тактичної підготовленості спортсменів у боротьбі, боксі та карате WKF найбільш ефективними фахівці вважають контрольні нормативи (середні ранги – 1,17–3,00). У фехтуванні робити висновки щодо тактичної майстерності доцільно на основі аналізу участі спортсменів у контрольних змаганнях (середній ранг – 3,25), а у дзюдо та тхеквондо ВТФ – на основі аналізу показників змагальної діяльності (середні ранги – 1,83 та 1,33 відповідно).

Ставлення фахівців до другорядних засобів та методів контролю тактичної підготовленості спортсменів було різним. У фехтуванні та боксі найменш значущим визнано суддівство тренувальних та змагальних поєдинків (середні ранги – 6,31 та 8,33 відповідно). У карате WKF, окрім нього, обрано проведення спортсменами навчально-тренувальних занять або окремих їх частин (середній ранг – 7,67). У тхеквондо ВТФ цей метод також вважають неінформативним (середній ранг – 7,50). У боротьбі експерти не вбачають перспектив у використанні тренажерних пристроїв як засобів контролю тактичної підготовленості (середній ранг – 7,50), а у дзюдо – у виконанні спортсменами інтелектуально-розвивальних завдань (середній ранг – 7,17).

Аналіз відповідей експертів на запитання щодо пріоритетності способу реалізації тактичної підготовки спортсменів на етапі СБП вказав на те, що їх думки відрізняються як всередині груп, так і між ними. У фехтуванні 25,00 % експертів вважають, що на етапі СБП тактичну підготовку слід поєднувати з теоретичною та технічною. Ще 25,00 % переконані, що найефективнішим є поєднання тактичної, фізичної, технічної та теоретичної.

У боротьбі ставлення експертів до способу реалізації тактичної підготовки спортсменів на етапі СБП також було неоднозначним: 25,00 % фахівців обрали теоретичну підготовку, 25,00 % – усі сторони, ще 25,00 % – технічну та фізичну.

У карате WKF та дзюдо відповіді були схожими: по 33,33 % фахівців надали перевагу удосконаленню одночасно всіх сторін

підготовленості. Ще по 33,33 % експертів в обох групах вважають, що найкраще поєднати тактичну підготовку з технічною та фізичною. Сдиними групами, у яких виявлено однастайність думок, є бокс та тхеквондо ВТФ. На думку 66,67 % експертів, у боксі на етапі СБП тактична підготовка має реалізовуватися комплексно з усіма іншими сторонами. Цієї думки дотримуються усі фахівці з тхеквондо ВТФ.

Запитання щодо рекомендованого обсягу тренувальних навантажень з тактичної підготовки в річному макроциклі тренувань на етапі СБП було суперечливим для експертів усіх груп, проте більшість з них дали схожі відповіді. Оптимальним обсягом часу є діапазон від 21 до 30 %. За цей варіант відповіді проголосували 50,00 % експертів з фехтування, 66,67 % – з дзюдо, по 83,33 % – з тхеквондо ВТФ та карате WKF. У боротьбі 37,50 % фахівців вважають, що для тактичної підготовки достатньо не більше 10 % від річного обсягу часу, ще 37,50 % – від 11 до 20 %. У боксі 50,00 % фахівців також обрали варіант від 11 до 20 %.

Аналіз отриманих результатів вказав на те, що порівняно з попередніми етапами, на етапі СБП думки експертів усіх груп були схожими не лише під час визначення пріоритетних реалізаційних положень тактичної підготовки, а й при виборі другорядних. Найбільше збігів у відповідях виявлено серед експертів з тхеквондо ВТФ та карате WKF.

Встановлено, що під час реалізації тактичної підготовки на етапі СБП в усіх сучасних ОСЄ пріоритет необхідно надавати таким положенням: у розділі «Змагальна діяльність» – темі «Правила змагань»; серед практичних методів – тренуванню з партнером.

Щодо інших положень, у більшості ОСЄ є можливим використання однакового алгоритму, проте у деяких з них його варто модифікувати. У цьому випадку пріоритет слід надавати таким положенням:

- з-поміж напрямів тактичної підготовки – вивченню інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості (у фехтуванні, тхеквондо ВТФ, карате WKF) та оволодінню основними

елементами, прийомами, варіантами тактичних дій (у боротьбі, боксі та дзюдо);

- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, – рівню техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (окрім карате WKF);

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темі «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (окрім боксу та карате WKF);

- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темі «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів» (окрім фехтування та дзюдо);

- з-поміж словесних методів – бесіди (у фехтуванні, боротьбі, боксі) та поясненню (у тхеквондо ВТФ та карате WKF);

- серед наочних методів – безпосередньому показу (окрім боксу);

- серед наочних засобів – відеозаписам (окрім боротьби та боксу);

- з-поміж методів контролю тактичної підготовленості спортсменів – контрольним нормативам (у боротьбі та боксі та карате WKF) та аналізу показників змагальної діяльності (у дзюдо та тхеквондо ВТФ).

Порівнюючи результати експертного оцінювання на етапах ПП, ПБП та СБП, зазначимо, що на першому етапі підходи до реалізації тактичної підготовки були здебільшого загальними. На етапі ПБП відмінності з'явилися не тільки всередині груп експертів, а й між ними. Водночас на етапі СБП ставлення експертів до пріоритетних та другорядних реалізаційних положень тактичної підготовки мало більше спільних рис, ніж на етапі ПБП. Серед них:

- відведення на тактичну підготовку до 21 до 30 % від річного обсягу часу у фехтуванні, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF; та від 11 до 20 % – у боротьбі та боксі;

- удосконалення тактичної підготовленості з акцентованим вивченням тем «Правила змагань», «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій», «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів», з використанням безпосереднього показу, відеозаписів, бесіди та тренування з партнером;

- оцінювання тактичної майстерності за допомогою контрольних нормативів (у боротьбі та боксі та карате WKF) та аналізу показників змагальної діяльності (у дзюдо та тхеквондо ВТФ).

- врахування рівня техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди при формуванні стратегії підготовки до конкретних змагань.

Зазначимо, що ієрархія багатьох реалізаційних положень тактичної підготовки була схожою на усіх трьох етапах (ПП, ПБП, СБП). Це стосувалося напрямів тактичної підготовки, чинників, які слід враховувати при формуванні стратегії підготовки до конкретних змагань, матеріалу у розділі «Змагальна діяльність», наочних методів та засобів, практичних методів, частково словесних методів, а також засобів та методів контролю тактичної підготовленості спортсменів. Це дає підставити стверджувати про наявність загальних підходів, які реалізують на кількох рівнях: внутрішньогруповому (методичні підходи, притаманні в межах одного виду спорту), міжгруповому (методичні підходи, актуальні для більшості або кількох ОСЄ) та міжетапному (методичні підходи, які є незмінними або частково модифікованими упродовж кількох етапів багаторічного удосконалення спортсменів).

Етап підготовки до вищих досягнень (ПдВД). Під час оцінювання значущості напрямів тактичної підготовки на етапі ПдВД думки експертів розділилися (табл. 4.4).

У фехтуванні, боротьбі та карате WKF пріоритет було надано практичній реалізації тактичної підготовленості (середні ранги – 1,87–2,25), у дзюдо та тхеквондо ВТФ – удосконаленню тактичного мислення (середні ранги – 2,67 та 2,25 відповідно), у боксі – вивченню інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості (середній ранг – 2,33). Найменш значущим в усіх групах експертів визнано вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (середні ранги – 3,33–4,37). Вважаємо це закономірним, оскільки спортсмени на етапі ПдВД вже повинні володіти інформацією щодо спортивної тактики.

Таблиця 4.4

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапі підготовки до вищих досягнень ($n=40$, $p<0,05$)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,18*	0,51	0,08*	0,03*	0,28*	0,32*
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,70	0,16*	0,45	0,19*	0,53	0,44
«Основи тактики у спорті»	0,25	0,26	0,48	0,15*	0,46	0,65
«Змагальна діяльність»	0,12*	0,32	0,08*	0,15*	0,46	0,41
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,2*	0,31	0,45	0,15*	0,47	0,60
Словесні методи	0,42	0,23*	0,25*	0,13*	0,43	0,45
Наочні методи	0,30*	0,11*	0,36*	0,19*	0,53	0,58
Наочні засоби	0,53	0,37	0,10*	0,56	0,64	0,68
Практичні методи	0,67	0,60	0,62	0,25*	0,71	0,58
Засоби та методи контролю	0,51	0,29	0,54	0,31*	0,77	0,66

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування ($n=8$), 2 – спортивна боротьба ($n=8$), 3 – бокс ($n=6$), 4 – дзюдо ($n=6$), 5 – тхеквондо ВТФ ($n=6$), 6 – карате WKF ($n=6$); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною ($p>0,05$).

Серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, найважливішими є рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди, його функціональна підготовленість та психологічний стан. Перший обрали експерти з дзюдо та тхеквондо ВТФ (середні ранги – 2,00 та 1,50 відповідно), другий – фахівці з фехтування, боротьби, боксу та карате WKF (середні ранги – 1,25–2,37).

Під час підготовки до певних змагань найменшу увагу в усіх ОСЄ, окрім дзюдо, фахівці рекомендують звертати на володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 4,00–4,37). У дзюдо найменш значущим чинником було обрано рівень змагань та систему їхнього проведення (середній ранг – 3,83), а у боксі рекомендують не зважати на обидва чинники.

Формування тактичних знань спортсменів на етапі ПдВД за розділом «Основи тактики у спорті» у фехтуванні, боротьбі, дзюдо та тхеквондо ВТФ передбачає акцентоване вивчення теми «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середні ранги – 2,12–3,50). Цієї думки дотримувалася частина експертів на етапі СБП, а у фехтуванні вона визнана пріоритетною на усіх етапах.

У боксі найбільш актуальною визнано тему «Тактичний план, тактична схема» (середній ранг – 2,50), у карате WKF – «Форми тактики» (середній ранг – 2,67). Ця тема була також на першому місці у рейтингу у тхеквондо ВТФ. Найменш важливими визнано такі теми: у боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (середні ранги – 7,83–9,00). У фехтуванні та боротьбі – «Напрями тактичної підготовки» (середні ранги – 6,19 та 6,25 відповідно). Водночас у фехтуванні найменш значущою обрано ще одну – «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту». Вона посіла останнє місце у рейтингу й у дзюдо (середній ранг – 6,67).

На відміну від етапів ПП, ПБП та СБП, де у розділі «Змагальна діяльність» лідером була тема «Правила змагань», на етапі ПдВД вона посіла перше місце лише у боротьбі та дзюдо (середні ранги – 3,12 та 3,17 відповідно). У тхеквондо ВТФ та карате WKF пріоритет надано вивченню теми «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 1,83 та 3,00 відповідно), у фехтуванні – «Обов'язки суддів та суддівство змагань» (середній ранг – 3,56), у боксі – «Міжнародна система змагань» (середній ранг – 3,67).

Найменш значущими були такі теми: у фехтуванні, тхеквондо ВТФ та карате WKF – «Організація та проведення змагань, положення про змагання» (середні ранги – 6,31–7,33), у боротьбі та боксі – «Термінологія суддівства змагань» (середні ранги – 7,25 та 5,83 відповідно), у дзюдо – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 6,67).

В деяких групах експертів найменш важливими було визнано кілька тем. У фехтуванні на етапі ПдВД недоцільним є вивчення матеріалу за темою «Національна система змагань», у боксі – «Індивідуальні стилі змагальної діяльності», у карате WKF – «Вимоги

до екіпірування та інвентарю». Цікаво, що на етапі ПдВД вперше виникла ситуація, коли певну тему одна група експертів оцінювала як найбільш значущу, а інша група – як найменш значущу. Ця тема включала інформацію про індивідуальні стилі змагальної діяльності. Полярність думок експертів щодо доцільності її вивчення на етапі ПдВД було зафіксовано у карате WKF й тхеквондо ВТФ з одного боку та в боксі – з іншого.

Під час ранжування тем у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» думки експертів різних груп також розділилися. У фехтуванні та карате WKF перевагу надано темі «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (середні ранги – 3,50 та 1,50 відповідно), у боротьбі та тхеквондо ВТФ – «Індивідуальний план тренування» (середні ранги – 3,25 та 2,83 відповідно). При цьому фахівці з тхеквондо ВТФ обрали ще одну тему – «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів», яка була оцінена як найважливіша експертами з боксу (середні ранги – 2,83 та 2,33 відповідно). У дзюдо на першому місці була тема «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів» (середній ранг – 3,50).

Під час визначення найменш важливої теми для спортсменів на етапі ПдВД схожими були відповіді експертів з боксу, тхеквондо ВТФ та карате WKF. Вони вважають, що найменшу увагу слід приділяти темі «Формування команди, визначення функцій її учасників» (середні ранги – 7,50–8,33). Окрім цього, у тхеквондо ВТФ на останньому місці в рейтингу була ще одна – «Основи тактичної підготовки у спорті» (середній ранг – 7,67). У фехтуванні та дзюдо – «Контроль тактичної підготовленості спортсменів» (середні ранги – 7,37 та 6,67 відповідно), у боротьбі – «Періодизація тактичної підготовки спортсменів» (середній ранг – 6,50).

Отже, фахівці з ОСЕ по-різному ставляться до матеріалу, спрямованого на формування у спортсменів знань щодо теоретико-методичних основ тактичної підготовки. Припускаємо, це пов'язано з тим, що частина тренерів готова до діалогу зі спортсменами на етапі ПдВД щодо удосконалення їхньої тактичної підготовленості.

Відповідно, рішення щодо внесення коректив у цей процес ухвалюють обидві сторони – тренер та спортсмен, однак думка першого є важливішою.

Інша частина тренерів вважає, що спортсмен повинен ретельно вивчати лише ту інформацію, яка безпосередньо пов'язана з практичною реалізацією тактичної підготовленості. Натомість матеріал, присвячений шляхам формування тактичної майстерності, є другорядним. Відповідно до цього методичного підходу, формування та удосконалення тактичної підготовленості спортсменів значною мірою залежить від компетентності тренера та його досвіду. На нашу думку, більш раціональним є використання такого підходу, що передбачає ухвалення ключових рішень щодо планування та реалізації тактичної підготовки тренером. Однак спортсмен, за умови володіння достатньою кількістю інформації, може пропонувати власні варіанти.

Серед словесних методів для удосконалення тактичної підготовленості спортсменів на етапі ПдВД для усіх ОСЄ найбільш актуальним є аналіз та обговорення (середні ранги – 1,83–2,33). Найменш доцільним фахівці з фехтування, боротьби, дзюдо та тхеквондо ВТФ вважають застосування лекції (середні ранги – 4,33–5,83), у боксі та карате WKF – розповідь (середні ранги – 4,50 а 5,17 відповідно).

Серед наочних методів на етапі ПдВД для удосконалення тактичної підготовленості спортсменів найбільш актуальною у боротьбі, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF є демонстрація відеозаписів та навчальних фільмів (середні ранги – 1,17–1,67), у фехтуванні – безпосередній показ (середній ранг – 1,62), у боксі – ілюстрування (середні ранг – 1,50). Останнє було оцінено як найменш важливий наочний метод в усіх групах експертів, окрім боксу (середні ранги – 2,25–2,83).

У боксі на останньому місці у рейтингу був безпосередній показ, який у фехтуванні, навпаки, посів перше місце. Підкреслимо, що вже вдруге на етапі ПдВД в межах одного запитання виявлено полярність думок експертів.

Під час ранжування наочних засобів думки в усіх групах експертів були схожими. Лідерами серед цих засобів визнано відеозаписи (середні ранги – 1,00–2,67). Однак відповіді щодо найменш значущих засобів знову були різними. У фехтуванні та карате WKF експерти не вважають ефективним застосування фотографій (середні ранги – 5,00 та 5,33 відповідно), у дзюдо та тхеквондо ВТФ – графіки (середні ранги – 5,00 та 4,75 відповідно), у боротьбі – таблиці (середній ранг – 4,87), у боксі – навчальні фільми (середній ранг – 4,17). У тхеквондо ВТФ на останньому місці у рейтингу були слайди.

Серед практичних методів в усіх групах експертів лідером було тренування з партнером (середні ранги – 1,17–2,83). Серед найменш значущих практичних методів експерти обрали такі: у фехтуванні, боксі та дзюдо – вивчення прийомів та дій з інших видів спорту (середні ранги – 7,50–9,00), у тхеквондо ВТФ та карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять (середні ранги – 8,50 та 8,67 відповідно), у боротьбі – суддівську практику (середній ранг – 8,62).

Оцінювати тактичну підготовленість у фехтуванні, боротьбі, дзюдо та карате WKF експерти пропонують за допомогою аналізу участі спортсменів у контрольних змаганнях (середні ранги – 1,83–2,83), у боксі та тхеквондо ВТФ – аналізу показників змагальної діяльності (середні ранги – 2,17 та 1,17 відповідно). Недоцільним вважають використання таких засобів та методів контролю: у фехтуванні та карате WKF – ведення та перевірку щоденників спортсменів (середні ранги – 6,75–7,67), у боксі та дзюдо – виконання інтелектуально-розвивальних завдань (середні ранги – 7,67 та 7,33 відповідно), у боротьбі – суддівства тренувальних та змагальних поєдинків (середній ранг – 6,50), у тхеквондо ВТФ – проведення навчально-тренувальних занять (середній ранг – 7,17). Останній метод контролю визнано найменш важливим у карате WKF (середній ранг – 7,67).

На відміну від попередніх, на етапі ПдВД думки більшості експертів щодо пріоритетності способу реалізації тактичної підготовки спортсменів були схожими. Те, що тактичну підготовку

доцільно поєднувати з усіма іншими сторонами, стверджують по 100,00 % експертів з боксу та тхеквондо WTF, 66,6 % – з карате WKF, 50,00 % – з дзюдо, по 25,00 % – з боротьби та фехтування. Однак всередині груп експертів були й інші переконання. Ще 25,00 % фахівців з боротьби вважають, що завдання тактичної підготовки слід вирішувати паралельно із завданнями фізичної, а 25,00 % фахівців з фехтування проголосували за поєднання технічної, тактичної та теоретичної підготовки. Водночас 50,00 % фахівців з дзюдо обрали технічну та фізичну.

При визначенні оптимального обсягу часу, який доцільно приділяти тактичному удосконаленню спортсменів, думки експертів розділилися як всередині груп, так і між ними. Найбільш затребуваними були варіанти відповідей – 21–30 % та 31–40 % від річного обсягу часу. За перший проголосували 25,00 % фахівців з фехтування та по 50,00 % – з боротьби та боксу. За другим – ще 25,00 % фахівців з фехтування, 50,00 % – з дзюдо, 83,33 % – з тхеквондо WTF. Окрім цього, варіант 41–50 % обрали 25,00 % експертів з фехтування та 66,67 % – з карате WKF.

Аналіз відповідей експертів вказав на те, що деякі реалізаційні положення тактичної підготовки мають однакову значущість в різних ОСЄ. Інші положення було оцінено по-різному. В деяких випадках думки експертів були полярними (протилежними). Полярність думок виявлено у карате WKF й тхеквондо WTF з одного боку та в боксі – з іншого. Вона стосувалася формування тактичних знань на основі вивчення теми «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» у розділі «Змагальна діяльність». У тхеквондо WTF та карате WKF ця тема була оцінена як найбільш значуща, а у боксі – як найменш. Вдруге думки експертів були протилежними щодо значущості наочних методів. У боксі на останньому місці був безпосередній показ, а у фехтуванні він, навпаки, посів перше місце.

Встановлено, що під час реалізації тактичної підготовки на етапі ПдВД пріоритет слід надавати таким положенням:

- серед напрямів тактичної підготовки – практичній реалізації тактичної підготовленості (у фехтуванні, боротьбі та карате WKF);

- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань – функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (у фехтуванні, боротьбі, боксі та карате WKF) та рівню техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (у дзюдо та тхеквондо ВТФ);

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темам «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (окрім боксу та карате WKF);

- у розділі «Змагальна діяльність» – темам «Правила змагань» (у боротьбі та дзюдо), «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (у тхеквондо ВТФ та карате WKF);

- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темам «Індивідуальний план тренування» (у боротьбі та тхеквондо ВТФ), «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів» (у боксі та тхеквондо ВТФ), «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (у фехтуванні та карате WKF).

З-поміж словесних методів тактичної підготовки пріоритетним є застосування аналізу та обговорення, серед наочних методів – демонстрації відеозаписів та навчальних фільмів (окрім фехтування та боксу), серед наочних засобів – відеозаписів, серед практичних методів – тренування з партнером.

З-поміж засобів та методів контролю тактичної підготовленості спортсменів найбільш затребуваними є аналіз показників змагальної діяльності (у боксі та тхеквондо ВТФ) та оцінювання участі спортсменів у контрольних змаганнях (у фехтуванні, боротьбі, дзюдо та карате WKF).

Порівнюючи відповіді експертів на етапі ПдВД з попередніми етапами, можна зробити висновок, що деякі методичні підходи залишилися стабільними або були частково модифіковані, а деякі зазнали значних змін. До стабільних належать ті методичні підходи, в яких експерти усіх або більшості груп пропонували акцентувати увагу на аналогічних положеннях тактичної підготовки на етапі ПдВД та попередніх. Серед них були такі підходи:

- формування тактичних знань спортсменів на основі вивчення матеріалу за темою «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» у

розділі «Основи тактики у спорті», удосконалення тактичної підготовленості спортсменів за допомогою використання відеозаписів та тренування з партнером. До частково модифікованих підходів віднесено ті, які були виявлені у кількох групах експертів на попередніх етапах, а на етапі ПдВД кількість цих груп зросла чи зменшилася або якщо експерти вказували замість одного декілька пріоритетних положень тактичної підготовки.

Визначено такі частково модифіковані (варіативні) підходи:

- врахування функціональної підготовленості, психологічного стану, рівня техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди при формуванні стратегії підготовки до конкретних змагань;

- формування тактичних знань спортсменів на основі вивчення матеріалу за темами «Правила змагань» та «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» у розділі «Змагальна діяльність», а також «Індивідуальний план тренування», «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів», «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»;

- удосконалення тактичної майстерності спортсменів комплексно з усіма сторонами підготовленості;

- відведення на тактичну підготовку від 21 до 30 % річного обсягу часу (у фехтуванні, боротьбі, боксі); від 31 до 40 % (у фехтуванні, дзюдо, тхеквондо ВТФ), від 41 до 50 % (у фехтуванні та карате WKF).

Найбільші зміни у методичних підходах характерні для напрямів тактичної підготовки, добору словесних і наочних методів, контролю тактичної майстерності. На відміну від попередніх, на етапі ПдВД акцент зроблено на практичній реалізації тактичної підготовленості та удосконаленні тактичного мислення. Для цього експерти рекомендують використовувати демонстрацію відеозаписів та навчальних фільмів, аналіз та обговорення. Своєю чергою, контроль тактичної підготовленості спортсменів передбачає оцінювання їхньої участі у контрольних змаганнях та показників змагальної діяльності.

Етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей (МРІМ). На етапі МРІМ у багатьох запитаннях відповіді експертів були схожими на ті, які вони надали на етапі ПдВД. Серед напрямів тактичної підготовки у фехтуванні, боротьбі та дзюдо пріоритетним було удосконалення тактичного мислення (середні ранги – 1,50–2,67), а у боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – практична реалізацію тактичної підготовленості (середні ранги – 1,75–2,17). Найменш значущим напрямом в усіх групах експертів, окрім дзюдо, визнано вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (середні ранги – 3,67–4,62). У дзюдо обрано вивчення інформації, потрібної для практичної реалізації тактичної підготовленості (середній ранг – 3,50).

Узгодженість думок експертів щодо чинників, які потрібно враховувати для формування стратегії підготовки до змагань на етапі МРІМ, була схожою на попереднє запитання. В усіх групах експертів, окрім дзюдо, пріоритет надано функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (середні ранги – 1,50–2,75). У боротьбі, окрім цього чинника, експерти пропонують враховувати рівень підготовленості суперників, а у дзюдо рекомендовано звертати увагу лише на рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (середній ранг – 2,17).

Однак під час вибору найменш значущого чинника думки фахівців у різних групах розділилися. У боксі, дзюдо та карате WKF на останньому місці у рейтингу був рівень підготовленості суперників (середні ранги – 3,67–4,17), у боротьбі – рівень змагань та система їх проведення (середній ранг – 3,50), у фехтуванні та тхеквондо ВТФ – володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 4,00 та 4,17 відповідно).

Отже, вкотре думки експертів в межах одного запитання були протилежними. Цього разу полярність думок виявлено у боксі, дзюдо, карате WKF з одного боку та у боротьбі – з іншого. Однак, якщо у попередніх випадках експерти кожної групи обирали лише по одному положенню тактичної підготовки, яке оцінювали як пріоритетне в одних групах та найменш значуще – в інших, то цього

разу частково думки експертів збігалися. Фахівці з боротьби обрали два пріоритетних чинники, один з яких також був на першому місці в рейтингу в інших групах експертів. Другий чинник оцінено як найменш значущий.

Для удосконалення тактичних знань у розділі «Основи тактики у спорті» найбільшу увагу слід присвячувати таким темам: у фехтуванні, дзюдо та тхеквондо ВТФ – «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середні ранги – 2,81–3,83). Цікаво, що цю тему обрали як найбільш значущу у більшості груп експертів, починаючи з етапу ПБП, а на етапі ПП її визнали пріоритетною лише у фехтуванні.

У боротьбі та карате WKF найбільше часу слід присвячувати вивченню теми «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (середні ранги – 2,87–3,50). У карате WKF рівноцінними було визнано ще дві теми: «Взаємозв'язок спеціалізованих відчуттів спортсмена з тактикою» та «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту». Зазначимо, що на попередніх етапах обидві теми різні групи експертів визнавали як найменш значущі.

У тхеквондо ВТФ експерти також пропонують вивчати тему «Форми тактики», а у боксі більш цінною вважають іншу – «Тактичний план, тактична схема» (середній ранг – 2,87). Другорядними визнано такі теми: у боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – «Значення тактики у спорті та в обраному виді» (середні ранги – 8,67–9,00), у фехтуванні та боротьбі – «Напрями тактичної підготовки» (середні ранги – 7,00–7,31), у дзюдо – «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» (середній ранг – 6,67). Отже, у цьому запитанні, думки експертів з карате WKF та дзюдо були полярними (табл. 4.5).

У наступному запитанні щодо важливості тем у розділі «Змагальна діяльність» не було виявлено єдиного підходу до формування та удосконалення тактичних знань. Якщо на попередніх етапах експерти одностайно обрали тему «Правила змагань», то, починаючи з етапу ПдВД, вона почала втрачати актуальність. На етапі МРІМ її важливість підкреслили лише експерти з дзюдо (середній ранг – 2,00).

Таблиця 4.5

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапі максимальної реалізації індивідуальних можливостей (n=40, p<0,05)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,56	0,74	0,13*	0,04*	0,58	0,38*
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,36	0,04*	0,42	0,19*	0,36*	0,23*
«Основи тактики у спорті»	0,31	0,25	0,42	0,14*	0,46	0,55
«Змагальна діяльність»	0,18*	0,34	0,12*	0,41	0,49	0,61
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,19*	0,22*	0,28*	0,18*	0,48	0,42
Словесні методи	0,53	0,35	0,50	0,36*	0,55	0,62
Наочні методи	0,48	0,42	0,75	0,36*	0,36*	0,19*
Наочні засоби	0,63	0,34	0,11*	0,32*	0,64	0,64
Практичні методи	0,62	0,59	0,56	0,45	0,73	0,70
Засоби та методи контролю	0,53	0,27	0,48	0,34*	0,64	0,72

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування (n=8), 2 – спортивна боротьба (n=8), 3 – бокс (n=6), 4 – дзюдо (n=6), 5 – тхеквондо ВТФ (n=6), 6 – карате WKF (n=6); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною (p>0,05).

Для фехтування та карате WKF найбільш значущою була тема «Міжнародна система змагань» (середні ранги – 2,42-3,19), у боротьбі – «Національна система змагань» (середній ранг – 3,50), у дзюдо та тхеквондо ВТФ – «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 3,33 та 1,83 відповідно). Припускаємо, вибір цих тем зумовлений різним ставленням тренерів до завдань навчально-тренувального процесу. Якщо на попередньому етапі увагу більше зосереджено на вивченні правил змагань, які можна використати з тактичного погляду, то в на етапі МРІМ більш значущою є освіченість спортсмена щодо тонкощів виступів на національних та міжнародних змаганнях. Частково це пов'язано з відбором спортсменів до національних збірних команд країни. Тому

інформація щодо положення певного суперника у турнірній таблиці під час турніру та в офіційному рейтингу протягом сезону є важливішою за правила змагань.

Під час визначення другорядних тем думки експертів розділилися. У боротьбі та карате WKF можна знехтувати вивченням теми «Вимоги до екіпірування та інвентарю» (середні ранги – 7,83–8,12), у фехтуванні – «Термінологія суддівства змагань» (середній ранг – 6,37), у боксі – «Правила змагань» (середній ранг – 6,67), у дзюдо – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 7,00), у тхеквондо ВТФ – «Організація та проведення змагань, положення про змагання» (середній ранг – 7,67). Отже, в цьому запитанні думки експертів з боксу та дзюдо знову були протилежними.

На відміну від етапу ПдВД, відповіді фахівців на запитання щодо найбільш значущої теми розділу «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» на етапі МРІМ були більш узгодженими. У боротьбі, боксі, дзюдо та тхеквондо ВТФ на першому місці була тема «Індивідуальний план тренування» (середні ранги – 2,17–3,33), а у фехтуванні та карате WKF – «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (середні ранги – 2,87 та 2,33 відповідно). У дзюдо рівноцінними вважають «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів». Пояснення цього може бути таким. На етапі МРІМ тренери вважають спортсменів достатньо компетентними для того, щоб самостійно ухвалювати рішення щодо планування та реалізації завдань різних сторін підготовки. Деякі спортсмени розпочинають власну тренерську діяльність, тому використовують набуті знання не лише для удосконалення власної майстерності, а й для формування різних сторін підготовленості учнів.

Другорядними визнано такі теми: у боксі та тхеквондо ВТФ – «Основи тактичної підготовки у спорті» (середні ранги – 7,17 та 8,33 відповідно), у фехтуванні – «Контроль тактичної підготовленості спортсменів» (середній ранг – 6,75), у боротьбі – «Планування та облік спортивного тренування. Конспект навчально-тренувального

заняття» (середній ранг – 6,00), у дзюдо – «Формування команди, визначення функцій її учасників» (середній ранг – 6,67), у карате WKF – «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів» (середній ранг – 7,50).

Серед словесних методів лідерами в усіх групах, окрім боксу, були аналіз та обговорення (середні ранги – 1,83-2,12). У боксі перевагу надано вказівкам та рекомендаціям (середній ранг – 1,83). На останньому місці у фехтуванні, боротьбі, дзюдо та тхеквондо ВТФ була лекція (середні ранги – 4,58-5,83), а у боксі та карате WKF – розповідь (середні ранг – 5,50 та 5,67 відповідно).

Серед наочних методів у боротьбі, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF пріоритетною є демонстрація відеозаписів та навчальних фільмів (середні ранги – 1,25–1,50), у фехтуванні та дзюдо – безпосередній показ (середні ранги – 1,37 та 1,50 відповідно). У боксі рівноцінним було визнано ілюстрування. Цікаво, що цей метод посів останнє місце в усіх групах експертів, окрім боксу (середні ранги – 2,22–2,75).

Водночас фахівці з боксу та боротьби не переконані у доцільності використання безпосереднього показу. Таким чином, у цьому запитанні було виявлено кілька полярних (протилежних) методичних підходів до формування тактичної підготовленості: 1) з одного боку – у боксі, з іншого – в усіх інших видах ОСЄ; 2) з одного боку – у боксі та боротьбі, з іншого – у фехтуванні та дзюдо.

Натомість думки щодо добору наочних засобів були однаковими на користь застосування відеозаписів (середні ранги – 1,00–2,50). Проте дійти однакової думки щодо найменш значущих наочних засобів експертам не вдалося. У фехтуванні та карате WKF недоцільним вважають застосування фотографій (середні ранги – 5,25 та 5,00 відповідно), у боротьбі та тхеквондо ВТФ – графіків (4,87 та 4,75 відповідно), у боксі – навчальних фільмів (середній ранг – 4,33), у дзюдо – таблиць (середній ранг – 4,42). У тхеквондо ВТФ на останньому місці були також слайди.

Серед практичних методів на усіх етапах експерти стабільно надавали перевагу тренуванню з партнером. Однак на етапі МРІМ його оцінили як пріоритетний метод в усіх групах експертів, окрім боксу та

дзюдо (середні ранги – 1,17–2,50). Замість нього вони обрали тренування з суперником (середні ранги – 1,67 та 2,17 відповідно). Найменш важливими в усіх групах експертів, окрім боротьби та карате WKF, визнано вивчення прийомів та дій з інших видів спорту (середні ранги – 7,83–9,50). У боротьбі для удосконалення тактичної підготовленості спортсменів недоцільним вважають використання суддівської практики (середній ранг – 8,37), а у карате WKF – проведення спортсменами навчально-тренувальних занять (середній ранг – 9,50).

Оцінювати тактичну майстерність спортсменів у більшості ОСЄ, окрім фехтування, рекомендовано за допомогою аналізу участі у контрольних змаганнях (середні ранги – 1,33–3,00). У боксі та карате WKF рівноцінним визнано аналіз показників змагальної діяльності. У фехтуванні експерти пропонують обмежитися використанням цього методу (середній ранг – 1,50).

Свою чергою, другорядними методами та засобами контролю тактичної підготовленості визнали такі: у фехтуванні, боротьбі та боксі – ведення та перевірку щоденників спортсменів (середні ранги – 6,50–6,67), у тхеквондо ВТФ та карате WKF – проведення навчально-тренувальних занять або окремих їх частин (середні ранги – 7,17 та 7,76 відповідно), у дзюдо – виконання інтелектуально-розвивальних завдань (середній ранг – 6,83). Окрім них, у фехтуванні та боксі не рекомендовано приділяти увагу суддівству тренувальних та змагальних поєдинків.

На відміну від попередніх, думки експертів усіх груп щодо пріоритетності способу реалізації тактичної підготовки спортсменів на етапі МРІМ були здебільшого схожими. Вони зазначили, що тактичну підготовку доцільно поєднувати з усіма сторонами. Однак кількість експертів, які підтримали цю ідею, була різною у кожній групі: 62,50 % фахівців у боротьбі, по 100,00 % – у боксі та тхеквондо ВТФ, 50,00 % – у дзюдо, 66,67 % – у карате WKF. Натомість експерти з фехтування обрали два варіанти відповіді: 37,50 % фахівців вважають, що тактичну підготовку слід реалізовувати разом з технічною, психічною та теоретичною, а ще 37,50 % – з усіма сторонами.

У запитанні щодо обсягу тренувальних навантажень з тактичної підготовки в річному макроциклі тренувань на етапі МРІМ думки розділилися. Від 41 до 50 % часу на тактичну підготовку готові відвести 66,67% фахівців з боксу, 50,00 % – з дзюдо, 100,00 % – з тхеквондо ВТФ; понад 50 % часу – 37,50 % фахівців з фехтування та 66,67 % – з карате WKF. У боротьбі думки експертів були найменш узгодженими: по 25,00 % фахівців обрали варіанти 11–20 %, 21–30 %, 31–40 %.

На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що під час реалізації тактичної підготовки на етапі МРІМ пріоритет потрібно надати наступним положенням:

- серед напрямів – практичній реалізації тактичної підготовленості (у боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF) та удосконаленню тактичного мислення (у фехтуванні, боротьбі та дзюдо);

- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, – функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (окрім дзюдо);

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темам «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у фехтуванні, дзюдо та тхеквондо ВТФ) та «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (у боротьбі та карате WKF);

- у розділі «Змагальна діяльність» – темам «Міжнародна система змагань» (у фехтуванні та карате WKF), «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (у боксі та тхеквондо ВТФ);

- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темам «Індивідуальний план тренування» (у боротьбі, боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ), «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (у фехтуванні та карате WKF);

- з-поміж словесних методів – аналізу та обговоренню (окрім боксу); серед наочних методів – демонстрації відеозаписів та навчальних фільмів (у боротьбі, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF), безпосередньому показу (у фехтуванні та дзюдо);

- серед наочних засобів – відеозаписам; серед практичних методів – тренуванню з партнером (у фехтуванні, боротьбі, тхеквондо

ВТФ та карате WKF), тренуванню з суперником (у боксі, дзюдо та карате WKF);

- з-поміж засобів та методів контролю – аналізу участі у змаганнях (у боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF) та показників змагальної діяльності (у фехтуванні, боротьбі, боксі та карате WKF).

Аналіз результатів експертного оцінювання вказав на те, що методичні підходи, виявлені на етапі ПдВД, є актуальними на етапі МРІМ. Частину з них реалізують на етапному рівні (деякі положення тактичної підготовки були пріоритетними на етапах ПП, ПБП та СВП, а починаючи з етапу ПдВД їхнє місце посіли інші положення).

Щодо частини реалізаційних положень схожі методичні підходи виявлені у більшості груп експертів, щодо інших – лише в деяких з них. Водночас деякі підходи є полярними (протилежними). Якщо на етапі ПдВД полярність думок виявлено у запитаннях щодо значущості тем у розділі «Змагальна діяльність» (з одного боку – тхеквондо ВТФ та карате WKF, з іншого – бокс) та наочних методів (з одного боку – фехтування, з іншого – бокс), то на етапі МРІМ кількість таких запитань збільшилася. Підходи були протилежними не лише під час визначення пріоритетних, а й другорядних реалізаційних положень тактичної підготовки. Полярними на етапі МРІМ були такі методичні підходи:

- урахування чинників під час формування стратегії підготовки до змагань. У боротьбі перевагу надано рівню підготовленості суперників, а у боксі, дзюдо та карате WKF його визнано найменш значущим чинником;

- удосконалення тактичних знань спортсменів у межах розділу «Основи тактики у спорті» з акцентованим вивченням теми «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» у карате WKF та нехтування нею у дзюдо;

- удосконалення тактичних знань спортсменів за розділом «Змагальна діяльність» на основі ґрунтовного вивчення теми «Правила змагань» у дзюдо та нехтування нею у боксі;

- удосконалення тактичної підготовленості спортсменів за допомогою безпосереднього показу у фехтуванні та дзюдо та нехтування цим методом у боротьбі та боксі; надання пріоритету ілюструванню у боксі та нехтування цим методом в інших різновидах ОСЄ.

Серед стабільних підходів (тих, в яких експерти всіх або більшості груп пропонували акцентувати увагу на аналогічних положеннях тактичної підготовки на етапі ПдВД та попередніх) були такі:

- формування тактичних знань спортсменів на основі вивчення теми «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» у розділі «Основи тактики у спорті»;

- удосконалення тактичної підготовленості спортсменів за допомогою використання аналізу та обговорення (окрім боксу), відеозаписів та тренування з партнером (окрім боксу та дзюдо);

- удосконалення тактичної майстерності спортсменів разом з усіма сторонами підготовленості.

Серед варіативних підходів (тих, які наявні у кількох групах експертів на попередніх етапах, а на етапі МРІМ кількість цих груп зросла чи зменшилася) виявлено такі:

- надання переваги практичній реалізації тактичної підготовленості (у фехтуванні, боротьбі та дзюдо) та удосконаленню тактичного мислення (у боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF);

- формування тактичних знань спортсменів на основі вивчення матеріалу за темами «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у фехтуванні, дзюдо та тхеквондо ВТФ), «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (у боротьбі та карате WKF) у розділі «Основи тактики у спорті»; «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів» (у боротьбі, боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ) та «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (у фехтуванні та карате WKF) у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»;

- контроль тактичної підготовленості спортсменів на основі оцінювання участі у контрольних змаганнях (у боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF) та аналізу показників змагальної діяльності (у фехтуванні, боротьбі, боксі та карате WKF);

- відведення на тактичну підготовку від 41 до 50 % часу (у боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ), понад 50 % часу (у фехтуванні та карате WKF).

Етапи збереження вищої спортивної майстерності та поступового зниження досягнень (ЗіП). Об'єднання цих етапів обумовлене, з одного боку, схожістю головних завдань системи підготовки, з іншого, відсутністю чіткої межі, що відокремлює їх.

Встановлено, що для етапів ЗіП притаманне збереження більшості методичних підходів, виявлених на етапах ПдВД та МРІМ. Серед напрямів тактичної підготовки найбільш значущим в усіх ОСЄ, окрім боксу, є удосконалення тактичного мислення (середні ранги – 1,37–2,33). У карате WKF фахівці надали перевагу ще двом: практичній реалізації та вивченню інформації, необхідної для цього. Натомість у боксі актуальною була лише практична реалізація тактичної підготовленості (середній ранг – 2,50).

Думки експертів були одноставними під час вибору найменш значущих напрямів. В усіх ОСЄ, окрім дзюдо, таким було визнано вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики (середні ранги – 3,50–4,62). У карате WKF та дзюдо другорядним обрано оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій (середній ранг – 3,33).

Відповіді на запитання щодо чинників, які слід враховувати для формування стратегії підготовки до конкретних змагань, на етапах ЗіП, збіглися з відповідями на етапі МРІМ. В усіх видах спорту, окрім дзюдо, пріоритетним чинником є функціональна підготовленість та психологічний стан спортсмена або команди (середні ранги – 1,62–2,87).

У боротьбі експерти рекомендують враховувати рівень підготовленості суперників, а у дзюдо – рівень техніко-тактичної підготовленості спортсмена або команди (середній ранг – 3,33). При цьому найменше на етапах ЗіП фахівці з боротьби, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF рекомендують звертати увагу на володіння інформацією щодо рівня підготовленості суперників (середні ранги – 3,37–4,17), а у фехтуванні та боксі – на рівень підготовленості суперників (середній ранг – 4,00). Зазначимо, що у цьому запитанні

поляриність думок експертів було виявлено й на етапі МРІМ. Однак цього разу підходи були протилежними у боротьбі з одного боку та у фехтуванні й боксі – з іншого (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Узгодженість думок експертів із сучасних олімпійських спортивних єдиноборств щодо реалізаційних положень тактичної підготовки на етапах збереження вищої спортивної майстерності та поступового зниження досягнень (n=40, p<0,05)

Положення	Коефіцієнт конкордації Кендела					
	Види єдиноборств					
	1	2	3	4	5	6
Напрями тактичної підготовки	0,60	0,69	0,07*	0,06*	0,61	0,33*
Чинники, які впливають на стратегію підготовки до змагань	0,33	0,04*	0,44	0,16*	0,3*	0,16*
«Основи тактики у спорті»	0,25	0,33	0,45	0,10*	0,46	0,60
«Змагальна діяльність»	0,21*	0,39	0,18*	0,08*	0,49	0,63
«Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»	0,16*	0,27	0,14*	0,12*	0,48	0,48
Словесні методи	0,50	0,32	0,46	0,44	0,55	0,59
Наочні методи	0,39	0,42	0,78	0,53*	0,36*	0,44*
Наочні засоби	0,63	0,37	0,09*	0,29*	0,64	0,52
Практичні методи	0,63	0,51	0,52	0,39	0,73	0,63
Засоби та методи контролю	0,51	0,18*	0,42	0,51	0,64	0,67

Примітки: 1–6 – види єдиноборств: 1 – фехтування (n=8), 2 – спортивна боротьба (n=8), 3 – бокс (n=6), 4 – дзюдо (n=6), 5 – тхеквондо ВТФ (n=6), 6 – карате WKF (n=6); * – положення, щодо яких узгодженість думок експертів була недостовірною (p>0,05).

Для формування тактичної підготовленості за розділом «Основи тактики у спорті» експерти рекомендують вивчати теми: у фехтуванні, боротьбі та боксі – «Тактичний план, тактична схема» (середні ранги – 3,00–3,43), у тхеквондо ВТФ та карате WKF – «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (середні ранги – 3,50 та 2,67 відповідно), у дзюдо – «Стратегія і тактика змагальної діяльності» (середній ранг – 3,83). У тхеквондо рівноцінно визнано тему: «Форми тактики» (середній ранг – 3,50).

Найменшої уваги заслуговують теми: у фехтуванні, боксі, тхеквондо ВТФ та карате WKF – «Значення тактики у спорті та в обраному виді»

(середні ранги – 6,94-9,00), у боротьбі – «Напрями тактичної підготовки» (середній ранг – 7,25), у дзюдо – «Сучасні тенденції розвитку тактики обраного виду спорту» (середній ранг – 6,75).

У розділі «Змагальна діяльність» у боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF пріоритет слід надати темі «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (середні ранги – 1,83–2,75), у фехтуванні – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 3,19), у боксі – «Організація та проведення змагань, положення про змагання» (середній ранг – 3,17), у дзюдо – «Правила змагань» (середній ранг – 3,67).

Найменш значущими є такі теми: у фехтуванні та боротьбі – «Термінологія суддівства змагань» (середні ранги – 6,62 та 7,50 відповідно), у дзюдо та карате WKF – «Вимоги до екіпірування та інвентарю» (середні ранги – 5,92 та 8,17 відповідно), у боксі – «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» (середній ранг – 6,50), у тхеквондо ВТФ – «Організація та проведення змагань, положення про змагання» (середній ранг – 7,67).

Отже, підходи до формування тактичної підготовки спортсменів на етапі ЗіП за розділом «Змагальна діяльність» були полярними у фехтуванні та боксі. Схожу ситуацію виявлено на етапах ПдВД та МРІМ, причому в усіх трьох випадках думки фахівців з боксу не збігалися з представниками інших ОСЄ (на етапі ПдВД – з фахівцями з карате WKF та тхеквондо ВТФ, на етапі МРІМ – з фахівцями з дзюдо, на етапі ЗіП – з фахівцями з фехтування).

У розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» перше місце у різних групах фахівців посіли такі теми: у фехтуванні, боксі та карате WKF – «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (середні ранги – 2,83–3,50), у боротьбі та тхеквондо ВТФ – «Індивідуальний план тренування» (середні ранги – 2,63 та 2,17), у дзюдо – «Модельні характеристики тактичної підготовленості висококваліфікованих спортсменів» (середній ранг – 3,33).

Останнє місце у боксі, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF посіли теми «Основи тактичної підготовки у спорті» (середні ранги – 6,33–8,33), у фехтуванні – «Формування команди, визначення функцій її

- серед чинників, які впливають на стратегію підготовки до змагань, – функціональній підготовленості та психологічному стану спортсмена або команди (окрім дзюдо);

- у розділі «Основи тактики у спорті» – темам «Тактичний план, тактична схема» (у фехтуванні, боротьбі та боксі) та «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у тхеквондо ВТФ карате WKF);

- у розділі «Змагальна діяльність» – темі «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (у боротьбі, тхеквондо ВТФ карате WKF);

- у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» – темам «Індивідуальний план тренування» (у боротьбі та тхеквондо ВТФ) та «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (у фехтуванні, боксі та карате WKF);

- з-поміж словесних методів – аналізу та обговоренню, наочних–демонстрації відеозаписів та навчальних фільмів, наочних засобів – відеозаписам, практичних – тренуванню з партнером (у фехтуванні, боротьбі, тхеквондо ВТФ та карате WKF) та тренуванню з суперником (у боксі та дзюдо);

- з-поміж засобів та методів контролю – аналізу участі у контрольних змаганнях (окрім фехтування) та показників змагальної діяльності (у фехтуванні, боксі та карате WKF).

Методичні підходи, виявлені на етапах ПдВД та МРІМ, здебільшого залишилися стабільними або були частково модифіковані на етапах ЗіП. Це притаманно для найбільш значущих та другорядних положень тактичної підготовки, вибору способу її реалізації та обсягу часу, відведеного на неї упродовж року.

Тенденція щодо полярності думок представників різновидів ОСЄ, яка вперше з'явилася на етапі ПдВД та посилилася на етапі МРІМ, продовжилася на етапах ЗіП. При цьому кількість запитань, відповіді на які були протилежними в різних групах експертів, збільшилася на етапі МРІМ порівняно з етапом ПдВД удвічі. Однак на етапах ЗіП кількість таких запитань зменшилася. Цікаво, що в усіх випадках думки експертів з боксу кардинально відрізнялися від представників інших ОСЄ. Полярними на етапі ЗіП були методичні підходи щодо врахування чинників під час формування стратегії підготовки до

змагань (у боротьбі перевагу надано врахуванню рівня підготовленості суперників, а у фехтуванні та боксі цей чинник визнано наймеш значущим), удосконалення тактичних знань спортсменів за розділом «Змагальна діяльність» на основі групового вивчення теми «Участь вітчизняних та зарубіжних спортсменів (команд) у змаганнях різного рівня» у фехтуванні та нехтування нею у боксі.

Серед стабільних підходів (тих, у яких експерти всіх або більшості груп пропонували акцентувати увагу на аналогічних положеннях тактичної підготовки на етапах ЗіП та попередніх) були такі:

- удосконалення тактичної підготовленості спортсменів за допомогою аналізу та обговорення, відеозаписів та тренування з партнером;
- оцінювання тактичної підготовленості спортсменів за допомогою аналізу показників змагальної діяльності та участі у контрольних змаганнях;
- удосконалення тактичної майстерності спортсменів разом з усіма сторонами підготовленості.

Серед варіативних методичних підходів (тих, які були наявні у кількох групах експертів на попередніх етапах, а на етапі ЗіП кількість цих груп зросла чи зменшилася) виявлено такі:

- надання переваги удосконаленню тактичного мислення (у фехтуванні, боротьбі, дзюдо, тхеквондо ВТФ та карате WKF) та практичній реалізації тактичної підготовленості (у боксі та карате WKF);
- удосконалення тактичних знань спортсменів на основі вивчення матеріалу за темами «Тактичний план, тактична схема» (у фехтуванні, боротьбі та боксі), «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій» (у тхеквондо ВТФ карате WKF) у розділі «Основи тактики у спорті»; «Індивідуальні стилі змагальної діяльності» (у боротьбі, тхеквондо ВТФ карате WKF) у розділі «Змагальна діяльність»; «Індивідуальний план тренування» (у боротьбі та тхеквондо ВТФ) та «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми» (у фехтуванні, боксі та карате WKF) у розділі «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів»;

- відведення на тактичну підготовку від 41 до 50 % часу (у дзюдо) та понад 50 % – в інших ОСС.

Під час опитування експерти підтвердили потребу диференціації тактичної підготовки для виступів в особистих та командних змаганнях. Цікаво, що на усіх етапах підготовки тема «Формування команди, визначення функцій її учасників», включена до розділу «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів», була визнана найменш актуальною. На етапах ПП, ПБП та ПдВД на неї рекомендують звертати найменшу увагу експерти з боксу, тхеквондо ВТФ та карате WKF (середні ранги – 7,33–7,83). На етапі СБП найнижчі оцінки цій темі поставили фахівці з боротьби (середні ранги – 7,67–8,83). На етапі МРІМ її не підтримали експерти з дзюдо, а на етапах ЗіП – з фехтування (середні ранги – 6,67 та 6,25 відповідно).

На нашу думку, пояснень може бути кілька. З одного боку, системи змагань у сучасних ОСС передбачають участь у значно меншій кількості турнірів у командному заліку протягом сезону порівняно з особистими (окрім фехтування, де кількість особистих та командних змагань є майже однаковою). З іншого боку, у програмно-нормативному забезпеченні інформація щодо тактичної підготовки спортсменів до командних змагань представлена фрагментарно [35]. У зв'язку з цим, за нашим припущенням, тренери та спортсмени використовують у цьому запитанні переважно власний практичний досвід. Це, своєю чергою, актуалізує потребу формування відповідних компетентностей спочатку у майбутніх тренерів як фахівців галузі ФКіС.

Наявність схожої суперечності між затребуваністю певної інформації та відсутністю її належного представлення у програмно-нормативному забезпеченні у сучасних ОСС підтвердили відповіді експертів на два запитання. Перше стосувалося потреби формування знань щодо основ тактики у споріднених видах спорту, друге – щодо основ тактичної підготовки у споріднених видах спорту. Відповіді на них були однаковими: усі експерти одностайно зазначили важливість цих знань.

Однак парадоксальним є те, що вивчення прийомів та дій з інших видів спорту порівняно з іншими практичними методами тактичної

підготовки, на думку більшості експертів, є недоцільним. На етапі ПП його оцінили як найменш значущий метод експерти з дзюдо (середній ранг – 8,67), на етапі ПБП – з дзюдо та тхеквондо ВТФ (середні ранги – 8,17 та 9,83 відповідно), на етапі СБП – з фехтування та дзюдо (середні ранги – 7,56 та 8,00 відповідно), на етапі ПдВД – з фехтування, боксу та дзюдо (середні ранги – 7,50–9,00), на етапах МРІМ та ЗіП – з фехтування, боксу, дзюдо та тхеквондо ВТФ (середні ранги – 7,83–9,50). При цьому у програмно-нормативному забезпеченні [35] вивчення прийомів та дій зі споріднених видів спорту представлено фрагментарно та спрямоване виключно на удосконалення фізичної підготовленості спортсменів. Припускаємо, що тренери вбачають у цьому методі перспективи щодо удосконалення інших сторін майстерності (в тому числі тактичної), однак не мають чіткого алгоритму його використання, що змушує їх діяти інтуїтивно.

Підтвердженням цього можна вважати зміст запитань, які спортсмени задають тренерам. Найбільш актуальною для них є інформація щодо вибору тактичної схеми у поєдинку з певним суперником (вибір переліку прийомів, послідовність їхнього виконання; вибір дистанції та моменту для виконання прийому, розподіл зусиль під час поєдинку, як утримувати перевагу над суперником упродовж поєдинку). Окрім цієї інформації, в деяких ОСЄ спортсмени відчують потребу додаткової:

- у фехтуванні – щодо особливостей проведення поєдинків у командних змаганнях та підготовки до сутичок з певним суперником за допомогою аналізу відеозаписів;

- у боксі, дзюдо та тхеквондо ВТФ – щодо особливостей вивчення інформації про рівень підготовленості суперника, формування тактичного плану на бій, серію поєдинків у турнірі, змагання чи їхню сукупність у сезоні;

- у карате WKF – щодо диференціації тактичної підготовки жінок та чоловіків, тенденцій розвитку тактичної підготовки в світі, впливу змін у правилах змагань на тактичну підготовку, завоювання прихильності суддів;

- у тхеквондо ВТФ – щодо періодизації тактичної підготовки в річному макроциклі.

Зміст цих запитань вказує на те, що спортсмени відчувають потребу більшого обсягу інформації, ніж той, який вони отримують безпосередньо під час навчально-тренувальних занять. Причин появи цієї потреби, на нашу думку, може бути кілька.

Перша – це свідоме обмеження обсягу матеріалу у межах тактичної підготовки, який тренер надає спортсменові. Наприклад, тренер може вважати за доцільне вивчення лише тієї інформації, яка безпосередньо впливає на практичну реалізацію тактичної підготовленості та завдань певного етапу підготовки. Додатковий матеріал, який можна використати для спортивного удосконалення, або не вивчають взагалі, або розглядають фрагментарно, або виносять за межі навчально-тренувального процесу та пропонують спортсменові для самостійного опрацювання.

Друга причина – недостатня поінформованість тренера щодо особливостей вивчення деяких тем, зумовлена відсутністю цього матеріалу у програмно-нормативному забезпеченні з виду спорту або відсутністю у тренера відповідних знань чи досвіду, які сприяли би ефективному розгляду цього матеріалу у навчально-тренувальному процесі. Підтвердженням цього є те, що під час опитування тренери вказали запитання, з якими до них звертаються колеги. У карате WKF для тренерів була актуальною інформація про види та особливості використання інтелектуально-розвивальних вправ, засобів з інших видів спорту, які є ефективними для формування й удосконалення тактичної підготовленості спортсменів.

Третя причина полягає у тому, що упродовж навчально-тренувальних занять теоретичний матеріал у межах тактичної підготовки розглядають без урахування пріоритетності певних тем, оскільки на це або бракує часу, або тренери не вважають це вартим уваги. Отже, можна зробити висновок про те, що тренери погребують специфічної, науково обґрунтованої інформації, яка не представлена належним чином у програмно-нормативному забезпеченні, але є актуальною для удосконалення тактичної майстерності спортсменів.

4.1.3. Технології тактичної підготовки спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Найчастіше термін «технологія» трактують так:

- сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь;
- сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо;
- застосування наукових знань для вирішення практичних завдань [434].

У педагогіці технологією позначають сукупність методів, засобів, форм, ресурсів, які забезпечують досягнення мети [128, 423].

Як і для соціальних, для технологій тактичної підготовки спортсменів вихідним та кінцевим результатом є людина (спортсмен), а основним параметром змін – одна чи кілька її властивостей (сторін підготовленості). Завершальним результатом використання технологій у широкому сенсі є продукт із певними властивостями, у практиці спорту – виконання нормативу, завоювання медалі на змаганнях, покращення показників змагальної діяльності, рівня підготовленості тощо. Таким чином, технологію тактичної підготовки можна розглядати як систему способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань удосконалення тактичної підготовленості спортсменів. З огляду на те, що традиційна структура тактичної підготовленості спортсменів включає тактичні знання, вміння, навички й тактичне мислення, використання технологій тактичної підготовки спрямоване на їх формування та удосконалення.

В освітній практиці педагогічну технологію використовують на трьох рівнях: загальнопедагогічному, предметному та локальному, або модульному. Перший охоплює цілісний педагогічний процес в регіоні, закладі освіти, на певному щаблі навчання. Тому педагогічна технологія є синонімом педагогічної системи, або парадигмою освіти [184]. На предметному рівні її трактують як сукупність методів

і засобів для реалізації певного змісту в рамках одного предмета, класу, вчителя. На локальному рівні технологію застосовують щодо компонентів освітнього процесу (оцінювання, формування понять, самостійна робота тощо) [147].

Аналіз та узагальнення практичного досвіду реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів у сучасних ООС (на підставі результатів експертного оцінювання) дав змогу виявити низку технологій тактичної підготовки спортсменів. На загальному рівні (рівень багаторічної підготовки) виявлено ті, які застосовують для формування тактичної підготовленості спортсменів на різних етапах.

На етапному рівні виявлено технології, які використовують для формування тактичної майстерності спортсменів на певних етапах багаторічного удосконалення (враховуючи специфіку системи підготовки спортсменів, вважаємо доцільним використовувати назву «етапний» рівень замість «предметний»). На локальному рівні виявлено технології, які є актуальними для різних компонентів навчально-тренувального процесу у межах тактичної підготовки (технології оцінювання тактичної майстерності, формування тактичних знань, удосконалення тактичних вмінь та навичок із застосуванням різних груп методів тощо).

За Г. К. Селєвко [48], структура педагогічної технології повинна бути підпорядкованою певному задуму, основою якого є ідея автора. За аналогією, у структурі технологій тактичної підготовки виокремлено такі компоненти: концептуальну частину (мету, спрямування), змістову (завдання та зміст навчального матеріалу), процесуальну (організація навчально-тренувального процесу відповідно до поставлених завдань, перелік методів та засобів тактичної підготовки, способи оцінювання тактичної підготовленості) (Додаток Г).

Технології тактичної підготовки спортсменів, які застосовують на загальному рівні (у багаторічній підготовці). На підставі результатів експертного оцінювання виявлено три технології тактичної підготовки, які застосовують у процесі багаторічного

удосконалення у сучасних ОСЄ: шаблонну, варіативну та шаблонно-варіативну. Головна відмінність між ними полягає у застосуванні різних способів побудови тактичної підготовки упродовж багаторічного удосконалення спортсменів.

Шаблонна технологія передбачає використання шаблону (зразка), який є однаковим для усіх або кількох етапів багаторічного удосконалення. У межах шаблону можливі різні варіанти поєднання методів та засобів тактичної підготовки, способів оцінювання тактичної майстерності спортсменів, шляхів формування тактичних знань тощо. Залежно від різноманітності інструментарію шаблонні технології розподілено на кілька типів:

- *з елементами модифікації, з використанням обмеженого інструментарію.* Вони передбачають застосування одного або кількох шаблонів упродовж різних етапів багаторічної підготовки. При цьому на усіх етапах актуальним є застосування обмеженого кола методів та засобів (переважно трьох або чотирьох), один з яких є пріоритетним, а інші виконують функцію допоміжних. Те саме притаманно для добору тем, пов'язаних з тактикою, та способів оцінювання тактичної підготовленості спортсменів. Модифікація полягає у застосуванні кількох варіантів шаблонів для суміжних етапів підготовки – двох у разі послідовного об'єднання етапів (один шаблон для етапів ПП – СБП, другий – для ПдВД – ЗіП) або трьох (ПП та ПБП, СБП та ПдВД, МРІМ та ЗіП).

- *з елементами модифікації, з використанням різноманітного інструментарію.* Ця технологія є схожою на попередню за способом побудови тактичної підготовки. Головна відмінність полягає у застосуванні ширшого кола методів та засобів. Пріоритетність реалізаційних положень тактичної підготовки збережена на суміжних етапах залежно від шаблону. На кожному етапі пріоритетними є один, два або три методи чи засоби, решта – допоміжні. Те саме притаманно для добору тем, пов'язаних з тактикою, та способів оцінювання тактичної підготовленості спортсменів;

- *без модифікації, з використанням різноманітного інструментарію.* На відміну від попередніх, технологія містить один

шаблон, який застосовують для формування тактичної підготовленості спортсменів на усіх етапах підготовки. Особливістю технології є добір широкого кола методів та засобів тактичної підготовки на усіх етапах зі збереженням їх пріоритетності. На кожному етапі перевагу надають одному, двом або трьом методам чи засобам, решту застосовують як допоміжні.

Варіативна технологія тактичної підготовки спортсменів відрізняється від шаблонної відсутністю будь-яких зразків. На кожному етапі багаторічної підготовки тактичне удосконалення відбувається за різними алгоритмами. Пріоритетність реалізаційних положень тактичної підготовки змінюється на кожному етапі. Особливістю технології є добір широкого кола методів та засобів тактичної підготовки на усіх етапах. Немає чітко визначених пріоритетних чи допоміжних реалізаційних положень. Ті, які були на попередньому етапі допоміжними, можуть бути пріоритетними на наступному.

Шаблонно-варіативна технологія є схожою на дві попередні. Шаблон можуть застосовувати на кількох суміжних етапах підготовки (ПП – СБП або МРІМ – ЗІП), а на інших етапах тактичне удосконалення відбувається за різними алгоритмами.

Аналіз відповідей експертів вказав на те, що найбільш затребуваною у сучасних ОСС є шаблонна технологія. Її використання є актуальним для 65,00 % фахівців. Ще 30,00 % експертів рекомендують застосовувати варіативну технологію з різноманітним інструментарієм, а для 5,00 % актуальною є шаблонно-варіативна.

Технології тактичної підготовки спортсменів, які застосовують на етапному рівні, було умовно розподілено на три різновиди залежно від мети та головних завдань:

- *«традиційна»*, спрямована на формування тактичної підготовленості відповідно до завдань певного етапу підготовки, визначених у фундаментальних джерелах з теорії спорту [378];

- *«раннього успіху»*, орієнтована на створення передумов для успішної практичної реалізації тактичної підготовленості на усіх етапах;

- «змішана» – поєднання попередніх у різних варіантах.

Мета та завдання *«традиційної» технології* збігаються з тими, які визначені відповідними програмно-нормативними документами з виду спорту (програмами для ДЮСШ). Перелік завдань на кожному етапі багаторічної підготовки поступово зростає та ускладнюються. Наприклад, на етапі ПП технологія спрямована на ознайомлення зі змістом основних теоретико-методичних положень спортивної тактики, вивчення сутності тактики в обраному виді спорту, навчання базовим тактичним діям. На етапі ПБП передбачено удосконалення тактичної підготовленості та підготовку спортсменів до змагань різного рівня у межах своєї вікової категорії. На етапі СБП метою тактичної підготовки є створення передумов для демонстрації спортсменами високих результатів на змаганнях у своїй віковій групі.

Таким чином, ця технологія спрямована на формування тактичної підготовленості, яка дала б змогу спортсменові реалізувати власний потенціал відповідно до завдань певного етапу підготовки, не виходячи за їхні межі. Перелік методів та засобів тактичної підготовки обмежено одним чи двома у різних групах (словесних, наочних, практичних). Те саме притаманно для засобів та методів контролю тактичної підготовленості спортсменів.

Концептуальна частина технології передбачає поступове розширення досвіду участі спортсменів у навчальних, тренувальних та змагальних поєдинках. Вибір спортивної спеціалізації та формування індивідуального стилю змагальної діяльності заплановано на етапі СБП. Пріоритетним способом реалізації тактичної підготовки є удосконалення разом з іншими сторонами підготовленості (теоретичною, тактичною, фізичною з акцентом на першу і другу).

.. *Технологія «раннього успіху»* спрямована на створення передумов для «успішної практичної реалізації тактичної підготовленості спортсменів, починаючи з ранніх етапів (переважно з етапу ПБП, а в деяких випадках – починаючи з етапу ПП). Тому перелік завдань у межах технології на кожному етапі містить ті, що передбачають

набуття широкого змагального досвіду з різними суперниками, не обмежуючись представниками своєї вікової групи.

Вибір спортивної спеціалізації передбачено на етапах ПП – ПБП, а формування індивідуального стилю змагальної діяльності заплановано раніше, ніж це визначено у фундаментальних джерелах з теорії спорту або регламентовано програмно-нормативними документами.

Демонстрацію високих результатів на змаганнях серед спортсменів своєї вікової групи заплановано на етапах ПП та ПБП, причому на етапі ПБП передбачено участь у змаганнях інших вікових категорій. На етапі СБП спортсмени повинні вдало виступати на змаганнях різного рівня та серед різних вікових груп.

Процесуальна частина технології «ранніх успіхів» є більш різноманітною, ніж «традиційної». Вона охоплює більший діапазон словесних, наочних та практичних методів та засобів. Якщо на етапах ПП та ПБП їх перелік у межах різних груп становить один чи два, то на етапі СБП він зростає до чотирьох. Те саме притаманно для переліку тем, вивчення яких спрямоване на формування та удосконалення тактичних знань спортсменів. Цікаво, що на етапі ПБП спортсмени починають вивчати теми «Планування та облік спортивного тренування. Конспект навчально-тренувального заняття», «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми». Це свідчить про те, що у межах технології передбачено формування свідомого ставлення спортсмена до самостійного удосконалення тактичної підготовленості, вмій та навичок щодо ухвалення тактичних рішень.

«Змішана» технологія передбачає формування тактичної підготовленості спортсменів на етапах ПП та ПБП відповідно завдань певного етапу підготовки, визначених у фундаментальних джерелах з теорії спорту. Надалі вона спрямована на створення передумов для успішної практичної реалізації тактичної підготовленості спортсменів та демонстрацію високих результатів у змаганнях різного рівня та серед різних вікових груп.

Аналіз відповідей експертів вказав на те, що 52,50 % з них надають перевагу поєднанню двох технологій, тобто використанню

«змішаної». При цьому для 42,50 % експертів актуальним є застосування на етапах ПП та ПБП «традиційної», а надалі – технології «ранніх успіхів». Ще 10,00 % фахівців вважають за доцільне застосовувати «традиційну» технологію лише на етапі ПП, а на наступних етапах – «ранніх успіхів». У «чистому» вигляді «традиційну» технологію застосовують 37,50 % експертів, а технологію «ранніх успіхів» – 10,00 %.

Технології тактичної підготовки спортсменів, які застосовують на локальному рівні, є актуальними для різних компонентів навчально-тренувального процесу у межах тактичної підготовки у сучасних ОСЄ. Їх умовно розподілено на два види: з використанням обмеженого чи різноманітного інструментарію. Під «інструментарієм» маємо на увазі перелік методів та засобів тактичної підготовки, способів оцінювання тактичної майстерності, тем, на яких слід акцентувати увагу у межах різних розділів.

За результатами експертного оцінювання встановлено, що більш затребуваною є технологія з використанням різноманітного інструментарію. Її підтримали 95,00 % фахівців. Лише 5,00 % експертів вважають за доцільне застосовувати обмежений інструментарій.

Аналіз результатів експертного оцінювання дав змогу виявити поєднання технологій тактичної підготовки спортсменів у сучасних ОСЄ, які застосовують на загальному, етапному та локальному рівнях (Додаток Г). У межах кожної технології можливе застосування від одного до чотирьох методичних підходів щодо реалізації тактичної підготовки, обумовлених ставленням певного фахівця до тактичного удосконалення спортсменів загалом або на окремих етапах, досвіду його професійної діяльності, належності до традиційної школи, сформованої у виді спорту тощо.

Аналіз відповідей експертів вказав на те, що найбільш затребуваною у сучасних ОСЄ є шаблонна технологія тактичної підготовки з елементами модифікації з використанням різноманітного інструментарію. Її використання є актуальним для 55,00 % експертів. Ще 7,50 % фахівців надають перевагу шаблонній з елементами модифікації з використанням обмеженого інструментарію, а 2,50 % –

шаблонній, без модифікації, з використанням обмеженого інструментарію. Ще 30,00 % експертів послуговуються варіативною технологією, використовуючи різноманітний інструментарій, а для 5,00 % актуальною є шаблонно-варіативна. Таким чином, шаблонну технологію з елементами модифікації з використанням різноманітного інструментарію можна вважати універсальною для усіх сучасних ОСЄ, а інші – затребуваними для вузького кола фахівців.

4.2. РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ЩОДО ТАКТИКИ Й ТАКТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ЗІ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВ

Проблема професійної компетентності майбутнього фахівця галузі ФКіС є однією з найбільш актуальних та дискусійних. Деякі автори пов'язують це із зростанням конкуренції на ринку праці, яка передбачає перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з молоддю [235]. Відповідно, зростає актуальність розробки й впровадження нових форм, засобів та методів підготовки фахівців, які працюватимуть тренерами з різних видів спорту, в тому числі зі СЄ.

На думку більшості фахівців, ефективність діяльності тренера залежить від того, наскільки він добре ознайомлений зі специфікою виду спорту, від його ерудиції, культури, рівня педагогічної майстерності і фізичної підготовленості [158]. З огляду на це, у структурі підготовленості тренера розрізняють такі види: загально-теоретичну та спеціально-теоретичну базову, професійно-педагогічну та професійно-практичну. Перша охоплює знання з дисциплін загальноосвітнього характеру, які свідчать про загальну ерудицію особистості. Друга – з теорії спорту та фізичної культури, а також дисциплін, дотичних до неї [158]. Таким чином, загально-теоретична та спеціально-теоретична базові сторони підготовленості є підґрунтям для формування особистості тренера.

Свою чергою, інші сторони підготовленості (професійно-педагогічна та професійно-практична) безпосередньо пов'язані з професійним становленням фахівця. Відповідно до них, тренер повинен не лише мати широку теоретичну базу, а й бути достатньо підготовленим фізично для проведення практичних занять. Під достатньою фізичною підготовленістю тренера розуміємо вміння демонструвати тренувальні вправи, елементи техніки спортивних вправ, техніко-тактичні дії з обраної спортивної спеціалізації, а також низку інших функціональних обов'язків [235].

Сучасна практика підготовки тренерів зі СЄ свідчить про те, частину знань, вмінь та навичок вони набувають під час навчання у ЗВО. Формування іншої безпосередньо пов'язано із власним спортивним досвідом майбутнього тренера – його участю у змаганнях різного рівня як спортсмена, залученням до проведення та організації змагань, суддівства тощо.

Удосконалення техніко-тактичної підготовленості майбутніх тренерів зі СЄ входить до переліку завдань дисципліни «Теорія і методика обраного виду спорту» (чи відповідних компонент освітніх програм) у профільних ЗВО. У межах цієї дисципліни студенти вивчають стан та актуальні проблеми розвитку виду спорту в Україні та світі, ознайомлюються із загальними основами техніки, тактики та методики навчання виду спорту, підвищують рівень різних сторін підготовленості, у тому числі техніко-тактичної, та беруть участь у змаганнях з метою виконання нормативів на присвоєння спортивних розрядів і звань [33, 59, 162]. У більшості ЗВО формування професійної підготовленості майбутніх тренерів регламентовано освітніми (освітньо-професійними), навчальними та робочими програмами. Однак репрезентативність тактичної підготовки у них може бути різною.

Аналіз навчальних та робочих програм профільних ЗВО України (Національного університету фізичного виховання і спорту України, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Харківської державної академії фізичної культури, Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту) вказав на наявність різних методичних підходів щодо формування

техніко-тактичної майстерності майбутніх тренерів [115–117, 138–141, 162]. Деякі ЗВО використовують підхід, відповідно до якого здобувачі вищої освіти протягом першого – четвертого курсів вивчають специфіку тренерської діяльності (робота з документацією, особливості підготовки та критерії відбору спортсменів різної кваліфікації), а техніко-тактичну майстерність педагога розглядають лише як один з розділів підготовки на третьому та четвертому курсах [56, 221].

В інших ЗВО України формування майбутнього фахівця передбачає його підготовку не лише як тренера, а й як спортсмена. Техніко-тактичне удосконалення є обов'язковим розділом підготовки здобувача вищої освіти на кожному з чотирьох курсів. Перевагу надають практичним заняттям, тоді як лекційні, семінарські, методичні заняття та самостійна робота виконують допоміжну функцію [115–117, 138–141, 162].

У ЗВО країн ЄС, наприклад, у The Karkonosze State University of Applied Science (м. Єлень-Ґура, Республіка Польща) СЄ розглядають як засоби фізичного виховання у межах інших навчальних дисциплін загального курсу (переважно це дисципліна «Фізичне виховання») [368].

У межах дослідження проаналізовано програмно-нормативні документи профільних ЗВО країн ЄС (на прикладі ЗВО Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії), які здійснюють підготовку майбутніх фахівців галузі ФКіС та, зокрема, майбутніх тренерів зі СЄ. Серед них: Leeds Beckett University (м. Ліде) [335], Loughborough University (м. Лафборо) [687], University of Birmingham (м. Бірмінгем) [411], University of Nottingham Sport (м. Ноттінгем) [412]. Аналіз цих документів вказав на відсутність у навчальному плані дисципліни «Теорія і методика обраного виду спорту» (чи низки відповідних освітніх компонент):

Упродовж трьох або чотирьох років підготовка майбутніх тренерів передбачає ґрунтовне вивчення дисциплін загального курсу (біохімія, кінезіологія, анатомія, фізіологія, біомеханіка, психологія, теорія спорту тощо). Здобувачів вищої освіти ознайомлюють з

основами тактичної підготовки у спорті під час вивчення дотичних тем (переважно у поєднанні з іншими розділами спортивного удосконалення). При цьому специфіку тактичної підготовки у різних видах спорту не розглядають.

У деяких ЗВО елементи СЄ можуть бути включені до програми навчальних дисциплін «Фізичне виховання» (чи інших, зі схожою назвою) або їх вивчають як додаткову дисципліну [335, 368]. Окрім цього, студенти можуть удосконалювати спортивну майстерність у клубах, які діють на території ЗВО. Ті здобувачі, які планують працювати тренерами з видів спорту, можуть додатково закінчити спеціальні тренерські курси на базі ЗВО (їх не включено до навчального плану підготовки бакалаврів або магістрів, оскільки це додаткова опція) або прослухати ті, які пропонують національні чи міжнародні федерації з видів спорту.

Методичні підходи щодо тактичної підготовки у профільних ЗВО України та країн ЄС мають спільні та відмінні риси. Спільними є такі:

- поступове зростання обсягів часу, відведених на тактичну підготовку, упродовж навчальних років (першого – четвертого курсів);
- надання переваги використанню практичних занять для удосконалення тактичної майстерності;
- реалізація завдань тактичної підготовки переважно у комплексі із завданнями технічної.
- диференціація матеріалу, присвяченого плануванню та реалізації тактичної підготовки у навчально-тренувальному процесі спортсменів, упродовж навчальних років (курсів). Критеріями диференціації є кваліфікація спортсменів, до роботи з якими готують майбутніх тренерів, спортивна спеціалізація (вид зброї у фехтуванні, вид змагань у карате тощо).

Головною відмінністю є питома вага (значущість) тактичної підготовки у структурі підготовки майбутнього тренера. Відповідно до цього, виявлено такі методичні підходи:

1) *«студент = майбутній тренер вузької спеціалізації»*. Тактична підготовленість є одним з найважливіших компонентів професійної підготовленості майбутнього тренера. Здобувачі вищої освіти

вивчають основи тактичної підготовки у межах дисциплін загального курсу та дисципліни «Теорія і методика обраного виду спорту» (чи низки відповідних освітніх компонент), починаючи з першого курсу. На першому та другому курсах аспекти тактичної підготовки вивчають у межах дотичних тем, а на наступних до навчального плану вводять змістові модулі, присвячені тактичній підготовці.

Обсяг часу, відведений на вивчення тактичної підготовки, поступово зростає упродовж першого – четвертого курсів. При формуванні тактичної підготовленості студентів враховано специфіку виду спорту та спортивної спеціалізації. Якщо на першому курсі вони вивчають основи тактики й тактичної підготовки у спорті загалом, то з другого ґрунтовно розглядають особливості тактичної підготовки в обраному виді спорту. Цей методичний підхід застосовують у ЗВО України.

2) *«студент = майбутній тренер + спортсмен»*. Цей підхід є схожим на попередній – тактичне удосконалення є одним з найважливіших розділів підготовки студентів. Здобувачі вивчають основи тактичної підготовки у межах дисциплін загального курсу та дисципліни «Теорія і методика обраного виду спорту» (чи низки відповідних освітніх компонент), починаючи з першого курсу. Проте головною відмінністю від попереднього є те, що у програмно-нормативних документах передбачено активну участь студента у змаганнях, а також його залучення до організації та проведення змагань. При цьому основою тактичної підготовленості студента-майбутнього тренера є не лише знання з теорії обраного виду спорту та щодо особливостей тренерської діяльності, а й практичний досвід змагальної та тренувальної діяльності у ролі спортсмена. Цей підхід притаманний для ЗВО України.

3) *«студент = майбутній фахівець зі спорту»*. Головною особливістю цього підходу є відсутність у навчальному плані дисципліни «Теорія і методика обраного виду спорту» (чи низки схожих освітніх компонент). Упродовж трьох або чотирьох років підготовки студенти ґрунтовно вивчають дисципліни загального

курсу (біохімія, кінезіологія, анатомія, фізіологія, біомеханіка, психологія, педагогіка, теорія спорту тощо).

Окрім цього, здобувачі за бажанням можуть удосконалювати спортивну майстерність, у тому числі тактичну підготовленість у клубах, які діють на території ЗВО. Ті з них, які планують працювати тренерами з видів спорту, мають змогу додатково закінчити спеціальні тренерські курси або на базі ЗВО (курси не включено до навчального плану підготовки бакалаврів або магістрів, вони є додатковою опцією), або пройти ті, які пропонують національні чи міжнародні федерації з видів спорту.

У навчальних планах деяких ЗВО може бути представлена додаткова дисципліна – «Єдиноборства» (студенти вивчають її за вибором), тематика якої передбачає ознайомлення з технікою й тактикою різних видів СЄ (переважно тих, які є популярними на теренах країни). Елементи СЄ можуть бути включені до навчальної дисципліни «Фізичне виховання» (чи низки відповідних освітніх компонент), проте тактичну підготовку розглядають виключно у поєднанні з іншими розділами спортивного тренування. Цей підхід характерний для більшості ЗВО, які діють на території країн ЄС.

РОЗДІЛ 5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ В СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

5.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТАКТИКИ У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ

Аналіз змісту теоретичних положень тактики та особливостей її реалізації у системі підготовки спортсменів вказав на потребу переосмислення її сутності як явища та наукової категорії з урахуванням усієї сукупності чинників, що зумовлюють еволюцію ОСЄ. Для інтерпретації тактики, стратегії та дотичних до них понять у спорті загалом та у СЄ науковці послуговуються різними теоріями, використовуючи одну або кілька з них як призми. На нашу думку, цей підхід є некоректним. Обґрунтування тактики за допомогою однієї теорії дає змогу дослідити її окремі фрагменти, абстрагувавшись від іншої, не менш важливої частини. Ми переконані, що створення цілісного уявлення про тактику як наукову категорію є можливим виключно за умови використання сукупності теорій, які дають змогу одночасно дослідити її як явище дійсності та систему, що існує в різних площинах з притаманними взаємозв'язками між структурними елементами. Враховуючи це, для теоретико-методологічного обґрунтування тактики у сучасних ОСЄ ми використали два рівні наукових знань: парадигмальний та концептуальний.

Парадигмальний рівень охоплює фундаментальні положення та закономірності низки теорій:

- загальної теорії підготовки спортсменів та підготовки спортсменів в олімпійському спорті;

- загальної теорії спортивних змагань;
- стратегічного керування;
- військового мистецтва;
- діяльності;
- ухвалення рішень;
- інформації;
- конфлікту та конфліктної взаємодії у спортивній діяльності [88].

Окрім цього, враховано основні положення системного підходу до педагогічної діяльності [83, 330], загальні основи керування у спорті та СЄ [399, 406]. Таким чином, до парадигмального рівня включено системоутворювальні знання зі сфери ФКіС (ті, які є основою теорії системи підготовки спортсменів), а також з інших, дотичних до неї галузей. Порівняння та узагальнення фундаментальних положень та закономірностей зазначених теорій дали змогу розглянути тактику та дотичні до неї дефініції (стратегія, плацдарм, доктрина тощо) з різних поглядів, не обмежуючись змагальною діяльністю спортсменів.

Парадигмальний рівень охоплює сукупність наукових знань щодо тактики змагальної діяльності й тактичної підготовки у спорті загалом та СЄ зокрема [5, 22, 76]. Теоретичні положення тактики були закладені ще у 60–70 рр. ХХ ст. у працях зі спортивної боротьби, фехтування, боксу [87]. Донині фундаментальними у теорії та практиці спорту є підходи, які запропонували В. С. Келлер та В. М. Платонов [92]. Відповідно до першого, тактику ототожнюють з цілеспрямованими способами об'єднання та реалізації рухових дій для вирішення змагальних завдань з урахуванням правил змагань, позитивних та негативних характеристик підготовленості, а також умов середовища. Другий розглядає її як теорію та практику організації і проведення спеціалізованої діяльності для досягнення цілей в певних конфліктних ситуаціях на підставі принципів, схем, норм поведінки та низки правил.

Дещо ширше цей термін інтерпретують М. М. Ковилін та А. А. Передельський [88]. У власній концепції тактичного керування

на прикладі велоспорту автори розглядають тактику як категорію, яку реалізують за допомогою тактичного мислення і тактичної діяльності. Тактичне планування вони рекомендують здійснювати безпосередньо у змагальній діяльності та під час підготовки до неї. Відповідно до цього підходу головними реалізаторами тактики є тренер та спортсмен як суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів.

Схожий підхід до пояснення суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, притаманних тактиці змагальної діяльності, підтримує Г. С. Туманян [87]. У його інтерпретації тактика у спортивній боротьбі є різновидом діяльності, підпорядкованої загальній меті та яку реалізують на чотирьох рівнях: під час виконання технічного прийому, поєдинку, турніру та його стадій, системи змагань. Принциповою позицією автора є те, що на кожному рівні тактика є невіддільною від стратегії, а обидві категорії є різновидами діяльності тренера і спортсмена.

На відміну від інших фахівців, Г. С. Туманян наполягає на застосуванні понять загальної та спеціальної стратегіко-тактичної підготовки. При цьому на рівні системи змагань автор у межах тактики розрізняє основну діяльність (перегляд та аналіз сутичок суперників, розминку, участь у поєдинках, вибір тактичних настанов, схем, дій) та допоміжну (транспортування, зважування, жеребкування, церемонії відкриття і закриття змагань, нагородження, дотримання режиму сну та харчування).

У концепції індивідуалізації підготовки борців, представленій у роботах співавторів С. В. Латишева, А. В. Міненка, А. А. Твелиної, І. О. Чабана, О. В. Петренка, обґрунтовано систему керівних впливів тренера, які здійснюють в умовах змагальної, тренувальної, позазмагальної й позатренувальної діяльності. Концепція побудована як система керування, що враховує вимоги та умови зовнішнього середовища при формуванні індивідуального стилю протиборства спортсмена в межах типового [88]. Останнє представлено двома блоками: 1 – правила та умови проведення змагань, 2 – наукові знання, досвід, актуальна практика (вимоги змагальної діяльності,

тенденції розвитку вільної боротьби, методики підготовки борців, модельні характеристики типових стилів протиборства, критерії відбору спортсменів, особливості суддівської практики тощо).

Відмінності між тлумаченнями поняття тактики у спорті пов'язані з наявністю різних трактувань іншого терміну – змагальної діяльності [239, 247, 340]. На думку Л. П. Матвеева [88], у структурі змагальної діяльності доцільно розглядати три фази: передстартову (час між останнім тренуванням та початком змагань), безпосередньо змагальну (усі дні, протягом яких спортсмени конкурують між собою), фазу «післядії» (відновлення після змагань, їхній аналіз, досягнення суперкомпенсації).

Н. А. Худатов переконаний, що компонентами змагальної діяльності у СС є передбойова діяльність (перед кожним поєдинком), бойова (безпосередньо під час поєдинку), міжраундова та міжбойова [88]. А. А. Красніков [87] визначає змагальну діяльність як суперництво, спрямоване на виявлення переваги однієї з конкуруючих сторін в умовах, що регламентовані певним чином. З цього погляду, додаткового пояснення потребує поняття конкуруючої сторони. На нашу думку, обґрунтування переліку сторін (суб'єктів), які конкурують між собою в умовах змагань та поза ними, є ключовим для усвідомлення феномену тактики в сучасних ОСС.

Менш суперечливим, з цього погляду, є тлумачення поняття тактичної підготовки. Більшість науковців трактує її як процес, спрямований на формування та удосконалення тактичних знань, вмінь, навичок і тактичного мислення [1, 2, 114]. Відповідно до фундаментальних джерел, тактичну підготовку реалізують за такими напрямками:

- вивчення сутності та основних теоретико-методичних положень спортивної тактики;
- оволодіння основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій;
- вивчення інформації, необхідної для практичної реалізації тактичної підготовленості;
- практична реалізація тактичної підготовленості;

- удосконалення тактичного мислення [92].

Ще ширшим є перелік методичних підходів, методів, засобів тактичної підготовки і способів оцінювання тактичної майстерності [92, 351]. Специфіку їхнього застосування у різновидах СЄ відображено у великій кількості вітчизняних та зарубіжних праць [313, 330, 398]. В узагальненому вигляді номенклатура методів тактичної підготовки у спорті та СЄ представлена трьома групами: словесними, наочними та практичним. Більшість з них ідентичні до тих, які застосовують у межах технічної підготовки. Б. В. Турецький [88] рекомендує обирати методи та засоби тактичної підготовки відповідно до трьох етапів: орієнтувального, виконавчого та контрольного.

Попри наявність потужної теоретичної та емпіричної бази, тактика як система з притаманними їй закономірностями, функціями, принципами, рівнями та площинами реалізації не представлена належним чином у науковій і методичній літературі. У різновидах ОСЄ здійснено спроби обґрунтування її як системи, однак у більшості праць її компоненти розглянуто непропорційно.

У роботах Р. З. Камалова проаналізовано перспективи інтегрування інформації з різних галузей в систему знань про тактику на прикладі спортивної боротьби. Автор розглядає систему тактики боротьби як «сукупність наукових положень, практичних рекомендацій і розроблених на їхній основі тактичних прийомів щодо ведення єдиноборств, реалізації одиниць техніки, під час участі у змаганнях, а також використання арсеналу тактичних прийомів при базовій і багаторічній підготовці борців» [88]. Для усвідомлення сутності тактики він рекомендує застосування ситуаційного підходу, відповідно до якого ситуація є динамічним середовищем, в якому перебувають учасники змагань.

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує дисертаційна робота Л. Г. Рижкової [83], в якій представлено систему формування тактичних знань й умінь фехтувальників. Основою системи є спеціальна інформація, на підставі якої передбачено формування тактичних знань фехтувальників під час протистояння намірам суперників. Завдання системи передбачають формування і розвиток в

учнів тактичних знань про ситуаційно-моментне протиборство з суперником в змагальному поєдинку; формування тактичних умінь (атакувати, контратакувати, захищатися і застосовувати відповіді, діючи обумовлено; вибирати, переключатися, передбачати варіанти протидії суперникам).

У роботі Л. Г. Рижкова задекларувала такі принципи системи тактичної підготовки: концептуальність, системність, керованість, ефективність, відтворюваність. Вона також запропонувала класифікацію розділів спеціальної інформації, які є основою тактичних знань фехтувальників:

- «Просторові, рухові і моментні складники спеціалізованих рухів і вихідних положень клинків»;
- «Способи виконання атак і протидій атакам (відповідей)»;
- «Тактика ведення поєдинків»;
- «Термінологія тактики змагальної діяльності і технологічних складників змісту тренування»;
- «Пріоритети в складах дій та їх застосуванні в видах фехтування»;
- «Тактична інформація, затребувана на різних етапах багаторічної тренування»;
- «Індивідуальні дані про змагальну діяльність»;
- «Персоналізація тактичних складників ведення боїв з різними суперниками»;
- «Корекції в змісті спеціалізованої діяльності при екстремальних зовнішніх факторах змагань»;
- «Критерії оцінювання тактичної підготовленості» [88].

Цю інформацію Л. Г. Рижкова використала як основу технологій формування тактичних вмінь та навичок фехтувальників різного віку та кваліфікації. Проте, закономірності, яким підпорядкована система тактичної підготовки у фехтуванні, та її функції авторка не вказала.

Зважаючи на цільово-результативну спрямованість тактики, її теоретико-методологічним базисом як системи можна вважати закономірності та принципи загальної теорії спортивної підготовки. Серед них – загальнодидактичні та специфічні принципи в сфері

теорії і методики підготовки спортсменів (спрямованість до вищих досягнень, поглиблена спеціалізація, безперервність тренувального процесу, єдність поступовості збільшення навантаження і тенденції до максимальних навантажень; хвилеподібність і варіативність навантажень; циклічність процесу підготовки; єдність взаємозв'язку структур змагальної діяльності та підготовленості) [87].

У працях А. Г. Ширяєва, С. Е. Бакулева, Е. М. Макаренко, А. І. Малетіна, О. П. Кузьмана [83] визначено закономірності тактичної діяльності у спорті, основою яких є функціональна структура діяльності людини. Серед них такі:

- сприйняття інформації в умовах маскування та оманливих дій суперника;
- обробка інформації та ухвалення рішення в умовах ліміту часу та простору;
- втілення ухвалених рішень в умовах активної протидії суперника, не завжди сприятливих умовах середовища та діяльності партнерів.

Відповідно до цього, напрямками тактичної діяльності спортсмена А. Г. Станков [88] вважає такі: нав'язування власної манери ведення поєдинку, реалізацію власного тактичного плану, розпізнавання манери ведення поєдинку суперника, протиставлення суперникові власного тактичного плану, спрямованого на нейтралізацію його сильних сторін і використання слабких. Однак у проаналізованих працях відсутнє пояснення, чим тактика принципово відрізняється від тактичної діяльності.

На другому – концептуальному рівні – обґрунтовано теоретико-методологічні засади тактики у сучасних ОСЄ. Представлено закономірності, принципи, функції, рівні, напрями, інструментарій для реалізації тактики у сучасних ОСЄ. Для розробки концепції тактики у сучасних ОСЄ використано результати, представлені у попередніх розділах роботи: узагальнення даних наукової і методичної літератури щодо тактики й тактичної підготовки у сучасних ОСЄ; інформацію щодо загальних та специфічних тенденцій їхнього розвитку; особливості тактики участі провідних спортсменів світу в системах змагань олімпійських циклів;

результати аналізу практичного досвіду реалізації тактичної підготовки спортсменів-єдиноборців різного віку та кваліфікації та у підготовці майбутніх тренерів зі СЄ.

У межах авторської концепції декларуємо наступне. Стратегію у сучасних ОСЄ ми інтерпретуємо як послідовний, погоджений, інтегрований набір напрямів діяльності, об'єднаних в генеральному, недеталізованому плані, спрямованому на досягнення віддаленої мети. Цей план побудовано на підставі знань про закономірності підготовки спортсменів в олімпійському спорті, відомі та можливі у певний історичний момент (період) варіанти підготовки та ведення змагальної боротьби, альтернативні форми, засоби та способи досягнення результату [92]. Метою цього плану є досягнення спортивного результату відповідної якості.

Тактика у сучасних ОСЄ є спеціальною (тією, яка має особливе призначення) діяльністю, яку реалізують відповідні суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів (керованої та керівної), та яка прямо або опосередковано впливає на досягнення запланованого спортивного результату. Вона завжди займає підпорядковане положення відносно стратегії. Якщо стратегія є генеральним, недеталізованим планом, то тактика конкретизує його за певними напрямками, які реалізують відповідні суб'єкти в межах сфери їхньої компетенції.

Незалежно від суб'єктної належності, тактика передбачає оптимальне використання наявних ресурсів відповідно до мети, визначеної у стратегії, та актуальних умов зовнішнього та внутрішнього середовища (плацдарму).

У поєднанні стратегія і тактика представлені на семи рівнях:

- 1) тактичної взаємодії;
- 2) поєдинку;
- 3) командної зустрічі;
- 4) конкретних змагань (турніру та його стадій);
- 5) системи змагань сезону;
- 6) системи змагань олімпійського циклу;
- 7) системи змагань кількох олімпійських циклів.

На кожному з них тактику як спеціальну діяльність реалізують упродовж трьох етапів – підготовчого, виконавчого, контрольного (табл. 5.1). Для цього суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів можуть використовувати різноманітний інструментарій: тактичні дії, тактичні моделі, способи ведення поєдинку, індивідуальні стилі змагальної діяльності, тактичні схеми, види, форми, варіанти тактики участі у системі змагань та вибору ВК тощо (див. рис. 5.1). Внесок кожного суб'єкта у досягнення запланованого спортивного результату є різним, обумовленим метою, яку задекларовано у стратегії, та сферою компетенції.

Таблиця 5.1

**Етапи реалізації тактики
в сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах**

Етапи	Напрями	Результат
Підготовчий	Сприйняття оточення та пошук інформації, необхідної для розуміння ситуації у довгостроковій перспективі	Визначення віддаленої мети, формування стратегії
	Класифікація інформації, її відбір відповідно до поточної ситуації (в яких умовах доведеться діяти), зіставлення з попереднім досвідом та метою	Аналіз плацдарму як найважливішої вихідної позиції
	Визначення сфери компетенції суб'єктів, оцінювання їхнього можливого внеску відповідно до мети	Формування тактики
	Конкретизація напрямів діяльності суб'єктів, добір інструментарію, вибір та ухвалення рішення з-поміж наявних альтернатив	
Виконавчий	Реалізація тактики відповідними суб'єктами у межах сфери їхньої компетенції (втілення рішення у відповідних діях)	Досягнення спортивного результату
Контрольний	Зіставлення кількісних та якісних показників досягнутого спортивного результату із запланованими	Оцінювання ефективності реалізації тактики та внесення коректив

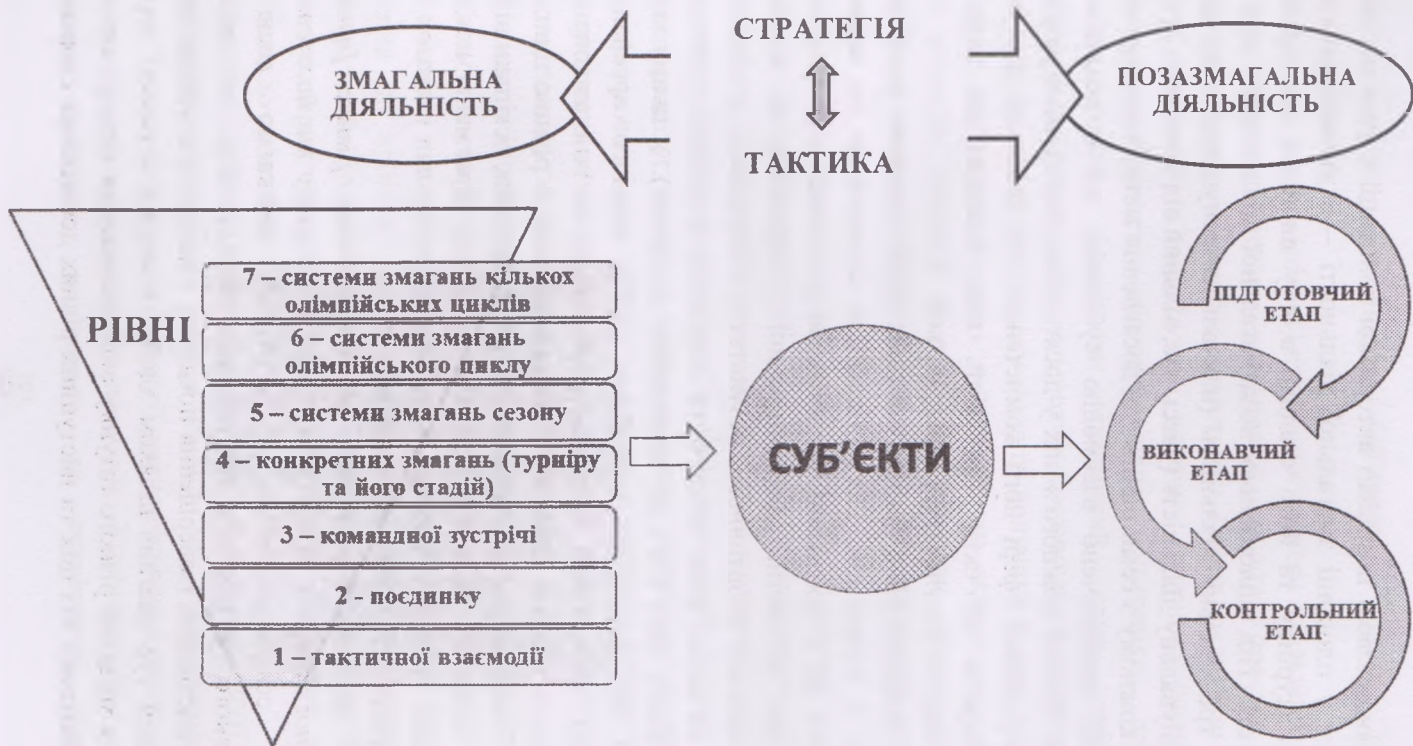

Рис. 5.1. Концепція тактики в сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах

Принциповою позицією авторської концепції є розгляд тактики не лише у площині змагальної діяльності – в умовах конкретних змагань (турніру та його стадій), а й у площині позазмагальної діяльності. Під «площиною позазмагальної діяльності» розуміємо власне тренувальну діяльність (навчально-тренувальний процес) та позатренувальну діяльність (увесь час, вільний від тренувань) [1].

На кожному з семи рівнів для досягнення мети, задекларованої у стратегії, передбачено взаємодію суб'єктів, які є реалізаторами тактики. Внесок кожного з них у досягнення спортивного результату є пропорційним сфері його компетенції. На кожному наступному рівні перелік суб'єктів, діяльність яких впливає на досягнення запланованого результату, розширюється.

На *першому рівні (тактичної взаємодії)* головним реалізатором тактики є спортсмен. Його діяльність спрямована на виконання тактичної дії у поєднанні з технічною у певний момент поєдинку відповідно до мети, сформульованої у стратегії, та досягнення запланованого спортивного результату. Наприклад, у фехтуванні метою на цьому рівні може бути ліквідування різниці у рахунку за умови ліміту часу (15 с до завершення поєдинку). У цьому випадку тактика як діяльність передбачає добір певного арсеналу дій (розвідка, маскування, виклики, перешкоди) та їхнє виконання на відповідній частині доріжки, з певної відстані, з різною швидкістю тощо. Головним реалізатором тактики є спортсмен, оскільки від його успіху залежить кінцевий результат у цьому фрагменті поєдинку. Втручання тренера є опосередкованим та має вигляд підказок (якщо це не суперечить правилам змагань).

На *другому, третьому та четвертому рівнях [поєдинку, командної зустрічі, конкретних змагань (турніру та його стадій)]* метою, сформульованою у стратегії, вважаємо досягнення спортивного результату з певними кількісними та якісними характеристиками (завершення поєдинку з певним рахунком; вихід у наступний тур змагань шляхом здобуття певної кількості перемог; здобуття медалей різного гатунку або завершення турніру на певній стадії змагань). На цих та наступних рівнях досягнення спортивного

результату передбачає синергію (об'єднання зусиль) більшої кількості суб'єктів.

На *другому рівні (поединку)* втручання тренера є більшим, ніж на першому, тому його внесок у досягнення результату зростає. Однак головним реалізатором тактики є спортсмен. Перед поєдинком тренер та спортсмен можуть аналізувати поточну ситуацію (значущість поєдинку, особливості підготовленості суперника, характер суддівства тощо), формувати тактичний план, оцінювати ефективність тактичних дій у попередніх поєдинках та коригувати їх. Певною мірою до цього процесу можуть долучатися інші суб'єкти, наприклад, атлети, які входять до стартового складу національної збірної команди, офіційні представники команди, проте їхня роль обмежена рекомендаціями (у тій формі, яка не суперечить правилам змагань).

На *третьому та четвертому рівнях [командної зустрічі, конкретних змагань (турніру та його стадій)]* внесок інших суб'єктів-членів офіційної делегації національної збірної команди у досягнення спортивного результату зростає. На рівні командної зустрічі кожен спортсмен реалізує тактику у межах поєдинку відповідно до тактичної схеми, сформованої для зустрічі з іншою командою. Своєю чергою, кожен учасник команди забезпечує певний внесок у спортивний результат, досягнутий командою у певній зустрічі.

Діяльність інших суб'єктів (представників офіційної делегації) передбачає своєчасне подання заявок під час турніру, визначення послідовності виступу спортсменів у командних змаганнях, звернення до арбітра, призначеного для суддівства конкретного поєдинку, та/або Головної суддівської колегії для вирішення запитань технічного характеру, подання протестів уповноваженими особами відповідно до правил змагань.

Наприклад, згідно з правилами змагань з фехтування [300], під час командних зустрічей тільки капітан команди має право звертатися до судді чи Головної суддівської колегії для вирішення з ними запитань технічного характеру та подання протестів. Упродовж туру прямого вибування тренерам, медичному та технічному персоналу,

представникам команд не дозволено перебувати біля своїх спортсменів. Тренери мають право виконувати функції у зоні проведення змагань у спеціальному місці, відведеному організаторами.

На кожних змаганнях учасників однієї федерації очолює керівник делегації, який відповідає перед Головною суддівською колегією та організаційним комітетом за дисципліну, поведінку та дотримання спортивної етики спортсменами. Натомість у спортивній боротьбі секундувати поєдинок можуть двоє представників офіційної делегації (тренер та, наприклад, масажист). У разі покарання тренера червоною карткою за порушення правил змагань він не може надалі виконувати свої функції на цьому турнірі. Спортсмени цієї команди мають право на секундування поєдинків іншим тренером. Однак національну спортивну федерацію буде покарано відповідно до дисциплінарних та фінансових правил [300].

Тактику на *четвертому рівні [конкретних змагань (турніру та його стадій)]* реалізують протягом періоду, який розпочинається перед північчю (о 23:59 годині) у день перед змаганням, у якому заплановано участь, й триває до закінчення турніру та процесу відбору допінг-проб (для деяких видів спорту ВАДА може затвердити інші межі змагального періоду). У чинній редакції Всесвітнього антидопінгового кодексу та Міжнародного стандарту (Заборонений список 2023) [40] цей проміжок часу визначено як «змагальний період». Суб'єктами, які реалізують тактику на цьому рівні, є члени офіційних делегацій національних збірних команд з видів спорту. Їх кількісний склад регламентують правила змагань МСФ, Положення про змагання, Олімпійська Хартія (для Ігор Олімпіади) та інші документи.

Водночас спортсмен реалізує тактику на цьому рівні у вигляді основної та допоміжної діяльності. Під основною діяльністю розуміємо комплекс дій, які він виконує безпосередньо під час поєдинків із суперниками та які завершуються з певним результатом (перемогою, поразкою або, якщо це передбачено правилами змагань, нічиєю), який впливає на його місце у турнірній таблиці. Допоміжна діяльність спортсмена в умовах конкретних змагань включає

комплекси дій, які передують основній. Її здійснюють в перервах між ними та після них до завершення конкретного турніру.

Основна та допоміжна діяльність спортсмена підпорядковані меті, яка визначена у стратегії (генеральному плані) для цього рівня. Наприклад, у разі проведення певного турніру протягом кількох днів основна діяльність передбачає участь спортсменів у поєдинках на різних стадіях змагань (тур попередньої кваліфікації та прямого вибування). Допоміжна включає процедури жеребкування та зважування (якщо вони передбачені специфікою виду спорту), участь у церемоніях відкриття, закриття змагань та нагородження, проведення розминки, відновлення між поєдинками, спостереження за суперниками або партнерами по команді, транспортування до місця проведення змагань, участь у тренуваннях у дні, що передують безпосередньому виступу спортсмена, харчування, проходження процедури допінг-контролю тощо [1].

Водночас інші суб'єкти-члени офіційних делегацій національних збірних команд з видів спорту реалізують тактику на четвертому рівні – конкретних змагань (турніру та його стадій) – у вигляді спеціальної діяльності, пов'язаною зі сферою їхньої компетенції.

На *п'ятому, шостому та сьомому рівнях (системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів)* перелік суб'єктів-реалізаторів тактики включає не лише членів офіційних делегацій, сформованих для участі у конкретних змаганнях, а й членів національних збірних команд з видів спорту. На цих рівнях тактику реалізують в умовах певних змагань та у площині позазмагальної діяльності (у тренувальній діяльності та поза її межами, тобто протягом усього вільного часу).

У площині позазмагальної діяльності тактика як система містить процесну та персоніфіковану підсистеми, які взаємодіють відповідно до актуального плацдарму (найважливішої вихідної позиції). Процесна підсистема, окрім переліку турнірів, включає тренування та відновлення. До персоніфікованої підсистеми належать дві структури – керована (спортсмен) та керівна.

Керівна підсистема містить два блоки: того, хто веде (тренер), і того, хто забезпечує. Функції другого можуть виконувати фахівці різних професій (організатори, науковці, медики, психологи, математики, програмісти, інженерно-технічні працівники тощо). Перелік цих фахівців регламентують відповідні документи, наприклад, «Положення про національні збірні команди з видів спорту». Згідно з ним, у площині позазмагальної діяльності реалізаторами тактики є спортсмени основного, складу кандидатів та резерву національної збірної команди з виду спорту у відповідних вікових категоріях, тренери та інші фахівці, які здійснюють організаційне забезпечення підготовки спортсменів з урахуванням специфіки виду спорту (медичного, науково-методичного, суддівського, налаштування та ремонтування спортивного обладнання і спортивного інвентарю, комп'ютерного моделювання, відеозйомки тощо).

У площині позазмагальної діяльності спортсмени реалізують тактику у вигляді основної та допоміжної діяльності. Основна охоплює комплекси рухових дій під час навчально-тренувальних занять. Допоміжну у площині позазмагальної діяльності реалізують протягом усього часу, вільного від тренувань: часу на сон, прийом їжі, спеціальні теоретичні заняття тощо (за Г. С. Туманяном – позатренувальна, або співтренувальна діяльність) [88]. Основна і допоміжна діяльність передбачають оптимальне використання ресурсу відповідно до актуального плацдарму та спрямовані на досягнення мети, яку визначено у стратегії (генеральному плані) саме для цього рівня.

Особливістю реалізації тактики *на п'ятому, шостому та сьомому рівнях (системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів)* є те, що перелік суб'єктів, які певною мірою впливають на спортивний результат, є ширшим, ніж на попередніх. При цьому внесок спортсмена у досягнутий результат є меншим. Це пов'язано з тим, що більшість рішень щодо тактики участі у системі змагань ухвалюють не лише особистий тренер та спортсмен, а й інші уповноважені особи.

Стратегією *на шостому рівні (системи змагань олімпійського циклу)* є генеральний план, розрахований на чотирирічний олімпійський цикл. Його метою є максимально вдалий виступ на Іграх певної Олімпіади. Втілення цього плану в Україні передбачено «Концепцією підготовки спортсменів України до Ігор XXXIII Олімпіади 2024 року в м. Парижі (Франція)» [104], Цільовими комплексними програмами підготовки спортсменів України до Ігор Олімпіад з видів спорту [167]. Відповідно до цих документів, суб'єктами персоніфікованої підсистеми системи підготовки, кожен з яких реалізує тактику в межах сфери власної компетенції, є Міністерство молоді та спорту України; НОК України та його регіональні відділення; спортивні товариства, органи державного управління з питань ФКіС; Національний антидопінговий центр; національні федерації з видів спорту, спортсмени, тренери тощо.

Стратегією *на сьомому рівні (системи змагань кількох олімпійських циклів)* є генеральний план, що визначає особливості системи підготовки спортсменів упродовж тривалого періоду. Метою цього плану є максимально вдалий виступ на Олімпійських іграх.

Для досягнення мети формулюють стратегічні завдання: генеральні, пов'язані з визначенням основних шляхів розвитку олімпійської підготовки у межах чотирирічних циклів або їхньої сукупності; підготовчі, які стосуються окремих аспектів тренувальної діяльності; оперативні, що вирішують під час керування тренувальною та змагальною діяльністю [88]. Втілення цього плану в Україні передбачено відповідними документами, наприклад, «Стратегією розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року» [193].

Кожен суб'єкт на шостому та сьомому рівнях реалізує власну діяльність відповідно до посадових інструкцій. Наприклад, відповідно до «Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні» [159], національні збірні команди комплектує Міністерство молоді та спорту на конкурсній основі з урахуванням пропозицій НСФ та фізкультурно-спортивних товариств з-поміж найбільш підготовлених спортсменів дитячо-юнацького, резервного та спорту вищих досягнень, фахівців сфери ФКіС, зокрема

тренерів. Склад національної збірної команди з виду спорту включає основний склад дорослих спортсменів, команди молодших вікових груп (молодь, юніори, юнаки, кадети та інші), склад кандидатів, резерву, а також тренерів.

Для участі в міжнародних спортивних змаганнях Міністерство молоді та спорту з урахуванням пропозицій НСФ комплектує офіційні делегації національних збірних команд України. До їхнього складу входять спортсмени, тренери та особи, які забезпечують організаційне супроводження їхньої участі, фахівці з медичного, інформаційно-аналітичного, організаційно-управлінського та суддівського забезпечення, перекладу з іноземної мови, безпеки, налаштування та ремонтування спортивного обладнання і спортивного інвентарю, комп'ютерного моделювання, відеозйомки тощо.

Комплектацію офіційних делегацій для участі в Олімпійських іграх здійснюють відповідно до вимог Олімпійської Хартії, а в міжнародних спортивних заходах – відповідно до вимог МСФ з видів спорту [144]. Наприклад, відповідно до правил змагань, затверджених НФФУ, стартовий склад команди для участі в офіційних міжнародних змаганнях з фехтування визначає тренерська нарада, до якої входять головний, державний та старший тренери з виду зброї, представник виконкому НФФУ, лікар (за потреби) та особисті наставники спортсменів, які посідають найвищі позиції в офіційному національному рейтингу та претендують на місце у команді. Враховуючи посилення впливу політики ВАДА, рішення про введення спортсмена до стартового складу команди для певного турніру або їхньої сукупності повинно гарантувати його «чистоту» відповідно до чинної редакції Всесвітньої антидопінгової програми у спорті, викладеної у Всесвітньому антидопінговому кодексі [40].

Таким чином, ухвалення керівних рішень, від яких залежить перспектива участі національної збірної команди з виду спорту як в окремих турнірах чи навчально-тренувальних зборах, так і їхній сукупності, є прерогативою фахівців, які відповідають за різні компоненти забезпечення підготовки спортсменів, а у разі участі в Іграх Олімпіади – представників НОК.

Наприклад, тактика участі у системі змагань упродовж сезону та чотирирічного олімпійського циклу передбачає вибір ВК, у якій спортсмен виступає на міжнародних офіційних турнірах різного рівня (для видів ОСЄ з диференціацією ВК). Підставами для її зміни є зниження спортивних результатів, зростання конкуренції в одній ВК та, навпаки, її зменшення в іншій, включення або виключення певної ВК у програму видів змагань на Іграх Олімпіади, наявність олімпійської ліцензії для НОК в певній ВК тощо. З цього погляду, пошук оптимальної методики корекції маси тіла, яка, з одного боку, дає змогу утримувати її у межах обраної ВК, та, з другого, не шкодить здоров'ю спортсмена та удосконаленню різних компонентів спортивної майстерності, є актуальним завданням не лише для тренера та спортсмена, а й для інших фахівців – лікаря, масажиста, психолога [88].

У площині позазмагальної діяльності тактику як діяльність членів національних збірних команд регламентують посадові інструкції, представлені у відповідних нормативно-правових документах («Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні») [159].

Л. Г. Рижкова зазначає, що спеціальна діяльність тренера у межах тактичної підготовки спрямована на те, щоб сформувати у спортсменів тактичні знання, вміння та навички [88]. На нашу думку, вона включає значно ширший перелік напрямів, сбутовлених кваліфікацією та посадою тренера. Напрями діяльності особистого тренера спортсмена на п'ятому, шостому, сьомому рівнях (системи змагань упродовж сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів) можуть включати такі:

- визначення стратегії чотирирічної і річної підготовки з урахуванням умов майбутніх змагань та запланованої динаміки спортивних результатів; визначення мети і змісту кожного турніру;
- планування динаміки змагальних досягнень;
- планування тактичної підготовки протягом сезону.

На четвертому рівні (турніру та його стадій) напрями діяльності тренера включають формування тактичного плану на весь турнір та

різні стадії, тактичних схем для проведення поєдинків з різними суперниками, коригування тактичного плану залежно від результативності проведених поєдинків та особливостей підготовленості майбутніх суперників, маскування підготовленості команди та її учасників, тактичних задумів під час розминки, виконання функцій в якості секунданта [88].

Напрями діяльності тренера як посадової особи (наприклад, старшого тренера збірної команди України з виду спорту) передбачають розробку системи відбору до національної збірної команди, підготовку списків членів делегації (учасників змагань); складання письмових звітів після повернення з кожного турніру, планів навчально-тренувальних зборів та списків учасників; сприяння проведенню медичних обстежень (як на навчально-тренувальних зборах, так і поза ними), відбору допінг-проб та проведенню співбесід фахівців зі спортсменами щодо їх функціонального стану, профілактики захворювань та своєчасного лікування тощо [159].

Своєю чергою, тактика як спеціальна діяльність інших фахівців, відповідальних за різні компоненти забезпечення, передбачає виконання низки функціональних обов'язків відповідно до посадових інструкцій та нормативно-правових актів, чинних у певній галузі. Наприклад, згідно з «Положенням про штатну національну збірну команду України з видів спорту», тренер-лікар та тренер-масаажист виконують свою роботу відповідно до нормативно-правових актів, положень та інструкцій Міністерства охорони здоров'я України.

Цілісність тактики як системи підтверджено тим, що кожен її рівень є одночасно підсистемою та надсистемою щодо інших. Наприклад, рівень поєдинку є надсистемою щодо рівня тактичної взаємодії та підсистемою рівня змагань та його стадій. Відповідно до цього, закономірностями тактики у сучасних ОСЄ вважаємо такі:

1. Багатомірність. Тактика як спеціальна діяльність, яку реалізують відповідні суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів, існує у площині змагальної діяльності та поза нею. Низку рішень, від яких залежить спортивний результат, ухвалюють тренери, функціонери та спортсмени поза межами

змагальної діяльності відповідно до сфери їхньої компетенції. Багатовимірність також передбачає можливість оцінювання тактики з різних сторін.

2. Взаємодія суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів щодо реалізації тактики на різних рівнях у сучасних ОСЄ. Реалізація тактики відповідно до поставленої мети та досягнення запланованого спортивного результату є можливими лише за умови їхньої синергії (об'єднання зусиль) на кожному з семи рівнів. Внесок кожного суб'єкта у результат є пропорційним його компетенції.

3. Модифікація (трансформація) тактики й тактичної підготовки відповідно до актуального плацдарму. Урахування усіх чинників, які можуть вплинути на перебіг змагальної та позазмагальної діяльності, є основою формування плацдарму як найважливішої вихідної позиції.

4. Поступове зростання значущості тактики й тактичної підготовки у багаторічній підготовці спортсменів. Тактична підготовка спортсменів передбачає поступове розширення та ускладнення переліку завдань, які висувають перед спортсменами на кожному етапі.

5. Етапність формування тактичної підготовленості спортсменів. На кожному етапі передбачено формування певних знань, вмінь та навичок, які дають спортсменові змогу максимально реалізувати власний потенціал відповідно до поставлених завдань.

6. Варіативність тактичного удосконалення у багаторічній підготовці спортсменів. Ця закономірність передбачає зміну пріоритетності реалізаційних положень тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення.

Під час пошуку наукової інформації та розробки принципів тактики у сучасних ОСЄ ми спиралися на загальнодидактичні та специфічні принципи теорії і методики підготовки спортсменів [92], а також принципи тактичної підготовки як системи формування тактичних знань та умінь фехтувальників [88]. Окрім наведених, у межах авторської концепції тактики у сучасних ОСЄ обґрунтовано такі: специфікації тактики у різновидах ОСЄ, єдності тактичної

підготовленості суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки; ресурсності; багаторівневості; поступовості; пріоритетності компонентів тактики на різних рівнях її реалізації.

Принцип специфікації тактики у різновидах ОСЄ. Тактику як діяльність необхідно специфікувати відповідно до вимог виду спорту (або спортивної дисципліни) – структури та змісту системи змагань, правил, кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для здобуття олімпійських ліцензій тощо. Те саме актуально для формування та удосконалення тактичної підготовленості спортсменів – тактичних знань, вмій, навичок, тактичного мислення. Вимоги до тактичної майстерності спортсменів можуть мати відмінності у різних видах змагань та ОСЄ.

Принцип єдності тактичної підготовленості суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки. У площині позазмагальної діяльності спортсмен є об'єктом, на який спрямована діяльність тренера як суб'єкта персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів. Рівень тактичної майстерності спортсмена зумовлений рівнем професійної компетенції тренера, його обізнаністю щодо сучасних тенденцій розвитку виду спорту, застосуванням різноманітних методичних підходів, засобів та методів тактичної підготовки під час навчально-тренувальних занять.

Рівень професійної майстерності тренера (у тому числі, тактичної підготовленості) залежить від його досвіду змагальної та позазмагальної діяльності, належності до традиційної школи, сформованої у виді спорту, переліку компетентностей, здобутих під час навчання у ЗВО, на курсах підвищення кваліфікації тощо. Окрім цього, досягнення запланованого результату на кожному з семи рівнів (починаючи з рівня тактичної взаємодії і завершуючи рівнем системи змагань кількох олімпійських циклів) залежить від тактичної підготовленості інших суб'єктів, відповідальних за різні компоненти забезпечення (медичний, науково-методичний, суддівський тощо).

Принцип ресурсності передбачає постійний аналіз наявних ресурсів для реалізації тактики на кожному з семи рівнів. Під ресурсами розуміємо потенціал кожного суб'єкта (сильні та слабкі

сторони, рівень тактичної підготовленості, позицію спортсмена у рейтингу, його арсенал тактичних дій тощо). На п'ятому, шостому та сьомому рівнях (системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів) принцип ресурсності передбачає можливість забезпечення участі офіційної делегації національної збірної команди у змаганнях різного рівня, повноцінної підготовки як до головних змагань сезону або олімпійського циклу, так і до другорядних турнірів, залучення до підготовки провідних фахівців галузі ФКіС, оновлення компонентів забезпечення підготовки спортсменів відповідно до змін у правилах змагань тощо.

Принцип багаторівневості передбачає реалізацію тактики різними суб'єктами на семи рівнях: тактичної взаємодії, поєдинку, конкретних змагань (турніру та його стадій), системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів. Спрямування тактики на кожному рівні підпорядковано загальній меті, яка є спільною для всіх суб'єктів. У чотирирічному олімпійському циклі на шостому та сьомому рівнях цією метою є досягнення максимально можливого результату на Іграх Олімпіади.

Принцип поступовості передбачає розширення спектру тактичних знань, вмій та навичок суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки відповідно до їхнього віку та кваліфікації. На кожному етапі багаторічної підготовки перелік тем, запропонованих для вивчення спортсменами, зростає. Те саме притаманно для переліку методів та засобів тактичної підготовки, а також способів оцінювання тактичної майстерності. Тактична підготовка майбутніх тренерів та перепідготовка діючих педагогів також передбачає поступове розширення переліку компетентностей відповідно до віку, стажу професійної діяльності, наявної кваліфікації.

Принцип пріоритетності компонентів тактики й тактичної підготовки на різних рівнях її реалізації. У площині змагальної діяльності добір інструментарію (засобів досягнення спортивного результату запланованої якості) здійснюють з урахуванням великої кількості чинників. Наприклад, на п'ятому, шостому та сьомому рівнях (системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох

олімпійських циклів) враховують значущість кожного турніру (календарний, рейтинговий, відбірковий, головний у сезоні чи річному макроциклі підготовки); відмінності у способах визначення переможця та умови проведення змагань (у групах за коловою системою, з прямим вибуванням в індивідуальному заліку, в командних зустрічах); кількісний склад учасників (незнайомі, рівні за рангом або вищі, належність до певного стилю змагальної діяльності). При цьому перевагу надають тим компонентам тактики, які дають змогу реалізувати заплановану мету та якнайефективніше використати наявний ресурс.

В ОСЄ з диференціацією ВК цей принцип передбачає визначення основних (пріоритетних) та додаткових ВК, які можна змінювати упродовж сезону чи олімпійського циклу відповідно до динаміки результатів, рівня підготовленості спортсмена та інших чинників. У площині позазмагальної діяльності реалізаційні положення тактичної підготовки мають різну значущість упродовж багаторічного удосконалення. Ті, які є найбільш значущими на ранніх етапах підготовки (ПП – СБП), на наступних етапах можуть вважати другорядними або тими, якими можна знехтувати.

Аналіз особливостей тактики у сучасних ОСЄ дав змогу виокремити такі функції: формувальну, або перетворювальну, диференціювальну (можливість вибору), оцінювальну, інтегративну, пізнавальну, самореалізаційну, комунікативну, класифікаторну, цілепокладання, відновлення, представницьку.

Формувальна, або перетворювальна функція передбачає трансформацію діяльності суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів відповідно до зміни плацдарму. Зміни у структурі та змісті систем змагань призводять до появи нових особливостей тактики участі спортсменів у сукупності турнірів у сезоні або чотирирічному циклі. Зростання конкуренції спонукає тренерів та спортсменів до пошуку нових засобів ведення боротьби. Оновлення правил змагань впливає на арсенал тактичних дій (зростання інтенсивності поєдинків вимагає швидкого ухвалення рішень, спрощення технічних дій та ускладнення тактичних).

Диференціовальна функція тактики передбачає можливість вибору рішення з-поміж наявних альтернатив відповідно до мети, наявного ресурсу та поточної ситуації. У площині позазмагальної діяльності диференціація полягає у розмежуванні тактики й тактичної підготовки певного спортсмена для участі в особистих та командних змаганнях (наприклад, визначення оптимальної послідовності виступів учасників та розподіл функціональних обов'язків відповідно до позицій; включення різних спортсменів до стартового складу учасників особистих та командних змагань на основі аналізу показників їхньої індивідуальної результативності). Тактика участі в системі змагань упродовж сезону або олімпійського циклу повинна враховувати здатність кожного учасника команди забезпечити позитивний внесок у загальнокомандний результат.

Оцінювальна функція тактики полягає у постійному моніторингу власних можливостей, сильних та слабких сторін суперників. Вибір інструментарію для реалізації тактики на кожному з семи рівнів здійснюють на основі оцінювання динаміки результатів та її зіставлення із запланованою. У площині позазмагальної діяльності оцінювальну функцію реалізують у межах професійної діяльності фахівців, відповідальних за різні компоненти забезпечення підготовки спортсменів. У підготовці майбутніх тренерів зі СЄ ця функція полягає у підтвердженні їхньої кваліфікації, атестації кадрів тощо.

Інтегративна функція передбачає об'єднання зусиль суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів на кожному з семи рівнів відповідно до поставленої мети, яка є спільною для усіх.

Пізнавальну функцію реалізують у пошуку найбільш ефективних засобів ведення боротьби відповідно до актуального плацдарму. Кожен із суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки має змогу впливати на власний рівень тактичної підготовленості шляхом розширення кола тактичних знань, здобутих як у межах професійної підготовки (у ЗВО), так і під час самоосвіти.

Самореалізаційна функція полягає у наданні кожному суб'єктові персоніфікованої підсистеми системи підготовки можливості якнайефективніше реалізувати власний потенціал відповідно до актуального плацдарму. Тактика дає змогу компенсувати слабкі сторони підготовленості сильними, замаскувати їх або створити у суперника оманливе враження щодо рівня власної майстерності.

Функція цілепокладання передбачає визначення віддаленої мети, досягнення якої заплановано упродовж тривалого періоду, наприклад, олімпійського циклу. Водночас на кожному з семи рівнів є потреба формулювання проміжної мети: на рівні тактичної взаємодії – у виконанні певного прийому в певний момент сутички, на рівні поединку – у здобутті перемоги з певним рахунком, на рівні конкретних змагань (турніру та його стадій) – у вдалому проходженні кожної з них.

Класифікаторна функція дає змогу розглядати компоненти тактики з різних точок зору. Тактичні дії можна класифікувати за значущістю, рівнем засвоєння, умовами виконання, ступенями реалізації ініціативи та готовності спортсмена, особливостями реагувань тощо. Наприклад, індивідуальний стиль змагальної діяльності спортсменів визначають за співвідношенням варіантів тактичних дій, які він використовує у поєдинках з різними суперниками (атакувальний, захисний, контратакувальний). Технології тактичної підготовки спортсменів можна класифікувати за спрямованістю, широтою інструментарію, особливостями методичних підходів.

Комунікативна функція полягає у зближенні та об'єднанні суб'єктів, які реалізують тактику на різних рівнях. Під час змагальної діяльності ці суб'єкти можуть вступати у різноманітні взаємовідносини: суперництва і співдружності між учасниками стартового складу однієї команди і між командами-суперницями, між спортсменами і судьями, між тренерами під час визначення стартового складу учасників головних змагань сезону або олімпійського циклу.

Особливістю комунікації є обмін інформацією між суб'єктами за допомогою вербальних та невербальних засобів. Наприклад, під час поєдинку суперники комунікують за допомогою специфічних рухових операцій, кожна з яких є відповіддю на попередню «репліку» опонента. Комунікація між тренером та спортсменом передбачає використання термінів та сталих словосполучень, які є зрозумілими виключно для них (настанови, команди та підказки тренера під час поєдинку у тій формі, яка гарантує їхнє розуміння спортсменом та неможливість розшифрування суперником).

Представницька функція передбачає виконання різними суб'єктами функціональних обов'язків, які надають право виступати від імені організації (національної збірної команди країни) під час здійснення зовнішніх комунікацій. Прикладом реалізації цієї функції на рівні командної зустрічі є звернення капітана команди до судді та/або Головної суддівської колегії для вирішення запитань технічного характеру та подання протестів. Для керівника офіційної делегації національної збірної команди країни на певному турнірі представницька функція передбачає відповідальність перед Головною суддівською колегією та організаційним комітетом за дисципліну, поведінку та дотримання спортивної етики учасниками делегації. Представницьку функцію можна розглядати з погляду належності до традиційної школи, сформованої у межах виду спорту на теренах країни або регіону.

Функція відновлення полягає у створенні сприятливих умов для психологічного або фізичного відновлення спортсмена навіть в умовах інтенсивної змагальної боротьби. Добір тактичних схем перед поєдинком дає змогу спортсменові реалізувати діяльність відповідно до правил змагань та уникнути покарання за пасивне ведення поєдинку, але при цьому зекономити зусилля для майбутніх поєдинків з сильнішими суперниками.

У фехтуванні на шпагах цього досягають завдяки можливості обопільного нанесення уколів за відсутності тактичної правоти (спортсмен, який випереджає опонента у рахунку, може утримувати

цю різницю завдяки вчасному виконанню простих технічних прийомів без витрати зайвих зусиль на їхнє маскування).

На четвертому рівні [конкретних змагань (турніру та його стадій)] функція відновлення передбачає розподіл зусиль на різних стадіях з можливістю збереження резерву для найбільш відповідальних поєдинків. Наприклад, у турі попередньої кваліфікації перед спортсменом може бути поставлено завдання перемогти не в усіх поєдинках, а лише у тій кількості, яка дасть змогу потрапити у наступний тур. У командних змаганнях передбачено можливість ротації учасників у зустрічах з різними суперниками. Спортсмена, який вдало виступив напередодні в індивідуальному заліку, можуть залучити тільки у вирішальних зустрічах, а в поєдинках зі слабшими суперниками замінити його запасним учасником. На п'ятому, шостому, сьомому рівнях (системи змагань сезону, олімпійського циклу та кількох олімпійських циклів) відмова від участі спортсмена у певному турнірі може бути зумовлена потребою якісного відновлення перед головними змаганнями.

Таким чином, концепція тактики у сучасних ООС є системою поглядів на неї як на багаторівневе та багатовимірне явище, що існує у двох площинах – змагальної та позазмагальної. Головне призначення концепції полягає в інтеграції потужного масиву емпіричних і теоретичних знань, накопичених упродовж десятиліть у спортивній науці та практиці, їхній актуалізації, пояснення феномену тактики у сучасних ООС, формулюванні принципів та закономірностей її існування, переосмислення її сутності та значущості у професійній діяльності різних суб'єктів, не обмежуючись тренером та спортсменом.

5.2. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ЩОДО ТАКТИКИ Й ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ У СИСТЕМУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 017 «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ»

Попри наявність потужної теоретичної та емпіричної бази, феномен тактики як явища та наукової категорії, покладеної в основу керування не лише змагальної діяльності, а й усієї системи підготовки спортсменів у спорті загалом та ОСЄ зокрема є не дослідженим до кінця. На попередніх етапах дослідження встановлено наявність потреби тренерів у специфічній, науково обґрунтованій інформації, яка не представлена належним чином у програмно-нормативному забезпеченні, але є необхідною для удосконалення тактичної майстерності спортсменів. Своєю чергою, серед спортсменів також виявлено запит щодо збільшення обсягу інформації, пов'язаного з практичною реалізацією тактичної підготовленості (див. Розділ 4.1.2).

Ми погоджуємося з Р. З. Камаловим у тому, що система знань про тактику повинна передбачати перспективи інтегрування та диференціювання знань з різних галузей. На нашу думку, система знань у сучасних ОСЄ повинна бути спрямованою не лише на формування тактичної підготовленості спортсменів (тактичних знань, вмінь, навичок, а також тактичного мислення), а й переліку відповідних компетентностей, передбачених програмно-нормативними документами з підготовки фахівців за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт». Ця потреба обумовлена й тим, що відповідно до сучасних тенденцій розвитку ОСЄ, тактика є спеціальною діяльністю різних суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів, яку реалізують в площині змагальної діяльності та поза нею.

Враховуючи це, одне із завдань нашого дослідження передбачало імплементацію системи знань щодо тактики й тактичної підготовки у сучасних ОСЄ у систему підготовки фахівців зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». При цьому за основу використано зміст наявної нормативної бази процесу підготовки кадрів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», зокрема Закону України «Про вищу освіту», «Стандарту вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 017 Фізична культура і спорт. Київ: від 24.04.2019 р. № 567», «Стандарту вищої освіти України: другий (магістерський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 017 Фізична культура і спорт. Київ: від 11.05.2021 р. № 516», а також відповідні освітньо-професійні та освітньо-наукові програми [165, 190, 191].

Імплементування системи знань щодо тактики й тактичної підготовки у сучасних ОСЄ здійснено за трьома напрямками: 1 – в освітній процес здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього освітньо-наукового («доктор філософії») рівнів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» у профільних ЗВО; 2 – у діяльність національних та обласних федерацій, які забезпечують розвиток різновидів ОСЄ; 3 – у діяльність СДЮСШОР та інших спеціалізованих закладів спортивного профілю.

У межах першого напрямку інформацію щодо концепції тактики, структури, змісту, технологій, пріоритетності використання методів тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення у сучасних ОСЄ включено до змісту науково-методичних матеріалів та лекцій з навчальних дисциплін (обовязкових та варіативних компонентів освітніх програм):

- «Сучасна система забезпечення спортивної підготовки» кафедри історії та теорії олімпійського спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України;

- «Теорія і методика фізичної культури і спорту», «Система підготовки спортсменів у сучасному спорті вищих досягнень»,

«Підготовка національних команд до Олімпійських ігор», «Загальна теорія підготовки спортсменів» кафедри теорії спорту та фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;

- «Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення» (спеціалізація – спортивні види боротьби) кафедри атлетичних видів спорту; «Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація – фехтування)» кафедри фехтування, боксу і національних одноборств Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;

- «Основи системи підготовки та періодизація спортивного тренування», «Система підготовки спортсменів», «Олімпійський та професійний спорт» кафедри теорії та методики спортивної підготовки Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту;

- «Теоретичні основи спорту вищих досягнень», «Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації» кафедри теорії і методики спорту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

- «Особливості системного підходу в управлінні навчально-тренувальним процесом та змагальної діяльності на різних етапах багаторічної підготовки», «Сучасні теоретико-методичні аспекти фізичної культури та спорту», кафедри олімпійського та професійного спорту; «Теорія та методика обраного виду спорту», «Підвищення спортивної майстерності», «Сучасні технології підготовки в обраному виді спорту» кафедри єдиноборств Харківської державної академії фізичної культури;

- «Теорія обраного виду спорту з основами методик», «Одиноборства» кафедри фізичної культури і спорту Запорізького національного університету;

- «Загальна теорія підготовки спортсмена», «Професійний та олімпійський спорт» кафедри олімпійського та професійного спорту Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

У межах другого напряму інформацію щодо різновидів тактики участі спортсменів-єдиноборців у системах змагань олімпійських циклів у вигляді науково-методичних матеріалів упроваджено у діяльність Національної федерації фехтування України, Асоціації спортивної боротьби України, Федерації дзюдо України, Федерації фехтування Львівської області. Очікуваним ефектом від упровадження є удосконалення тактики участі спортсменів, уведених до складу національних збірних команд України, у системах змагань в окремих сезонах та олімпійських циклах.

У межах третього напряму розроблено алгоритмізовані навчально-ігрові засоби тактичної підготовки спортсменів на різних етапах багаторічного удосконалення у сучасних ОСЄ, які впроваджено у навчально-тренувальний процес Громадської організації спортивного клубу Львівської академії фехтування, СДЮСШОР «Спартаківець» та «Веслярник» (відділення боротьби). На попередніх етапах дослідження виявлено потребу формування тактичних знань спортсменів-єдиноборців різного віку та кваліфікації за такими розділами: «Основи тактики у спорті», «Змагальна діяльність», «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів» (див. Розділ 4.1.2.). У різновидах ОСЄ визначено пріоритетність тем у межах кожного розділу, вивчення яких потребує акцентованого розгляду, враховуючи специфіку підготовки спортсменів на кожному етапі багаторічного удосконалення.

Встановлено, що у більшості ОСЄ удосконалення тактичної підготовленості спортсменів на етапах ПП – СБП має передбачати ґрунтовне вивчення тем «Правила змагань», «Різновиди та зміст тактичних прийомів і дій», «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів». Для цього рекомендовано використання методів безпосереднього показу, аналізу відеозаписів, бесіди та тренування з партнером.

Починаючи з етапу ПдВД, окрім тренування з партнером, стає актуальним демонстрування відеозаписів та навчальних фільмів, використання методів аналізу та обговорення. Перелік пріоритетних тем повинен включати такі: «Правила змагань», «Індивідуальні стилі

змагальної діяльності», «Індивідуальний план тренування», «Методи та засоби тактичної підготовки спортсменів», «Формування тактичного плану та вибір тактичної схеми».

Враховуючи це, розроблено низку алгоритмізованих навчально-ігрових засобів тактичної підготовки. Один з них – «Спосіб удосконалення та комплексного контролю підготовленості спортсменів-єдиноборців» (патент на корисну модель № 128999) (див. рис. 5.2.), що має форму боксерського снаряду з вбудованими датчиками. Вони дають змогу виконувати удари у різні зони уражуваної поверхні, фіксувати характеристики різних сторін підготовленості і здійснювати їхню радіометричну передачу на цифрове забезпечення [31].

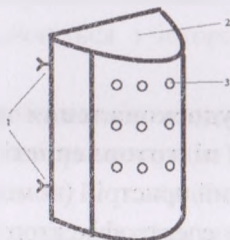

Рис. 5.2. Спосіб для удосконалення та комплексного контролю підготовленості спортсменів-єдиноборців: 1 – гвинтові тримачі; 2 – боксерський снаряд; 3 – світлові плати.

«Тренажер для удосконалення та контролю тактичної, технічної та теоретичної підготовленості єдиноборців» («ТТТ-2»), патент на корисну модель № 135300) [30], представлений у вигляді двох моніторів та координатних пристрів для керування курсором і подання команд, двох панелей з кнопками для зупинки, цифрового забезпечення та електрофіксатора зі світловою та звуковою сигналізацією (див. рис. 5.3.). Використання тренажеру передбачає послідовне вирішення спортсменом серії інтерактивних завдань шляхом вибору правильних варіантів відповідей. При цьому на екрани моніторів у певній послідовності подають інтерактивні завдання, що містять

інформацію різного характеру (відео-, графічну, звукову, текстову, числову) про особливості змагальної діяльності в СС. Спортсмен повинен не лише виконати завдання, а й випередити суперника. У разі одночасного виконання завдання та натискання кнопки перевагу надають спортсменові, який випередив суперника на 0,04 с.

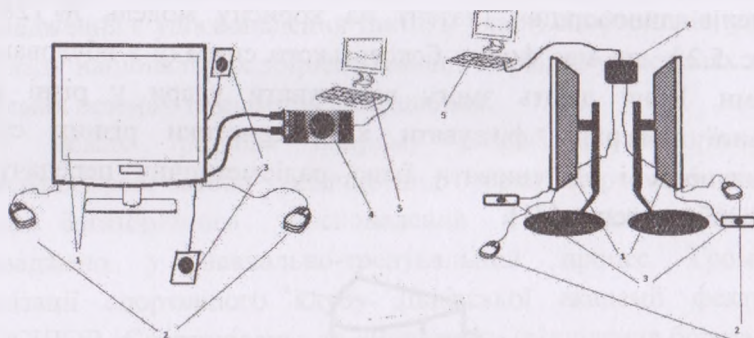

Рис. 5.3. Тренажер для удосконалення та контролю тактичної, технічної та теоретичної підготовленості єдиноборців («ТТТ-2»): 1 – монітор; 2 – координатний пристрій (комп’ютерна миша); 3 – панель з кнопкою для відповіді; 4 – електрофіксатор; 5 – цифрове забезпечення.

Окрім них, розроблено чотири алгоритмізовані засоби тактичної підготовки у формі навчальних ігор, на які оформлено свідоцтва про реєстрацію авторського права. Використання засобів спрямоване на удосконалення тактичної підготовленості спортсменів, зокрема формування знань про тактику, різновиди техніко-тактичних дій, правила змагань у сучасних ОСС. У композиції кожного засобу передбачено можливість зміни змістового наповнення з урахуванням віку та кваліфікації спортсменів, які його використовують. Те саме характерно для змісту інтелектуально-розвивальних завдань, які виконують відповідно до розробленого алгоритму.

«Модель настільної гри для тактичної та теоретичної підготовки спортсменів "Асоціації"» (№ 95217) містить ігрове поле, на якому представлено 16 інтелектуально-розвивальних завдань, та два набори карток: набір «А» – картки з термінами (загалом 16), набір «Б» –

картки із зображеннями, які відповідають цим термінам (загалом 16). Інтелектуально-розвивальні завдання містять інформацію різного характеру (текстову, числову, графічну або їх комбінації). На картках у зашифрованому вигляді представлено терміни, пов'язані з тактикою, різновидами техніко-тактичних дій, правилами змагань, історією розвитку різних видів ОСС. Завдання гри передбачають формування асоціативного ряду шляхом зіставлення інформації, що є основою інтелектуально-розвивального завдання, термінів та зображень на картках (кожному інтелектуально-розвивальному завданню відповідає по одній картці із зображеннями та по одній картці з термінами). Під час пошуку правильної відповіді спортсмени за допомогою тренера чи самостійно визначають різновиди техніко-тактичних дій, вивчають правила змагань та санкції, передбачені за їхні порушення, ознайомлюються з історією розвитку різних видів ОСС тощо [69].

«Модель ігрового засобу техніко-тактичної підготовки у спорті» (№ 94004) представлена набором карток (загалом 30) з переліком літер. Завдання гри полягає у складанні з наявних літер слів (термінів), пов'язаних із технікою та тактикою у різних видах спорту. В основі термінології – українська мова. У грі наявні три рівні складності, кожному з яких відповідають по десять карток з різною кількістю літер. У легкому рівні передбачено складання слів з трьох – п'яти літер, у середньому – з шести – семи, у важкому – більше восьми. Гру можна проводити в індивідуальному та командному заліку [64].

«Модель інтерактивної навчальної гри "Спортивні терміни"» (№ 95218) передбачає вивчення основних понять та термінів з різних ОСС. Її основою гри є комп'ютерна веб-брайзерна платформа (сайт) з кодом, контентом (графікою, звуками, сюжетом, текстами), елементами гри (панеллю керування, інтерфейсом користувача, екранами з підказками, демонстраційним режимом, фінальним екраном, документацією), ігровими об'єктами (персонажами, об'єктами, з якими вони можуть взаємодіяти, декораціями). Завдання користувача (гравця) полягає у максимально швидкому і точному

виборі правильних відповідей на запитання, пов'язані зі спортивною термінологією. Для цього за допомогою комп'ютерної миші потрібно натиснути на відповідний варіант відповіді. Враховують швидкість виконання завдання та кількість зроблених помилок [66].

«Модель настільної навчальної гри "Спортивна дуель"» (№ 95219) містить чотири набори карток (по 5 у кожному, загалом 20 карток). На кожній картці представлено одну тему. Перший набір карток присвячено історії зародження і розвитку різних видів ОСЄ. Серед них теми: «Поява видів спорту протягом століть», «Національні види спорту в Україні», «Популярні види спорту у світі», «Відомі українські спортсмени», «Відомі зарубіжні спортсмени».

Другий набір містить теми, пов'язані зі змагальною діяльністю у спорті. Серед них: «Правила змагань», «Системи проведення змагань», «Відбір спортсменів», «Стилі змагальної діяльності», «Різновиди змагань».

У третьому наборі представлено теми, присвячені техніці й тактиці: «Значення техніки і тактики у спорті», «Взаємозв'язок техніки і тактики у різних видах спорту», «Технічні дії спортсменів», «Види тактики у спорті», «Сучасні тенденції розвитку техніки і тактики».

У четвертому наборі презентовано теми, пов'язані з особливостями підготовки спортсменів: «Сторони підготовленості спортсменів», «Засоби підготовки», «Методи підготовки», «Контроль у спорті», «Техніка безпеки та профілактика травматизму у спорті».

Також композиція гри включає ігрове поле, на якому графічно зображено олімпійську систему проведення змагань (турнірну таблицю з рядками, з'єднаними попарно, та нумерацією, яка відповідає кількості команд або гравців, які беруть участь у дуелі), яка імітує шлях команди до перемоги; картки з номерами для проведення жеребкування (16 карток). Завдання гри полягає у формулюванні запитань у межах вище зазначених тем, які гравці або команди повинні задати один одному, а також пошуку правильних відповідей [68].

РОЗДІЛ 6

УЗАГАЛЬНЕННЯ

Аналіз еволюції терміну тактика у ХХ–ХХІ ст. вказав на його поступову трансформацію шляхом розширення сфери застосування, суб'єктної належності та спрямованості у площині змагальної діяльності та поза нею. У працях вітчизняних та закордонних науковців здійснено чимало спроб пошуку та обґрунтування спільного знаменника, який дав би змогу уніфікувати трактування тактики та актуалізувати його відповідно до сучасних тенденцій розвитку спорту [398].

Одним з проблемних запитань цього пошуку є визначення іншого терміну – власне змагальної діяльності з притаманними їй суб'єктно-об'єктними взаємовідносинами між учасниками процесу. У більшості праць цей перелік обмежено дослідженням функцій тренера та спортсмена, де роль головної «діючої особи» відведено останньому [310, 314, 321].

Аналіз наукових і методичних праць останніх десяти–п'ятнадцяти років вказав на посилення дискусії щодо змісту теоретичних положень тактики [232, 248]. Упродовж ХХ ст. відповідно до теорії військового мистецтва їй було відведено другорядну роль відносно стратегії як масштабної лінії поведінки [92]. Однак на сучасному етапі розвитку СЄ кількість фахівців, які пропонують подивитися на неї під іншим кутом та переосмислити сутність, поступово зростає [88]. Передусім, йдеться про потребу сприйняття тактики не лише як лінії поведінки спортсмена упродовж поединку чи його фрагментів, а як категорії керування, що є не менш важливою, ніж стратегія.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є підхід Г. С. Туманяна, основою якого є рівнева структура тактики як діяльності спортсмена і тренера [87]. На прикладі спортивної боротьби автор пропонує

вивчати тактику на чотирьох рівнях: під час виконання технічного прийому, поєдинку, турніру та його стадій, системи змагань.

Замість традиційної структури тактичної підготовки, що містить п'ять напрямів [92], Г. С. Туманян пропонує запровадити стратего-тактичну, яку реалізують на двох рівнях – стратегічному і тактичному. На відміну від класичних уявлень про стратегію і тактику, Г. С. Туманян розглядає їх в умовах змагань в контексті основної та допоміжної діяльності. Перша охоплює комплекси дій, які реалізують у поєдинках та які впливають на позицію спортсмена у турнірній таблиці. Натомість другу здійснюють протягом усього часу в межах цього турніру [88].

Природньо, що цей підхід до трактування тактики потребує розширення системи знань про неї на підставі досліджень теоретичного і практичного характеру. У працях Р. З. Камалова проаналізовано перспективи інтегрування знань з різних галузей знань в систему тактики єдиноборств на прикладі спортивної боротьби. Основою цієї системи є ситуаційний підхід, який дає змогу проаналізувати особливості динамічного середовища, в якому перебувають спортсмени як реалізатори тактики. На думку автора, система знань про тактику повинна містити теоретико-методологічні положення інших наук – природничих, гуманітарних, технічних тощо [87].

Інформаційний пошук з проблематики тактики дав змогу констатувати, що найбільш обґрунтованими нині є наукові знання про неї на рівні поєдинку, його фрагментів та турніру. Упродовж останніх п'яти–десяти років предметом більшості подібних досліджень є аналіз показників змагальної діяльності та змін, викликаних запровадженням нових правил змагань. Передусім, йдеться про зміни у формулі проведення поєдинків та підрахунку очок, застосування електронного суддівства, появу нових ВК, запровадження штрафних санкцій за «пасивне» ведення бою, включення до програми змагань нових видів тощо [241, 329, 389, 402].

Натомість наукові знання щодо тактики на рівні системи змагань мають здебільшого теоретичний характер, ґрунтуючись на поглядах різних авторів щодо її спрямованості на реалізацію запланованої

динаміки результатів. У низці робіт проаналізовано динаміку виступів представників національних збірних команд різних країн світу у системі змагань зі спортивної боротьби [122, 216–220]. Отриману інформацію використано для прогнозування результативності змагальної діяльності борців на олімпійській арені та створення моделей підготовленості провідних атлетів світу. Однак запитання щодо особливостей тактики їхньої участі у системі змагань все ще залишається відкритим.

Потребу актуалізації змісту теоретичних положень тактики та виявлення тенденції її розвитку у сучасних ОСЕ підтверджено результатами аналізу програмно-нормативних документів, які регламентують підготовку спортсменів у ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ та інших спеціалізованих закладах спортивного профілю [35, 113, 133]. Попри визнання авторами першочергового значення тактики й тактичної підготовки для спортсменів-єдиноборців, у більшості документів вони представлені фрагментарно.

Отже, попри беззаперечну важливість наукових знань щодо тактики, наявність потужної емпіричної та практичної основи цієї категорії, нині є актуальною науково-прикладна проблема обґрунтування концепції тактики у сучасних ОСЕ як цілісної системи.

Для актуалізації змісту теоретичних положень тактики зіставлено підходи до її інтерпретації у спорті загалом та СЕ зокрема, а також виявлено тенденції її розвитку у сучасних ОСЕ. Для розв'язання цього завдання здійснено комплексне вивчення плацдарму як найважливішої вихідної позиції, що визначає характер діяльності суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів у сучасних ОСЕ.

Виявлено, що основою плацдарму є загальні тенденції, притаманні як ОСЕ, так і спорту загалом. Серед них такі:

- професіоналізація, комерціалізація, глобалізація;
- виникнення нових видів спорту, дисциплін та змагань;
- зростання спортивних досягнень;
- позитивізація ставлення суспільства до спорту;
- зростання ролі телебачення та мережі інтернет;

- посилення впливу політики ВАДА щодо боротьби із застосування спортсменами заборонених речовин та методів;
- модернізація системи підготовки спортсменів;
- підвищення вимог до кадрового забезпечення у різних видах спорту;
- трансформація спортивної діяльності загалом та її суб'єктів (спортсменів, тренерів, фахівців сфери ФКіС тощо).

До специфічних тенденцій розвитку сучасних ОСЄ належать такі:

- ускладнення кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для здобуття олімпійських ліцензій;
- розширення міжнародного та національного календарів змагань;
- зростання конкуренції як на міжнародній арені, так і на рівні національних збірних команд;
- регулярні зміни у правилах змагань з метою підвищення видовищності поєдинків та стимулювання зацікавленості глядацької аудиторії.

Наслідком впливу цих тенденцій є трансформація діяльності суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів, від яких прямо або опосередковано залежить спортивний результат. Наприклад, трансформація структури та змісту змагальної діяльності спортсменів полягає в ущільненні поєдинків та зростанні швидкості виконання техніко-тактичних дій. Це, своєю чергою, призвело до збіднення арсеналу результативних технічних дій та, водночас, компенсації цього шляхом використання різноманітних тактичних дій (маневрування, виклики, створення перешкод).

Поява нових способів проведення змагань та визначення переможців призвела до зростання значущості кожного поєдинку та необхідності демонстрації запланованого результату як в межах окремих фрагментів поєдинку, так і цілого турніру. Посилення штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням «дисциплінарного кодексу змагань» та «пасивним» веденням поєдинку, актуалізувало потребу розширення спектру тактичних знань спортсменів (передусім, щодо правил змагань), оскільки недотримання певних

пунктів може призвести не лише до поразки у поєдинку, а й до дискваліфікації у турнірі чи серії змагань.

Окрім цього, сучасні тенденції змін у правилах змагань вплинули не лише на арсенал техніко-тактичних дій спортсменів, а й призвели до трансформації діяльності інших суб'єктів системи підготовки спортсменів. Якщо раніше вдалий виступ на змаганнях був результатом ефективної діяльності спортсмена і тренера, то на сучасному етапі розвитку ОСЄ на нього значно впливає діяльність інших суб'єктів, включених до складу офіційних делегацій (суддів, офіційних представників команд тощо).

Отже, основними тенденціями розвитку тактики у сучасних ОСЄ є такі:

- ускладнення та розширення арсеналу тактичних дій спортсменів, що дає змогу компенсувати спрощення та зменшення арсеналу технічних;

- зростання значущості тактичних знань спортсменів та посилення їхнього впливу на досягнення запланованого результату, починаючи з окремих фрагментів поєдинку і завершуючи системою змагань;

- застосування диференційованого підходу щодо участі спортсменів у системах змагань упродовж сезонів та олімпійських циклів, зумовленого змінами у правилах, розширенням офіційних міжнародних календарів змагань, ускладненням кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для здобуття олімпійських ліцензій, та адаптаційними можливостями організму спортсменів;

- розширення сфери застосування терміну тактика та потреба її реалізації суб'єктами персоніфікованої підсистеми системи підготовки не лише у площині змагальної діяльності, а й поза нею.

Відповідно до цього, виявлено потребу в синергії (об'єднанні зусиль) суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки – спортсменів, тренерів та фахівців з різних компонентів забезпечення, введених до складу офіційних делегацій та національних збірних команд для участі у конкретних змаганнях та їхній системі, та, водночас, розподілі їхніх функціональних обов'язків відповідно до спільної мети.

Сукупність цих тенденцій є основою плацдарму як найважливішої вихідної позиції, що зумовлює особливості тактики як спеціальної діяльності у сучасних ОСЄ, яку реалізують відповідні суб'єкти. Якщо термін плацдарм є актуальним для сучасної системи підготовки спортсменів загалом та ОСЄ зокрема, то поняття доктрини залежно від контексту є тотожним іншим – концепції, стратегії, цільовій програмі підготовки, тактики, тактичного плану. Тому, обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади тактики у сучасних ОСЄ, надалі ми відмовилися від його використання.

Аналіз нормативно-правових документів дав змогу визначити структуру та зміст діяльності суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів щодо реалізації тактики у сучасних ОСЄ (на прикладі України). Встановлено, що структуру та зміст цієї діяльності регламентує генеральний план – стратегія олімпійської підготовки, розрахована на тривалий період та підпорядкована віддаленій меті – максимально вдалому виступу на Іграх Олімпіади. Її реалізаторами (на прикладі України) є такі суб'єкти: Міністерство молоді та спорту України, НОК України та його регіональні відділення, спортивні товариства, Національний антидопінговий центр, наукові установи, центри олімпійської підготовки, спортсмени, тренери тощо. Напрями діяльності цих суб'єктів задекларовані у відповідних нормативно-правових документах [103–105]. Водночас вдалий виступ на Іграх Олімпіади є можливим за умови їхньої синергії та виконання функціональних обов'язків не лише у площині змагальної діяльності, а й поза нею.

Оскільки до переліку цих суб'єктів належать спортсмени, дослідження передбачало виявлення особливостей тактики їхньої участі в системі змагань сезону та олімпійського циклу. Встановлено, що тактика участі провідних фехтувальників світу ($n=72$) у системі змагань 2004–2016 рр. в індивідуальному заліку мала відмінності за такими показниками: результатами на головних змаганнях (ЧС), позиціями у рейтингу FIE, найвищими та найнижчими місцями, обсягами змагальної практики, показниками медальних здобутків. Статистичну значущість результатів підтверджено на рівні $p < 0,05$.

Аналіз результатів дав змогу виявити п'ять різновидів тактики: утримування лідерства ($n=26$), поступового підвищення позиції у рейтингу FIE ($n=17$), комбіновану ($n=20$), утримування позиції ($n=5$), повернення лідерства ($n=4$).

Тактика утримування лідерства полягала у демонстрації стабільно високих результатів із завоюванням медалей різного ґатунку на усіх (або більшості) офіційних міжнародних змаганнях. Середні арифметичні показники медальних здобутків становили 46,90–51,50 %. Усі спортсмени за підсумками кожного сезону входили до вісімки найкращих рейтингу FIE. Обсяги змагальної практики становили 8,16–10,15 турніра. Статистичне оброблення результатів засвідчило, що за усіма показниками відмінності у цій групі спортсменів упродовж чотирьох сезонів кожного олімпійського циклу були відсутніми ($p>0,05$).

Тактика поступового підвищення позиції у рейтингу FIE передбачала поступове зростання середніх арифметичних показників медальних здобутків від 5,48–25,02 %. Деякі спортсмени упродовж чотирьох сезонів підвищили позиції у рейтингу FIE з 317 до 1 місця (середні арифметичні показники зросли від 58,31 у першому сезоні до 6,29 у четвертому). Середні арифметичні обсяги змагальної практики становили 5,63–9,53 турніра. Статистичне оброблення результатів засвідчило достовірне зростання цих показників. Підтвердженням цього є відмінності між ними упродовж чотирьох сезонів кожного олімпійського циклу на рівні $p<0,05$.

На відміну від попередніх різновидів тактики, комбінована давала змогу обіймати позиції лідерів рейтингу (у вісімці найкращих) з наближенням року проведення Ігор Олімпіади. Якщо упродовж першого та другого сезонів олімпійського циклу потрапляння спортсменів до трійки призерів обмежувалося 12,74–19,75 % офіційних міжнародних турнірів, то у третьому і четвертому ці показники становили 31,41–35,55 %. Якщо перший та другий сезони деякі представники цієї групи завершували на 112 та 266 позиціях відповідно, то у наступних усі спортсмени увійшли до вісімки найкращих рейтингу FIE. Статистичне оброблення результатів

засвідчило відсутність достовірних відмінностей між показниками медальних здобутків, кількістю змагань та результатами на ЧС упродовж чотирьох сезонів. Водночас позиції у рейтингу, найвищі та найнижчі результати у сезонах були відмінними ($p < 0,05$).

У деяких випадках було виправданим застосування тактики, що передбачала утримування позиції. У 2004–2016 рр. її виявлено у 6,94 % спортсменів ($n=5$). Четверо з них за підсумками різних сезонів посідали місця у другій десятці рейтингу FIE з хвилеподібними змінами результатів упродовж олімпійського циклу. Утримування позиції досягнуто шляхом участі у відносно стабільній кількості турнірів щосезону (8,60–9,40 турніра) та епізодичному потраплянню до трійки призерів – 10,00–20,94 %. За більшістю показників результати упродовж чотирьох сезонів різних олімпійських циклів у цій групі спортсменів були однорідними ($p > 0,05$).

Деякі спортсмени, обіймаючи лідерські позиції у рейтингу FIE, застосували тактику його повернення після того, як в одному із сезонів їхні результати на офіційних міжнародних турнірах, у тому числі на ЧС, знизилися. Більшість спортсменів після невдалого сезону збільшували обсяги змагальної практики, проте деякі, навпаки, зменшували їх. Середні арифметичні показники медальних здобутків першому, другому та четвертому сезонах у цій групі спортсменів становили 24,29–34,79 %, у третьому – 8,13 %. Статистичне оброблення результатів вказало на відсутність достовірних відмінностей між результатами спортсменів цієї групи упродовж чотирьох сезонів ($p > 0,05$).

Отримані результати підтвердили, що упродовж 2004–2016 рр. тактика участі провідних фехтувальників світу в системі змагань в індивідуальному заліку була спрямована на підвищення або утримування позиції в офіційному рейтингу FIE шляхом реалізації запланованої динаміки результатів.

На відміну від фехтування, відповідно до особливостей системи олімпійського відбору у спортивній боротьбі відсутня потреба підвищення позиції у рейтингу. Однак результати констатувального експерименту дали змогу виявити схожі різновиди тактики:

утримування лідерства ($n=22$); поступового підвищення результатів ($n=33$); комбіновану ($n=12$); повернення лідерства ($n=5$).

Встановлено, що за більшістю показників (результатами на головних змаганнях, середнім арифметичним місцем, найвищими та найнижчими результатами, обсягами змагальної практики, показниками медальних здобутків) групи спортсменів, які застосовували різновиди тактики, були достовірно відмінними ($p<0,05$). При цьому за більшістю показників всередині груп спортсменів, які застосовували різновид тактики, достовірних відмінностей не було ($p>0,05$) за винятком показника обсягів змагальної практики (кількості турнірів). Останній відрізнявся в усіх групах спортсменів ($p<0,05$), окрім тих, які застосовували тактику повернення лідерства ($p>0,05$).

Оскільки тактика участі спортсменів у системі змагань у спортивній боротьбі передбачає вибір ВК, особливу увагу присвячено виявленню її особливостей упродовж окремих сезонів та загалом олімпійського циклу. На рівні сезону виявлено сім варіантів тактики вибору ВК. Їхньою спільною рисою було надання переваги виступам в одній ВК – основній (пріоритетній). Відмінності між ними полягали у виборі олімпійської або неолімпійської ВК як основної для виступів на головних змаганнях сезону та інших турнірах. У 2013–2016 рр. більшість спортсменів (68,06–79,17 %) як основну (пріоритетну) обирали олімпійську ВК, проводячи у ній більшість турнірів щосезону. Виступи в додаткових ВК – олімпійській або неолімпійській – були переважно епізодичними (один–два турніри за рік). Більшість спортсменів як додаткову обирали ту ВК, яка була важчою, ніж основна.

На рівні олімпійського циклу виявлено вісім варіантів тактики вибору ВК. Відмінності між ними полягали у комбінуванні варіантів тактики вибору ВК в окремих сезонах, зокрема зміні основної (пріоритетної) ВК у кожному з них або стабільності її вибору упродовж усього циклу; виборі різної кількості олімпійських та неолімпійських ВК для виступів на головних змаганнях сезону (ЧС та

Ігри Олімпіади); перехід в іншу ВК після зниження результатів у пріоритетній та/або запровадження змін у правилах змагань.

Для виявлення особливостей тактики участі у системі змагань у командному заліку проаналізовано показники індивідуальної результативності фехтувальниць на шпагах, які входили до складу національних збірних команд України у сезонах 2014–2017 рр. (n=6), Естонської Республіки (n=4), Китайської Народної Республіки (n=7), Республіки Корея (n=9) у сезонах 2015–2017 рр., а також вісімки найкращих спортсменок рейтингу FIE у 2015–2016 рр.

Встановлено, що тактика участі спортсменів у системі змагань у командному заліку передбачає використання різноманітних тактичних схем, у яких враховано оптимальну послідовність виступів учасників та їхні функціональні обов'язки відповідно до позиції. За підсумками виступів національної збірної команди України у сезоні 2014–2015 рр. виявлено п'ять позицій: «лідер», «потенційний, або прихований лідер», «асистент лідера», «буфер», «універсал». Перелік функціональних обов'язків, які покладають на спортсменів, може бути змінено відповідно до стадії турніру, рівня підготовленості інших учасників команди або суперників.

Упродовж сезону є виправданим використання кількох позицій для одного спортсмена. Підставами для перерозподілу функціональних обов'язків, зміни позиції чи тактичної схеми є показники індивідуальної результативності (кількість перемог, поразок, нічиїх, різниця між кількістю нанесених та отриманих уколів, внесок у загальнокомандний результат за підсумками командної зустрічі, турніру або сезону), зміни у стартовому складі команди.

За аналізом показників індивідуальної результативності вісімки найкращих фехтувальниць рейтингу FIE у 2015–2016 рр. встановлено, що тактика участі провідних спортсменів світу у системі змагань передбачає використання диференційованого підходу до формування стартового складу учасників особистих та командних турнірів. Підґрунтям для включення спортсменів до стартового складу є показники індивідуальної результативності, продемонстровані в особистих та командних змаганнях. До

стартового складу може бути введено «спортсменів універсального типу», «спортсменів командного типу», «спортсменів індивідуального типу», «спортсменів індивідуального типу з потенціалом командного».

На основі аналізу показників індивідуальної результативності спортсменок у складі національних збірних команд України (n=5), Естонської Республіки (n=4), Китайської Народної Республіки (n=7), Республіки Корея (n=9) у сезонах 2015–2017 рр. виявлено п'ять різновидів тактичних схем: «1+2+3», «1↔2+1↔2+3», «1+2+2», «2+2+3», «2+2+2». Відмінності між ними полягають у використанні оптимальної послідовності виступів учасників команди, стабільності та варіативності їхніх функціональних обов'язків на різних позиціях відповідно до стартового складу команди упродовж сезону.

Окрім цього, у дослідженні виявлено спільні риси репрезентативності тактичної підготовки у програмно-нормативних документах:

- комплексну реалізацію у поєднанні з технічною;
- поступове збільшення обсягів часу (годин), відведених на тактичну підготовку у річному макроциклі на етапах ПП та ПБП, стабілізація цієї кількості на етапі СБП та незначне зниження на етапі ПдВД;
- розширення арсеналу прийомів та дій, які повинні засвоїти спортсмени на кожному етапі, з акцентуванням уваги на технічному складнику;
- надмірно деталізований опис теоретичного матеріалу, який може бути використано для формування тактичної підготовленості спортсменів, або, навпаки, повна його відсутність на деяких етапах.

Відмінності полягають у змісті та кількості завдань у межах тактичного удосконалення на кожному етапі; специфіці використання різних груп засобів та методів, у тому числі для оцінювання тактичної майстерності; ставленні до навчального потенціалу інструкторської та суддівської практики для формування тактичної підготовленості спортсменів різного віку та кваліфікації; наданні переваги формуванню різних компонентів тактичної майстерності у багаторічному удосконаленні.

Встановлено, що у межах тактичної підготовки спортсменів у сучасних ОСЄ актуальними є методичні підходи, які передбачають використання різноманітного переліку пріоритетних положень та їхню ротацію (зміну значущості) на різних етапах багаторічного удосконалення.

Виявлено, що на усіх етапах є затребуваними загальні та локальні методичні підходи. Перші полягають у наданні переваги тим пріоритетним положенням тактичної підготовки, які є актуальними для усіх або більшості ОСЄ. Другі є притаманними одному чи двом різновидам ОСЄ. Найбільшу кількість загальних методичних підходів виявлено на етапах ПП, ПБП та СБП. Підтвердженням цього є середній ($0,69 > W \geq 0,5$; $p < 0,05$) та високий ($W \geq 0,7$; $p < 0,05$) ступені узгодженості думок експертів – представників різновидів сучасних ОСЄ.

Найбільшу узгодженість думок експертів щодо більшості пріоритетних положень тактичної підготовки на цих етапах виявлено у тхеквондо ВТФ та карате WKF ($0,89 > W \geq 0,5$; $p < 0,05$). Починаючи з етапу ПдВД, є актуальним застосування локальних методичних підходів, притаманних конкретному різновиду ОСЄ. Найбільшу кількість відмінностей у методичних підходах на етапах ПдВД – ЗіП встановлено серед представників дзюдо ($0,56 > W \geq 0,39$; $p < 0,05$) та боксу ($0,72 > W \geq 0,42$; $p < 0,05$).

На етапах ПдВД – ЗіП виявлено тенденцію щодо зростання кількості положень тактичної підготовки, стосовно яких думки експертів – представників різновидів ОСЄ є полярними (протилежними). В усіх випадках думки експертів з боксу кардинально відрізнялися від представників інших ОСЄ.

Встановлено, що деякі методичні підходи упродовж усіх або кількох етапів підготовки є стабільними. Одним з них є використання тренування з партнером як пріоритетного практичного методу тактичної підготовки на різних етапах в усіх ОСЄ (середні ранги – 1,17–2,83). Водночас частину реалізаційних положень, які було обрано пріоритетними на етапах ПП – СБП, визнано другорядними на етапах ПдВД – ЗіП.

Виявлено, що формування тактичної майстерності спортсменів у сучасних ОСЄ є можливим за допомогою технологій, які застосовують на трьох рівнях: загальному (рівень багаторічної підготовки), етапному та локальному.

На загальному рівні представлено три технології: шаблонну, варіативну та шаблонно-варіативну. Найбільш затребуваною є шаблонна з елементами модифікації з використанням різноманітного інструментарію (її використання є актуальним для 55,00 % експертів).

На етапному рівні визначено три технології: «традиційну», «раннього успіху» та «змішану», головна відмінність між якими полягає у спрямованості тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення. Найбільш затребуваною є «змішана», яку підтримали 52,50 % фахівців.

На локальному рівні виявлено дві технології, які є актуальними для різних компонентів навчально-тренувального процесу у межах тактичної підготовки: з використанням обмеженого та різноманітного інструментарію. Найбільш затребуваною серед них є друга (її підтримали 95,00 % фахівців).

Спільними методичними підходами щодо реалізації тактичної підготовки майбутніх тренерів зі СЄ у профільних ЗВО є такі:

- поступове зростання обсягів часу, передбачених на тактичну підготовку, упродовж навчальних років (першого—четвертого курсів);
- надання переваги використанню практичних занять для удосконалення тактичної майстерності спортсменів;
- реалізація завдань тактичної підготовки переважно у комплексі із завданнями технічної;
- диференціація матеріалу, присвяченого плануванню та реалізації тактичної підготовки у навчально-тренувальному процесі спортсменів, упродовж навчальних років (курсів).

Головною відмінністю між підходами є питома вага (значущість) тактичної підготовленості у структурі підготовки майбутнього тренера. Відповідно до неї виявлено три методичні підходи: «студент = майбутній тренер вузької спеціалізації», «студент = майбутній тренер + спортсмен», «студент = майбутній фахівець зі спорту».

Перший та другий підходи притаманні для ЗВО України, третій – більшості ЗВО на території країн ЄС.

Обґрунтовуючи концепцію тактики у сучасних ОСС, ми згодні з більшістю ідей, запропонованих іншими авторами, однак вважаємо, що деякі з них слід переосмислити. Ми погоджуємося з О. Петуховою та М. Ставицьким [154] щодо доцільності трактування терміну стратегія як глобального плану з довготривалим терміном дії. Водночас підтримуємо ідеї В. М. Платонова [92] щодо необхідності побудови цього плану на підставі знань про закономірності спортивного удосконалення, відомі та можливі у певний історичний момент варіанти підготовки та ведення змагальної боротьби.

Ми підтримуємо висновки Г. С. Туманяна щодо неможливості відокремлення стратегії й тактики як різновидів діяльності та, водночас, потреби їхнього розгляду на різних рівнях (виконання технічного прийому, поєдинку, турніру та його стадій, системи змагань).

Ми згодні з міркуваннями М. М. Ковиліна та А. А. Передельського [88] щодо доцільності дослідження тактики як категорії керування. На відміну від них, наполягаємо на тому, що тактика є діяльністю, яку реалізують на різних рівнях не лише тренер та спортсмен, а й інші суб'єкти, які належать до керівної персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів.

Окрім цього, ми погоджуємося з думками Г. С. Туманяна, А. А. Краснікова, Н. А. Худадова, Л. П. Матвеева щодо доцільності дослідження тактики як основної та допоміжної діяльності, яку реалізують в умовах змагань. На відміну від авторів, враховуючи тенденцію до посилення антидопінгового контролю, під «умовами змагань» розуміємо часові межі, передбачені Всесвітнім антидопінговим кодексом [40] для позначення поняття «змагальний період». Відповідно до нього, тактику в умовах змагань реалізують як основну та допоміжну діяльність з 23:59 години у день перед турніром, у якому спортсмен планує взяти участь, до завершення турніру та процесу відбору допінг-проб (якщо ВАДА не затвердить інші межі змагального періоду для конкретного різновиду ОСС).

Ґрунтуючись на результатах власних емпіричних досліджень, у межах авторської концепції ми декларуємо наступне:

- Тактика у сучасних ОСЄ є спеціальною діяльністю, яку реалізують відповідні суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів (керованої та керівної), та яка прямо або опосередковано впливає на досягнення запланованого спортивного результату.

- Тактика завжди займає підпорядковане положення відносно стратегії та конкретизує її за певними напрямками, які реалізують відповідні суб'єкти в межах сфери їхньої компетенції.

- Незалежно від суб'єктної належності, тактика передбачає оптимальне використання наявних ресурсів відповідно до мети та актуального плацдарму.

На відміну від інших, в авторській концепції задекларовано таке:

- Тактику у сучасних ОСЄ реалізують суб'єкти персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів у площині змагальної та позазмагальної діяльності. Внесок кожного з них у досягнення запланованого спортивного результату є пропорційним сфері його компетенції.

- Зважаючи на мету, визначену у стратегії, тактику як спеціальну діяльність здійснюють на семи рівнях: 1 – тактичної взаємодії; 2 – поєдинку; 3 – командної зустрічі; 4 – конкретних змагань (турніру та його стадій); 5 – системи змагань сезону; 6 – системи змагань олімпійського циклу; 7 – системи змагань кількох олімпійських циклів. На кожному з них тактику реалізують упродовж трьох етапів – підготовчого, виконавчого, контрольного.

- Теоретико-методологічне обґрунтування тактики у сучасних ОСЄ як системи містить закономірності, принципи, функції, рівні, напрями, а також інструментарій для її реалізації.

Закономірностями тактики є такі: багатовимірність; взаємодія суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки спортсменів щодо реалізації тактики на різних рівнях у сучасних ОСЄ; модифікація (трансформація) тактики й тактичної підготовки відповідно до актуального плацдарму; поступове зростання

значущості тактики й тактичної підготовки у багаторічній підготовці спортсменів; етапність формування тактичної підготовленості спортсменів; варіативність тактичного удосконалення у багаторічній підготовці спортсменів.

Окрім загальнодидактичних та специфічних принципів теорії і методики підготовки спортсменів [92], а також принципів тактичної підготовки як системи формування тактичних знань і умінь фехтувальників (за Л. Г. Рижковою), концепція тактики у сучасних ОСЄ містить ті, які було сформульовано та обґрунтовано на основі результатів власних емпіричних досліджень. Серед них такі принципи:

- специфікації тактики у різновидах ОСЄ;
- єдності тактичної підготовленості суб'єктів персоніфікованої підсистеми системи підготовки; ресурсності;
- багаторівневості;
- поступовості;
- пріоритетності компонентів тактики на різних рівнях її реалізації.

Перелік функцій, представлених у концепції, включає формувальну, або перетворювальну, диференціювальну (можливість вибору), оцінювальну, інтегративну, пізнавальну, самореалізаційну, комунікативну, класифікаторну, цілепокладання, відновлення, представницьку.

Імплементация системи знань щодо тактики й тактичної підготовки у сучасних ОСЄ є можливою за трьома напрямками: 1 – в освітній процес здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього освітньо-наукового («доктор філософії») рівнів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» у профільних ЗВО; 2 – у діяльність національних та обласних федерацій, які забезпечують розвиток різновидів ОСЄ; 3 – у діяльність СДЮСШОР та інших спеціалізованих закладів спортивного профілю.

Аналіз та узагальнення результатів власного дослідження дали змогу зіставити їх із наявною науковою інформацією. Підтверджено дані Ф. П. Сулова щодо того, що кількісні показники участі елітних

спортсменів-єдиноборців можуть значно відрізнятись від середньостатистичних. Однак деякі результати нашого дослідження суперечать його висновкам.

На думку Ф. П. Сулова, участь в ЕКС та «Гран-Прі» в олімпійському сезоні має бути сконцентрованою на початку змагального періоду до головних відбіркових змагань і після закінчення Олімпійських ігор [88]. Результати нашого дослідження вказують на неможливість застосування цього підходу при плануванні виступів спортсменів упродовж сезону в ОСЄ, де перспектива завоювання олімпійської ліцензії залежить від позиції в рейтингу МСФ. Для її утримування або підвищення спортсмени повинні демонструвати високі спортивні результати у більшості турнірів як мінімум упродовж періоду олімпійського відбору. Тактика участі спортсмена у сезоні, що передує Іграм Олімпіади, повинна враховувати динаміку його досягнень у попередніх сезонах. Утім, в ОСЄ, де перспектива здобуття олімпійської ліцензії залежить від виступу на кваліфікаційних відбіркових турнірах, відмова від участі у великій кількості змагань в олімпійському сезоні для реалізації підготовки конкретно до Ігор Олімпіади є обґрунтованою.

Наукові дані Ф. П. Сулова набули подальшого розвитку й у частині обговорення обсягів змагальної практики провідних спортсменів світу [88]. У працях автора констатовано, що у 2000-х рр. у більшості видів спорту значно зросла кількість міжнародних змагань. Результати нашого дослідження дають змогу стверджувати зворотнє. Аналіз офіційних календарів змагань FIE вказав на те, що починаючи з 2011 р. кількість турнірів упродовж сезону у різних видах зброї було зменшено до десяти (раніше їх було 14–17). Схожа тенденція притаманна для спортивної боротьби. Якщо у 2013–2016 рр. система олімпійського відбору включала чотири кваліфікаційні турніри, то у 2016–2020 та 2021–2024 рр. їхню кількість зменшено до трьох.

За даними Ф. П. Сулова, у багатьох видах спорту наявна група спортсменів, які намагаються паралельно вирішити два головні завдання року: вдало виступити на Олімпійських іграх, а також на ЧС

та інших турнірах (ЕКС, «Гран-Прі» тощо) [88]. Сучасні тенденції розвитку ОСЄ підтверджують думку автора про те, що деяким видатним атлетам, які мають велику перевагу над опонентами, а також в дисциплінах з невеликою конкуренцією, цей підхід є виправданим. Однак більшість призерів Ігор XXIX, XXX, XXXI Олімпіад застосовують для цього різні варіанти тактики участі у системах змагань залежно від місця сезону в олімпійському циклі.

У нашому дослідженні встановлено, що у 2012–2016 рр. актуалізовано потребу застосування тактики поступового підвищення спортивних результатів упродовж першого та другого сезонів з утриманням лідерських позицій у третьому та четвертому. Це підтверджує інформацію щодо зростання конкуренції на міжнародній арені, яка не дає змоги демонструвати високі та стабільні результати на усіх турнірах сезону. Окрім цього, зміни у системах олімпійського відбору у 2016–2020 та 2021–2024 рр. внаслідок всесвітньої пандемії COVID-19 призвели до ускладнення кваліфікаційних критеріїв, встановлених МСФ для завоювання олімпійських ліцензій.

Також підтверджено думку А. А. Краснікова щодо особливостей змагальної практики провідних спортсменів світу та її динаміки упродовж річних макроциклів. Йдеться про те, що жоден представник світової еліти не використовує повною мірою можливість участі у змаганнях, представлених в офіційних календарях (ніхто не бере участь в усіх можливих змаганнях). Однак у нашому дослідженні встановлено, що у 2012–2016 рр. у фехтуванні деякі спортсмени брали участь у максимальній кількості турнірів упродовж сезону.

У роботі удосконалено інформацію щодо переліку чинників, які обумовлюють особливості реалізації тактики на різних рівнях, що наведена у працях Г. С. Туманяна, Я. К. Коблева, В. М. Невзорова, С. Д. Бойченка, Д. А. Тишлера, Г. Д. Тишлера, А. Sowerby, Н. Tunnemann, А. V. Gaskov, V. A. Kuzmin [292, 407. 408]. Виявлено, що у різновидах ОСЄ ці особливості мають спільні та відмінні риси.

Найбільша кількість спільних рис характерна для першого та другого рівнів (тактичної взаємодії та поєдинку). Вони полягають у виборі та застосуванні тактичних прийомів та дій відповідно до

тактичного задуму. Спільною рисою на четвертому та п'ятому рівнях (сезону та олімпійського циклу) є спрямованість тактики на демонстрацію результатів запланованої якості упродовж окремого сезону або олімпійського циклу. Це дає змогу вдало пройти відбір до стартового складу учасників головних змагань або інших турнірів, підвищити або утримати позицію в офіційному рейтингу національної та МСФ, завоювати олімпійську ліцензію.

Відмінності тактики на третьому та четвертому рівнях обумовлені переважно специфікою виду спорту та особливостями систем олімпійського відбору. Відповідно до правил, тактика участі спортсменів у системі змагань може передбачати поєднання виступів у кількох вікових категоріях з рівноцінним ставленням до усіх або вибірковою спрямованістю (надання переваги виступам в одній піковій категорії). Для ОСЄ, в яких завоювання олімпійської ліцензії можливе за офіційним рейтингом МСФ, тактика участі атлетів у системі змагань сезону та олімпійського циклу спрямована на підвищення або утримування позиції у ньому. Для ОСЄ, в яких ліцензії розігрують на кваліфікаційних відбіркових турнірах, тактика спрямована на поступове підвищення результатів або утримування їх на високому рівні.

У нашій роботі удосконалено систему знань щодо тактики у сучасних ОСЄ, запропоновану у роботах В. С. Келлера, Р. З. Камалова, Л. Г. Рижкової, Д. А. Тишлера, А. Н. Ленца, В. О. Андрієвського, В. А. Аркадьєва, Z. Czajkowski, К. В. Градополова, Г. О. Джерояна, Н. А. Худадова [88]. На підставі аналізу наявних наукових знань та практичного досвіду запропоновано напрями імплементації системи знань щодо тактики й тактичної підготовки у систему підготовки здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього освітньо-наукового («доктор філософії») рівнів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

Окрім цього, доповнено наукову інформацію щодо використання технологій тактичної підготовки спортсменів різного віку та кваліфікації, запропоновану у працях Л. Г. Рижкової, Р. А. Арканія,

I. В. Кривенцової, К. В. Ананченка, О. М. Шевчук, В. В. Гамалія, W. Gilbert, J. Cote, W. J. Cynarski, J. Lee-Barron [8, 9, 222, 272]. За підсумками наших досліджень визначено різновиди технологій тактичної підготовки, які можна застосовувати на локальному, етапному та загальному рівнях у сучасних ОСС.

Наше дослідження дало змогу розширити зміст реалізаційних положень тактичної підготовки, представлених у працях Л. Г. Рижкової, I. В. Кривенцової, J. A. Johnson, P. Ha, T. Morehause, E. Rogers, G. Szajna, R. Bak J. Kulasa, J. Wasik [308–311, 374, 415]. Перелік тем, запропонованих авторами для формування тактичних знань спортсменів різного віку та кваліфікації, доповнено та представлено у межах трьох розділів: «Основи тактики у спорті», «Змагальна діяльність», «Теоретико-методичні основи тактичної підготовки спортсменів». На підставі результатів експертного оцінювання визначено низку пріоритетних та другорядних реалізаційних положень тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів у сучасних ОСС.

Окрім цього, у нашій роботі виявлено різновиди тактики участі провідних спортсменів-єдиноборців світу в системах змагань олімпійських циклів в індивідуальному та командному заліку з урахуванням особливостей сучасного плацдарму. Водночас головним науковим результатом дослідження є обґрунтування концепції тактики в сучасних ОСС як системи з притаманними їй закономірностями, принципами, функціями, рівнями і напрямками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллаєв АК, Ребар ІВ. Теорія і методика викладання вільної боротьби: навч.-метод. посіб. Вид. 2-е, пероб. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В.; 2018.
2. Агєєв ПМ, Арзютов ГМ, Саєнко СВ. Методика ефективного навчання техніки в єдиноборствах В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2011;12:3–8.
3. Алексєєв АФ, Юхно ЮО, Серєда ВА, Перєта ВС, Рудєнко ММ, укладачі. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності, спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю та спортивних клубів. Київ; 2018. 116 с.
4. Ананченко К, Хацаюк О. Новий методичний підхід для оцінки підзематеріалу, що використовується при підготовці дзюдоїстів. Спобожанський науково-спортивний вісник. 2016;4:11–6.
5. Ананченко КВ. Техніко-тактична підготовка дзюдоїстів високого класу на основі аналізу модельних характеристик [автореферат]. Харків; 2007. 19 с.
6. Андрійцев ВО. Удосконалення техніко-тактичних дій борців вільного стилю на етапі спеціалізованої базової підготовки [автореферат]. Київ; 2016. 20 с.
7. Арзютов ГМ. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності з дзюдо. Київ; 1998. 90 с.
8. Арканія Р. Удосконалення спортивної підготовленості юних тєквондистів і покращення результатів їх змагальної діяльності. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;1:6–10.
9. Арканія РА. Рационалізація техніки атакуючих дій в тєквондо з використанням тренажерів. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2016;11:8–12.
10. Асоціація спортивної боротьби України [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Київ. 25]. Доступно: <https://ukrwrestling.com.ua/>.
11. Байдаченко В., Гамалій В., Шевчук О. Техніко-тактичні дії фехтувальників-шаблієстів високої кваліфікації в різних умовах ведення поєдинку. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2018;2:3–7. DOI: 10.32652/tmfvs.2018.2.3-7.

12. Бакум АВ. Вдосконалення техніки змагальних дій рапіристів на етапі спеціалізованої базової підготовки [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2013. 20 с.

13. Баранов МВ, Маляренко АТ. Структура компонентів техніки змагальної діяльності спортсменів високого класу в карате-до. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2009;8:93–5.

14. Берінчик ДЮ. Структура змагальної діяльності й особливості прояву спеціальної працездатності кваліфікованих боксерів [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2017. 26 с.

15. Богдан ІО, Вишневецький СМ, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація карате): роб. навч. прогр. дисципліни для студентів 3 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 30 с.

16. Богдан ІО, Вишневецький СМ, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація карате): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 4 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 31 с.

17. Богдан ІО, Вишневецький СМ, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація карате): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 2 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти перший(бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 26 с.

18. Богдан ІО, Вишневецький СМ, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація карате): роб. прогр. навчальної дисципліни галузі знань 01 "Освіта/ Педагогіка, спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 26 с.

19. Богдан ІО, укладач. Карате WKF: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Київ; 2014. 43 с.

20. Бойченко НВ, Пашков ІМ, Ананченко КВ. Удосконалення комбінаційної техніки каратистів стилю „кіокушинкай”. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015;1:29–33.

21. Бойченко НВ. Модель техніко-тактичної підготовки каратистів "ігрової" манери ведення поєдинку. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2015;2:34–7.

22. Бойченко НВ. Техніко-тактична підготовка спортсменів-юніорів у "кіокушинкай" карате за допомогою спеціальних технічних засобів [автореферат]. Харків: Харків. держ. акад. фіз. культури; 2010. 21 с.

23. Бріскін Ю, Задорожна О, Пітин М, Кукурудзяк І. Актуальні напрями тактичної підготовки в спортивних єдиноборствах. Спортивна наука України [Інтернет]. 2018;4(86):3–10. Доступно: <http://surl.li/gpwh>.

24. Бріскін ЮА, Задорожна ОР, Пітин МП, Семеряк ЗС, Сивицький ВГ, Шевчук ОМ. Інноваційні засоби підготовки спортсменів у фехтуванні: монографія. Львів: ЛДУФК; 2018. 282 с.

25. Бріскін ЮА, Задорожна ОР, Хомяк П. Проблеми контролю тактичної підготовленості в спортивних єдиноборствах. Український журнал медицини, біології та спорту. 2019;4;1(17):262–9. DOI: 10.26693/jmbs04.01.262.

26. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, винахідники; патентовласники. Комплект навчально-ігрового засобу „Фехтувальні позиції”. Патент України № 24688. 2013 Квіт. 25.

27. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, винахідники; патентовласники. Тренажер "ТТТ". Патент України № 87250. 2014 Січ. 27.

28. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, розробники; автори. Модель ігрового засобу „Алгоритмізований спосіб теоретичної підготовки у спорті”. Свідчення авторського права України № 48823. 2013 Квіт. 18.

29. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, Смирновський СБ, винахідники; патентовласники. Пристрій для технічної підготовки фехтувальників. Патент України № 87020. 2014 Січ. 27.

30. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, Хомяк П, Богуславська ВЮ, винахідники; патентовласники. Тренажер для удосконалення та контролю тактичної, технічної та теоретичної підготовленості спортсменів-єдиноборців («ТТТ-2»). Патент України № 135300. 2019 Січ. 21.

31. Бріскін ЮА, Пітин МП, Задорожна ОР, Хомяк П, винахідники; патентовласники. Спосіб удосконалення та комплексного контролю підготовленості спортсменів-єдиноборців. Патент України; № 128999. 2018 Жовт. 10.

32. Бріскін ЮА, Пітин МП, Семеряк ЗС, винахідники; патентовласники. Пристрій для техніко-тактичної підготовки фехтувальників. Патент України № 76884. 2013 Січ. 25.

33. Бусол ВА, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення (фехтування): роб. прогр. дисципліни для студентів 3 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти "бакалавр", факультету фізичної культури і спорту. Львів; 2018. 23 с.

34. Бусол ВА, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту, спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація – фехтування): навч. прогр. нормативної дисципліни для студентів 2 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт". Львів; 2018. 23 с.

35. Бусол ВА, укладач. Фехтування: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та училищ олімпійського резерву. Київ; 2014. 50 с.

36. Величенко ЮВ, Жердзицький ІА, винахідники; патентовласники. Війцівський тренажер „Спартак”. Патент України № 119649. 2017 Вер. 25.

37. Войтенко СМ. Аналіз зв'язків групової ефективності з якісними показниками спільної діяльності спортивних команд. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2014;18;1:367–74.

38. Войтенко СМ. Психолого-педагогічні засоби регуляції спільної діяльності спортивних команд із різним типом взаємодії [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2017. 20 с.

39. Войтенко СМ. Розвиток наукових уявлень про спільну спортивну діяльність: феноменологія, структура, регуляція. Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. 2013;26(1):55–65.

40. Всесвітній антидопінговий кодекс. Міжнародний стандарт. Заборонений список 2023 [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 25]. Доступно: <http://surl.li/gpwyuc>.

41. Всесвітня федерація тхеквондо ВТФ [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 5]. Доступно: <http://surl.li/gpwyuo>.

42. Грабовецький БЄ. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія. Вінниця: ВНТУ; 2010. 171 с.

43. Гринь ОР, Гринь АР, Смоляр П. Творчі здібності як резерв підвищення спортивної майстерності. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Зб. наук. пр. Чернігів; 2017;143:154–7.

44. Гуцул НЗ, Савчин МП. Індивідуалізація техніко-тактичної підготовки кікбоксерів на основі стильових відмінностей. В: Арзютов ГМ, редактор. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук.пр. Київ; 2016;3К2(71)16:98–101.

45. Дакал НА. Визначення індивідуального стилю діяльності борців високої кваліфікації з урахуванням психофізіологічних характеристик [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2017. 19 с.

46. Данилко МТ, Толкач ВП. Сучасні уявлення про сутність і структуру діяльності тренера. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2010;2:22–6.

47. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів від 21 серпня 2019 р. № 800.

48. Дичківська ІМ. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав; 2004. 352 с.

49. Діленя МО, Остьянов ВН, Комісаренко ГІ, Гурович ІА, Шевчук ЮВ, укладачі. Бокс: жінки. Навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності. Київ; 2008. 113 с.

50. Донець ОВ. Контроль спеціальної працездатності спортсменів-єдиноборців (бокс, кікбоксинг) на перед змагальному етапі підготовки. В: Витоки педагогічної майстерності. Зб. наук. пр. Полтава; 2012;10:96–100.

51. Донець ОВ. Система контролю спеціальної працездатності спортсменів-сдиноборців (бокс, кікбоксинг) на етапі безпосередньої підготовки до змагань [літореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2015. 20 с.

52. Дрюков ВО, Азарченков ПМ, Глебов ВМ, та ін. Підсумки виступу збірної команди України з фехтування у 2009 році та напрями вдосконалення олімпійської підготовки фехтувальників України. Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. 2009;16:10–7.

53. Дрюков ВО, Шуберт ВС. Підготовка спортсменів у фехтуванні на шаблях: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2011. 246 с.

54. Дрюков ВО. Організація та напрями педагогічного супроводу підготовки збірних команд України до Ігор XXIX Олімпіади в Пекіні (на матеріалі фехтування). Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. 2008;14:31–7.

55. Дрюков О. Періодизація історії формування та розвитку спортивного фехтування в Україні. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2017;3:15–9.

56. Єгупов МВ, Примиренко ОМ, розробники. Теорія і методика тренерської діяльності в обраному виді спорту (фехтування, сучасне п'ятиборство, кульова та стендова стрільба, стрільба з лука, кінний спорт): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів I–IV курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт". Київ; 2019. 27 с.

57. Єзан ВГ. Проблеми підготовки спортсменів у вільній боротьбі. Сдиноборства. 2017;1:23–5.

58. Загура ФІ, Первачук РВ, Стельмах ЮЮ, Кухтій СВ, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення: навч. прогр. підготовки бакалаврів галузі знань: 01 "Освіта", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт", спеціалізація: спортивні види боротьби. Львів; 2019. 31 с.

59. Загура ФІ, Первачук РВ, Стельмах ЮЮ, Кухтій СЯ, розробники. Спортивно-педагогічне вдосконалення: навч. прогр. підготовки магістрів галузі знань 01 "Освіта", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", спеціалізації "Спортивні види боротьби". Львів; 2018. 14 с.

60. Задорожна О, Гошко А, Палатний А. Результативність спортсменок збірної команди Естонії у командних змаганнях із фехтування на шпагах (на прикладі сезону 2016–2017 рр.). В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2018;5(24);2:210–6.

61. Задорожна О, Пітин М, Кукурудзяк І, Ткач Ю, Харченко-Баранецька Л. Особливості технологій тактичної підготовки у сучасних спортивних єдиноборствах. Спортивний вісник Придніпров'я. 2020;1:31–40. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-031

62. Задорожна О, Пітин М, Тодорова В, Пасічна Т. Тенденції змін у правилах змагань у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2019;7(26):182–8.

63. Задорожна О, Согор О. Особливості тактичної підготовки у нормативно-правових документах з неолімпійських видів спортивних єдиноборств. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2019;7 (26):182–8.

64. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Богуславська ВЮ, Галан ЯП, розробники; автори. Науковий твір «Модель ігрового засобу техніко-тактичної підготовки у спорті». Свідоцтво авторського права України № 94004. 2019 Листоп. 15.

65. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Вовк ІВ, Пестерніков ВВ. Особливості систем відбору спортсменів-кандидатів у національну збірну команду України для участі в Іграх Олімпіад (на прикладі спортивних єдиноборств). Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;3(25):357–64. DOI: 10.26693/jmbs05.05.357.

66. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Нерода НВ, Богуславська ВЮ, Онищук ВС, Гаврилова НВ, розробники; автори. Науковий твір «Модель інтерактивної навчальної гри «Спортивні терміни». Свідоцтво авторського права України № 95218. 2020 Січ. 10.

67. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Потоп В, Гращенкова ЖВ, Глухов ІГ, Дробот КВ. Особливості комплектування складу учасників ігор XXXII Олімпіади 2020 у Токіо (на прикладі спортивних єдиноборств). Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;3(25):445–50. DOI: 10.26693/jmbs05.03.445.

68. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Смирновський СБ, Богуславська ВЮ, Драчук СП, Дідик ТМ, розробники; автори. Науковий твір «Модель настільної навчальної гри «Спортивна дуель». Свідоцтво авторського права України № 95219. 2020 Січ. 10.

69. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Смирновський СБ, Хіменес ХР, Галан ЯП, розробники; автори. Науковий твір «Модель настільної гри для тактичної та теоретичної підготовки спортсменів «Асоціації». Свідоцтво авторського права України № 95217. 2020 Січ. 10.

70. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Харченко-Баранецька ЛЛ, Король СА. Тактика вибору вагової категорії у жіночій боротьбі (на прикладі олімпійського циклу 2013–2016 рр.). В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2021;5K(134)21:142–5.

71. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Пітин МП. Формування професійної підготовленості майбутніх тренерів зі спортивних єдиноборств з використанням тренажерних пристроїв. Єдиноборства. 2020;3(17):13–24. DOI: 10.15391/ed.2020-3.02

72. Задорожна ОР, Бріскін ЮА, Сосновський ДД, Романюк РІ, Рихаль ВІ. Ставлення фахівців з боксу до реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;8 (116):42–7.

73. Задорожна ОР, Галан ЯП. Підходи до реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів у дзюдо. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;9(117):40–4.

74. Задорожна ОР, Нерода НВ, Кожокар МВ, Первухіна СМ. Аналіз особливостей систем олімпійського відбору у спортивних єдиноборствах. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2023;4(163)23:89–93. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).17.

75. Задорожна ОР, Палатний АЛ, Бондаренко ОВ, Пітин МП. Ставлення фахівців з вільної боротьби до реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;7(115):39–44.

76. Задорожна ОР, Пітин МП. Тактична підготовка у професійній підготовці майбутніх тренерів зі спортивних єдиноборств. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2020;3К(123)20:172–5.

77. Задорожна ОР, Семеряк ЗС, Гошко АЄ. Результативність провідних спортсменок України у командних змаганнях із фехтування на шпагах (на прикладі сезону 2014–2015 рр.). В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;2(83):40–4.

78. Задорожна ОР, Семеряк ЗС, Свистіль ЮВ. Порівняльний аналіз результативності шпажисток збірної команди України в особистих та командних змаганнях. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2017;3 (22);2:289–94.

79. Задорожна ОР, Тітова ГВ, Бобошко ВВ. Реалізація тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів у карате WKF: досвід практики. Український журнал медицини, біології та спорту. 2019;4;6(22):407–13. DOI: 10.26693/jmbs04.06.407

80. Задорожна ОР, Хомяк П. Аналіз змісту тактичної підготовки у нормативно-правових документах зі спортивних єдиноборств (на прикладі боксу, греко-римської боротьби та тхеквондо ВТФ). В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;2(108):56–60.

81. Задорожна ОР, Хомяк П. Особливості засобів контролю різних сторін підготовленості в єдиноборствах. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2018;1(31):16–21.

82. Задорожна ОР. Аналіз змісту тактичної підготовки у нормативно-правових документах зі спортивних єдиноборств (на прикладі фехтування,

вільної боротьби та дзюдо). Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;1:13–25. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-013

83. Задорожна ОР. Концепція тактики у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах. Український журнал медицини, біології та спорту. 2021;6;2(30):277–84. DOI: 10.26693/jmbs06.02.277

84. Задорожна ОР. Пріоритетність реалізаційних положень тактичної підготовки спортсменів у тхеквондо ВТФ. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;11(119):52–6.

85. Задорожна ОР. Ставлення фахівців з фехтування до реалізації тактичної підготовки на різних етапах багаторічного удосконалення спортсменів. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;4:45–58. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-4-045.

86. Задорожна ОР. Тактика у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури ім. Івана Боберського; 2021. 38 с.

87. Задорожна ОР. Тактика у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах [дисертація]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури ім. Івана Боберського; 2021. 555 с.

88. Задорожна ОР. Тактика участі провідних спортсменок світу у системі змагань з жіночої боротьби упродовж олімпійського циклу 2013–2016 рр. Єдиноборства. 2021;2(20):47–61. DOI: 10.15391/ed.2021-2.04

89. Затверджено нові олімпійські вагові категорії у чоловічому та жіночому боксі [Інтернет]. 2019 [цитовано 2020 Січ. 10]. Доступно: <http://surl.li/gpxdv>.

90. Зацерковний ВІ, Тишаєв ІВ, Демидов ВК. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя; 2017. 236 с.

91. Іваненко ВІ, Дідук ММ. Прийняття рішення в умовах невизначеності. Київ: Енциклопедія кібернетики; 1973;2:292–4.

92. Келлер ВС, Платонов ВМ. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів: навч. посіб. Львів: Українська Спортивна Асоціація; 1992. 269 с.

93. Кіндзер БМ, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація Кіокушинкай карате): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 4 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 28 с.

94. Кіндзер БМ, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (Кіокушинкай карате): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 3 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 29 с.

95. Кіндзер БМ, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація кіокушинкай карате): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 2 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня

вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 27 с.

96. Кіндзер БМ, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація Кіюкушинкай карате): роб. прогн. навчальної дисципліни для студентів I курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти – перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 25 с.

97. Кіндзер БМ. Спеціальна підготовка кваліфікованих каратистів у дисципліні куміге з використанням формальних комплексів ката (на прикладі Кіюкушинкай карате) [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2016. 20 с.

98. Кіпріч СВ. Особливості побудови процесу тренування юних одиноборців у контексті останніх досліджень. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів; 2010;14;1:131–5.

99. Кіпріч СВ. Теоретичні та методичні основи спеціальної фізичної підготовки спортсменів високої кваліфікації у боксі [дисертація]. Полтава; 2019. 439 с.

100. Кіпріч С, Донець О. Теоретичний аналіз проблеми індивідуалізації і моделювання у спортивній підготовці одиноборців. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фізичної культури і спорту. Львів; 2010;14:125–30.

101. Коваленко ІМ, Ратов АМ. Особливості техніко-тактичної підготовки студентів дзюдоїстів відділення спортивного удосконалення. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2015;129(4):92–5.

102. Колосов АБ, Войтенко СМ. Оцінка спільної діяльності спортивних команд різної кваліфікації. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016;1:58–63.

103. Концепція підготовки спортсменів України до Ігор XXXII Олімпіади 2020 року у м. Токіо (Японія) [Інтернет]. 2017 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <http://surl.li/gpxhv>.

104. Концепція підготовки спортсменів України до Ігор XXXIII Олімпіади 2024 року в м. Париж (Франція) [Інтернет]. 2021 [цитовано 2023 Бер. 25]. Доступно: <http://surl.li/gpxhk>.

105. Концепція підготовки, відбору та участі спортсменів України в Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) [Інтернет]. 2017 [цитовано 2020 Бер. 2]. Доступно: <http://surl.li/gpxhr>.

106. Коробейнікова Г, Коробейнікова Л, Вольський Д, Го Ш. Функціональна асиметрія мозку і когнітивні стратегії у спортивних одиноборствах. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2018;2:73–7.

107. Коробейнікова Л, Коробейніков Г, Дакал Н, Шацьких В, Курганова Т. Особливості функціональної асиметрії мозку у спортсменів високої кваліфікації. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2012;4(10):17–23.

108. Костюкевич В, Стасюк В, Стасюк І, Гудима С, Коннова М. Побудова тренувального процесу студентської футбольної команди в передзмагальному мезоциклі річного макроциклу. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації.

36. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2020;9(28):201–23.

109. Костюкевич ВМ, редактор. Теоретико-методичні основи управління процесом підготовки спортсменів різної кваліфікації: колект. моногр. Вінниця: Планер; 2018. 418 с.

110. Костюкевич ВМ. Теоретичні та методичні основи моделювання тренувального процесу спортсменів ігрових видів спорту [автореферат]. Київ; 2012. 41 с.

111. Котельник А. Формування основ професійного боксу в Україні. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту та здоров'я людини і спорту. Львів; 2012;16;1:118–26.

112. Котлова ЛО. Психологія конфлікту: курс лекцій. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка; 2013. 112 с.

113. Кошєєв ОС, укладач. Тхеквондо ВТФ: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та училищ олімпійського резерву. Київ; 2009. 86 с.

114. Кошєєв ОС. Побудова тренувального процесу в передзмагальному мезоциклі у висококваліфікованих тхеквондистів [автореферат]. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ін-т фіз. культури і спорту; 2014. 20 с.

115. Кривенцова ІВ. Поурочна навчальна програма курсу „Фехтування”. Теорія та методика фізичного виховання. 2010;2(64):19–28.

116. Кривенцова ІВ. Програма навчального курсу „Фехтування”. Теорія та методика фізичного виховання. 2007;1(27):19–33.

117. Кривенцова ІВ. Формування фізичної культури майбутніх педагогів засобами фехтування [автореферат]. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка; 2011. 20 с.

118. Критерії педагогічної майстерності і передумови підвищення ефективності діяльності тренера [Інтернет]. 2018 [цитовано 2019 Листоп. 15]. Доступно: <http://surl.li/gpxiz>.

119. Кропивницька Т, Краснянський К. Сучасні тенденції розвитку спорту та їх вплив на організацію комплексних змагань [Інтернет]. 2015 [цитовано 2020 Бер. 6]. Доступно: <http://surl.li/gpxje>.

120. Лапичак ІЄ. Інтеграція професійних знань і вмій при підготовці фахівців з фізичного виховання у вищих навчальних закладах [автореферат]. Львів; 2013. 20 с.

121. Лапутін АМ, редактор. Технічні винаходи у фізичному вихованні: навч. посіб. Чернігів; 2007. 288 с.

122. Латишев М, Шандригось В, Рибак Л, Мозолук О. Аналіз результатів виступу збірних команд України з вільної боротьби. Спортивна наука України [Інтернет]. 2018 [цитовано 2021 Бер. 12];4(86):37–44. Доступно: <http://surl.li/gpxjn>.

123. Латишев МВ, Шандригось ВІ, Розторгуй МС, Первачук РВ. Аналіз відбору зі спортивної боротьби на Олімпійські ігри у Токіо. Єдиноборства. 2021;3(21):84–98. DOI: 10.15391/ed.2021-3.08.

124. Латишев СВ, Шандригось ВІ, укладачі. Вільна боротьба: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та училищ олімпійського резерву. Київ; 2012. 95 с.

125. Латишев СВ. Науково-методичні основи індивідуалізації підготовки борців [автореферат]. Київ; 2014. 39 с.

126. Левків ВІ. Концепція професійної підготовки майбутніх тренерів-викладачів зі спортивних ігор у вищих навчальних закладах. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2016;3К1(70)16:74–7.

127. Литвиненко А. Аналіз особливостей техніко-тактичного арсеналу спортсменів різної кваліфікації в хортингу. Теорія і методика хортингу. 2015;4:198–203.

128. Литвиненко АМ. Індивідуалізація техніко-тактичної підготовки кваліфікованих каратистів на основі модельних характеристик змагальної діяльності [автореферат]. Харків: Харк. держ. акад. фіз. культури; 2011. 22 с.

129. Лукіна О. Вдосконалення техніко-тактичних дій у спортивних єдиноборствах. Спортивний вісник Придніпров'я. 2014;3:58–61.

130. Масенко ЛВ, Лахно ДМ. Порівняльний аналіз навчальних програм з дзюдо для ДЮСШ та СДЮШОР 1998 та 2015 років. аналіз недоліків та рекомендації щодо їх усунення. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Зб. наук. пр. Київ; 2016;3К2(71):201–3.

131. Міжнародна асоціація боксу (ІВА) [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Лют. 7]. Доступно: <https://www.iba.sport/>.

132. Мунгян ВС. Оптимізація спеціальної підготовки в рукопашному бою з урахуванням індивідуальних особливостей спортсменів [автореферат]. Харків: ХДАФК; 2006. 20 с.

133. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності з дзюдо [Інтернет]. 2014 [цитовано 2019 Квіт. 15]. Доступно: <http://surl.li/gpxky>.

134. Навчальна програма з хортингу для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Київ; 2014. 104 с.

135. Національна федерація фехтування України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Січ. 10]. Доступно: <http://nffu.org.ua/>.

136. Національний олімпійський комітет України [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <http://noc-ukr.org>.

137. Національний університет фізичного виховання і спорту України [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Січ. 25]. Доступно: <https://uni-sport.edu.ua/>.

138. Никитенко АО, Нікітенко СА, розробники. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація бокс): навч. прогр. нормативної дисципліни галузі знань: 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 55 с.

139. Никитенко АО, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація бокс): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів 4 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт", факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 31 с.

140. Нікітенко СА, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація бокс): роб. навч. прогр. дисципліни для студентів 1 курсу галузі знань: 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 34 с.

141. Нікітенко СА, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація бокс): роб. навч. програма дисципліни для студентів 2 курсу галузі знань: 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт", рівня вищої освіти: перший (бакалаврський), факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2019. 31 с.

142. Окопний А, Гуцул Н. Динаміка показників об'єктів контролю в змагальному періоді кикбоксерів різних стилів ведення бою. Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія: Фізична культура, 2017;27/28:214–9.

143. Олексієнко ЯІ. Олімпійські ігри. Участь українських спортсменів в Олімпійських іграх: перемоги та поразки: навч.-метод. посіб. Черкаси: Чаркаський національний університет імені Богдана Хмельницького; 2016. 80 с.

144. Олімпійська Хартія 2020 [Інтернет]. 2020 [цитовано 2021 Квіт. 5]. Доступно: <http://surl.li/gpxmd>.

145. Остапчук Ю, Окопний А. Аналіз виступу жіночої збірної команди України із спортивної боротьби на XXVIII, XXIX та XXX літніх Олімпійських Іграх. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2013;7(33):24–30.

146. Остьянов ВН, Антонов СА, Комісаренко ГІ, Матвієнко ГГ, Шевчук ЮВ, кладачачі. Бокс. Навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності. Київ; 2004. 95 с.

147. Павлюк ЄО. Концепція підготовки майбутніх тренерів-викладачів у вищих навчальних закладах. В: Зб. наук. пр. Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2013;2:187–93.

148. Палатний А. Досягнення спортсменів України у змаганнях зі спортивних єдиноборств на Іграх Олімпіад (1992–2016 рр.). Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017; 2(28):3–12.

149. Палатний А. Номенклатура нормативно-правового забезпечення розвитку олімпійських спортивних єдиноборств в Україні. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ пед ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Зб. наук. пр. Вінниця; 2017;4(23):302–7.

150. Палатний А. Обсяги спеціалізацій зі спортивних єдиноборств у вищих училищах та ліцеях-інтернатах спортивного профілю (2005–2012 рр.). В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-

педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт. Зб. наук. пр. Київ; 2017;12(94)17:66–71.

151. Палатний А. Структура розподілу нагород в спортивних єдиноборствах у програмах Олімпійських ігор. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2017;25/26:218–25.

152. Палатний АЛ. Результати виступів українських спортсменів з вільної та жіночої боротьби на престижних міжнародних змаганнях упродовж 1992–2008 років. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2019:104–9. DOI: 10.15330/fcult.31.104-109.

153. Петрова ОО. Організаційно-управлінські умови вдосконалення системи підвищення кваліфікації тренерів із видів спорту в Україні [дисертація]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2012. 248 с.

154. Петухова ОМ, Ставицький ОВ. Еволюція теорії стратегічного управління. Агросвіт. 2015;2:10–4.

155. Пітин М. Загальна характеристика системи теоретичної підготовки у спорті. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2014;18;2:173–8.

156. Пітин М. Принципи теоретичної підготовки у спорті. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінницьк. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця; 2014;17:532–8.

157. Пітин МП. Моделі систем знань у теоретичній підготовці спортсменів. В: Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2013;112;2:216–20.

158. Пітин МП. Тренер-професіонал: лекція з навчальної дисципліни „Професійна майстерність тренера” [Інтернет]. 2018 [цитовано 2019 Листоп. 15]. Доступно: <http://surl.li/gpxnh>.

159. Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні [Інтернет]. Київ. 2015 [оновлено 2021 Груд. 03, цитовано 2022 Квіт. 29]. Доступно: <http://surl.li/gspde>.

160. Порядок конкурсного відбору спортсменів для комплектування складу національних збірних команд з олімпійських видів спорту, визнаних в Україні [Інтернет]. Київ. 2017 [цитовано 2019 Січ. 12]. Доступно: <http://surl.li/gsphl>.

161. Потерпак ВМ, Дубцов ВМ, Прядко ВІ, Тараніна НГ, укладачі. Таеквондо І.Т.Ф.: навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Київ; 2010. 39 с.

162. Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту [Інтернет]. 2020 [цитовано 2021 Бер. 23.]. Доступно: <http://infiz.dp.ua/>.

163. Приступа Є, Бріскін Ю, Палатний А, Пітин М. Розвиток та становлення спортивних єдиноборств у програмах Ігор Олімпіад сучасності. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;1(27):3–19.

164. Про антидопінговий контроль у спорті: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017;11:102.

165. Про Вищу Освіту: Закон України [Інтернет]. Київ. 2014. [оновлено 2023 Лют. 23; цитовано 2023 Квіт. 13]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

166. Про фізичну культуру і спорт: Закон України [Інтернет]. Київ. 1994. [оновлено 2022 Груд. 13; цитовано 2023 Бер. 29]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>
167. Програми підготовки спортсменів-кандидатів. Токіо–2020 [Інтернет]. 2017 [цитовано 2020 Бер. 2]. Доступно: <http://surl.li/czzam>.
168. Проект „Стратегії розвитку спорту та фізичної активності до 2032 року” [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <http://surl.li/gpxhog>.
169. П'ятисоцька СС. Індивідуалізація підготовки юних каратистів на початковому етапі з використанням інформаційних технологій [автореферат]. Харків: Харк. держ. акад. фіз. культури; 2010. 21 с.
170. Радченко ЮА. Контроль технічної підготовленості борців греко-римського стилю з урахуванням психофізіологічних особливостей [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2011. 20 с.
171. Рошін І. Інноваційні впровадження у правила змагань та їх вплив на змагальну діяльність фехтувальників-шаблістів. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів; 2007; 11; 3: 293–8.
172. Рошін ІГ. Оптимізація техніко-тактичної підготовки фехтувальників-шаблістів на етапі спеціалізованої базової підготовки [дисертація]. Львів: ЛДІФК; 2008. 187 с.
173. Савчин МП. „Тренажер Спудер”. Тренованість боксера та її діагностика. Київ: Нора-прінт; 2003. 220 с.
174. Садовська ЮО, укладач. Методичні вказівки до практичних занять із фехтування для студентів усіх спеціальностей Академії з дисциплін «Фізичне виховання», «Фізична культура». Харків: ХНАМГ; 2012. 27 с.
175. Сайт Асоціації спортивної боротьби України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 5]. Доступно: <https://ukrwrestling.com.ua/>
176. Сват'єв АВ. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності [автореферат]. Запоріжжя; 2013. 43 с.
177. Семеряк З. Удосконалення техніко-тактичної підготовленості фехтувальниць-шпажисток на етапі спеціалізованої базової підготовки [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. куль тури; 2015. 20 с.
178. Семеряк ЗС, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення (спеціалізація – фехтування): роб. прогр. для студентів I курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 31 с.
179. Система відбору до складу національних збірних команд України з дзюдо для участі у чемпіонатах світу та Європи 2023 року [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Бер. 22]. Доступно: <http://surl.li/gooygr>.
180. Система відбору до складу національної збірної команди України з фехтування для участі в міжнародних змаганнях 2023 року [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Бер. 10]. Доступно: <http://surl.li/gpxpl>.
181. Система відбору спортсменів у збірну команду України й формування спортивних делегацій для участі в міжнародних змаганнях [Інтернет]. 2019 [цитовано 2020 Бер. 2]. Доступно: <http://surl.li/gpxpq>.

182. Система відбору спортсменів-кандидатів національної збірної команди України з тхеквондо (ВТФ) до офіційних змагань 2023 року [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Бер. 21]. Доступно: <http://surl.li/goysl>.

183. Скирта ОС. Вдосконалення техніко-тактичної підготовленості кикбоксерів на етапі спеціалізованої базової підготовки [автореферат]. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ін-т фіз. культури і спорту; 2015. 20 с.

184. Словник української мови: в 11 томах. Київ; 1975. Том 6.

185. Смирновський С, Задорожна О, Шуберт В. Критерії вибору способу управління зброєю у фехтуванні на шпагах. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання та спорту. Львів; 2016;20;1:129–32.

186. Смирновський СБ. Диференціація техніко-тактичної підготовки фехтувальників на шпагах з урахуванням способів управління зброєю [автореферат]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2017. 16 с.

187. Соловей ОМ, Соловей ДЮ. Основи навчання тактики гри в гандбол: навч.-метод. посіб. Дніпро; 2018. 112 с.

188. Соломонко ВВ, Лисенчук ГА, Соломонко ОВ. Розвиток ігрової творчості у футболістів: метод. посіб. Київ: Олімпійська література; 1998. 58 с.

189. Ставрінов МГ, Волошин ВМ, укладачі. Греко-римська боротьба: навч. прогн. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та училищ олімпійського резерву. Київ; 2011. 59 с.

190. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 „Освіта/Педагогіка“, спеціальність 017 „Фізична культура і спорт“. Київ: від 11.05.2021 р. № 516 [Інтернет]. 2021 [цитовано 2023 Бер. 12]; 12 с. Доступно: <http://surl.li/tvle>.

191. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 „Освіта/Педагогіка“, спеціальність 017 „Фізична культура і спорт“. Київ: від 24.04.2019 р. № 567 [Інтернет]. 2019 [оновлено 2019 Лип. 11; цитовано 2019 Сер. 11]; 19 с. Доступно: <http://surl.li/gprxq>.

192. Стельмах ЮЮ, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічного вдосконалення: роб. прогн. для студентів спеціалізації спортивні види боротьби, спеціальності 017 “Фізична культура і спорт”, III–IV с. (денна форма навчання), V–VI с. (заочна форма навчання). Львів; 2018. 22 с.

193. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року: постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <http://surl.li/czzea>.

194. Стратегія формування сучасної системи олімпійської підготовки на період до 2020 року [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <http://surl.li/gprxrs>.

195. Супрунович ВО. Формування та методика удосконалення тактичного мислення футболістів різного віку і статі [автореферат]. Київ: ДНДІ фіз. культури і спорту; 2013. 19 с.

196. Таран РС. Розвиток інтуїтивного мислення кваліфікованих спортсменів у процесі їх підготовки до змагань [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2012. 20 с.
197. Тищенко ВО, Лисенчук ГА. Аналіз сучасних підходів до використання інноваційних технологій для вдосконалення спеціальної фізичної та техніко-тактичної підготовки в спорті. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;6(114): 99–104.
198. Тищенко ВО. Контроль тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу: монографія. Запоріжжя: Статус; 2017. 462 с.
199. Тодорова ВГ. Методи хореографічної підготовки в техніко-естетичних видах спорту. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2017;3(29):52–7.
200. Тронь РА. Контроль спеціальної підготовленості кваліфікованих спортсменів у бойовому самбо [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2014. 20 с.
201. Тропін ЮМ, Латишев МВ, Пилипець ОВ, Пономарьов ВО. Показники змагальної діяльності найсильніших бійців-жінок змішаних єдиноборств ММА. Єдиноборства. 2021;3(21):69–83; DOI: 10.15391/ed.2021-3.07.
202. Тупсєв ЮВ. Формування техніки рухових дій юних борців вільного стилю з використанням комп'ютерних мультимедійних технологій [автореферат]. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ін-т фіз. культури і спорту; 2011. 20 с.
203. Удар по престижу. Чому українські боксери можуть взагалі не потрапити на Олімпіаду [Інтернет]. 2016 [цитовано 2020 Січ. 12]. Доступно: <https://espresso.tv/article/2016/04/27/>.
204. Україна в Ріо: провал чи реальний стан речей? [Інтернет]. 2016 [цитовано 2020 Січ. 12]. Доступно: <http://surl.li/gpxsg>.
205. Українська федерація карате [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Січ. 19]. Доступно: <https://karate.ua/>
206. Українська Федерація хортингу [Інтернет]. 2021 [цитовано 2021 Квіт. 25]. Доступно: <https://horting.ua/>
207. Улан А. Феномен «симетрії-асиметрії» з позиції орієнтації спортивної підготовки фехтувальників. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2019;8:237–41.
208. Федерація боксу України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 5]. Доступно: <https://www.fbu.org.ua/>
209. Федерація греко-римської боротьби України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 15]. Доступно: <http://borba.com.ua/>
210. Федерація дзюдо України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 25]. Доступно: <https://ukrajnejudo.com/>.
211. Федерація тхеквондо (ВТФ) України [Інтернет]. 2023 [цитовано 2023 Квіт. 25]. Доступно: <https://ftu.in.ua/>
212. Федутенко ВВ, Володченко ОВ, Ящук ВС, Дворецький ГЕ, укладачі. Кікбоксинг "ІСКА": навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Київ; 2018. 73 с.

213. Фролова ЛС, Глазирін ІД. Ефективність вдосконалення ігрового і тактичного мислення гандболісток за допомогою методики їх діагностики. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи. Зб. наук. пр. Київ; 2009;14:260–4.

214. Чистякова МО. Побудова тренувального процесу, спрямованого на підвищення спеціальної роботоздатності спортсменок високої кваліфікації, які спеціалізуються у дзюдо [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2014. 21 с.

215. Шандригось В, Первачук Р. Роль і місце спортивної боротьби в системі олімпійського руху. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. Львів: ЛДУФК; 2018;22;1:18–9.

216. Шандригось ВІ, Латишев МВ, Первачук РВ, Яременко ВВ. Аналіз результатів виступів збірної команди України з жіночої боротьби. Єдиноборства. 2020;4(18):90–104. DOI: 10.15391/ed.2020-4.09.

217. Шандригось ВІ, Латишев МВ, Розторгуй МС, Первачук РВ. Динаміка кількості вагових категорій в жіночій боротьбі. Єдиноборства. 2021;1(19):79–89. DOI: 10.15391/ed.2021-1.08.

218. Шандригось ВІ, Яременко ВВ, Первачук РВ. Аналіз виступів борців різних країн на чемпіонаті Європи 2018 року з вільної боротьби серед чоловіків. Єдиноборства. 2018;4(10):80–90. DOI: 10.5281/zenodo.1473640.

219. Шандригось ВІ. Системно-історичний аналіз досягнень країн-учасниць в змаганнях з вільної боротьби на Олімпійських Іграх (1904–2016 рр.). Єдиноборства. 2018;1(7):89–97.

220. Шандригось ВІ. Динаміка кількості вагових категорій борців вільного стилю в програмах Олімпійських ігор. Єдиноборства. 2019;2(12):58–67. DOI: 10.5281/zenodo.2544680.

221. Шевельов ІП, Костюченко ВІ, Григоренко ОВ, розробники. Теорія і методика тренерської діяльності в обраному виді спорту (види спортивної боротьби та єдиноборств): роб. прогр. навчальної дисципліни для студентів І–ІV курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності: 017 "Фізична культура і спорт". Київ; 2019. 29 с.

222. Шевчук О. Комп'ютерне моделювання в удосконалення техніко-тактичних дій висококваліфікованих фехтувальників на шпагах. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2014;11(52):146–9.

223. Шинкарук О, Улан А. Спортивний відбір і орієнтація підготовки спортсменів з урахуванням функціональної асиметрії: теоретичні передумови. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2016;1:15–8.

224. Шинкарук О, Улан А. Сучасні погляди на прояв феномену лівші в спорті. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2016;3(35):117–24.

225. Шинкарук ОА, Улан АМ. Функціональна асиметрія та орієнтація підготовки фехтувальників: монографія. К.: НУФВСУ, вид-во «Олімп. л-ра», 2021. 148 с.

226. Шиян БМ, Єдинак ГА, Петришин ЮВ. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Рута; 2012. 280 с.

227. Шкробтій ЮМ. Управління тренувальними і змагальними навантаженнями спортсменів високого класу в умовах інтенсифікації процесу підготовки [автореферат]. Київ: ДНДІФКіС; 2006. 48 с.

228. Шуберт ВС, розробник. Теорія і методика обраного виду спорту та спортивно-педагогічне вдосконалення (фехтування): роб. прогр. дисципліни для студентів 4 курсу галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка", спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", факультет фізичної культури та спорту. Львів; 2018. 18 с.

229. Юй Шань Індивідуалізація процесу підготовки кваліфікованих тхеквондистів на основі обліку результатів комплексного контролю [автореферат]. Харків: Харк. держ. акад. фіз. культури; 2011. 21 с.

230. Юхно ЮО, Гайдай СО. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності з дзюдо. Київ; 2015. 128 с.

231. Allerdissen M, Guldenpenning I, Schack T, Blasing B. Recognizing fencing attacks from auditory and visual information: A comparison between expert fencers and novices. *Psychology of Sport and Exercise*. 2017;31(1):123–30. DOI: 0.1016/j.psychsport.2017.04.009.

232. Ambrozy T, Rydzik L, Spieszny M, Chwala W, Jaszczur-Nowicki J, Jekielek M, Gorner K, Ostrowski A, Cynarski WJ. Evaluation of the level of technical and tactical skills and its relationships with aerobic capacity and special fitness in elite ju-jitsu athletes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18(23):12286. DOI: 10.3390/ijerph182312286.

233. Arazi H, Noori M, Izadi M. Correlation of anthropometric and bio-motor attributes with Special Judo Fitness Test in senior male judoka. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;4:19–24.

234. Arziutov G, Iermakov S, Bartik P, Nosko M, Cynarski WJ. The use of didactic laws in the teaching of the physical elements involved in judo techniques. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2016;16;4:21–30. DOI: 10.14589/ido.16.4.4.

235. Ashanin V, Filenko L, Pasko V. Informatization on the physical culture of students using the «physical education» computer program. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017;17(3):1970–6. DOI: 10.7752/jpes.2017.03195.

236. Avakian P, Frezza DA, Pinho BG, Achour AJ, Aedo-Munoz E, Perez DIV, Antonietto D, Brito C, Miarka B. Development and reliability of technical-tactical and time-motion real-time analysis in the world taekwondo Grand Prix. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2021;20–7. DOI: 10.14589/ido.21.4.4.

237. Avelar-Rosa B, Gomes MSP, Figueiredo A, Lopez-Ros V. „Fighting knowledge” characterization and development: contents of an integrated model for teaching martial arts and combat sports. *Revista de Artes Marciales Asiaticas*. 2015;10;1:16–33. DOI: 10.18002/rama.v10i1.1501.
238. Baic M, Sertic H, Starosta W. Differences in physical fitness levels between the classical and the freestyle wrestlers. *Kinesiology. International Journal of Fundamental and Applied Kinesiology*. 2007;39(2):142.
239. Barbas I, Fatouros IG, Douroudos II, Chatzinikolaou A, Michailidis Y, Draganidis D, Katrabasas I. Physiological and performance adaptations of elite Greco-Roman wrestlers during a one-day tournament. *European Journal of Applied Physiology*. 2011;111:1421–36. DOI 10.1007/s00421-010-1761-7.
240. Barreto LBM, Aedo-Munoz EA, Soto DAS, Miarka B, Brito CJ. Has there been a change between combat time in male judo? Analysis of the top 20 athletes by weight division between the 2016-20 Olympic cycles. *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2022;1:541–57. DOI: 10.1080/24748668.2022.2086516.
241. Barreto LBM, Aedo-Munoz EA, Soto DAS, Miarka B, Brito CJ. Road to Tokyo Olympic Games: do new judo rules change the technical-tactical behaviour of elite male athletes? *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2021;3:1140–8. DOI: 10.1080/24748668.2021.1979839.
242. Barreto LBM, Bello FD, Araujo RA, Brito CJ, Fernandes JR, Miarka B. Judo approach and handgrip analysis: determining aspects of world circuit high performance. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019;61:413–9. DOI: 10.7752/jpes.2019.s2061
243. Barrientos CAV, Antonietto D, Rezende Oliveira CL, Mota Barreto LB, Miarka B, Aedo-Munoz EA, Brito CJ. Frami software protocol for taekwondo: development, reliability and reproducibility. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2021;21(4):36–46. DOI: 10.14589/ido.21.4.
244. Barth B, Barth K, editors. *The Complete Guide to fencing*. Meyer & Meyer Sport, Oksford; 2007.
245. Barth B. *Strategic und Taktik des fechtens. Fechten*. Berlin: Sportwerland; 1975.
246. Bayram C, Sukru SB. The Comparison of Judo-Specific Tests. *Ido movement for culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2018;18;4:54–62. DOI: 10.14589/ido.18.4.7.
247. Biac M, Hrvoje K, Sprem D. Beginning age, wrestling experience and wrestling peak performance-trends in period 2002–2012. *Kinesiology*. 2014;46(S-1): 94–100.
248. Blach W, Rydzik L, Blach L, Cynarski WJ, Kostrzewa M, Ambrozy T. Characteristics of technical and tactical preparation of elite judokas during the world championships and Olympic Games. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18:5841. DOI: 10.3390/ijerph18115841.
249. Blais L, Trilles F, Lacouture P. Three-dimensional joint dynamics and energy expenditure during the execution of a judo throwing technique (Morote Seo Nage). *Journal of Sports Sciences*. 2007;25(11):1211–20. DOI: 10.1080/0264041060098220415.

250. Blanning TCW. *The Origin of Great Wars The Origins of the French Revolutionary Wars*. London: Hodder Education; 1996.
251. Bober T, Rutkowska-Kucharska A, Jaroszczuk S, Barabasz M, Woznica W. Kinematic characterization of the lunge and the fleche in epee fencing: two case studies. *Polish Journal of Sport and Tourism*. 2017;23(4):181–5.
252. Bompá IO. *Total training for coaching team sports*. Toronto: Sport book publisher; 2006.
253. Boroushak N, Eslami M, Kazemi M, Daneshmandy MH, Johnson JA. The dynamic response of the taekwondo roundhouse kick to head using computer simulation. Ido movement for culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2018; 18;2:54–60. DOI: 10.14589/ido.18.2.8.
254. Borysiuk Z, Sadowski J. Time and spatial aspects of movement anticipation. *Biology of Sport*. 2007;24;3:285–95.
255. Borysiuk Z, Waskiewicz Z. Information processes, stimulation and perceptual training in fencing. *Journal of Human Kinetics*. 2008;19(1):63–82. DOI: 10.2478/v10078-008-0005-y.
256. Borysiuk Z. Complex evaluation of fencers predisposition in three stages of sport development. *Biology of Sport*. 2006;23;1:41–53.
257. Boxing. Qualification system – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2020 [cited 2020 Jan. 10]. Available from: <http://surl.li/gpttk/>.
258. Briskin Y, Pityn M, Perederiy A, Zadorozhna O, Smyrnovskyy S, Semeryak Z. Differentiation of technical and tactical training of epee fencers with the account of weapon control. Ido movement for culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2020;20;1:40–8. DOI: 10.14589/ido.20.1.5
259. Briskin Y, Pityn M, Zadorozhna O, Smyrnovskyy S, Semeryak Z. Technical devices of improvement the technical, tactical and theoretical training of fencers. *Journal of Physical Education and Sport*. 2014;3;51:337–41. DOI: 10.7752/jpes.2014.03051
260. Briskin Y, Pityn M, Zadorozhna O, Vaulin O. Theoretical preparation of fencers at the stage of previous basic development. *Journal of Sports Research*. 2015;2(1):18–23.
261. British national fencing academy [Internet]. 2019 [cited 2019 Nov. 26]. Available from: <http://surl.li/gptuo>.
262. Callan SD, Brunner DM, Devolve KL, Mulligan SE, Hesson J, Wilber RL, Kearney JT. Physiological profiles of elite freestyle wrestlers. *Journal of Strength & Conditioning Research*. 2000;14:162–9.
263. Calmet M, Pierantozzi E, Sterkowicz S, Takito MY, Franchini E. Judo rules: searching for a wind of changes. *Journal International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2017;17;6. DOI: 10.1080/24748668.2017.1405612.
264. Campos FAD, Bertuzzi R, Dourado AC, Santos VGF, Franchini E. Energy demands in taekwondo athletes during combat simulation. *European Journal of Applied Physiology*. 2012;112(4):1221–8. DOI: 10.1097/s00421-011-2071-418.
265. Carlsson T, Berglez J, Koivisto Persson S, Carlsson M, The impact of video review in karate kumite during a premier league competition. *International Journal of*

266. Casals C, Huertas JR, Franchini E, Sterkowicz-Przybycien K, Sterkowicz S, Gutierrez-Garcia C, Escobar-Molina R. Special judo fitness test level and anthropometric profile of elite Spanish judo athletes. *Journal of Strength & Conditioning Research*. 2015;31(5):1229–35. DOI: 10.1519/JSC.0000000000001261.

267. Chen TL-W, Wong DW-C, Wang Y, Ren S, Yan F, Zhang M. Biomechanics of fencing sport: A scoping review. *PLoS ONE*. 2017;12(2): e0171578. DOI: 10.1371/journal.pone.0171578.

268. Chervis E. *Fencing. Steps to success*. Human Kinetics Publisher, N.Y.; 2002.

269. Chernozub A, Korobeynikov G, Mytskan B, Korobeinikova L, Cynarski WJ. Modelling Mixed Martial Arts Power Training Needs Depending on the Pre-dominance of the Strike or Wrestling Fighting Style. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2018;18(3):28–36. DOI: 10.14589/ido.18.3.5.

270. Chino K, Saito Y, Matsumoto S, Ikeda T, Yanagawa Y. Investigation of exercise intensity during a freestyle wrestling match. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*. 2015;55(4):290–6.

271. *Corporate Strategy: Resources and the Scope of the Firm*. Irwin: Chicago; 2007.

272. Cote J, Gilbert W. An integrative definition of coaching effectiveness and expertise. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2009;4(3):307–23.

273. Cynarski WJ, Lee-Barron J. Philosophies of martial arts and their pedagogical consequences. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2014;14;1:11–9. DOI: 10.14589/ido.14.1.2.

274. Cynarski WJ. *Recepcja i internalizacja etosu dalekowschodnich sztuk walki przez osoby cwiczace*. Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego; 2006.

275. Czajkowski Z. *Understanding fencing*. New York: The Unity of Theory and Practice; 2005.

276. Czajkowski Z. *Nawyki i odpowiedzi czuciowo-ruchowe oraz taktyka w szermierce*. Warszawa: Polski Związek Szermierczy; 2011.

277. Czajkowski Z. *Odmiany walk cwiczebnych i ich znaczenie w szermierce – Various Kinds of Training Bouts and their Importance in Fencing*. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2010;10;1:78–84.

278. Czajkowski Z. *Teoria i metodika współczesnej szermierki*. Warszawa: Sport i Turystyka; 1968.

279. Czajkowski Z. *Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects*. Katowice: AWF; 2001.

280. David H, Gutierrez-Garcia C, Hernando-Garijo A. Combat versus team sports: the effects of gender in a climate of peer-motivation, and levels of fun and violence in physical education students. *Ido movement for culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;3:11–20. DOI: 10.14589/ido.17.3.2.

281. Deutsche Sporthochschule [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <http://surl.li/gpuzs>.

282. Dokmanac M, Doder D. *Analysys of wrestling competition at the World University Games – Kazan 2013*. *International Journal of Wrestling Science*. 2013;3(2):125.

283. Dudnyk O, Yarmak O, Dotsyuk L, Mykhaylyshyn G, Zoriy Y, Moseychuk J. Assessment of human psychophysiological responses to intense exercise: a survey of Greco-Roman wrestlers and unqualified competitors. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017;17;3:2089–96. DOI: 10.7752/jpes.2017.s4212.

284. Dziwenka R, Johnson JA. Philosophical perspectives of practice: traditional martial arts Taekwondo vs. modern sports Taekwondo. *Journal of the International Association for Taekwondo Research*. 2015;2;2:1–8.

285. Evangelista N. *The Inner Game of Fencing: excellence inform, technique, strategy and spirit*. Chicago: MasterPress; 2000.

286. Federation Internationale d'Esclime [Internet]. Available from: <http://www.fie.org>

287. Fencing. Qualification system – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2020 [cited 2020 Jan. 10]. Available from: <http://surl.li/gpvak>.

288. Fife GP. *An analysis of forces acting on the head from the taekwondo turning kick* [master's thesis]. Newark: University of Delaware; 2010.

289. Franchini E, Julio EF, Penissa VLG, Lira FS, Agostinho MF, Branco BHM. Short-term low-volume high-intensity intermittent training improves judo-specific performance. *Archives of Budo*. 2016;12:219–29. DOI: 10.1016/j.jsams.2017.01.199.

290. Fukuda DH, Kelly JD, Albuquerque MR, Stout JR, Hoffman JR. Relative age effects despite weight categories in elite junior male wrestlers. *Sport Sciences for Health*. 2017;13(1): 99–106. DOI: 10.1007/s11332-017-0351-z17.

291. Games H. *Understanding Fencing*. N. Y.: SK a SwordPlay Books; 2006.

292. Gaskov AV, Kuzmin VA. Modeling the structure of the overall training facilities and training of skilled boxers. *Physical Education of Students*. 2011;6:22–6.

293. Gracz J. *Psychospoleczne uwarunkowania aktywnosci sportowej czlowieka*. Monografia. Poznan: AWF; 1998.

294. Guittet M, Palmal M. *Canadian Fencing Federation. Long Term Athlete Development*. Canada: Canadian Fencing Federation; 2010.

295. Harmenberg J, Ceci R, Barvestad P, Hjerpe K, Nystrom J. Comparison of different tests of fencing performance. *International Journal of Sports Medicine*. 1991;12(6):573–6. DOI: 10.1055/s-2007-1024736.

296. Harmenberg J. *Epee 2.0: The Birth of New Fencing Paradigm*. SK SwordPlay Books, N.Y.; 2007.

297. Iglesias X, Tarrago R. Tree tactics in fencing: Elite men's epee. 2017. DOI: 10.13140/RG.2.2.32547.76327.

298. Ilnytskyy I, Okopnyy A, Palatnyy A, Pityn M, Kyselytsia O, Zoriy Y. Use of boxing to improve the physical education content in lyceums with intensive military and physical training. *Journal of Physical Education and Sport*. 2018;18(1):262–9. DOI: 10.7752/jpes.2018.01035.

299. Ince ML. Professional development of coaches and teachers: trends and challenges. *Sport Mont*. 2013;11(37-38-39):3–9.

300. International Fencing Federation. Rules [Internet]. 2022 [cited 2023 Apr. 29]. Available from: <https://fie.org/fie/documents/rules>.

301. International Judo Federation [Internet]. 2023 [cited 2023 Apr. 25]. Available from: <https://www.ijf.org/>.

302. International Taekwon-Do Federation. Rules [Internet]. 2023 [cited 2023 Apr. 18] Available from: <https://itftkd.sport/rules/>.
303. International Wrestling Rules [Internet]. 2021 [cited 2023 Apr. 25] Available from: <http://surl.li/gpvce>.
304. Isik O, Cicioglu HI, Gul M, Alpay CB. Development of the Wrestling Competition Analysis Form According to the Latest Competition Rules. *International Journal of Wrestling Science*. 2017;7(1/2):41–5. DOI: 10.1080/21615667.2017.1422815
305. Jean-Marie S. Made Possible a Wide-ranging Review of Fencers and Organizational Details. *Escrime*. 1999;5:14–7.
306. Jean-Marie S. The Olympic Games in Beijing. Strategy and Technique. *Escrime*. 2008;4:19–28.
307. Jean-Marie S. The World junior and Cadet Championships in Trapani. *Escrime*. 2003;6:18–21.
308. Johnson J, Hyo JK. Hapkido research trends: a review. Ido Movement for Culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2018;18;3:42–50. DOI: 10.14589/ido.18.3.7.
309. Johnson J. Enhancing Taekwondo Pedagogy through Multiple Intelligence Theory. Ido Movement for Culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2016;16;3:57–64. DOI: 10.14589/ido.16.3.7.
310. Johnson J. From technique to way: an investigation into taekwondo's pedagogical process. Ido Movement for Culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;4:3–13.
311. Johnson JA, Ha P. Elucidating pedagogical objectives for combat systems, martial arts, and combat sports. Ido Movement for Culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2015;15;4:65–74. DOI: 10.14589/ido.15.4.9.
312. Judo. Qualification system – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2020 [cited 2020 Jan. 10]. Available from: <https://www.ijf.org/news/show/696>.
313. Kaiser A, Sokołowski M, Mrozkowiak M. Influence of Fencing Training (Technical and Tactical) on Selected Features of Shape of the Spine and Pelvis Under Load. *Central European Journal of Sport Sciences and Medicine*. 2017;18(2):33–40. DOI: 10.18276/cej.2017.2-04.
314. Kajtna T, Topic MD. Attitudes of coaches considered by their gender, the sports and the athletes they coach. Ido movement for culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;3:48–55. DOI: 10.14589/ido.17.3.6.
315. Kalina RM, Stusinski T. Analiza dynamiki walki swiatowej czolowki szermierzy. *Wychowanie Fizyczne i Sport*. 2004;48:307–16.
316. Karate at the 2020 Summer Olympics – Qualification [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <http://surl.li/gpvce>.
317. Khomiak I, Zadorozhna O. Efficiency of the attacking technical and tactical effects of highly qualified boxers in competitive activity. *Physical Activity and Health in Interdisciplinary Approach*. 2019:23.
318. Kilic K, Ince ML. How do the Turkish coaches access the knowledge of sport science? Denizli: International Sport Sciences Congress Proceedings Book; 2012.

319. Kim HB, Johnson JA, Lee EJ, Ha P. An investigation into the history of the Taekwondo uniform since the Korean peninsula's liberation from Japan. *International Journal of the History of Sport*. 2016;33;9:1–15.
320. Klys A, Sterkowicz-Przybycień K, Adam M, Casals C. Performance analysis considering the technical-tactical variables in female judo athletes at different sport skill levels: Optimization of predictors. *Journal of Physical Education and Sport*. 2020;20:1775–82.
321. Kogler A. *One Touch at a Time: Psychological Aspects of Fencing*. New York: SKA Swordplay Books; 2004.
322. Koniusz J. *PE.740 Fencing*. Spring, Massachusetts Institute of Technology; 2007.
323. Korobeynikov G, Korobeinikova L, Mytskan B, Cynarski W. Information processing and emotional response in elite athletes. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17(2):41–50.
324. Korobeynikov G, Korobeynikova L, Mazmanian K, Jagello W. Psychophysiological states and motivation in elite judokas. *Archives of Budo Science of Martial Arts*. 2010;6:129–36.
325. Korobeynikov GV, Latyshev SV, Latyshev NV, Goraschenko AU, Korobeynikova LG. General laws of competition duel and universal requirements to technical-tactic fitness of elite wrestlers. *Physical Education of Students*. 2016;1:37–42. DOI: 10.15561/20755279.2016.0105.
326. Korobeynikov GV, Korobeynikova LG, Axyutin VV. The features of perception and processing of visual information in boxers with different style of match. *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems of Physical Training and Sports*. 2011;7:41–4.
327. Kostiukevych V, Lazarenko N, Shchepotina N, Poseletska K, Stasiuk V, Shynkaruk O, Borysova O, Denysova L, Potop V, Vozniuk T, Dmytrenko S, Kulchytska I, Konnova M, Iakovenko O. Programming of the training process of qualified football players in the competitive period of the macrocycle. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019;19;6:2192–9.
328. Kostiukevych V, Skrypko A, Vrublevskiy E, Lamcha L. *Tactics and movement control in football: monografia*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk; 2020. 160 s.
329. Kotaro F, Yamashita D, Nishiguchi Sh, Ito M. Technical-tactical analysis of men's wrestling: a case study of the 72nd National Athletic Meet of 2017 in Japan. *International Journal of Wrestling Science*. 2019;9:1–6.
330. Kriventsova IM, Iermakov S, Bartnik P, Nosko M, Cynarski WJ. Optimization of students-fencers' tactical training. *Ido Movement For Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;3:21–30. DOI: 10.14589/ido.17.3.3.
331. Kruskal-Wallis Test. One-way ANOVA on ranks – nonparametric test calculator [Internet]. 2017 [cited 12 April 2021]. Available from: <http://surl.li/gpvex>.
332. Kruszewski A, Zarczuk P, Kruszewski M, Kuźmicki Jagiełło W, Błach W. Directions of changes of technical and tactical skills by wrestlers free style within 12 years, 1996–2008. *Journal of Combat Sports and Martial Arts*. 2011;2:117–23. DOI: 10.5604/20815735.1047144.

333. Langan E, Blake C, Lonsdale C. Systematic review of the effectiveness of interpersonal coach education interventions on athlete outcomes. *Psychology of Sport and Exercise*. 2013;4:37–49.

334. Latyshev M, Latyshev S, Korobeynikov G, Kvasnytsya O, Shandrygos V, Dutchak Y. The analysis of the results of the Olympic free-style wrestling champions. *Journal of Human Sport and Exercise*. 2019;5(2):400–10. DOI: 10.14198/jhse.2020.152.14.

335. Leeds Beckett University [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <https://courses.leedsbeckett.ac.uk/sportscoaching/>

336. London 2012 Olympics qualifying: Fencing [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/fencing/8855622.stm>.

337. London 2012 Olympics qualifying: Wrestling [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/wrestling/8855644.stm>.

338. Lopez D. Scoring Analysis of the Senior World Wrestling Championships-2017. *International Journal of Wrestling Science*. 2018;1:27–82.

339. Lopez-Gonzalez DE, Miarka B. Reliability of a new time-motion analysis model based on technical-tactical interactions for wrestling competition. *International Journal of Wrestling Science*. 2013;3(1):21–34. DOI: 10.1080/21615667.2013.108789673.

340. Lopez-Gonzalez DE. Wrestler's performance analysis through notational techniques. *International Journal of Wrestling Science*. 2013;3(2):68–89. DOI: 10.1080/21615667.2013.10878990.

341. Lopez-Ros V, Castejon-Oliva FJ, Bouthier D, Llobet Marti B. Approaches for comprehensive teaching of sports. Common spaces for agreement (and some disagreement). *Agora para la educacion fisica y el deporte*. 2015;17;1:45–60.

342. Loughborough University [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <https://www.lboro.ac.uk/>

343. Mann Whitney U test calculator [Internet]. 2017 [cited 2021 Apr. 21]. Available from: <http://surl.li/gpvfz>.

344. Markovic M, Kasum G, Dopsaj M. Comparison of freestyle wrestlers' competitive activity at the European competitions in 2013, 2014 and 2015 [in:] M. Baic, P. Drid, W. Starosta, D. Curby, H. Karnincic [eds.]. *International Scientific And Professional Conference On Wrestling, Applicable Research In Wrestling*. 2013; 226–38.

345. Menendez JI, Fernandez-Rio J. Innovation in Physical Education: Kickboxing as Educational Content. *Apunts. Educacion Fisica y Deportes*. 2014;117:33–42. DOI: 10.5672/apunts.2014/3.117.03.

346. Menendez JI, Fernandez-Rio J. Violence, Responsibility, Friendship and Basic Psychological Needs: Effects of a Sport Education and Teaching for Personal and Social Responsibility programme. *Journal of Psychodidactics*. 2016;21;2:245–60. DOI: 10.1387/RevPsicodidact.15269.

347. Menescardi C, Falco C, Ros C, Morales-Sanchez V, Hernandez-Mendo A. Development of a Taekwondo Combat Model Based on Markov Analysis, *Frontiers in Psychology*. 2019;10:2188. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.02188.

348. Miarka B, Fukuda HD, Del Vecchio FB, Franchini E. Discriminant analysis of technical-tactical actions in high-level judo athletes. *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2016;16(1):30–9. DOI: 10.1080/24748668.2016.1186886814.

349. Miarka B, Fukuda HD, Heinisch H-D, Battazza R, Del Vecchio FB, Camey S, et al. Time-motion analysis and Decision Making in Female Judo Athletes during Victory or Defeat at Olympic and Non-Olympic Events: Are Combat Actions Really Unpredictable? *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2016;16(2): 442–63. DOI: 10.1080/24748668.2016.118689002.

350. Miarka B, Hayashida CR, Julio UF, Calmet M, Franchini E, Objectivity of FRAMI-software for judo match analysis. *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2011;11;254–66.

351. Miarka B, Perez DIV, Aedo-Munoz E, da Costa LOF, Brito CJ. Technical-tactical behaviors analysis of male and female judo cadets' combats. *Frontiers in Psychology*. 2020;11:1389. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.01389.

352. Mingdong Z, Li C, Xiaoru Y, Renpei H, Shuang L, Junhai Y. Visualization of technical and tactical characteristics in fencing [Internet]. 2019 [cited 2019 Nov. 26]. Available from: <http://surl.li/gpvhs>.

353. Mirzaei B, Curby DG, Rahmani-Nia F, Moghadas M. Physiological profile of elite Iranian junior freestyle wrestlers. *The Journal of Strength & Conditioning Research*. 2009;23(8):2339–44. DOI: 10.1519/JSC.0b013e3181bb73507.

354. Mirzaei B, Moghaddam MG, Abadi HAY. Analysis of Energy Systems in Greco-Roman and Freestyle Wrestlers Who Participated in the 2015 and 2016 World Championships. *International Journal of Wrestling Science*. 2017;7(1/2):35–40. DOI: 10.1080/21615667.2017.1394402

355. Mirzaei B, Rahmini-nia F, Ghahremani Moghaddam M. A comparative study of body composition, aerobic power, anaerobic power and strength of Iranian freestyle and Greco-Roman wrestlers participating in the Beijing Olympic Games 2008. *Exercise & Society: Journal of Sports Science*. 2010;49.

356. Mita P, Serban M. Particularitati ale solitarii lor neuropsihica la serimeri. *Educatie fizica si sport*. 1978;10:62–7.

357. Modulhandbuch MSc. Leistung, Training und Coaching im Spitzensport [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <http://surl.li/gpvif>.

358. Moenig U, Cho S, Kwak T. Evidence of Taekwondo's roots in Karate: an analysis of the technical content of early Taekwondo literature. *Korea Journal*. 2014;54;2:150–78.

359. Morehouse T. *American Fencer: Modern Lessons from an Ancient Sport*. Acanthus Publishing, Ashland; 2012.

360. Murden S. *Cultures in world affairs, The Globalization of World Politics*. 5th ed. New York: Oxford University Press; 2011.

361. Murthy G, Kahan NJ, Hargens AR, Rempel DM. Forearm muscle oxygenation decreases with low levels of voluntary contraction. *Journal of Orthopaedic Research*, 1997;15(4):507–11.

362. National Coaching Development Programme. Irish Fencing Federation. [Internet]. 2013 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <http://surl.li/gpviv>.

363. Oh H. Instructional and Assessment Strategies in Authentic Settings. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2014;85;1:36–42. DOI: 10.1080/07303084.2014.857552.
364. Olympic Charter [Internet]. 2021 [cited 2023 Mar. 10]. Available from: <https://cutt.ly/z5kGa3t>.
365. Olympic Programme [Internet]. 2020 [cited 2020 Jan. 10] – Available from: <http://surl.li/gpvjk>.
366. One Way ANOVA Calculator [Internet]. 2017 [cited 12 April 2021]. Available from: <http://surl.li/gpvjq>.
367. Ouergui I, Benyoussef A, Houcine N, Abdelmalek S, Franchini E, Gimada N, Bouhleb E, Bouassida A. Physiological responses and time-motion analysis of kickboxing: differences between full contact, light contact, and point fighting contests. *Journal of strength and conditioning research*. 2022;36(3):600–7. DOI: 10.1519/JSC.0000000000003190.
368. Physical Education Programme. The Karkonosze State University of Applied Science [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <http://surl.li/gpvjy>.
369. Pitman B. Fencing: Techniques of Foil, Epee and Saber. Marlborough Wiltshire, Crowood press Ltd. Ramsbury, NY, USA; 2004.
370. Pityn M, Briskin Y, Zadorozhna O. Features of theoretical training in combative sports. *Journal of Physical Education and Sport*. 2013;13(2),2:195–8. DOI: 10.7752/jpes.2013.02032.
371. Qualification System – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <https://www.ijf.org/news/show/696/>
372. Règlements. Lausanne: Federation Internationale D’Escrime; 2008.
373. Regulations – Olympic Wrestling [Internet]. 2020 [cited 2020 Feb. 7]. Available from: <http://surl.li/gpvkg>.
374. Rogers E, editor. Essential Skills Training. Marlborough Wiltshire, Crowood press Ltd. Ramsbury; 2003.
375. Rosandich TJ. Information technology and sports: looking toward Web 3.0. *The Sport Journal*. 2011;14.
376. Rydzik L, Ambrozy T. Physical fitness and the level of technical and tactical training of kickboxers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18:3088. DOI: 10.3390/ijerph18063088.
377. Said EA, Hassan, Jurgen K. Kinematics of lower and upper extremity motions during the fencing lunge: results and training implications [Internet]. 1998 [cited 2013 May 13]. Available from: <http://surl.li/gpvkr>.
378. Sastre V, Lapresa D, Arana J, Ibanez R, Anguera MT. Observational analysis of technical-tactical performance in initiation to combat in karate. *International Journal of Performance Analysis in Sport*. 2021;21;1:126–138. DOI: 10.1080/24748668.2020.1853450.
379. Schinke RJ, Bonhomme J, McGannon KR, Cummings J. The internal adaptation processes of professional boxers during the Showtime Super Six Boxing

Classic: A qualitative thematic analysis. *Psychology of Sport and Exercise*. 2012; 13(6):830–9. DOI: 10.1016/j.psychsport.2012.06.006.

380. Schnabel G. Fundamentals and methods for the development of technique in sport. *Principles of Sports Training*. Berlin: Sportverlag; 1982, p. 159–76.

381. Sciranka J, Augustovicova D, Stefanovsky M. Time-motion analysis in freestyle wrestling: Weight category as a factor in different time-motion structures. Ido movement for culture. *Journal of martial arts anthropology*. 2022;1:1–8. DOI: 10.14589/ido.22.1.1.

382. Semeryak Z, Briskin Y, Pityn M, Vaulin O. Use of an authorial training technology during technical and tactical training of women epee fencers. *SportLogia*. 2013;9(2): 135–40.

383. Sertic H, Segedi I, Vidranski T. Situational efficiency of arm and leg techniques in a karate fight of top-level female karate competitors. Ido movement for culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2012;12;2:44–9.

384. Shadgan B, Feldman BJ, Jafari S. Wrestling injuries during the 2008 Beijing Olympic Games. *American Journal of Sports Medicine*. 2010;38:1870–6.

385. Shandrygos VI, Boychenko NV, Tropyn YN, Latyshev NV. Influence of functional asymmetry on performance of technical actions at freestyle wrestlers. *Martial arts*. 2023;1(27):110–22. DOI: 10.15391/ed.2023-1.10

386. Simenko J, Ipavec M, Vodigar J, Rauter S. Body symmetry/asymmetry in youth judokas in the under 73 kg category. Ido movement for culture. *Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;2:51–5. DOI: 10.14589/ido.17.2.6.

387. Simoes M, Gomes P, Avelar-Rosa B. Martial arts and combat sports in physical education and sport sciences degrees – a comparative study of Brazil, France, Portugal, and Spain. In *Yo. The Journal of Alternative Perspectives on the Martial Arts and Sciences*. 2012:13–28.

388. Slimani M, Chaabene H, Davis P, Franchini E, Cheour F, Chamari K. Performance aspects and physiological responses in male amateur boxing competitions: A brief review, *Journal of Strength and Conditioning Research*. 2017;31(4):1132–41. DOI: 10.1519/JSC.0000000000001643.

389. Smith J. *Foil fencing: The Techniques and Tactics of modern foil fencing*. Chichester: Summersdale Publishers Ltd; 2003.

390. Song JK, Han DJ, Jung HC, Kang HJ, Seo MW, Clarke JA, Kim HB. Does pre-season training improve body composition, physical fitness, and isokinetic muscle strength in female Taekwondo athletes? *Journal of the International Association for Taekwondo Research*. 2015;2;1:6–15.

391. Soto DAS, Aedo-Munoz E, Brito CJ, Camey S, Miarka B. Making decisions and motor actions with technical biomechanical classifications in male judo weight categories. *Journal of Human Kinetics*. 2020;72:241–52.

392. Soto DAS, Aedo-Munoz E, Brito CJ, Miarka B. Comparisons of motor actions and biomechanical assessments of judo techniques between female weight categories. *Journal of Human Kinetics*. 2020;75:247–55. DOI 10.2478/hukin-2020-0053.

393. Sowerby A. *Fencing: Skills, Tactics, Training (Crowood Sports Guides)*. The Crowood Press Ltd; 2011.

394. Sterkowicz-Przybycien K, Miarka B, Fukuda DH. Sex and weight category differences in time-motion analysis of elite judo athletes: Implications for assessment and training. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 2017;31(3):817–25. DOI: 10.1519/JSC.00000000000015976.
395. Summary of decisions FIE Congress. 8 december 2018. Paris (FRA) [Internet]. 2018 [cited 2020 Feb. 7]. Available from: <http://surl.li/gpvvo>.
396. Summer Olympic Games Paris 2024. Qualification Systems [Internet]. 2021 [cited 2023 Mar. 10]. Available from: <http://surl.li/gpvvp>.
397. Szafrowski M. Wybrane zagadnienia taktyki w szermierce. Warszawa: PKOL; 1971.
398. Szajna G, Bak R, Kulasa J. Application of conflict algebra in the analysis of fencing and tactical preparation methods. IDO movement for culture. *Journal of martial arts anthropology*. 2019;19;(1S):96–101. DOI: 10.14589/ido.19.1S.15.
399. Tadesse ME. Martial arts and adolescents: using theories to explain the positive effects of Asian martial arts on the well-being of adolescents. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*. 2017;17;2:9–23. DOI: 10.14589/ido.17.2.2.
400. Taekwondo. Qualification system – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2019 [cited 2020 Jan. 10]. Available from: <http://surl.li/gpvvz>.
401. Tamura N, Hirose N, Nakamura M, Saitoh H, Yamauchi N, Tanaka C, Suzuki K, Suganami M. Changes in judo kumite tactics according to revisions of the IJF competition rules. *Research Journal of Budo*. 2012;45(2):143–9.
402. Tarrago R, Iglesias X, Lapresa D, Anguera MT. A complementary study of elite fencing tactics using lag sequential, polar coordinate, and t-pattern analyses. In: *Proceedings of the international conference on sequence analysis and related methods*. Lausanne; 2016. 339–48.
403. Tavra M, Franchini E, Krstulovic S. Discriminant and factorial validity of judo-specific tests in female athletes. *Archives of Budo*. 2016;12:93–9.
404. The First World War Quite Interesting Ltd. *Encyclopedia*. Downloaded; 2017.
405. The International Olympic Committee [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <https://www.olympic.org/the-ioc>.
406. Tomczak M. *Psychospoleczne uwarunkowania rozwoju sportowego w okresie dorastania na przykladzie szermierki*. Poznan: AWF; 2010.
407. Tunnemann H, Curby DG. Scoring analysis of the wrestling from the 2016 Rio Olympic Games. *International Journal of Wrestling Science*. 2016;6(2):90–116. DOI: 10.1080/21615667.2017.1315197.
408. Tunnemann H. Scoring Analysis of the 2015 World Wrestling Championships. *International Journal of Wrestling Science*. 2016;6(1):39–52. DOI: 10.1080/21615667.2016.11970284.
409. Ulan A, Shynkaruk O. Functional asymmetry in sport: features of the production and approaches to use in the process of the orientation of preparation athletes in fencing. *Science in Olympic Sport*. 2019;1:24–35. DOI: 10.32652/OLYMPIC.2019.14
410. United World Wrestling [Internet]. 2022 [cited 2022 Dec. 3]. Available from: <https://unitedworldwrestling.org/>.

411. University of Birmingham [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <https://www.birmingham.ac.uk/index.aspx>
412. University of Nottingham Sport [Internet]. 2019 [cited 2019 Dec. 3]. Available from: <https://www.nottingham.ac.uk/sport/>
413. Walsh MN. War and the Human Race, Elsevier Publishing Company. Los Angeles; 1971.
414. Wasik J, Motow-Czyz M, Shan G, Kluszczynski M. Comparative analysis of body posture in child and adolescent taekwon-do practitioners and non-practitioners. Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology. 2015;15;3:8–21. DOI: 10.14589/ido.15.3.5.
415. Wasik J. Three areas of taekwon-do identification and practice. Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology. 2014;14;3:22–6. DOI: 10.14589/ido.14.3.3.
416. WKF World Ranking Rules [Internet]. 2019 [cited 2020 Jan. 15]. Available from: <http://surl.li/gpvyh>.
417. World karate federation (WKF). Qualification system – Games of the XXXII Olympiad – Tokyo 2020 [Internet]. 2020 [cited 2020 Jan. 15]. Available from: <http://surl.li/gpvym>.
418. World karate Federation [Internet]. 2020 [cited 2021 Apr. 25]. Available from: <https://www.wkf.net>.
419. Zadorozhna O, Briskin Y, Pityn M, Smyrnovskyy S, Semeryak Z, Khomiak I, Hlukhov I. Multi-functional technical devices for improvement and control of athletes' preparedness in martial arts. Sport Mont.2020;18(1):9–14. DOI: 10.26773/smj.200202.
420. Zadorozhna O, Briskin Yu, Pityn M, Perederiy A, Neroda N. (2020). Tactical training of elite athletes in Olympic combat sports: practice and experience. Trends in Sport Sciences. 27(2): 71–85. DOI: 10.23829/TSS.2020.27.2-4.
421. Zadorozhna O, Briskin Yu, Pityn M, Svistelnyk I, Roztorhui M, Vorontsov A. The importance of information blocks which form the basis of tactical knowledge at different stages of long-term development in modern Olympic combat sports. Ido movement for culture. Journal of Martial Arts Anthropology. 2021;21;2:27–40. DOI: 10.14589/ido.21.2.5.
422. Zadorozhna O, Okopnyy A, Hutsul N, Kotelnyk A, Grashchenkova Zh, Perederiy A, Pityn M, Svistelnyk I. Improving kickboxers' special physical preparedness which accounts for their individual tactical style and technical skills. Journal of Physical Education and Sport. 2019;19;2;170:1173–9. DOI: 10.7752/jpes.2019.02170.
423. Zadorozhna O, Pityn M, Hlukhov I, Stepanyuk S, Kharchenko-Baranetska L, Drobot K. Indicators of athletes' effectiveness as a basis of team tactical training in women epee fencing. Trends in Sport Sciences. 2020;27(4):191–202. DOI: 10.23829/TSS.2020.27.4-2
424. Zadorozhna O, Briskin A, Perederiy A, Pityn M, Stepanchenko N. Improving fencers' theoretical training based on the stage reached in their basic development. Ido movement for culture. Journal of Martial Arts Anthropology. 2018;18;2:43–7.

425. Zadorozhna O, Briskin Y, Perederiy A, Pityn M, Sydorko O. Team composition in epee fencing which accounts for sportsmen's individual performance. *Journal of Physical Education and Sport*. 2018;273:1863-70. DOI: 10.7752/jpes.2018.s4273.

426. Zadorozhna OR, Briskin YA, Pityn MP, Bohuslavskaya VY, Hlukhov IG. Participation tactics of elite freestyle wrestlers in competition system in 2013-2016 Olympic cycle. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, 2021;25(5):275-285. DOI: <https://doi.org/10.15561/26649837.2021.0502>

427. Zhang M, Chen L, Yuan X, Huang R, Liu Sh, Yong J. Visualization of Technical and Tactical Characteristics in Fencing [Internet]. 2020 [cited 2023 Jan. 15]. Available from: <http://surl.li/gpvzu>.

ДОДАТКИ

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж першого сезону олімпійських циклів 2004-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики					p	
		1	2	3	4	5	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	8,16 ± 2,19	5,63 ± 2,94	6,63 ± 2,19	9,40 ± 0,55	8,00 ± 1,73	0,003*	0,004*
	Min – Max	1 – 10	1 – 10	3 – 10	9 – 10	7 – 10		
	W	<0,001	0,121	0,263	0,019	0,131		
Показник медальних здобутків	X ± SD	50,93 ± 24,51	7,47 ± 15,20	12,74 ± 11,79	17,11 ± 11,70	24,29 ± 21,99	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	0,00 – 100	0,00 – 50,00	0,00 – 40,00	0,00 – 30,00	0,00 – 42,86		
	W	0,964	<0,001	0,033	0,794	0,955		
Найвищий результат	X ± SD	1,40 ± 0,91	9,56 ± 7,38	5,95 ± 7,61	3,00 ± 1,87	2,67 ± 2,08	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 5	1 – 29	1 – 33	1 – 6	1 – 5		
	W	<0,001	0,054	<0,001	0,568	0,83		
Найнижчий результат	X ± SD	19,84 ± 13,03	60,44 ± 33,03	36,42 ± 14,33	41,20 ± 8,76	22,33 ± 9,24	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 59	12 – 140	18 – 68	33 – 52	17 – 33		
	W	0,019	0,142	0,015	0,28	0,131		
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	4,72 ± 5,28	58,31 ± 32,97	33,00 ± 28,73	13,20 ± 2,49	9,33 ± 2,74	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 20	17 – 130	8 – 112	11 – 17	1 – 24		
	W	<0,001	0,230	0,001	0,476	0,276		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	4,48 ± 3,89	37,58 ± 27,17	21,93 ± 13,93	23,40 ± 10,04	7,67 ± 7,37	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 17	6 – 94	6 – 55	12 – 34	2 – 16		
	W	<0,001	0,096	0,067	0,227	0,7		

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке атлети посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місце, яке посіли спортсмени на чемпіонатах світу: 1 – тактика утримування лідерства (n=26); 2 – тактика поступового підвищення позиції (n=17); 3 – комбінована тактика (n=20); 4 – тактика утримування позиції (n=5); 5 – тактика повернення лідерства (n=4); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса. * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж другого сезону олімпійських циклів 2004-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики					P	
		1	2	3	4	5	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	9,23 ± 1,31	7,31 ± 2,77	7,85 ± 2,56	9,00 ± 1,00	9,25 ± 0,96	0,037*	0,12
	Min – Max	6 – 11	2 – 10	1 – 11	8 – 10	8 – 10		
	W	0,026	0,019	0,023	0,149	0,382		
Показник медальних здобутків	X ± SD	51,50 ± 22,51	5,48 ± 9,07	19,75 ± 17,67	20,94 ± 11,53	34,79 ± 24,21	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	18,18 – 100	5,48 – 33,33	0,00 – 62,50	10,00 – 37,50	12,50 – 66,67		
	W	0,165	<0,001	0,052	0,524	0,853		
Найвищий результат	X ± SD	1,23 ± 0,82	11,56 ± 15,38	7,30 ± 16,81	1,80 ± 1,10	1,00 ± 0,00	0,063	<0,001*
	Min – Max	1 – 5	2 – 60	1 – 76	1 – 3	1 – 1		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,0188	1		
Найнижчий результат	X ± SD	19,35 ± 10,52	64,31 ± 30,20	49,45 ± 26,12	49,20 ± 31,04	38,25 ± 25,16	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	3 – 35	16 – 135	17 – 112	11 – 79	19 – 75		
	W	0,002	0,503	0,072	0,27	0,232		
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	3,50 ± 2,32	60,88 ± 78,29	32,55 ± 62,36	12,60 ± 8,32	3,25 ± 1,71	0,01*	<0,001*
	Min – Max	1 – 8	12 – 317	1 – 266	3 – 21	1 – 5		
	W	0,002	<0,001	<0,001	0,357	0,995		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	5,38 ± 5,50	36,14 ± 22,80	11,94 ± 8,84	21,00 ± 13,84	15,25 ± 12,74	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 17	3 – 75	3 – 33	7 – 38	2 – 32		
	W	<0,001	0,539	0,031	0,461	0,997		

Примітки. X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке атлети посіли упродовж сезону, показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місце, яке посіли спортсмени на чемпіонатах світу; 1 – тактика утримування лідерства (n=26); 2 – тактика поступового підвищення позиції (n=17); 3 – комбінована тактика (n=20); 4 – тактика утримування позиції (n=5); 5 – тактика повернення лідерства (n=4); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних фехтувальників світу, які упродовж третього сезону олімпійських циклів 2004-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики					p	
		1	2	3	4	5	ОДА	KY
Кількість змагань	X ± SD	9,96 ± 1,08	9,53 ± 1,77	10,35 ± 1,31	9,00 ± 2,24	8,50 ± 1,91	0,09	0,248
	Min – Max	8 – 12	7 – 14	9 – 14	5 – 10	6 – 10		
	W	0,012	0,147	0,002	0,003	0,382		
Показник медальних здобутків	X ± SD	49,15 ± 17,25	12,02 ± 7,96	35,55 ± 19,75	10,00 ± 12,25	8,13 ± 5,54	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	10,00 – 88,89	0,00 – 30,00	10,00 – 100	0,00 – 30,00	0,00 – 12,50		
	W	0,724	0,092	0,005	0,18	0,158		
Найвищий результат	X ± SD	1.12 ± 0,33	5,47 ± 6,92	1,40 ± 0,50	5,20 ± 4,71	3,25 ± 1,26	0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 2	1 – 23	1 – 2	1 – 13	2 – 5		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,246	0,56		
Найнижчий результат	X ± SD	20,00 ± 9,19	69,59 ± 35,03	39,65 ± 23,31	56,60 ± 51,83	58,25 ± 47,76	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	5 – 35	29 – 133	3 – 103	27 – 149	17 – 126		
	W	0,002	0,061	0,002	0,009	0,562		
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	3,23 ± 2,07	22,53 ± 19,38	4,75 ± 2,53	28,40 ± 30,07	25,00 ± 11,34	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 8	1 – 72	1 – 8	12 – 82	10 – 37		
	W	0,003	<0,001	0,059	0,009	0,997		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	6,69 ± 7,27	18,25 ± 12,82	7,70 ± 7,79	20,75 ± 11,03	67,50 ± 82,73	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 33	2 – 55	1 – 33	10 – 33	9 – 126		
	W	<0,001	0,029	<0,001	0,621	1		

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехтувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу; 1 – тактика утримування лідерства (n=26), 2 – тактика поступового підвищення позиції (n=17), 3 – комбінована тактика (n=20), 4 – тактика утримування позиції (n=5); 5 – тактика повернення лідерства (n=4); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; KY – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних фехувальників світу, які упродовж четвертого сезону олімпійських циклів 2004-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики					p	
		1	2	3	4	5	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	10,15 ± 1,26	9,53 ± 1,18	10,00 ± 1,41	8,60 ± 1,67	7,75 ± 1,26	0,004*	0,011*
	Min – Max	7 – 13	8 – 12	8 – 14	6 – 10	6 – 9		
	W	0,002	0,104	0,008	0,385	0,56		
Показник медальних здобутків	X ± SD	46,90 ± 19,39	25,02 ± 15,92	31,41 ± 16,20	17,39 ± 9,73	30,56 ± 13,03	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	10,00 – 80,00	0,00 – 60,00	10,00 – 66,67	10,00 – 33,33	22,22 – 50,00		
	W	0,449	0,101	0,074	0,153	0,05		
Найвищий результат	X ± SD	1,38 ± 0,70	1,65 ± 0,86	1,35 ± 0,59	2,20 ± 0,84	1,25 ± 0,50	0,122	0,127
	Min – Max	1 – 3	1 – 4	1 – 3	1 – 3	1 – 2		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,385	0,017		
Найнижчий результат	X ± SD	22,65 ± 9,68	55,24 ± 37,91	32,20 ± 7,88	78,00 ± 47,27	69,25 ± 30,38	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	5 – 36	17 – 167	5 – 45	36 – 154	35 – 106		
	W	0,002	0,001	<0,001	0,454	1		
Позиція у рейтингу FIE	X ± SD	3,27 ± 1,97	6,29 ± 3,22	3,45 ± 2,46	11,80 ± 5,26	5,00 ± 4,69	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 8	1 – 14	1 – 8	3 – 17	2 – 12		
	W	0,017	0,538	0,006	0,299	0,05		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	2,46 ± 1,14	2,88 ± 0,99	2,15 ± 1,09	3,60 ± 0,89	1,50 ± 0,58	0,015*	0,018*
	Min – Max	1 – 4	1 – 4	1 – 4	2 – 4	1 – 2		
	W	0,002	0,015	0,005	0,003	0,062		

Примітки: X – середнє арифметичне значення, SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких фехувальники взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке атлети посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких спортсмени здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місце, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу; 1 – тактика утримування лідерства (n=26); 2 – тактика поступового підвищення позиції (n=17); 3 – комбінована тактика (n=20); 4 – тактика утримування позиції (n=5); 5 – тактика повернення лідерства (n=4); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних борців світу, які у першому сезоні олімпійського циклу 2013-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики				p	
		1	2	3	4	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	3,42 ± 2,61	3,85 ± 2,43	4,91 ± 2,17	3,80 ± 1,30	0,437	0,33
	Min – Max	1 – 9	1 – 8	2 – 8	2 – 5		
	W	0,099	0,012	0,177	0,525		
САМ	X ± SD	1,69 ± 0,72	5,45 ± 2,99	5,72 ± 3,08	2,58 ± 1,82	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1,00 – 3,00	1,00 – 12,67	2,25 – 11,50	1,00 – 5,20		
	W	0,003	0,19	0,14	0,277		
Найвищий результат	X ± SD	1,26 ± 0,65	1,92 ± 1,20	1,55 ± 1,21	1,20 ± 0,45	0,151	0,09
	Min – Max	1 – 3	1 – 5	1 – 5	1 – 2		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,003		
Найнижчий результат	X ± SD	2,79 ± 2,04	11,88 ± 8,78	14,45 ± 10,26	4,80 ± 4,15	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 9	1 – 32	5 – 37	1 – 11		
	W	<0,001	0,056	0,013	0,484		
Показник медальних здобутків	X ± SD	97,32 ± 6,44	59,23 ± 31,73	56,33 ± 24,67	87,00 ± 18,57	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	80,00 – 100	0,00 – 100	0,00 – 87,50	60,00 – 100		
	W	<0,001	0,033	0,314	0,068		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	1,79 ± 0,80	14,00 ± 8,72	11,67 ± 9,24	2,00 ± 1,00	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 3	3 – 32	5 – 30	1 – 3		
	W	0,005	0,2	0,017	0,149		

Примітки X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке спортсмени посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких атлети здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місце, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу; САМ – середнє арифметичне усіх місць, які атлети посіли на змаганнях упродовж сезону; 1 – тактика утримування лідерства (n=22); 2 – тактика поступового підвищення результатів (n=33); 3 – комбінована тактика (n=12); 4 – тактика повернення лідерства (n=5); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шаліро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних борців світу, які у другому сезоні олімпійського циклу 2013-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики				p	
		1	2	3	4	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	4,00 ± 1,82	4,41 ± 2,20	5,09 ± 2,17	3,20 ± 1,92	0,356	0,319
	Min – Max	1 – 8	1 – 8	1 – 9	1 – 6		
	W	0,248	0,044	0,452	0,998		
САМ	X ± SD	1,59 ± 0,82	4,30 ± 2,33	3,43 ± 2,86	4,68 ± 2,73	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1,00 – 4,00	1,00 – 12,00	1,00 – 11,50	2,25 – 9,00		
	W	<0,001	0,011	<0,001	0,473		
Найвищий результат	X ± SD	1,14 ± 0,48	2,10 ± 2,27	1,36 ± 0,81	3,00 ± 3,39	0,105	0,038*
	Min – Max	1 – 3	1 – 12	1 – 3	1 – 9		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,016		
Найнижчий результат	X ± SD	2,38 ± 1,91	8,72 ± 5,46	8,09 ± 6,16	8,00 ± 3,54	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 8	1 – 20	1 – 19	3 – 12		
	W	<0,001	0,044	0,165	0,975		
Показник медальних здобутків	X ± SD	97,22 ± 8,87	61,89 ± 33,13	82,78 ± 19,64	58,33 ± 37,27	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	66,67 – 100	0,00 – 100	33,33 – 100	0,00 – 100		
	W	<0,001	0,005	0,012	0,876		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	1,83 ± 0,86	8,64 ± 5,60	4,78 ± 4,71	7,50 ± 6,36	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 3	2 – 20	1 – 15	3 – 12		
	W	<0,001	0,113	0,016	1		

Примітки. X – середнє арифметичне значення, SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке спортсмени посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких атлети здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу; САМ – середнє арифметичне усіх місць, які атлети посіли на змаганнях упродовж сезону, 1 – тактика утримування лідерства (n=22); 2 – тактика поступового підвищення результатів (n=33); 3 – комбінована тактика (n=12); 4 – тактика повернення лідерства (n=5), W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями, ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз, КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних борців світу, які у третьому сезоні олімпійського циклу 2013-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики				p	
		1	2	3	4		
Кількість змагань	X ± SD	3,36 ± 1,79	4,75 ± 2,68	5,25 ± 1,86	4,00 ± 1,00	0,068	0,069
	Min – Max	1 – 7	1 – 11	3 – 8	3 – 5		
	W	0,077	0,089	0,164	0,149		
САМ	X ± SD	1,77 ± 0,86	4,86 ± 2,47	2,78 ± 1,72	3,82 ± 2,66	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1,00 – 3,50	1,50 – 13,83	1,13 – 6,43	1,33 – 7,50		
	W	0,001	0,003	0,03	0,483		
Найвищий результат	X ± SD	1,09 ± 0,43	1,59 ± 0,98	1,00 ± 0,00	1,40 ± 0,89	0,04*	0,015*
	Min – Max	1 – 3	1 – 5	1 – 1	1 – 3		
	W	<0,001	<0,001	1	0,003		
Найнижчий результат	X ± SD	3,18 ± 2,54	9,81 ± 5,91	6,42 ± 4,64	7,60 ± 5,68	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 8	2 – 25	2 – 17	2 – 16		
	W	<0,001	0,04	0,045	0,797		
Показник медальних здобутків	X ± SD	92,22 ± 12,10	61,26 ± 26,79	82,89 ± 15,51	72,67 ± 30,04	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	66,67 – 100	0,00 – 100	57,14 – 100	33,33 – 100		
	W	<0,001	0,013	0,07	0,383		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	1,70 ± 0,80	10,82 ± 5,10	1,55 ± 0,69	6,25 ± 4,99	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 3	5 – 21	1 – 3	1 – 11		
	W	<0,001	0,052	0,004	0,388		

Примітки: X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення; кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону; найнижчий результат – найнижче місце, яке спортсмени посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких атлети здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу, САМ – середнє арифметичне усіх місць, які атлети посіли на змаганнях упродовж сезону; 1 – тактика утримування лідерства (n=22); 2 – тактика поступового підвищення результатів (n=33); 3 – комбінована тактика (n=12); 4 – тактика повернення лідерства (n=5); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – одnofакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

Тактика вибору вагової категорії у жіночій боротьбі в олімпійському циклі 2013–2016 рр. (n=24)

Спортсменки	Сезони (роки олімпійського циклу)				Особливості тактики
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 48 кг					
E. Tosaka JPN	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору
M. Stadnik AZE	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посіла 2 м. у ВК 48 кг. 2013 р. – пропустила весь сезон. Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
E. Yankova BUL	О (48 кг) – 100 %, ЧС «юніори» (48 кг)	О (48 кг) – 75,00 % О (53 кг) – 25,00 % «юніори» (48 кг)	О (48 кг) – 100 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %, ОІ	2013–2014 рр. – поєднувала участь у вікових категоріях «дорослі» та «юніори» 2014 р. – пропустила ЧС Ліцензію здобула на Континент. квал. турнір 2016 р. – 2 м., 2 етап відбору.
Ya. Sun CHN	О (48 кг) – 66,67 % Н (51 кг) – 33,33 %, ЧС	О (48 кг) – 100 %	О (48 кг) – 100 %	О (48 кг) – 100 %, ОІ	2014–2015 рр. – пропустила ЧС. Ліцензію на ЧС 2015 р. здобула інша представниця Китайської Народної Республіки Нун Лі – 5 м., 1 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 53 кг					
H. L. Maroulis USA	О (55 кг) – 100 %, ЧС	Н (55 кг) – 77,78 %, ЧС О (58 кг) – 11,11 % О (53 кг) – 11,11 %	Н (55 кг) – 87,50 %, ЧС О (53 кг) – 12,50 %	О (53 кг) – 100 %, ОІ	2014 р. – результати приблизно однакові в усіх ВК. 2015 р. – результати однакові в усіх ВК. Ліцензію здобула на I Всесвіт. квал. турнір 2016 р. – 1 м., 3 етап відбору
S. Yoshida JPN	О (55 кг) – 100 %, ЧС	Н (55 кг) – 33,33 % О (53 кг) – 66,67 %, ЧС	О (53 кг) – 100 %, ЧС	О (53 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. у м. Лондоні посіла 1 м. у ВК 55 кг Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору
S. M. Mattsson SWE	О (55 кг) – 100 %, ЧС	Н (55 кг) – 33,33 % О (53 кг) – 66,67 %, ЧС	Н (55 кг) – 42,86 % О (53 кг) – 57,14 %, ЧС	О (53 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
N. Sinishin AZE	О (55 кг) – 50,00 % О (59 кг) – 50,00 %	Н (60 кг) – 100 %	Н (55 кг) – 77,78 %, ЧС Н (60 кг) – 11,11 % О (58 кг) – 11,11 %	О (58 кг) – 75,00 % О (53 кг) – 25,00 %, ОІ	До 2013 р. виступала за Україну, з 2014 р. – за Азербайджанську Республіку. 2013–2014 рр. – пропустила ЧС. Ліцензію на ЧС 2015 р. здобула інша

Відмінності між обсягами змагальної практики та динамікою результатів провідних борців світу, які у четвертому сезоні олімпійського циклу 2013-2016 рр. застосовували різні види тактики участі у системі змагань (n=72)

Показники		Різновиди тактики				p	
		1	2	3	4	ОДА	КУ
Кількість змагань	X ± SD	2,86 ± 1,21	4,82 ± 1,70	3,58 ± 1,00	4,00 ± 1,41	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 6	2 – 8	1 – 5	2 – 5		
	W	0,027	0,079	0,005	0,064		
СAM	X ± SD	1,72 ± 0,89	4,82 ± 1,70	2,13 ± 1,27	2,99 ± 2,33	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1,00 – 5,00	2 – 8	1,00 – 5,00	1,33 – 7		
	W	<0,001	<0,001	0,02	0,058		
Найвищий результат	X ± SD	1,14 ± 0,47	1,36 ± 0,60	1,17 ± 0,39	1,60 ± 0,89	0,236	0,212
	Min – Max	1 – 3	1 – 3	1 – 2	1 – 3		
	W	<0,001	<0,001	<0,001	0,068		
Найнижчий результат	X ± SD	2,55 ± 1,87	7,03 ± 5,06	3,25 ± 2,26	5,00 ± 5,05	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 10	2 – 20	1 – 8	2 – 14		
	W	<0,001	0,0003	0,018	0,008		
Показник медальних здобутків	X ± SD	96,97 ± 11,08	82,16 ± 18,31	90,97 ± 17,21	92,00 ± 17,89	0,013*	0,003*
	Min – Max	50,00 – 100	33,33 – 100	50,00 – 100	60,00 – 100		
	W	<0,001	<0,001	0,0001	0,003		
Результат на головних змаганнях	X ± SD	1,77 ± 0,81	2,70 ± 0,53	1,75 ± 0,87	2,60 ± 0,89	<0,001*	<0,001*
	Min – Max	1 – 3	1 – 3	1 – 3	1 – 3		
	W	<0,001	<0,001	0,004	0,003		

Примітки X – середнє арифметичне значення; SD – середнє квадратичне відхилення, кількість змагань – абсолютне значення кількості змагань, у яких спортсмени взяли участь упродовж сезону; Max – максимальний показник у сезоні; Min – мінімальний показник у сезоні; найвищий результат – найвище місце, яке атлети посіли упродовж сезону, найнижчий результат – найнижче місце, яке спортсмени посіли упродовж сезону; показник медальних здобутків – співвідношення (частка) кількості змагань, на яких атлети здобули медалі, до загальної кількості турнірів, які вони провели упродовж сезону (%); результат на головних змаганнях – місця, які посіли спортсмени на чемпіонатах світу; СAM – середнє арифметичне усіх місць, які атлети посіли на змаганнях упродовж сезону; 1 – тактика утримування лідерства (n=22); 2 – тактика поступового підвищення результатів (n=33); 3 – комбінована тактика (n=12); 4 – тактика повернення лідерства (n=5); W – значення нормальності розподілу показників у кожному з чотирьох сезонів за критерієм Шапіро – Уїлка; p – статистичні значення достовірності відмінностей між показниками у чотирьох сезонах за різними критеріями; ОДА – однофакторний дисперсійний аналіз; КУ – критерій Краскела – Уолліса; * – відмінності у значеннях показників на рівні p<0,05.

					представниця Азербайджанської Республіки A. Dorogan – 5 м. 1 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 58 кг					
K. Icho JPN	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (58 кг) – 100 %, ЧС	О (58 кг) – 100 %, ЧС	О (58 кг) – 100 %, ОІ	Перемогла на Іграх Олімпіади 2004, 2008, 2012 рр. у ВК 63 кг.
v. koblova-zholobova rus	О (55 кг) – 100 %, ЧС	О (58 кг) – 100 %, ЧС	О (58 кг) – 100 %	О (58 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади посіла 5 м. у ВК 55 кг. 2015 р. – пропустила ЧС. Ліцензію здобула на II Всесвіт. квал. турн. – 1 м., 4 етап відбору.
M. Amri TUN	О (55 кг) – 80,00 %, ЧС О (59 кг) – 20,00 %	Н (55 кг) – 75,00 %, ЧС О (58 кг) – 25,00 %	Н (55 кг) – 37,50 %, ЧС О (58 кг) – 62,50 %	О (58 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. – 1 м., 2 етап відбору.
S. Malik IND	О (63 кг) – 100 %	Н (60 кг) – 66,67 %, ЧС О (58 кг) – 33,33 %	Н (60 кг) – 50,00 % О (58 кг) – 50,00 %	О (58 кг) – 60,00 %, ОІ Н (60 кг) – 40,00 %	2013–2015 рр. – пропустила ЧС. Спроба здобути ліцензію на Континент. квал. турн. 2016 р. (2 етап відбору, 5 м.) була невдалою. Завоювала ліцензію на II Всесвіт. квал. турн. 2016 р. («турнір останньої надії») – 2 м., 4 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 63 кг					
R. Kawai JPN	О (55 кг) – 100 % «юніори» (55 кг)	О (58 кг) – 100 % «юніори» (59 кг)	О (58 кг) – 50,00 % О (63 кг) – 50,00 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ОІ	2013–2014 рр. – поєднувала участь у вікових категоріях «юніори» та «дорослі». 2013–2014 рр. – пропустила ЧС. 2013–2015 рр. – виступи однаково вдалі в обох ВК. Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
m. mamashuk blr	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ЧС U23 (63 кг)	О (63 кг) – 83,33 %, ОІ О (69 кг) – 16,67 %	2015 р. – виступи у вікових категоріях «дорослі» та U23. Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. – 1 м., 2 етап відбору.
E. Larionova KAZ	О (63 кг) – 100 %, ЧС «юніори» (63 кг)	О (63 кг) – 100 % «юніори» (63 кг)	О (63 кг) – 88,89 %, ЧС О (69 кг) – 11,11 %	О (63 кг) – 83,33 %, ОІ О (69 кг) – 16,67 %	2013–2014 рр. – поєднувала участь серед «юніорів» та «дорослих». Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. – 2 м., 2 етап відбору.
M. E. Michalik POL	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ЧС	О (63 кг) – 100 %, ОІ	Брала участь в усіх чотирьох етапах олімпійського відбору, починаючи з ЧС 2015 р., але невдало. Здобула ліцензію на II Всесвіт. квал. турн. («турнір останньої

Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 69 кг					надії) – 1 м., 4 етап відбору.
S. Dosho JPN	Н (67 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 3 м., 1 етап відбору.
n. vorobieva rus	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади посіла 1 м. у ВК 72 кг. Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
J. E. M. Fransson SWE	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади посіла 9 м. у ВК 72 кг. Ліцензію здобула на ЧС 2015 р. – 5 м., 1 етап відбору.
E. Syzdykova KAZ	О (72 кг) – 87,50 %, ЧС О (67 кг) – 12,50 %	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ЧС	О (69 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. 2016 р. – 1 м., 2 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 75 кг					
E. E. Wiebe CAN	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. 2016 р. – 1 м., 2 етап відбору.
G. Manyurova KAZ	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посіла 3 м. у ВК 72 кг. Ліцензію здобула на Континент. квал. турн. 2016 р. – 2 м., 2 етап відбору.
e. bukina rus	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ОІ	Спроба здобути ліцензію на I Всесвіт. квал. турн. (3 етап відбору) була невдалою – 3 м. Здобула ліцензію на II Всесвіт. квал. турн. («турнір останньої надії») – 1 м., 4 етап відбору.
F. Zhang CHN	О (72 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію на ЧС 2015 р. здобула інша представниця Китайської Народної Республіки Zhou Qian – 2 м., 1 етап відбору.

Примітки. Континент. квал. турн. – Континентальний кваліфікаційний турнір, Всесвіт. квал. турн. – Всесвітній кваліфікаційний турнір, ОІ – Ігри Олімпіади, ЧС – чемпіонат світу, м. – місце, ОІ – Олімпійські ігри, ВК – вагова категорія; О – олімпійська вагова категорія; Н – неолімпійська вагова категорія; 100 % – відсоток турнірів, які спортсменка провела у ваговій категорії.

Тактика вибору вагової категорії у вільній боротьбі в олімпійському циклі 2013–2016 рр. (n=24)

Спортсмени	Сезони (роки олімпійського циклу)				
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Особливості тактики
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 57 кг					
V. Khinchegashvili GEO	Н (60 кг) – 100 %	О (57 кг) – 75,00 %, ЧС Н (61 кг) – 25,00 %	О (57 кг) – 50,00 %, ЧС Н (61 кг) – 50,00 %	О (57 кг) – 50,00 %, ОІ Н (61 кг) – 50,00 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 55 кг. 2013 р. – виступ на ЧС у ВК 60 кг невдалий (10 м.). 2014–2016 рр. – виступи в обох ВК однаково вдалі (1–3 м.). Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
R. Higuchi JPN	«кадети» (58 кг) – 100 %	пропустив	О (57 кг) – 66,67 % «юніори» (58 кг) – 33,33 %	Н (61 кг) – 25,00 % О (57 кг) – 75,00 %, ОІ	2013–2015 рр. – пропустив ЧС. 2013 р. – виступав серед «кадетів». 2015 р. – виступав серед «дорослих» та «юніорів». 2016 р. – виступи в обох ВК однаково вдалі (1 м.). Ліцензію здобув на Континент. квал. турн. – 1 м., 2 етап відбору
H. Rahimi Sabzali IRI	О (55 кг) – 100 %, ЧС	О (57 кг) – 100 %, ЧС	О (57 кг) – 100 %, ЧС	О (57 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади посів 8 м. у ВК 55 кг. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
H. Aliev AZE	Н (60 кг) – 100 %, ЧС	Н (61 кг) – 80,00 %, ЧС О (65 кг) – 25,00 %	Н (61 кг) – 66,67 %, ЧС О (65 кг) – 33,33 %	Н (61 кг) – 50,00 % О (65 кг) – 25,00 % О (57 кг) – 25,00 %, ОІ	2013 р. – виступ на ЧС у ВК 60 кг невдалий (30 м.). 2014 р. – виступ на ЧС у ВК 61 кг) вдалий (1 м.), у ВК 65 кг вдалий (1 м.). 2015 р. – виступ на ЧС у ВК 61 кг вдалий (1 м.), у ВК 65 кг посередні (3–8 м.). 2016 р. – виступ у ВК 65 кг невдалий (5 м.). Виступав у ВК 57 кг тільки на Іграх XXXI Олімпіади 2016 р. На ЧС 2015 р. у ВК 61 кг посів 1 м. Ліцензію у ВК 57 кг здобув на I Всесвіт квал. турн. 2016 р. інший представник Азербайджанської Республіки М. Hasanzade – 2 м., 3 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 65 кг					
s. ramonov rus	О (66 кг) – 100 %	О (65 кг) – 75,00 %, ЧС Н (70 кг) – 25,00 %	О (65 кг) – 71,43 %, ЧС Н (70 кг) – 28,57 %	О (65 кг) – 100 %	2013–2014 рр. – виступи в обох ВК приблизно однакові. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 3 м., 1 етап відбору.
T. Asgarov AZE	пропустив	О (65 кг) – 100 %	О (65 кг) – 50,00 %, ЧС Н (70 кг) – 50,00 %	О (65 кг) – 100 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 60 кг. 2015 р. – виступи у ВК 70 кг посередні (2–12 м.). Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 5 м., 1 етап відбору.
F. Chamizo Marquez ITA	О (66 кг) – 100 %	О (65 кг) – 100 %	О (65 кг) – 83,33 % Н (70 кг) – 16,67 %	О (65 кг) – 100 %	2013–2014 рр. – пропустив ЧС. До 2011 р. виступав за Кубу, з 2013 р. – за Італію.

					Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
I. Navruzov UZB	O (66 кг) – 75,00 % H (70 кг) – 25,00 %	O (65 кг) – 66,67 %, ЧС H (70 кг) – 33,33 %	O (65 кг) – 100 %	O (65 кг) – 33,33 %, ОІ H (70 кг) – 66,67 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 9 м. у ВК 66 кг. 2013 р. – пропустив ЧС. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 74 кг					
H. Yazdani Charati IRI	пропустив	«юніори» (66 кг) – 100 %	H (70 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %, ОІ	2015 р. – виступи у ВК 70 кг вдалі (1–2 м.) 2014 р. – виступав серед «юніорів». На ЧС 2015 р. посів 2 м. Ліцензію на ЧС 2015 р. у ВК 74 кг здобув інший представник Ірану А. М. Ghasemi – 5 м., 1 етап відбору.
a. geduev rus	O (74 кг) – 100 %	O (74 кг) – 100 %	O (74 кг) – 75,00 % ЧС O (86 кг) – 25,00 %	O (74 кг) – 100 %, ОІ	2013–2014 рр. – пропустив ЧС. 2015 р. – виступи у ВК 74 кг вдалі (1–3 м.), у ВК 86 кг – носередні (8 м.). Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 3 м., 1 етап відбору.
Ya Hasanov, AZE	O (74 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %	O (74 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 5 м. у ВК 66 кг. Ліцензію здобув на Континент. квал. турнір 2016 р. – 1 м., 2 етап відбору
S. Demirtas TUR	O (74 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %, ЧС	O (74 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобув на І Всесвіт. квал. турнір 2016 р. – 1 м., 3 етап відбору Попередня спроба на Континент. квал. турнір. була невдалою – 9 м., 2 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 86 кг					
a. sadulaev rus	O (84 кг) – 100 %, «кадетів» (85 кг)	O (86 кг) – 100 %, ЧС	O (86 кг) – 80,00 %, ЧС O (97 кг) – 25,00 %	O (86 кг) – 100 %, ОІ U23 (86 кг)	2013 р. – виступав серед «дорослих» та «кадетів». 2016 р. – виступав у U23 та серед «дорослих». 2015 р. – виступи в обох ВК однаково вдалі (1 м.). Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. (1 м.) – 1 етап відбору.
S. Yasar TUR	O (84 кг) – 100 %	O (86 кг) – 100 %, ЧС	O (86 кг) – 100 %, ЧС	O (86 кг) – 100 %, ОІ	До 2013 р. виступав за російську федерацію, з 2014 р. – за Туреччину. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
J. M. T. Cox USA	пропустив	пропустив	пропустив	O (86 кг) – 100 %, ОІ	2013–2015 рр. – повністю пропустив сезони. Ліцензію здобув на І Всесвіт. квал. турнір. – 1 м., 3 етап відбору
Sh. Sharifov AZE	O (96 кг) – 100 %	O (97 кг) – 66,67 % H (70 кг) – 33,33 %	O (97 кг) – 100 %	O (97 кг) – 66,67 % O (86 кг) – 33,33 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 84 кг. 2013 р. – виступи у ВК 96 кг вдалі (2–3 м.), ЧС пропустив. 2014 р. – виступи у ВК 97 кг вдалі (1–2 м.), у ВК 70 кг – неспаді (19 м.). 2015 р. – виступи у ВК 97 кг вдалі (1–3 м.), ЧС пропустив. 2016 р. – виступи у ВК 97 кг невдалі (17–19 м.), змінив ВК тільки для виступу в Іграх XXXI Олімпіади 2016 р (перейшов в легшу). Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. інший

					представник Азербайджану М. Khatiyev – 5 м., 1 етап відбору
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 97 кг					
K. F. Snyder USA	О (96 кг) – 100 %, ЧС	«юніори» (96 кг)	О (97 кг) – 100 %, ЧС	О (97 кг) – 100 %, ОІ	2014 р. – виступав тільки серед «юніорів» Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. (1 м.) – 1 етап відбору.
K. Goziyomov AZE	О (96 кг) – 100 %, ЧС	О (97 кг) – 100 %, ЧС	О (97 кг) – 100 %, ЧС	О (97 кг) – 100 %, ЧС	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 3 м. у ВК 96 кг. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. (3 м.) – 1 етап відбору.
A. Saritov ROM	О (84 кг) – 100 %	О (86 кг) – 100 %	О (97 кг) – 100 %	О (97 кг) – 100 %, ОІ	2014 р. – виступи у ВК 86 кг вдалі (1 м.) У 2013–2015 рр. виступав за російську федерацію, з 2016 р. – за Румунію. Ліцензію здобув на II Всесвіт. квал. турнір («турнір останньої надії») – 1 м., 4 етап відбору.
M. I. Ibragimov UZB	О (84 кг) – 50,00 % О (96 кг) – 50,00 %	О (97 кг) – 100 %	О (97 кг) – 100 %	О (97 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – результати у ВК 96 кг вищі (1 м.), ніж у 84 кг (2–5 м.). Ліцензію здобув на I Всесвіт. квал. турнір 2016 р. – 2 м., 3 етап відбору. Попередня спроба здобути її на Континент. квал. турнір. (2 етап відбору) була невдалою – 2 м. У 2012–2013 рр. виступав за російську федерацію, з 2016 р. – за Республіку Узбекистан
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 125 кг					
T. Akgul TUR	О (120 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 8 м. у ВК 120 кг. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. (1 м.) – 1 етап відбору.
K. Ghasemi IRI	О (120 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 %	О (125 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 3 м. у ВК 120 кг. Ліцензію здобув на Континент. квал. турнір 2016 р. – 1 м., 2 етап відбору.
i. saidau blr	пропустив	О (125 кг) – 100 %	О (97 кг) – 50,00 % О (125 кг) – 50,00 %	О (125 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – пропустив сезон. Ліцензію здобув на II Всесвіт. квал. турнір 2016 р. («турнір останньої надії») – 1 м., 4 етап відбору 2014–2015 рр. – пропустив ЧС. 2015 р. – результати у ВК 125 кг вищі (3–5 м.), ніж у 97 кг (1–13 м.). До 2012 р. включно виступав за російську федерацію, з 2014 р. – за республіку білорусь.
G. Petriashvili GEO	О (120 кг) – 100 %, «юніори» (120 кг)	О (125 кг) – 100 %, «юніори» (120 кг)	О (125 кг) – 100 %, ЧС	О (125 кг) – 100 % U23 (125 кг)	2013–2014 рр. – виступав у ВК «юніори» та «дорослі». 2016 р. – виступав у U23 та «дорослі». Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 3 м., 1 етап відбору.

Примітки. Континент. квал. турнір. – Континентальний кваліфікаційний турнір, Всесвіт. квал. турнір. – Всесвітній кваліфікаційний турнір, ОІ – Ігри Олімпіади, ЧС – чемпіонат світу, м. – місце, ОІ – Олімпійські ігри; ВК – вагова категорія; О – олімпійська вагова категорія; Н – неолімпійська вагова категорія; 100 % – відсоток турнірів, які спортсмен провів у ваговій категорії.

Тактика вибору вагової категорії у греко-римській боротьбі в олімпійському циклі 2013–2016 рр. (n=24)

Спортсмени	Сезони (роки олімпійського циклу)				Особливості тактики
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 59 кг					
I. Borrero Molina CUB	О (60 кг) – 100 %, ЧС	О (59 кг) – 100 %, ЧС	О (59 кг) – 100 %, ЧС	О (59 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
Sh. Ota JPN	«юніори» (55 кг)	О (59 кг) – 100 %	О (59 кг) – 100 %	О (59 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – виступав тільки серед «юніорів» Здобув ліцензію на Континент. квал. турнір – 2 м., 2 етап відбору.
S. A. Berge NOR	О (60 кг) – 62,50 %, ЧС О (66 кг) – 37,50 %	О (59 кг) – 75,00 %, ЧС О (66 кг) – 25,00 %	О (59 кг) – 62,50 %, ЧС О (66 кг) – 37,50 %	О (59 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 13 м. у ВК 60 кг. 2013 р. – результати у ВК 66 кг – 1–5 м., у 60 кг – 1–25 м. 2014 р. – результати у ВК 66 кг – 1–3 м., у 59 кг – 1–15 м. 2015 р. – результати у ВК 66 кг – 1–8 м., у 59 кг – 3–10 м.
E. Tasmuradov UZB	О (60 кг) – 100 %, ЧС	О (59 кг) – 50,00 %, ЧС О (66 кг) – 50,00 %	О (59 кг) – 75,00 %, ЧС О (66 кг) – 25,00 %	О (59 кг) – 60,00 %, ОІ О (66 кг) – 40,00 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 16 м. у ВК 55 кг 2014 р. – результати у ВК 66 кг – 2–5 м., у 59 кг – 1–10 м. 2015 р. – результати у ВК 66 кг – 16 м., у 59 кг – 1–11 м. 2016 р. – результати у ВК 66 кг – 13–14 м., у 59 кг – 1–3 м.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 66 кг					
D. Stefanek SER	О (66 кг) – 71,43 % О (74 кг) – 28,57 %	О (66 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 75,00 %, ОІ Н (71 кг) – 25,00 %	2013 р. – у ВК 74 кг – 3–10 м., у 66 кг – 1–19 м., пропустив ЧС. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 3 м., 1 етап відбору.
M. Arutyunyan ARM	О (66 кг) – 100 %	О (66 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 50,00 %, ОІ Н (71 кг) – 50,00 %	До 2013 р. виступав за російську федерацію, надалі – за Республіку Вірменію. 2013 р. – пропустив ЧС. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (5 м.) – 1 етап відбору.
R. Chumayev AZE	О (66 кг) – 100 %	Н (71 кг) – 100 %, ЧС	Н (71 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – пропустив ЧС. Здобув ліцензію на Всесвіт. квал. турнір. 2016 р. (1 м., «турнір останньої надії») – 4 етап відбору.
Sh. Bolkvadze GEO	«юніори» (66 кг)	«юніори» (66 кг)	О (66 кг) – 100 %, ЧС	О (66 кг) – 66,67 %, ОІ Н (71 кг) – 33,33 %	2013–2014 рр. – виступав тільки серед «юніорів» Ліцензію здобув на Континент. квал. турнір. 2016 р. (2 м.) – 2 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 75 кг					
r. vlasov rus	О (74 кг) –	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ЧС	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 74 кг.

	100 % ЧС	ЧС	ЧС	ОІ	Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
M. O. Madsen DEN	О (74 кг) – 100 % ЧС	О (75 кг) – 50,00 % Н (80 кг) – 50,00 %	О (75 кг) – 83,33 %, ЧС Н (80 кг) – 16,67 %	О (75 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 5 м. у ВК 74 кг. 2014 р. – пропустив ЧС. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. – 2 м., 1 етап відбору.
S. M. Abdvali IRI	О (74 кг) – 66,67 % О (55 кг) – 33,33 %	О (75 кг) – 60,00 % Н (71 кг) – 40,00 %	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 11 м. у ВК 66 кг. 2013–2014 рр. – пропустив ЧС. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. – 5 м., 1 етап відбору.
H.-W. Kim KOR	О (74 кг) – 100 % ЧС	О (75 кг) – 100 %	О (75 кг) – 100 %, ЧС	О (75 кг) – 80,00 %, ОІ Н (80 кг) – 20,00 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 66 кг. 2014 р. – пропустив ЧС. Здобув ліцензію на Континент. квал. турн. – 1 м., 2 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 85 кг					
d. chakvetadze rus	О (84 кг) – 100 %	О (85 кг) – 100 %	О (85 кг) – 100 %, ЧС	О (85 кг) – 100 %, ОІ	2013–2014 рр. – пропустив ЧС. Ліцензію здобув інший представник російської федерації А. Mishin (1 м.) на Континент квал. турн. – 2 етап відбору. До 2013 р. виступав за Грузію, з 2013 р. – за російську федерацію.
Zh. Belenyuk UKR	О (84 кг) – 100 %	О (85 кг) – 100 %, ЧС	О (85 кг) – 100 %, ЧС	О (85 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – пропустив ЧС. Здобув ліцензію на ЧС 2015 р. – 1 м., 1 етап відбору.
D. M. Kudla GER	«юніори» (84 кг)	О (85 кг) – 100 %, «юніори» (84 кг)	О (85 кг) – 100 %, «юніори» (85 кг)	О (85 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – виступав тільки серед «юніорів» (ВК 84 кг). 2014–2015 рр. – поєднував участь серед «юніорів» та «дорослих» (ВК 84 кг та 85 кг). У 2013–2015 рр. пропустив ЧС. Брав участь у Континент. квал. турн. (2 етап відбору), але невдало (5 м.). Здобув ліцензію на II Всесвіт. квал. турн. 2016 р. (1 м., «турнір останньої надії») – 4 тап відбору.
j. hamzatov blr	О (84 кг) – 80,00 %, ЧС О (96 кг) – 20,00 % Всесвія Універсіада – 96 кг	О (85 кг) – 100 %, ЧС	О (85 кг) – 100 %, ЧС	О (85 кг) – 100 %, ОІ	Здобув ліцензію на II Всесвіт. квал. турн. 2016 р. (1 м.) – 3 етап відбору.
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 98 кг					
A. Aleksanyan ARM	О (96 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ОІ	Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (1 м.) – 1 етап відбору.
Ya. D. Lugo Cabrera CUB	О (96 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 83,33 %, ОІ О (130 кг) – 16,67 %	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 3 м. у ВК 96 кг. 2014 р. – пропустив ЧС. Ліцензію здобув на Континент. квал. турн. 2016 р. (1 м.) – 2 етап відбору.
C. Ildem TUR	О (96 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 11 м. у ВК 96 кг.

	ЧС	ЧС	ЧС	ОІ	Спроба здобути ліцензію на Континент. квал. турн. (2 етап відбору) була невдалою (13 м.). Ліцензію здобув на II Всесвіт. квал.турн. (1 м., «турнір останньої надії») – 4 етап відбору
Gh. Rezaei IRI	пропустив	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ЧС	О (98 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. посів 1 м. у ВК 96 кг. 2013 р. – пропустив сезон. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (2 м.) – 1 етап відбору
Переможці та призери Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. у ВК 130 кг					
M. Lopez Nunez CUB	пропустив	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. – 1 м. у ВК 120 кг. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (2 м.) – 1 етап відбору.
R. Kayaalp TUR	О (120 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ОІ	На Іграх XXX Олімпіади 2012 р. – 3 м. у ВК 120 кг. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (1 м.) – 1 етап відбору.
S. S. Shariati AZE	О (120 кг) – 100 %	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ЧС	О (130 кг) – 100 %, ОІ	2013 р. – пропустив ЧС. До 2013 виступав за Іран, з 2013 р. – за Азербайджанську Республіку. Ліцензію здобув на ЧС 2015 р. (5 м.) – 1 етап відбору.
s. semenov rus	О (120 кг) – 100 %, «юніори» (120 кг)	«юніори» (120 кг)	О (130 кг) – 100 %, «юніори» (120 кг)	О (130 кг) – 100 %, ОІ	2013–2015 рр. – пропустив ЧС. У першому і третьому сезонах виступав серед «юніорів» (ВК 120 кг) та «дорослих», у другому – тільки серед «юніорів» (ВК 120 кг). Ліцензію на ЧС 2015 р. здобув інший представник російської федерації – b takhov (3 м., 1 етап відбору)

Примітки: Континент. квал. турн. – Континентальний кваліфікаційний турнір; Всесвіт. квал.турн. – Всесвітній кваліфікаційний турнір; ОІ – Ігри Олімпіади; ЧС – чемпіонат світу, м – місце; ОІ – Олімпійські ігри; ВК – вагова категорія; О – олімпійська вагова категорія, Н – неолімпійська вагова категорія; 100 % – відсоток турнірів, які спортсмен провів у ваговій категорії.

успішної практичної реалізації ТПС.			надалі – з усіма; 3. На етапах ГПП – ПБП – самостійно, надалі – разом з технічною та фізичною.	СБП – ЗІП; 4. Три шаблони – один для етапів ГПП – ПБП, другий – для СБП – ПдВД, третій – МРІМ – ЗІП	спеціалізації на етапах ГПП чи ПБП, а також формування індивідуального стилю змагальної діяльності.
-------------------------------------	--	--	---	--	---

Шаблонна, без модифікації, з використанням різноманітного інструментарію

Методичні підходи

1. На етапі ГПП спрямована на вивчення сутності спортивної тактики, а на наступних головним завданням є створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС.	Поступово зростає на кожному етапі.	Від 10 % на етапі ГПП до 50 % і більше на етапі ЗІП	На всіх етапах – комплексно, на етапах ГПП – СБП – з фізичною, технічною, теоретичною, надалі – з теоретичною, технічною та психологічною.	Один шаблон для всіх етапів підготовки.	Добір широкого кола методів та засобів ТП на усіх етапах зі збереженням їх пріоритетності. На кожному етапі пріоритетними є один-три методи чи засоби, решта – допоміжні.
---	-------------------------------------	---	--	---	---

Варіативна, з використанням різноманітного інструментарію

Методичні підходи

1. На етапах ГПП – ПБП спрямована на вивчення сутності спортивної тактики, починаючи з етапу СБП – на створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС, 2. На всіх етапах спрямована на формування ТПС, яка дає змогу реалізувати власний потенціал відповідно до завдань певного етапу підготовки, визначених у фундаментальних джерелах.	Поступово зростає на кожному етапі.	Від 10 % на етапі ГПП до 50 % і більше на етапі ЗІП.	На всіх етапах – комплексно, на етапах ГПП – СБП – вибірково з фізичною, технічною, теоретичною, надалі – з усіма.	Шаблонів немає. На кожному етапі алгоритм реалізації ТП різний	Добір широкого кола методів та засобів ТП на всіх етапах. Пріоритетність може змінюватися на суміжних етапах. Немає чітко визначених пріоритетних чи допоміжних методів чи засобів. Ті, які були на попередньому етапі допоміжними, можуть бути пріоритетними на наступному.
---	-------------------------------------	--	--	--	--

Шаблонно-варіативна, з використанням різноманітного інструментарію

Методичні підходи

Технології тактичної підготовки спортсменів у сучасних олімпійських спортивних єдиноборствах, які застосовують на загальному, етапному та локальному рівнях

Концептуальна частина (мета, спрямування)	Особливості змісту			Процесуальна частина	
	Значущість ТП	Обсяг часу, %	Спосіб реалізації	Різновиди шаблонів	Особливості застосування інструментарію
<i>Шаблонна, з елементами модифікації, з використанням обмеженого інструментарію</i>					
Методичні підходи					
1. Формування ТПС відповідно до завдань певного етапу підготовки, які визначені у фундаментальних працях з теорії спорту; 2. Створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС; 3. На етапах ПП-ПБГІ (або тільки на етапі ПП) спрямована на вивчення сутності тактики та оволодіння базовими елементами, надалі – на створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС.	1 Поступово зростає на кожному етапі; 2. На етапах ПП та ПБП ТП є однією з головних сторін, її реалізують комплексно з іншими, надалі – самостійно.	1 Від 10% на етапі ПП до 50% і більше на етапі ЗІП; 2. Від 21-30 до 50% на етапах ПП та ПБП, надалі – до 10%.	1. На всіх етапах – комплексно, кількість сторін, з якими поєднують ТП, зростає на кожному етапі; 2. На етапах ПП та ПБП – комплексно, надалі – самостійно	1. Один шаблон для усіх етапів; 2. Два шаблони – один для етапів ПП – СБП, другий – ПдВД – ЗІП; 3. Два шаблони – один для етапів ПП – ПБП, другий – СБП – ЗІП	Добір трьох–чотирьох методів та засобів ТП на етапах ПП – СБП та розширення їх діапазону до шести–восьми на наступних. Один з цих методів чи засобів є пріоритетним, решта – допоміжні. Те саме притаманно для добору тем, пов'язаних з тактикою, та способів оцінювання ТПС.
<i>Шаблонна, з елементами модифікації, з використанням різноманітного інструментарію</i>					
Методичні підходи					
1. Формування ТПС відповідно до завдань певного етапу підготовки, визначених у фундаментальних працях з теорії спорту; 2. Створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС; 3. На етапах ПП – СБП спрямована на вивчення сутності тактики та оволодіння базовими елементами, надалі – на створення передумов для	1 Поступово зростає на кожному етапі; 2 Зростає на етапах ПП – СБП, на етапах ПдВД – ЗІП є стабільно високою.	1. Від 10% на етапі ПП до понад 50% на етапі ЗІП; 2. Від 10 до 30% на етапах ПП-СБП, надалі – понад 50%	1. На всіх етапах – комплексно, кількість сторін, з якими поєднують ТП, зростає на кожному етапі; 2. На етапах ПП – СБП поєднують з теоретичною та (або) технічною,	1. Один шаблон для усіх етапів підготовки; 2. Два шаблони – один для етапів ПП – СБП, другий – ПдВД – ЗІП; 3. Два шаблони – один для етапів ПП – ПБП, другий –	Добір широкого кола методів та засобів ТП на всіх етапах зі збереженням пріоритетності на суміжних залежно від шаблону. На кожному етапі пріоритетними є один–три методи чи засоби, решта – допоміжні. Те саме притаманно для добору тем, пов'язаних з тактикою, та способів оцінювання ТПС. Можливий вибір спортивної

<p>1. На етапах ПП – СБП спрямована на вивчення сутності спортивної тактики, а на наступних головним завданням є створення передумов для успішної практичної реалізації ТПС,</p> <p>2. Спрямована на формування ТПС, яка дає змогу реалізувати спортсменові власний потенціал відповідно до завдань конкретного етапу підготовки, визначених у фундаментальних джерелах.</p>	<p>Поступово зростає на кожному етапі.</p>	<p>Від 10% на етапі ПП до 50% і більше на етапі ЗіІ.</p>	<p>На всіх етапах – комплексно, на етапах ПП – СБП – вибірково з фізичною та технічною, надалі – з усіма.</p>	<p>Є два шаблони:</p> <p>1. На етапах ПП – СБП є один шаблон, пріоритетність однакових реалізаційних положень є стабільною. Починаючи з етапу ПдВД пріоритетність різна;</p> <p>2. На етапах ПП – ПдВД пріоритетність реалізаційних положень ТП відрізняється, на етапах МРІМ та ЗіІ застосовують однаковий шаблон.</p>	<p>Добір широкого кола методів та засобів ТП на всіх етапах зі збереженням їх пріоритетності у разі застосування шаблону.</p>
--	--	--	---	---	---

Примітка: ТП – тактична підготовка; обсяг часу – кількість годин (%), відведених на ТП у річному макроциклі; ТПС – тактична підготовленість спортсменів.

Наукове видання

ЗАДОРЖНА Ольга Романівна,
БРИСКІН Юрій Аркадійович,
ПІТИН Мар'ян Петрович

**ТАКТИКА У СУЧАСНИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ
СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ**

Монографія

Публікується в авторській редакції

Дизайн обкладинки **Олександри ОРИНЧИН**

Підписано до друку 26.06.2023. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура "Times". Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 25,82.
Наклад 300 прим. Зам. № 296.

**Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського**

Редакційно-видавничий відділ
79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11
тел. +38 (032) 261-59-90
<http://www.ldufk.edu.ua/>
e-mail: redaktor@ldufk.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6963 від 5.11.2019 р.

Друк

ПП "Арал"

м.Львів Козельницького 4